




A RENDŐRAKADÉMIÁTÓL AZ EGYETEMIG





Rendészettörténeti tanulmányok













RENDŐRSÉG
TUDOMÁNYOS TANÁCSA
2019.




A RENDŐRAKADÉMIÁTÓL AZ EGYETEMIG RENDÉSZETTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

A 2018. MÁRCIUS 8-9-ÉN MEGRENDEZETT „70 ÉVES A RENDŐRTISZTI AKADÉMIA" CÍMŰ KONFERENCIÁN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK ALAPJÁN

Budapest
2019

A LUDOVIKÁN 2018. MÁRCIUS 8-9-ÉN MEGRENDEZETT „70 ÉVES A RENDŐRTISZTI AKADÉMIA” CÍMŰ KONFERENCIÁN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK ALAPJÁN

Szerkesztette:

Jámbor Orsolya Ilona
Lénárt Máté Gábor
Tarján G. Gábor

Kiadja a Rendőrség Tudományos Tanácsa

Felelős kiadó: Dr Németh József r. ezredes, RTT elnőke
Felelős szerkesztő: Dr. Tarján G. Gábor

HU ISBN ISBN 978-615-80567-7-9

Tartalomjegyzék

MEGHÍVÓ

70 ÉVES A RENDŐRTISZTI AKADÉMIA

A rendezvény időpontja: 2018. március 8-9.

A konferencia helyszíne: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Ludovika Főépület Zrínyi Miklós terem (1083 Budapest, Ludovika tér 2.)

PROGRAM:

KONFERENCIA: MÁRCIUS 8.

8:00 - 8:05	**Köszöntő** *Dr. Boda József* (ny) nb. vezérőrnagy, NKE RTK dékán
8:05 - 8:15	**Megnyitó** *Dr. Janza Frigyes*, NKE Fenntartói Testület
	Ókor
8:20 - 8:40	**Rendvédelem az ókori Rómában** *Dr. Mohay Gergely* egyetemi adjunktus, PPKE Ókortörténeti Tanszék
	Középkor
8:40 - 9:00	**A közrend biztosítása a középkori Nyugat-Európában** *Tarján Eszter* tudományos segédmunkatárs, ELTE BTK Történeti Intézet
9:00 - 9:20	**A megyei és a városi rend a középkori Magyarországon** *Kádas István* tudományos segédmunkatárs, ELTE BTK Történeti Intézet
9:20 - 9:40	**Van új a nap alatt? Menekültek és behívottak a Magyar Királyságban az**

SZÉCHENYI 2020

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM





MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

	Árpádházi királyoktól a török kiűzéséig *Jámbor Orsolya Ilona* menekültügyi ügyintéző, BMH Budapest és Pest Megyei Regionális Igazgatóság
9:40 - 9:55	**Kávészünet**
	Újkor (1945-ig)
10:00 - 10:20	**A közrendészet kezdetei a kiegyezés előtt (Karvasy Ágoston munkássága)** *Prof. Dr. Sallai János* r. ezredes, tanszékvezető egyetemi tanár, NKE RTK Rendészetelméleti- és történeti Tanszék
10:20 - 10:40	**Biztosság és biztonság a dualista államrendben (A kiegyezéstől a rendőrség/csendőrség megalakulásáig)** *Lénárt Máté Gábor* egyetemi hallgató, demonstrátor, NKE RTK Rendészetelméleti- és történeti Tanszék
10:45 – 11:05	**A Magyar Királyi Csendőrség létrejötte és működése a dualizmus időszakában** *Dr. Parádi József*. nyá. főiskolai tanár, a Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság elnöke
11:05 - 11:25	**Közigazgatás és rendvédelem Magyarországon, 1867-1945** *Dr. Kovács Tamás* egyetemi docens, NKE RTK Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék
11:30 - 11:50	**A fővárosi rendőrség 20 éve (1894-1914)** *Androvicz Gábor* muzeológus, Készenléti Rendőrség Rendőrmúzeum
11:50 - 12:05	Kávészünet
12:10 - 12:30	**A csendőrség az arzén nyomában: a tiszazugi nyomozói munka** *Dr. Mátay Mónika* történész, Felsőfokú Tanulmányok Intézete, Kőszeg, ELTE BTK Történeti Intézete
12:30 - 12:50	**A kábítószerek terjedése és a Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv a Horthy-korban** *Dr. Kerepeszki*



NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM







	Róbert tanszékvezető egyetemi docens, intézet igazgató-helyettes, DE BTK Történelmi Intézet
12:55 - 13:15	**Vélt vagy valós szervezkedések Horthy kormányzó személyével szemben a források tükrében** *Dr. Prantner Zoltán* menekültügyi ügyintéző, BMH Budapest és Pest Megyei Regionális Igazgatóság
13:15 - 13:35	**A magyar polgári elhárítás – szervezettörténeti vázlatok (1945-2010)** *Dr. Regényi Kund* nb. ezredes, egyetemi adjunktus, NKE Nemzetbiztonsági Intézet, Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék
13:35 - 14:40	Ebéd: Zsibongó
14:40 - 15:00	**Határőrizeti/határvédelmi/határrendészeti tisztképzés (1903-1949)** *Dr. Virányi Gergely* ny. hőr. dandártábornok
15:00 - 15:20	**Fináncok a sajtóban különböző korokban** *Dr. Suba László* pü. őrnagy, oktató, NKE RTK Vám- és Pénzügyőr Tanszék
15:20 - 15:40	**Különös kegyetlenséggel elkövetett bűncselekmények a Horthy-korban rendészeti és szociálpszichológiai szempontból** *Sipos Nikoletta* egyetemi hallgató, DE BTK Történelmi Intézet
15:40 - 16:00	**A rendőr és a rendőrség világa a két világháború között. (Irodalmi és filmművészeti ábrázolás Kondor Vilmos alapján)** *Nagy Ivett* egyetemi hallgató, NKE RTK
16:00 - 17:00	**Kötetlen beszélgetés**

KONFERENCIA: MÁRCIUS 9.

8:00 - 8:05	**Felvezetés** *Lénárt Máté Gábor* egyetemi hallgató,

SZÉCHENYI 2020

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM





MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

	demonstrátor, NKE RTK Rendészetelméleti- és történeti Tanszék
	Legújabbkor (1945-től)
8:05 - 8:25	**Rendőrök a hegyen (Tisztképzés Farkasvölgyben)** *Prof. Dr. Blaskó Béla* ny. vezérőrnagy, egyetemi tanár, NKE RTK Büntetőjogi Tanszék
8:25 - 8:45	**A rendőrség újjászervezése a felszabadulás után** *Dr. Tarján Gábor* egyetemi docens, NKE RTK Rendészet-elméleti- és történeti Tanszék
8:45 - 9:05	**A rendőrtisztképzés újraindítása 1945 után** *Prof. Dr. Kozáry Andrea* egyetemei tanár, NKE RTK Rendészetelméleti- és történeti Tanszék
9:10 - 9:30	**Honvéd Határőrség működése 1945-1949 között** *Prof. Dr. Fórizs Sándor* egyetemi tanár
9:35 - 9:55	**A forradalom főkapitánya és a rendőrség (Kopácsi Sándor)** *Dr. Búzás Gábor* r. alezredes, egyetemi adjunktus, NKE RTK Rendészeti Jogi és Igazgatási Tanszék
9:55 - 10:15	**Szemelvények a belügyi kutyakiképzés és kutyavezető-képzés legújabbkori szervezeti és módszertani történetéből** *Dr. Janza Frigyes* ny. rendőr vezérőrnagy, MRTT főtitkár, NKE Fenntartói Testület
10:15 - 10:30	**Kávészünet**
10:35 - 10:55	**A "szocialista jellegű" szervezett bűnözés metamorfózisa - lakásbetörőktől a rendőri tippadókig** *Bezsenyi Tamás* r. őrnagy, tanársegéd, NKE Kriminálttaktikai és Metodikai Tanszék
10:55 - 11:15	**Büntetőpolitika és börtönügy a kodifikációk tükrében 1945-től napjainkig** *Dr. Palló József* bv. ezredes, MTA Állam és Jogtudományi Bizottság Bünte-

SZÉCHENYI 2020

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM



MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

	tés-végrehajtási Albizottság
11:15 - 11:35	**Az állambiztonsági és nemzetbiztonsági tisztképzés története** *Dr. Boda József* (ny) nb. vezérőrnagy, NKE RTK dékán
11:40 - 12:00	**A szervezett bűnözés elleni küzdelem a rendszerváltás után (A kínaiak megtelepedése és jellemzői Budapesten)** *Petz Dávid* egyetemi hallgató, NKE RTK
12:00 - 12:15	**Összefoglaló, összegzés és zárszó** *Dr. Boda József* (ny) nb. vezérőrnagy, NKE RTK dékán és Prof. Dr. Sallai János tanszékvezető egyetemi tanár
12:15 - 13:00	**Kötetlen beszélgetés**

SZÉCHENYI 2020

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM





MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Előszó

A rend védelme egyidős az emberiség történetével. Jelen tanulmánykötet témája ezt a megállapítást kimagaslóan lefedi, mivel az ókori Rómától kezdve, a középkori Magyarországon át, a modern magyar rendészet kialakulásán keresztül egészen XX. századig széleskörűen bemutatja ezt a történeti fejlődést.

A rendészettudomány jelentőségét ma már nem vitatja senki. Ez a tudomány manapság is folyamatosan fejlődik, ugyanakkor a jelenlegi kutatások mellett szükséges visszatekintenünk az elmúlt korok rendészettel kapcsolatos gondolkodásmódjára is, hogy a korábbi tapasztalatokat felhasználva a fejlődés eredményes lehessen.

Ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik érdeklődnek a rendészettörténet iránt, akik olvasmányos formában, és mégis teljes szakmai precizitással megírt tanulmányok mentén szeretnének többet megtudni a rend védelmének történelméről, valamint a kriminológia történetének egy-egy kiemelt esetéről.

Dr. Németh József
RTT elnöke

Mohay Gergely

RENDVÉDELEM AZ ÓKORI RÓMÁBAN

Aki Róma városának ókori rendvédelmével kezd foglalkozni, meglepődve állapíthatja meg, hogy amíg a jog, a közigazgatás és a katonaság Rómában fejlett és hatékony rendszerek voltak, addig a rendvédelem meglehetősen fejletlen, kis létszámú szervezetként működött a köztársaság végéig, és a császárkorban is jóval kevesebb feladatot látott el, mint a mai rendőrség. Mégis létezett Rómában a katonaságtól független rendvédelem, voltak tisztviselők és alakulatok, amelyek rendvédelmi feladatokkal foglalkoztak.[1]

A KÖZTÁRSASÁG KORA

A római rendvédelem fejletlenségének magyarázata

Annak oka, hogy a rómaiak nem szerveztek jelentős állami rendvédelmet, egyrészt abban kereshető, hogy a társadalmi önszabályozásnak volt nagy szerepe a rendvédelemben. A rómaiak feltételezték, hogy a polgárok képesek és készek megvédeni életüket és tulajdonukat. Így nem tekintették állami feladatnak a bűnüldözést, a nyomozást és a bűnmegelőzést, kivéve, ha politikai vagy vallási vonatkozása volt a bűncselekménynek. Ezért lopás, károkozás és testi sértés esetén a sértettnek (illetve a családjának) kellett

1 Ami a téma kutatásához rendelkezésünkre álló ókori forrásokat illeti, viszonylag rossz a helyzet. Bár összefüggő leírásokkal szolgálnak a későcsászárkori jogi források, de leginkább csak egyes tisztviselők jogköréről tájékoztatnak, és ezt is csak a késő császárkorra vonatkozóan teszik. A tényleges rendvédelmi tevékenységről csak néhány szavas utalások, esetleg egy-két mondatos esetleírások szólnak. Ennek ellenére viszonylag bőséges szakirodalom áll rendelkezésre idegen nyelven: létezik a római rendvédelmet egészében tárgyaló monográfia is, és az egyes korszakokról, a rendvédelemmel foglalkozó egyes tisztviselőkről, alakulatokról is születtek szakcikkek, monográfiák. Magyar nyelven viszont tudomásom szerint semmi nem olvasható, ami a témához tartozna, kivéve a történelmi és jogi tankönyvek egy-egy szakaszát.

eljárnia.[2] (Nem is a büntetőjog területére tartoztak ezek az esetek, hanem a magánjog körébe.)[3] Ugyanígy nem számíthattak a rómaiak az állami rendvédelmi erők segítségére akkor sem, ha erőszak fenyegette őket. Ezért rokonaikra, barátaikra vagy szomszédjaikra támaszkodtak ilyen esetekben. Az előkelők pedig a rabszolgáikból és *cliens*eikből álló kíséretüket használták – akár fel is fegyverezve – testőrségként. Az utazók szintén maguk voltak kénytelenek a biztonságukról gondoskodni: ezért, bár a törvény tiltotta, fegyvereket vittek magukkal. Az is gyakori jelenség volt, hogy a rómaiak az elmérgesedő birtokvitáikat fegyverrel döntötték el.[4]

A római rendvédelem fejletlenségének másik oka a tisztviselők nagy tekintélye volt. A köztársaság korának nagy részében, egészen a válság időszakáig, a *magistratus*ok olyan nagy tekintéllyel rendelkeztek, ami szükségtelenné tette a jelentős rendvédelmet mind az államigazgatás támogatására (azaz az eljáró tisztviselő megvédésére), mind a tömegrendezvények biztosítására. Néhány közszolga (*lictor*), akik csak botokkal voltak felszerelve, le tudta csendesíteni a tömeget, vagy le tudta tartóztatni, akit a *magistratus* követelt. A nép bizalommal volt a hatalom iránt és elfogadta a vezetők döntéseit.[5]

A nagyobb tisztviselők rendészeti fenyítő hatalma és segítőik

A köztársaság nagyobb, *imperium*mal bíró rendes *magistratus*ai, a *consul* és a *praetor* alapvetően nem foglalkoztak rendvédelmi problémákkal, mégis sok feladatuk ellátása igényelt rendvédelmi tevékenységet is (ilyen feladat volt például a választógyűlések megtartása). Szükség esetén az *imperium*mal rendelkező *magistratus*ok élhettek a fenyítő hatalmukkal (*coercitio*), amelyet a törvényszolgáik, vagyis *lictor*aik által hordozott vesszőnyalábok (azaz botok, *fasces*) és a városon kívül a vesszők közé helyezett

2 Mivel nem volt állami bűnüldöző szervezet, még az államhatalom védelmében is fontos szerepet játszottak a polgárok, akiket magas jutalmakkal ösztönöztek erre: például Sallustius: Catilina összeesküvése 30. 6.

3 Talán még a gyilkossági ügyekben sem indítottak eljárást a római hatóságok – kivéve megint csak, ha politikai vagy vallási vonatkozása volt az ügynek: Nippel (1995) 2.

4 Nippel, Wilfried (1995): Public Order in Ancient Rome. Cambridge University Press.36.

5 Ezzel szemben a korábbi értelmezés – Mommsen és őt követve több történész – szerint a hatékony rendvédelem hiánya Róma gyengeségét jelentette, és jelentősen hozzájárult a köztársaság bukásához: Nippel (1995) ix.

bárdok jeleztek: ezek arra utaltak, hogy a tisztviselőnek joga volt a vétkeseket megvesszőzni, sőt ki is végeztetni.[6] A nagyobb *magistratus*ok fenyítő eszközei közé tartoztak még a letartóztatás és bebörtönzés, valamint a pénzbírság egy bizonyos összeghatárig, vagy akár a vétkes személy tulajdonjogának korlátozása, vagyonának elkobzása, esetleg rabszolgának eladása.[7] Ezeknek a fenyítő intézkedéseknek voltak azonban korlátai, mivel megakadályozhatta végrehajtásukat egy azonos vagy magasabb rangú tisztviselő vagy a néptribunus a vétójogával élve.

Az imperiummal rendelkező magistratusok állandó kísérői voltak a ***lictor***ok, akiknek a száma mutatta az adott tisztviselő hatalmának nagyságát. Szerepük elsősorban szimbolikus volt: jelezték a *magistratus* törvényes igényét a tiszteletre és az engedelmességre. Nem testőrségként működtek, amit az is mutat, hogy egy sorban haladtak a *magistratus* előtt. Tömegoszlatásra sem használták őket. A vesszőnyalábokat ugyanis csak akkor oldozták el a fenyítő intézkedés végrehajtására, ha a vétkest (vagy a főkolompost) már elfogták, megfosztották ruháitól és egy oszlophoz kötötték (amihez a *magistratus* tekintélye miatt olykor egy *lictor* is elég volt).[8] A *lictor*okat tehát meglehetősen korlátozottan lehetett rendvédelmi célokra alkalmazni. A tisztviselők rendelkezésére álltak viszont a *lictor*okon kívül más, kis létszámú, rabszolgákból és felszabadítottakból álló, államilag finanszírozott alakulatok. Mivel azonban ezek az egységek létszámuk és leginkább csak botokból álló felszereltségük miatt általános rendvédelmi feladatok ellátására (például bűnüldözésre, nyomozásra vagy tömegrendezvények biztosítására) ugyancsak korlátozottan voltak alkalmasak, ezért a nagyobb *magistratus*ok válságos helyzetben, amikor erő-

---

6 A Kr. e. 3. század óta viszont római polgárt nem lehetett megalázó testi büntetésben részesíteni, így megbotozni vagy megostorozni és halálbüntetéssel sújtani. A római polgárnak ugyanis fellebbezési joga volt a népgyűléshez (Lex Valeria de provocatione: Kr. e. 509, majd 300), ezért a tisztviselőnek a testi fenyítés és a halálbüntetés helyett pert kellett indítania a vétkesnek vélt személlyel szemben. A városban viszont jelentős számú idegen és rabszolga élt: őket továbbra is lehetett testi fenyítéssel és halálbüntetéssel sújtani.

7 A magistratus bármilyen más intézkedést is elrendelhetett, amelyet megfelelőnek látott, viszont számolnia kellett vele, hogy egyéves hivatali idejének lejárta után számon kérhetik rajta az intézkedést, ha az a hagyományokkal ellentétes (azaz precedens nélküli) volt.

8 Például Livius: A római nép története a város alapításától II. 27. 12; 55. 3; vö. Nippel (1995) 14.

szakos tömegmegmozdulástól lehetett tartani, saját maguk gyűjtöttek fegyveres segéderőt (*praesidium*) barátaikból, *cliens*eikből vagy önkéntesekből. Ezeket az egységeket csak az adott rendkívüli alkalomra szervezték, és szolgálatuk személyes jellegű volt: csak az adott *magistratus*nak nyújtottak segítséget. Nagyobb rendbontások, lázadások leverésére nem állt rajtuk kívül más fegyveres testület a tisztviselők rendelkezésére. A katonaság bevetése törvénytelen eszköz lett volna, mivel fegyveres katonák egyáltalán nem tartózkodhattak a városban – kivéve a diadalmenetet, vagy ha a várost ellenséges hadsereg támadta meg. Ennek oka, hogy a rómaiak a politikai szabadság feltételének tekintették, hogy ne legyen fegyveres erő a városban. Ezért a tisztviselők katonai és polgári hatalma élesen elkülönült egymástól, és a tisztviselők nem alkalmazhattak katonai eszközöket a rendvédelemben. A köztársaság válsága idején azonban gyakran állt elő rendkívüli állapot, amikor a polgárokat szólították fel, hogy vállaljanak részt fegyveresen az állam rendjének védelmében,[9] vagy a katonaságot vetették be rendvédelmi céllal.[10]

Az aedilisek

A magasabb *magistratus*ok között az *aedilis*ek foglalkoztak rendvédelmi feladatokkal, de mégsem voltak felelősek *általában* a város rendjéért és biztonságáért. A rómaiak évente két *plebeius* és két *curulis* (azaz *patricius* származású) *aedilis*t választottak, akik a város négy kerületéből kaptak egyet-egyet hivatali körzetként. Nagyon sokféle, leginkább rendészeti jellegűnek tekinthető feladatuk volt, így például gondoskodtak a középületek és utak megfelelő állapotáról, a gabonaellátásról, a piacon árult termékek megfelelő minőségéről és áráról, vagy a tűzvédelemről. Feladataik között szerepelt a szorosabb értelemben vett rendvédelem is – mindenekelőtt a piacokon, az ünnepi játékokon, a kocsmákban, a fogadókban, a fürdőkben, a bordélyokban és azokon a helyeken biztosították a rendet, ahol feltételezhetően szerencsejáték folyt (ami tiltott volt). A rendvédelmi feladataikkal összefüggésben rendelkeztek fenyítő hatalommal, de kisebbel, mint a *consul*ok vagy a

9 Plutarkhosz: Caius Gracchus 14.

10 Echols, Edward (1958): The Roman City Police Force: Origin and Development. In: Classical Journal 53 no.378.

*praetor*ok: pénzbírságot róhattak ki és valószínűleg megkorbácsolhattak, valamint börtönbe vethettek tetten ért bűnözőket, ha nem római polgárok voltak, vagy ha római polgárok voltak ugyan, de megvetett foglalkozást űztek (mint például a prostituáltak vagy a színészek).[11] A fenyítő intézkedéseik végrehajtásában ők is támaszkodhattak kis létszámú, rabszolgákból és felszabadítottakból álló, államilag finanszírozott alakulatokra, akárcsak a *consul*ok és a *praetor*ok, de nekik nem voltak *lictor*aik, mivel nem rendelkeztek *imperium*mal.

Rendvédelmi tevékenységüknek több korlátja is volt. Mivel a rendelkezésükre álló erők létszáma alacsony volt, ezért ha erősebb ellenállással találkoztak, akkor valószínűleg kénytelenek voltak a nagyobb *magistratus*okhoz fordulni segítségért, de a nagyobb jelentőségű ügyekben egyébként sem saját hatáskörben, hanem a *senatus* utasításai szerint jártak el.[12] Rendvédelmi tevékenységük további korlátját jelentette, hogy azt nem kizárólagos vagy fő tevékenységükként, hanem sok egyéb feladatuk mellett végezték. Ráadásul a hivatal betöltője nem is rendelkezett a szükséges szaktudással egyik feladatához sem. Az *aedilis*i hivatal ugyanis a rendes *senator*i hivatali pályafutás (a *cursus honorum*) egyik állomása volt, és mint ilyent minden, a közéleti pályát választó *senator* életében egyszer, egy éven keresztül betöltötte – mielőtt és miután egészen más jellegű hivatalt viselt. Ez azzal járt, hogy az *aedilis*ek (akárcsak a többi *magistratus*) elég csekély szaktudással rendelkeztek.

A triumviri capitales

A *triumviri* (vagy *tresviri) capitales* (vagy *nocturni)* voltak azok a tisztviselők, akik csak rendvédelmi feladatokat láttak el. A hiva-

---

11 Lintott, Andrew William (1968): Violence in Republican Rome. New York. Oxford University Press.100.

12 Ráadásul a legfontosabb tömegrendezvényekkel, a népgyűlésekkel kapcsolatban nem voltak illetékesek, mert itt a rendfenntartás a gyűlést összehívó magistratus feladata volt.

tal a Kr. e. 3. század elején jött létre, és a Kr. u. 3. századig létezett,[13] bár Augustus *principatus*a óta jelentősen szűkült a hatásköre. A *triumvir*ek az *aedilis*eknek vagy a *praetor*oknak voltak közvetlenül alárendelve, és tőlük (ritkábban pedig a néptribunusoktól és a *consul*októl) kaptak utasításokat,[14] de saját hatáskörben is tevékenykedtek. Náluk kellett jelenteni, ha valakinek bűncselekményről volt tudomása,[15] és hozzájuk kellett vinni a gyanúsítottat is. Ha a *triumvir*ek értesültek egy bűncselekményről, kivizsgálták az ügyet, majd ítéletet hoztak, és végre is hajtották a büntetést. Az ítéleteket, melyek mindenekelőtt lopás és testi sértés ügyében születtek, valószínűleg egy *consilium* segítségével hozták.[16] Igazságszolgáltatási és büntető hatalmuk csak az idegenekre, a rabszolgákra és még talán a római polgárság alsó rétegeire terjedt ki.[17] A gyújtogatók, méregkeverők, jövendőmondók, gyilkosok és tolvajok ellen vizsgálatot is folytattak.[18] Továbbá ők felügyelték a börtönöket[19] és a kivégzéseket is.[20] Éjszaka pedig járőröztek a *triumvir*ek: a tűzvédelmet látták el és szökött rabszolgák után kutattak. Ha járőrözés során szökött rabszolgát fogtak el, illetve olyan rabszolgával találkoztak, aki nem tudott meggyőző indokkal szolgálni arról, hogy mit keres éjszaka az utcán, azt el-

---

13 Strasburger, Hermann (1939): Triumviri. in: August F. Pauly – Georg Wissowa (hgg.): Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Band VII A, Halbband 13.. Stuttgart. 518.

14 Robinson, Olivia F. (2005): Ancient Rome. City planning and administration. London and New York. Routledge (1st ed. 1992).152–5.

15 Plautus: A bögre 416–7.

16 Lintott (1968) 104.

17 Kunkel, Wolfgang (1995): Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik, hg. und fortgeführt von Hartmut Galsterer – Christian Meier – Roland Wittmann, 2. Abschnitt: Die Magistratur, von Wolfgang Kunkel – Roland Wittmann. München. Beck. 533–6; Nippel (1995) 23–6.

18 Livius: A római nép története a város alapításától XXV. 1. 10.

19 A római jog nem alkalmazta a börtönbüntetést. A börtön csak a kivégzések vagy a tárgyalások előtti fogva tartásra szolgált. Róma legrégibb és sokáig egyetlen börtöne, a Carcer (Mamertinus) a comitium mellett állt, a Capitolium lábánál, nem messze a bíróságok épületétől. Azokat, akik tárgyalásra vártak, a felső helyiségben (a tulajdonképpeni carcerben) tartották fogva, a halálraítélteket az alsó helyiségben, a Tullianumban, ahol a kivégzések is történtek. A megszégyenítéssel is járó, és ezért látványosságul is szolgáló kivégzéseket más helyszíneken hajtották végre: az elítéltet letaszíthatták a Tarpeii szikláról, vagy vadállatokkal tépethették szét az amphitheatrumban, vagy arra kényszeríthették, hogy gladiátorként harcoljon.

20 Valerius Maximus V. 4. 7; VIII. 4. 2; vö. Strasburger (1939) 519.

fogatták, megkorbácsoltatták, majd visszajuttatták a tulajdonosának, vagy börtönbe vetették, ahonnan a tulajdonosa kiválthatta.[21] *Senator*i rangú tisztviselők voltak, akik ezt a hivatalt pályafutásuk kezdetekor (a *vigintiviratus* részeként), kb. 25 évesen töltötték be, és ugyanúgy, mint az *aedilis*ek és más *magistratus*ok, csak egy évig voltak hivatalban, és nem volt komolyabb szakértelmük. Rendvédelmi tevékenységük hatékonyságát tehát több tényező is akadályozta: korlátozott hatáskörük, szakértelmük hiánya, egyéves hivatalviselésük és a rendelkezésükre álló alakulatok kis létszáma.

A magistratusok segédei a rendvédelemben

A rendvédelmi feladatokat segédeik útján látták el a tisztviselők. A segédek általában rabszolgák vagy felszabadítottak voltak, akiket az állam bocsátott a tisztviselők rendelkezésére, és az államtól kapták fizetésüket. Hosszú ideig, gyakran életük végéig töltötték be hivatalukat. Ők tették lehetővé a közigazgatás, illetve a rendvédelem zavartalan működését az egy évig hivatalban lévő és szakértelem nélküli *magistratus*ok mellett. Őket tekinthetjük a reguláris rendőri erőknek. A rendvédelemmel kapcsolatban a legfontosabb segédek a *viatores*, a *custodes*, a *quinqueviri uls cis Tiberim,* a *carnifices* és a *statores*. A *viator*ok az idézéseket kézbesítették, a letartóztatásokat végezték és a fenyítő intézkedéseket hajtották végre. Nem rendes fegyverekkel, inkább csak botokkal voltak felfegyverezve. A *custodes* azok az őrök, akiket a kapuknál és a falaknál vagy akár szerte a városban állomásoztattak, és rend-, valamint tűzvédelmi feladatokra vettek igénybe.[22] A *quinqueviri uls cis Tiberim* elsősorban az éjszakai órákban felügyeltek a rendre, de nem tudjuk, hogy állandó alkalmazásban voltak-e, vagy csak egy rendkívüli alkalommal nevezték ki őket.[23] A *carnifex*ek*,* azaz a hóhérok a *triumvir*eknek alárendelt állami rabszolgák voltak, akik elsősorban a halálos ítéleteket hajtották végre. Emellett ők korbácsolták meg a tolvajokat és a szökött rabszolgákat a börtön melletti oszlophoz kötözve őket, és a kínvallatást is ők végezték. A *carnifex*ek közmegvetés tárgyát képezték: csak a városon kívül

---

21 Plautus: Amphitruo 153ff.
22 Suetonius: Iulius Caesar 43. 2; továbbá lásd a következő fejezetet.
23 Lásd a következő fejezetet.

lakhattak és nem részesülhettek tisztességes temetésben sem. Testületük a császárkorban is megmaradt, de a halálos ítéletek számának növekedése miatt ekkor már a katonaság is szerepet kapott a kivégzésekben.[24] Végül a *statores* egyrészt követek voltak, akikre fontos leveleket bíztak, másrészt a bíróságokon szolgáltak és rendőri feladatkört is betöltöttek. Hivataluk a császárkor századaiban is tovább élt.[25]

Két alapvető forrásrészlet

A következőkben a köztársaság kori rendvédelem szempontjából két különösen fontos, és rövidségük ellenére meglehetősen sok ismeretet nyújtó szövegrészletet fogok bemutatni. Ezek a részletek a témával foglalkozó kutatók számára kulcsfontosságú forrásnak számítanak – most pedig az eddig elmondottak tömör szemléltetésre fognak szolgálni. Mind a két leírás egy rendkívüli helyzetet, a római rendvédelem számára jelentős kihívást jelentő eseményt mutat be. Mindkét esetnek az a tanulsága, hogy az illetékes tisztviselők és alakulataik hatékonyan tudták megoldani a rendvédelmi jellegű feladatokat: nyomoztak, letartóztatásokat végeztek, bűnmegelőző tevékenységet folytattak, épületeket biztosítottak, foglyokat kísértek börtönbe, és sikerrel akadályozták meg a rendbontást, a garázdaságot, valamint az erőszakos tömegmegmozdulások kialakulását.

A rendőri feladatokat ellátó legtöbb tisztviselő és szervezet részt vett a Kr. e. 186-ban történt *Bacchanalia*-botránnyal kapcsolatos nyomozásokban, letartóztatásokban vagy a rend biztosításában: az ő tevékenységüket figyelhetjük meg a következő liviusi szövegrészletben. *„A* consul*ok utasították a* curulis aedilis*eket, kutassák fel a szertartások valamennyi papját, és akit elfogtak, tartsák fogságban a nyomozás érdekében úgy és ott, ahol jónak látják. A* plebeius aedilis*ek ügyeljenek, hogy sehol se tartsanak titkos szertartásokat. A* triumviri capitales*t utasították: városszerte állítsanak fel őrségeket, és ügyeljenek, hogy semmiféle éjszakai összejövetel*

---

24 Hitzig, Hermann Ferdinand (1897): Carnifex. In: August F. Pauly – Georg Wissowa (hgg.): Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Band III, Halbband 5. Stuttgart. 1599–1600.

25 Kübler, Bernhard (1929): Statores. in: August F. Pauly – Georg Wissowa (hgg.): Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Band III A/2, Halbband 6. Stuttgart. 2228–9.

ne forduljon elő, és ne legyenek gyújtogatások. A triumvir*ek segítőinek, a* quinqueviri uls cis Tiberim*nek a saját körzetük épületeire kellett ügyelniük. …miután őrségeket* (custodia) *helyeztek el a kapuknál, a* triumvir*ek elfogták azokat, akik menekülni próbáltak, és visszavitték őket."*[26] Megfigyelhetjük, hogy rendkívüli helyzetben a *consul*ok a rendvédelem legfőbb irányítói: ők utasítják az alacsonyabb *magistratus*okat. A *curulis aedilis*ek felkutatják a bűnelkövetőket és letartóztatják őket – nyilván a rabszolgákból vagy felszabadítottakból álló, állami finanszírozású egységeikkel. A *plebeius aedilis*ek bűnmegelőzési intézkedéseket hajtanak végre (kétségkívül a *curulis aedilis*ekéhez hasonló egységeikkel).[27] A *triumvir*ek segéderői nevesítve is vannak: a *quinqueviri uls cis Tiberim* épületeket felügyelnek, míg a városszerte és a kapuknál elhelyezett őrök többféle feladatot látnak el: megakadályozzák az éjszakai összejöveteleket és a gyújtogatásokat, valamint a menekülők letartóztatásában segédkeznek.

A második szövegrész a Catilina vezette, Kr. e. 63-ban történt összeesküvés megakadályozásával kapcsolatos intézkedéseket ismerteti. „*A* consul *a legokosabbnak tartotta, ha nem várja be a közelgő éjszakát, nehogy azalatt valami meglepetés történjék; azonnal utasítást adott a* triumvir*eknek, hogy készítsék elő a kivégzés eszközeit, majd pedig fegyveres segéderőket (*praesidia*) helyezett el, és maga kísérte Lentulust a börtönbe; ugyanezt tették a többiekkel a* praetor*ok. Van egy helyiség a börtönben, a bejárat bal oldalánál kicsit felfelé, körülbelül tizenkét láb mélységben a föld alatt, a neve* Tullianum. *Ezt mindenfelől falak védik, fölötte íves kőboltozat, de elhanyagoltságával, sötétségével, undorító szagával félelmetes hatást kelt. Erre a helyre vitték le Lentulust, és a hóhérok (*vindices rerum capitalium*) a parancs szerint kötéllel megfojtották."*[28] Megfigyelhetjük, hogy a *consul* utasítására jártak el a *triumvir*ek, akiket itt mint a börtönök és kivégzések felügyelőit láthatunk. A *consul* fegyveres segéderők (*praesidia*), azaz felfegyverkezett *cliens*ek és barátok biztosítása mellett kísérte a letartóztatot-

26 Livius: A római nép története a város alapításától XXXIX. 14. 9–10; 17. 5; ford. Muraközy Gyula –módosítással.

27 Az aedilisek nyomozási és bűnüldözési (sőt bűnmegelőzési) tevékenységéről csak ebből az egy forrásrészletből értesülünk: Lintott (1968) 95.

28 Sallustius: Catilina összeesküvése 55; ford. Kurz Ágnes – kisebb módosítással.

takat a börtönbe, mivel vélhetően nem állt rendelkezésére megfelelő nagyságú hivatalos fegyveres alakulat, amellyel az esetleg ellenségessé váló utcai tömeggel szemben felléphetett volna. A halálbüntetés a vétkesek megfojtását jelentette a börtön földalatti részében, a *Tullianum*ban. A hóhérok megjelölése a szövegben: *vindices rerum capitalium.* Valószínűleg ez a kifejezés az állami rabszolga *carnifex*ek helyett áll,[29] de egyes történészek úgy gondolják, hogy mivel a kivégzett személyek ebben az esetben szabad emberek, sőt római polgárok voltak, ezért valószínűleg nem egy rabszolgával végeztették ki őket, hanem inkább egy *triumvir*rel.[30] Ezzel szemben arra lehet hivatkozni, hogy aligha elképzelhető, hogy azok a *triumvir*ek hajtsanak végre halálbüntetést, azaz végezzék a megvetett hóhérok munkáját, akik a legelőkelőbb nemzetségekből származtak, és életük későbbi szakaszában gyakran az állam vezetőivé lettek.[31]

CSÁSZÁRKOR

A köztársaságból a császárságba történt átmenet a rendvédelem átalakulásával is járt. A legfontosabb rendvédelmi problémát a köztársaság válságának idején az elszaporodó, erőszakossá váló tömegrendezvények jelentették. Ennek a problémának a megoldására Augustustól kezdődően a császárok állandó fegyveres erőt állomásoztattak a városban. Ezáltal viszont ellentétbe kerültek azzal a hagyományos elvvel, miszerint a diadalmenet alkalmát kivéve fegyveres katonák nem lehettek Rómában. Mégis Augustus és az 1. századi császárok legalább olyan módon igyekeztek a hagyományra tekintettel lenni, hogy nem építettek a csapatoknak a városon belül laktanyákat, hogy így kevésbé legyen feltűnő a katonák jelenléte. Augustus ehelyett a városban szétszórva, illetve a város környéki településeken állomásoztatta az alakulatokat – még azt a hátrányt is vállalva, hogy így a szolgálatukat a város központjában ellátó egységeknek mindannyiszor jelentős időbe telt, amíg szolgálati helyükre értek.[32]

---

29 Ramsey, John T. (2007): Sallust's Bellum Catilinae with Introduction and Commentary. Second edition. New York, Oxford University Press (1st ed. 1984). 217.

30 Strasburger (1939) 519.

31 Kunkel (1995) 533. n. 5.

32 Suetonius: Augustus 49.

Az erőszakos tömegrendezvények mellett a másik rendvédelmi problémát a lakosság számának jelentős növekedéséből következő romló közbiztonság jelentette. Végül az uralkodó személyének és hatalmának védelme is új kihívást jelentett a rendvédelem számára. A rendvédelmi feladatoknak az ellátására Augustus három nagy létszámú alakulatot hozott létre. Közülük kettő fegyveres alakulat volt (a városi *cohors*ok és a *praetorianus cohors*ok), amelyeknek a rendvédelmi feladatkörébe mindenekelőtt a tömegrendezvények biztosítása tartozott. A nem fegyveres alakulatnak (az őrök *cohors*ainak) a rendvédelmi feladatát mindenekelőtt az utcákon való járőrözés jelentette, ami biztonságosabbá tette a várost. A három alakulatban összesen legalább kilencezer fő látott el rendvédelmi feladatokat Rómában, de lehet, hogy kétszer ennyien vagy még többen voltak. Közülük a *praetorianus*ok elsősorban a császár testőrségét jelentették, és őket csak rendkívüli helyzetben vetették be rendvédelmi feladatokra. A szorosabb értelemben vett rendőrséget az őrök *cohors*ai és a városi *cohors*ok alkották, akiknek a létszáma összesen minimum 5000 fő volt. Ez a létszám nagyjából megfelel a mai nagyvárosokban alkalmazott rendvédelmi erők létszámának: így például a BRFK állománya hozzávetőleg 8000 fő.[33]

A 3. századig folyamatosan nőtt a Rómában és környékén állomásoztatott fegyveres erők létszáma, és egyre több laktanya is épült számukra. A 4. század elején viszont, miután Róma már nem volt a birodalom fővárosa és csökkent a fontossága, a császárok (Constantinusszal kezdődően) megszüntették Rómában a fegyveres erőket. Ezután a város legfőbb igazságszolgáltatási tisztviselője, a *praefectus urbi,* kis létszámú segítőire volt rászorulva a rendvédelmi feladatok ellátásában. Ennek következtében növekedett is a lázadások száma, és a rendvédelem helyzete a késő köztársaság korihoz vált hasonlóvá.[34]

A városi *cohors*ok

33 A belügyminiszter tájékoztatása: www.parlament.hu/irom39/09509/09509-0001.pdf (2018. 10. 21.)

34 Africa, Thomas W. (1981): Urban Violence in Imperial Rome. In: Theodore K. Rabb – Robert I. Rotberg (eds.): Industrialization and Urbanization. Studies in Interdisciplinary History. Princeton University Press. 19.

Amikor uralmának első szakaszában Augustus elhagyta Rómát, a lázadások lecsillapítására nem állt rendelkezésre fegyveres erő a városban. Ezért a császár Kr. e. 16-ban kinevezett helyetteséül egy *praefectus urbi*t a város irányítására, akinek a parancsnoksága alá rendelt 3 *cohors*ot, egyenként 500 fővel mint rendvédelmi erőt.[35] Ezek a városi cohorsok (*cohortes urbanae*) lettek a tulajdonképpeni rendőrség a császárkorban: bár inkább készenléti rendőrséget jelentettek, vagyis elsősorban a tömegrendezvényeket biztosították és nem végeztek rendszeresen bűnüldözési és egyéb rendőri tevékenységet. A városi *cohors*ok katonailag szervezett egységek voltak, de nem tartoztak a hadsereghez.[36] Ezt mutatja az is, hogy parancsnoka, a *senator*i rendhez tartozó *praefectus urbi,* polgári tisztviselő volt, aki hivatali öltözékként *togá*t viselt. A *cohors*ok tagjainak (akiket a források katonáknak, azaz *milites*nek neveznek) a felszerelése, ruházata, fegyverzete gyakorlatilag megegyezett a *legionarius*okéval. Karddal voltak felfegyverezve és nem bottal, mint a köztársaság korának rendvédelmi erői, akiknél éppen ezért sokkal hatékonyabb eljárásra voltak képesek.

Augustus uralma alatt a városi *cohors*okat (akárcsak a *praetorianus*okat) a városban szétszórva szállásolták el. Amikor Tiberius megépíttette Kr. u. 23-ban a *Castra Praetoriá*t a városfalon kívül, akkor a 3 városi *cohors*ot ott helyezték el. Így azok a csapatok, amelyeknek a feladata a rendvédelem és a polgárok védelme volt a városon belül, messzire kerültek a városközponttól, miközben a parancsnokuknak, a *praefectus urbi*nak, távol tőlük, a *forum*on (a *Basilica Aemilia* mellett) volt a székhelye. Ennek oka – mint fenn már említettem –, hogy a császárok eleinte igyekeztek tiszteletben tartani a köztársasági hagyományokat, és nem építettek laktanyát a városon belül. Ez így volt a 3. század végéig, amikor a városi *cohors*oknak új táboruk épült a *Campus Martius*on: a *Castra Urbana*, amely már a város közepén helyezkedett el.[37]

35 Később a cohorsok száma többször változott. Claudius alatt már 7 cohors volt, de az új cohorsoknak Rómán kívül voltak feladatai. Tehát 3 vagy 4 cohorsszal kell számolni Rómában: Robinson (2005) 159.

36 Egy cohorsot 6 centuria alkotott, egy centuriát 10 contubernia, egy contuberniát 8 fő. A cohorsok élén egy-egy tribunus állt, akiknek 6-6 centurio volt alárendelve. Egyes vélemények szerint a cohorsok nem 500, hanem 1000 főből álltak. A különböző álláspontokat összefoglalja Robinson (2005) 161 n. 90.

37 Busch, Alexandra Wilhelmine (2007): 'Militia in Urbe': The military presence in Rome. In: Lukas de Blois – Elio Lo Cascio (eds.): The Impact of the Roman Army (200 B.C. – A.D.

A *praefectus urbi* a 2. század végére Róma legfőbb igazságszolgáltatási tisztviselője lett: igazságszolgáltatási hatalma kiterjedt minden Rómában és Róma 100 mérföldes körzetén belül történt bűncselekményre.[38] Mégis elsősorban azokkal az ügyekkel foglalkozott, amelyek a közrend és a közbiztonság veszélyeztetésével voltak kapcsolatosak.[39] Az igazságszolgáltatási tevékenységéhez kapcsolódtak a rendvédelmi feladatai is, melyek ellátására a városi *cohors*ok álltak a rendelkezésére. Így a *praefectus urbi* igazságszolgáltatási feladatkörének megfelelően a városi *cohors*oknak mindenekelőtt a különböző látványosságokon, ünnepeken, játékokon kellett a rendet biztosítaniuk.[40] A *praefectus urbi* igazságszolgáltatási tevékenységét a városi *cohors*okon kívül még különböző segédek is támogatták, akik letartóztatásokat és kihallgatásokat végeztek, nyomozást folytattak, végrehajtották a büntetéseket, valamint jegyzőkönyvet vezettek.[41]

Az őrök *cohors*ai

Augustus Kr. e. 6-ban hozta létre az őrök (*vigiles*) 7 *cohors*át. A *cohors*okat 500 fő alkotta,[42] így a teljes szervezet 3500 fős volt. Feladatukat a tűzvédelem jelentette, valamint éjjeliőrként az éjszakai járőrözés, amikor az őrök *cohors*ai (*cohortes vigilum*) tolvajokat, betörőket, szökött rabszolgákat fogtak el, azaz rendvédelmi feladatokat láttak el. Bár csak a kevésbé súlyos bűncselekményekkel kapcsolatban voltak illetékesek, mégis valószínűleg már az utcákon való jelenlétük csökkentette a bűnözést. Rendkívüli helyzetben tömegrendezvények biztosítására vagy lázadások megfé-

---

476): Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects. Proceedings of the Sixth Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, 200 B.C. – A.D. 476), Capri, Italy, March 29-April 2, 2005. Leiden and Boston. Brill. 323.

38 Digesta I. 12. 1. 4.

39 Így mindenekelőtt a látványosságokkal (ünnepekkel, játékokkal) és az illegális társaságokkal kapcsolatos ügyekben járt el: Digesta I. 12. 1. 12; 14.

40 Tacitus: Évkönyvek XIII. 24–5. Hasonlóképpen az ő feladatuk lehetett – ugyancsak a látványosságokhoz kapcsolódóan – az arénából elszabadult vagy a városba bekóborolt vadállatok begyűjtése és a keresztények üldözése is: Robinson (2005) 165; 175–6; 180–1.

41 Robinson (2005) 166–8.

42 Az 1-2. században 500 fősek lehettek a cohorsok, majd a 3. századtól valószínűleg 1000 fősek lettek. Más vélemény szerint kezdettől 1000 főből álltak: Africa (1981) 9.

kezésére is felhasználták őket a városi *cohors*okat támogató alakulatként.[43] Az alakulat a reguláris hadsereghez hasonlóan szerveződött,[44] de annak részét nem képezte. Tagjainak nem volt katonai felszerelése vagy fegyverzete: elsősorban a tűzoltáshoz szükséges eszközökkel voltak felszerelkezve.[45] Eleinte főleg felszabadított rabszolgákból toborozták az őröket,[46] ezért a presztízsük messze nem volt akkora, mint a másik két Róma városi egységnek. A szervezet finanszírozását az Augustus által Kr. u. 7-ben bevezetett rabszolgaeladás után fizetendő 4%-os adó (*quinta et vicesima venalium mancipiorum*) tette lehetővé.

A *cohors*ok parancsnoka egy-egy *tribunus* volt. Az egész egység élén a lovagrendi *praefectus vigilum* állt, akit az uralkodó nevezett ki, és a *praefectus urbi*nak volt alárendelve (majd a 3. századtól a *praefectus praetorió*nak). A *praefectus vigilum* is rendelkezett igazságszolgáltatási és ehhez kapcsolódóan büntető hatalommal, amely a következő bűncselekményekre terjedt ki: gyújtogatás, betörés és lopás – de a súlyosabb esetek már a *praefectus urbi*hoz tartoztak.[47] Főleg veréssel büntetett, ezért a *praefectus*t kísérő őröknek nyilván a felszereléséhez tartoztak az ostor, a bot és a rabszolgák vallatásához szükséges eszközök.

Az őrök egész éjjel őrjáratoztak. Egy *cohors* a város két kerületét ellenőrizte.[48] Az őrházaik (7 *statio*) mindig két kerület határán helyezkedtek el szétszórva a városban a nagyobb utak mentén. Ez a helyzetük lehetővé tette, hogy egyrészt a területüket hatékonyan

---

43 Például Cassius Dio: Római történelem LVIII. 9; 12; Tacitus: Korunk története III. 64; 69.

44 Minden cohorsot 7 centuria alkotott, egyenként 70-80 emberrel, élükön egy centurióval.

45 Vödrökkel, tömlőkkel, pumpákkal (szivattyúkkal), melyeket lovak vontattak, kampós botokkal (az égő anyagok lehúzására), fűrésszel, csákánnyal, fejszével, létrákkal, takarókkal (vízzel vagy ecettel átitatva a tűz elfojtására), sőt ballistákkal (épületek lerombolásához és tűzgát létrehozásához). Minden cohorshoz tartozott orvos és egészségügyi segédszemélyzet is.

46 Az őrök 6 (később 3) év után római polgárjogot kaptak. A 2. században már főleg szabadon születettekből toborozták őket, leginkább a városi szegények közül. Robinson (2005) 92.

47 Az őrök büntették meg a raktárak hanyag őrzőit is, akárcsak a fürdők becstelen ruhatárosait és azokat a háztulajdonosokat is, akik nem tartottak elegendő vízkészletet és szerszámokat a tűzoltáshoz: Digesta I. 15.

48 Kr. e. 7-ben Augustus megszüntette Róma régi, 4 közigazgatási kerületre történt felosztását, és ehelyett 14 kerületre osztotta, hogy hatékonyabbá váljék a közigazgatás.

ellenőrizzék, másrészt hogy vészhelyzet esetén a lehető leghamarabb a helyszínre érjenek.[49] A járőrözés egyedül az őrök dolga volt, de ők is csak éjszaka járőröztek: elsősorban a felügyelet nélkül hagyott tüzek után kutattak. Tehát egy átlagos római lakos továbbra sem számíthatott rendőri segítségre, ha erőszak érte vagy fenyegette. Valószínűleg inkább a szomszédokhoz fordult, akárcsak a köztársaság idején.

A praetorianusok

Augustus Kr. e. 27-ben hozta létre a *praetorianus* gárdát (*cohortes praetorianae*) az uralkodó és családja, valamint a palota védelmezésére.[50] Ez egy új rendvédelmi feladatkört jelentett, mivel a köztársaság idején a tisztviselőknek még nem volt szüksége védelemre. A *praetorianus*oknak voltak azonban egyéb rendvédelmi feladataik is, melyek közül a legfontosabb, hogy zavargások idején felhasználták őket a városi *cohors*ok támogatására.[51] Ezenkívül a letartóztatásokat, a fogva tartást, a kínvallatást és a kivégzéseket is sokszor a *praetorianus*okra bízták, különösen, ha magas rangú személy volt az érintett.[52]

A gárda a másik két római alakulattal szemben a reguláris hadsereg része volt, annak egy elitegységét képezte. A *praetorianus*ok

---

49 A budapesti tűzoltóságot átlagosan napi 30-40 tűzesethez riasztják: http://fovaros.katasztrofavedelem.hu/tuzvedelem (2018. 10. 25.). Rómában ezzel szemben akár 100 is lehetett a napi tűzesetek száma, melyek közül a modern becslések szerint naponta körülbelül 20 lehetett jelentősebb, 2 pedig súlyos. A legtöbb tűzesethez valószínűleg elegendő volt egy fél centuria, a nagyokhoz egy cohors kellett. Rómában amiatt volt különösen nagy a tűzveszély, mert az épületek egymáshoz közel álltak és leginkább fából épültek. A császárkorban a házak egyre nagyobb hányada épült betonból vagy téglából, ekkorra viszont a lakosság már milliósra nőtt. Még tovább növelte a tűzveszélyt, hogy a lakásokban a lámpák egész éjjel égtek, mivel a tűzgyújtás körülményes volt: Robinson (2005) 91–3.

50 A praetorianus név a köztársaság korából ered: a hadvezér sátrának a neve volt praetorium. Ennek a sátornak és saját személyüknek a védelmére hoztak létre testőrséget egyes hadvezérek a Kr. e. 2. század közepétől. Hivatalos testőrsége azonban nem volt a köztársaság kori tisztviselőknek.

51 Africa (1981) 9.

52 Bingham, Sandra J. (1997): The Praetorian Guard in the Political and Social Life of Julio-Claudian Rome. Ph.D. Dissertation. University of British Columbia.) 154ff.

hivatásos katonák voltak, teljes katonai fegyverzettel rendelkeztek, katonai kiképzést kaptak.[53] A gárdát 9 cohors alkotta,[54] melyek egyenként 500 főből álltak,[55] tehát az alakulat összesen 4500 fős volt.[56] A *cohors*ok élén *tribunus*ok álltak, akik kezdetben közvetlenül a császárnak voltak alárendelve, Kr. e. 2-től pedig a *praefectus praetorió*nak. A lovagrendi *praefectus praetorio* hatalma megelőzte valamennyi lovagrendi vagy senatori *magistratus* hatalmát. Ő volt a császár után rangban, hatalomban az első Tiberius uralmától kezdődően. Augustus idején 3 *praetorianus cohors* volt Rómában, amelyeknek a katonáit a városban szétszórva szállásolták el. A többi 6 *cohors* katonáit Itália különböző városaiban szétszórva helyezték el. Amikor megépült a *Castra Praetoria*, akkor ott már mind a 9 (illetve 10) *cohors* helyet kapott a városi csapatokkal együtt. A *cohors*ok egyesítése megnövelte a szervezet jelentőségét és veszélyességét. Ezentúl egy jelentős és gyorsan bevethető fegyveres erő felett rendelkeztek az uralkodók, de ki is lettek szolgáltatva a testőrség és parancsnoka, a *praefectus praetorio* kegyének. A *praetorianus* gárda nagy politikai súlyra tett szert – különösen a gyenge uralkodók alatt. Sok uralkodó meggyilkolásában és soknak a trónra emelésében vett részt. Ha nem is mindig rajta múlt egy-egy császár eltávolítása és egy újabb uralomra jutása, a beleegyezésére mindig szükség volt a trónváltá-

---

53 A katonákat Itáliában toborozták: Tacitus: Évkönyvek IV. 5. A praetorianusok díszesebb ruházattal, fegyverzettel és felszereléssel rendelkeztek, mint az átlagos legionariusok, fizetségük is jóval magasabb volt, nagyobb összegű donativumot is kaptak, szolgálati idejük is kevesebb volt (16 év szemben a közönséges legionariusok 25 évével). Jó karrierlehetőségeik voltak leszerelés után, amikor még általában fiatalok is voltak: a legiókban tisztek lehettek, vagy a birodalom közigazgatásában tölthettek be tisztségeket: Southern, Pat (2006): The Roman Army. A Social and Institutional History. Santa Barbara, Denver, Oxford. ABC Clio. 115–6.

54 Domitianustól a gárda már 10 cohorsból állt, addig viszont többször változott az alakulat cohorsainak száma; vö. Mommsen, Theodor (1881): Die Römischen Gardetruppen. In: Hermes 16/4, 643–647.

55 Bizonyos időszakokban azonban 1000 főből álltak a cohorsok.

56 A gárdához tartozott egy elit lovas egység is: az equites singulares Augusti („a császár válogatott lovasai"). Parancsnoka egy tribunus volt, aki a praefectus praetorio alá tartozott. Valószínűleg a Flaviusok vagy Traianus alatt jött létre a 720, később 1000, majd 2000 fős egység. Elődje a Germani corporis custodi vagy másképpen Caesaris Augusti corporis custodes. Testőrségként a császárt kísérték, amikor az uralkodó elhagyta Rómát. Csak egy alkalomról tudunk, amikor az equites singulares Augusti szorosabb értelemben vett rendvédelmi feladatot látott el: 190-ben, amikor a városi cohorsok a zendülők oldalára álltak, az alakulatot a lázongó lakosság megfékezésére vetették be: Robinson (2005) 157.

sokhoz. Sőt az uralkodók az uralmuk megtartásához is kénytelenek voltak a gárda kedvét keresni. Ez általában azt jelentette, hogy a legtöbb jelentős esemény alkalmával *donativum*mal kenyerezték le a *praetorianus*okat. Ugyancsak a gárda nagy hatalmát mutatja, hogy *praefectus praetorió*ból többször lett császár is: így például Macrinus vagy Philippus Arabs császárok a gárda éléről kerültek a trónra.

Titkosrendőrség

Több egység is foglalkozott kémkedéssel, információszerzéssel, belső elhárítással és politikai gyilkosságok végrehajtásával. A *speculatores (Augusti/Caesaris)* a *praetorianus*ok körülbelül 300 fős lovas egysége volt, amelyet elsősorban különleges feladatokra, felderítésre és kémkedésre használtak fel, de tömegrendezvényeken is bevetették és – mint a *praetorianus* gárda részét – testőrségként is alkalmazták.[57] A következő, Epiktétosznál olvasható leírás szemlélteti, hogyan tevékenykedtek a titkosrendőrök: *„…így kapják el Rómában is a katonák az óvatlan embereket. Leül melléd egy katona civil ruhában, és elkezdi gyalázni a császárt; te meg a bizalom jelének veszed azt, hogy ő kezdte a gyalázkodást, és magad is elmondod, amit gondolsz, aztán már visznek is bilincsben.”*[58]

A 2. században hozott létre Hadrianus (vagy Traianus) egy újabb, hozzávetőleg 200 fős egységet, amely ugyancsak politikai rendőrségként, titkosrendőrségként működött. Az egység tagjai azok az egyes *legió*kban szolgáló tisztek voltak, akiket *frumentarii*nak neveztek. Ők a köztársaság korában és a császárság első évszázadában a hadsereg utánpótlását, a gabonabegyűjtést intézték, majd a 2. századtól kaptak más jellegű feladatokat is: futárokként fontos leveleket, parancsokat továbbítottak (valószínűleg lovon), foglyokat kísértek, rendőri feladatokat végeztek, kémkedtek és politikai gyilkosságokat követtek el a császár parancsára. Rómában a *praefectus praetorio* parancsnoksága alá tartoztak, és a *Castra Peregrina* volt a bázisuk a *Caelius*on. A tartományokban szolgálatot teljesítők pedig a helytartó utasításait követték; az ő főhadiszállásuk a helytartó palotája volt. A *speculatores*szal ellentétben ők az egész birodalomra kiterjedő tevékenységet folytattak.

57 Suetonius: Claudius 35. 1; vö. Bingham (1997) 139.

58 Epiktétos: Beszélgetések IV. 13. 4–5. fordította Steiger Kornél.

Visszaéléseik miatt nagy utálat övezte őket. Végül Diocletianus szüntette meg a szervezetet nehezményezve annak túlságos önállóságát és korruptságát. Az ő tevékenységükről szól a *Historia Augusta* következő részlete: *„A császár éber figyelme nem korlátozódott saját házára, hanem még barátaira is kiterjedt; a* frumentarius*ok segítségével minden titkukat kifürkészte, olyan ügyesen, hogy azok nem is sejtették, hogy a császár egész magánéletüket pontosan ismeri. Csak olyankor jöttek rá, amikor az uralkodó maga tárta fel előttük. Nem érdektelen az alábbi eset megemlítése, mivel kiderül belőle, hogy Hadrianus sok mindent megtudott a barátairól. Valakinek levelet írt a saját felesége, szemére vetve, hogy folyton csak tivornyázik, fürdőhelyeken mulatozik, és nem akar hozzá visszatérni. Hadrianus ezt a* frumentarius*ok révén megtudta. Amikor a férj azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy engedje szabadságra, a császár a szemére vetette fürdőzéseit meg mulatozásait. 'Hogyan?! – szólt meghökkenve az illető – a feleségem neked is megírta ugyanazt, amit nekem?'"*[59]

A *frumentarii* utódai a 4. században az *agentes in rebus* lettek, akik egy katonailag szervezett lovas egységet alkottak. Feladataik közé tartozott az állami posta, az utak, a kikötők, a fogadók felügyelete, valamint az utazók menetlevelének ellenőrzése.[60] Továbbá leveleket kézbesítettek, melyeket a császár írt, vagy a provinciákból a császárnak írtak, követeket kísértek és figyeltek meg, magas rangú vagy veszélyes személyeket tartóztattak le, végeztek ki vagy kísértek száműzetésbe. Őket is nagy utálat övezte, mint besúgókat és hatalmukkal visszaélő, megvesztegethető személyeket.[61]

Összegzés

A császárkori rendvédelem nem tért el radikálisan a köztársaság koritól. Testi sértés és vagyon elleni bűncselekmények esetén

---

59 Historia Augusta: Hadrianus 11. 4–6. fordította Terényi István – kisebb módosítással.

60 Az állami posta ellenőrzőit az agentes in rebus közül választották. Őket hívták curiosinak: Seeck, Otto (1893): Agentes in rebus. in: August F. Pauly – Georg Wissowa (hgg.): Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Band I. 1. Stuttgart. 776–9.

61 Herz, Peter (1996): Agentes in rebus. In: Hubert von Cancik (hrsg.): Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Altertum. Band 1. Stuttgart. 247.

továbbra is a polgároknak kellett magukat megvédeniük. A bűnüldözés, a bűnmegelőzés és a nyomozás továbbra is meglehetősen korlátozott volt, talán csak a város megnövekedett lakosságszámából következően alkalmaztak nagyobb apparátust. Így nagyobb létszámú lett az őrök alakulata is, mint amilyen *triumvir*ek segítőié volt. Ezért, bár az őrök bűnüldözési tevékenysége sem volt igazán jelentős, mégis az utcákon való jelenlétük hatásosan riaszthatott el a bűnözéstől. Másfelől megváltozott a nép viszonya a hatalomhoz, és gyakoribbá váltak az erőszakos tömegmegmozdulások. Ezek megfékezésére, valamint a császár személyének és hatalmának védelmére koncentrált a rendvédelem a császárkorban. Ezeket a feladatokat csak hatékonyabb erők tudták ellátni, mint amilyenek a köztársaság idején rendelkezésre álltak, ezért jelentek meg és voltak jelen folyamatosan a nagy létszámú fegyveres alakulatok a városban.

Kádas István

A MEGYE RENDJE A KÉSŐ KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Az úgynevezett „nemesi megye” születését két tényezőhöz kapcsolja a történettudomány: egyrészt az udvarispánt felváltó, ispáni familiáris, az alispán tisztségének kialakulása, másrészt a szolgabírák – és velük együtt a megyei törvényszék, a *sedria* – megjelenése.[1] A rend biztosítása az ispán feladata volt. 1328-ban I. Károly parancsba adta Ung megye nemességének és minden lakosainak, hogy mivel az újonnan kinevezett ispánt, Druget Jánost bírájukká, valamint az uralkodó helyett tevékenykedő elöljárójukká nevezte ki, ezért mindenben engedelmeskedjenek neki.[2] Az ispán azonban általában más, jelentősebb országos vagy udvari pozíciókat is betöltött, így a megyei hatóság napi munkájában leginkább familiárisa, az alispán helyettesítette. Az alispánoknak egészen a 15. század végéig nem kellett megyebéli nemesnek lenniük, az 1492. évi törvények azonban már azt is elrendelték, hogy a tehetősebb megyei nemesek közül kerüljenek ki.[3]

A vármegye bírói székének „oszlopai” a szolgabírák voltak,[4] akik az ispánnal és az alispánnal együtt képezték a megyei hatóságot.[5] A szolgabíró megnevezésben az „ispán szolgái”, bírótársai kifejezés rejlik,[6] maga a tisztség pedig Erzsébet királyné régenssége idején, 1273-ban született meg. Az első szolgabírákat még központilag jelölték ki,[7] a késő középkorban azonban a tisztség

1 Tringli István (2007): Megyék a középkori Magyarországon. In Neumann Tibor – Rácz György (szerk.): „Honoris causa”. Tanulmányok Engel Pál emlékére. Analecta Medievalia III. Piliscsaba–Budapest, Argumentum. 497.

2 Engel Pál (1982): Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. Századok, 116. évf. 5. sz. 888.

3 DRMH IV. 36.

4 C. Tóth Norbert (2008): Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban. Nyíregyháza, Szabolcs Községért Kulturális Közhasznú Közalapítvány. 62.

5 Tringli (2007) 509.

6 Zsoldos Attila (1988): A szolgabírói tisztségnév kialakulásának kérdéséhez. Levéltári Szemle, 38. évf. 5. sz.12–17.; Zsoldos Attila (2003): Az özvegy és a szolgabírák. Századok, 137. évf. 4. sz. 794–795.

7 Zsoldos (2003) 798–802.

betöltőit már egyértelműen a megye nemessége választotta.[8] A legtöbb magyarországi megyében négy szolgabíró volt, míg az erdélyi, illetve a kisebb megyékben (például Torna) csupán kettő. A megyei hatóság legfontosabb feladata a bíráskodás volt, melynek legfőbb fórumának a kéthetente (vagy hetente) tartott megyei törvényszék, a *sedria* számított.[9] A *sedri*án általában kisebb fajsúlyú ügyeket tárgyaltak, többnyire jobbágyköltözésekkel vagy tartozással, adóssággal kapcsolatban.[10] A *sedriá*ra fellebbezhettek az úriszék ítéletével elégedetlen jobbágyok, valamint a megye bírói széke tárgyalta a kisebb hatalmaskodási ügyeket is. Ez a 100 forintot meg nem haladó peres ügyeket jelentette.[11]

Zsigmond király 1435. évi nagydekrétuma különböztette meg a nagyobb és kisebb hatalmaskodási vétségeket. Súlyos hatalmaskodásnak számított a jogtalan birtokfoglalás, a különböző javak elhordása, erdők kivágása, emberek megsebesítése, bántalmazása és meggyilkolása, valamint nemesi házak és birtokok megtámadása és kifosztása.[12] Mátyás király később öt kiemelt bűntettet nevezett meg nagyobb hatalmaskodásként, ezek a nemesi házak megrohanása, nemesi birtok elfoglalása, nemes törvénytelen letartóztatása, nemes bántalmazása, illetve megölése.[13] Bár a nagyobb hatalmaskodás vétségben az ország nagybírái ítélkeztek, ez esetben is jutott feladat a megyének, ugyanis a kúriai bíróságok sokszor ugyancsak a megye tisztviselőit kérték fel az előzetes bizonyítás lefolytatására.[14] Zsigmond nagydekrétuma szerint pedig először az illetékes megyéhez kellett fordulnia keresetével a panaszosnak.[15]

Érdemes kicsit alaposabban megvizsgálni ezt az eljárást. A *sedriá*n tárgyalt ügyek általában a panaszos fél személyes – vagy

---

8 Gábor Gyula (1908): A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Budapest, Grill.) 85.

9 Tringli (2007) 502.

10 C. Tóth (2008) 90.

11Hajnik Imre (1899): Bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. 82–83.

12 1435. évi III. tc. DRH I. 262

13 1486. évi XV. tc. DRH II. 27. Vö. Kőfalvi (2001) 91–92.; Tringli (2011) 415.

14 C. Tóth (2008) 93.

15 Kőfalvi Tamás (2001): A hatalmaskodás bűne a középkorban. Győri tanulmányok, 24. évf. 98.

képviselők útján tett – felszólalásával kezdődtek. Néhány megyében (például Abaúj és Borsod) a 16. század elejére elterjedt az a gyakorlat, hogy egyes vitás ügyben egy-egy szolgabíró referált, ő képviselte a panaszt a megyei hatóság és bírótársai előtt.[16] A panasztételt az előzetes bizonyítás követte, a felperes keresetének bizonyítására gyakran a helyszínre szállt ki az erre kijelölt szolgabíró, vagy megyei ember, aki a *sedria* felhatalmazásával kivizsgálta a panaszt, majd jelentést tett a következő bírói széken.[17]

A bizonyítási eljárás, a „nyomozás" eredménye alapján az alpereseket (vagy épp a felpereseket) a bíróság eskü letételére ítélhette, melyet meghatározott számú eskütárssal együtt kellett letenni.[18] Ez volt a perfolyam meghatározó eleme, ezt a bizonyítást követhette végítélet.[19] Az esküt általában magyar nyelven tették le, 1422-ben Sáros megyében Bálint jobbágynak például azért kellett maga mellé új eskütársat állítania, mert az eredeti jelölt német volt, és nem beszélt magyarul.[20] A 14. században arra is gyakran találunk példát, hogy a megye az előzetes bizonyításokat követően – a peres felek beleegyezésével – eskü helyett bajvívást ítélt meg, ez esetben azt is elrendelték, hogy melyik fél állítson párbajban jártas bajvívót, és melyik gyakorlatlan újoncot.[21]

A megyei hatóság által alkalmazott bizonyítási eljárás az úgynevezett *inquisitio* volt, mely főként a tanúk kihallgatását jelentette. A tanúk kikérdezését általában a szolgabírák végezték, egyedül, többen, esetleg egy vagy több melléjük esetileg kirendelt megyei ember társaságában. Alkalmasint csupán megyei emberek hallgatták meg a vallomásokat. Az oklevelek sajnos a középkor végéig általában nem nevezik meg a kihallgatott tanúkat, csupán annyit írnak, hogy a tanúk vallomása megerősítette a panaszt. A jelentések formulája szerint a megye azon nemeseit és nem ne-

16 DL 61 082.; DL 107 982.; DL 85 159.; DL 75 960.; DL 75 959.; DL 21 587.; DL 84 034.; DF 275 607.; DL 71 091.; DF 275 615.; DL 23 524.; DL 26 690.; DL 75 950.; DL 26 695.; DL 105 629.; DL 105 628.

17 C Tóth (2008) 88–89.

18 Hajnik (1899) 312–316.

19 Hajnik (1899) 276., 387.

20 ZsO IX. 41. sz.

21 Hajnik (1899) 262–264., 265–274., 312.

meseit hallgatták ki, akiket az ügy szempontjából illőnek és hasznosnak tartottak.[22] Többnyire a szomszédok kerültek kihallgatásra, de mindenkit megkérdezhettek, akit hasznosnak gondoltak. Azt, hogy kit volt „illő és hasznos” kikérdezni a kiküldött személyek dönthették el, bár egyes esetekben a parancslevél elő is írhatta például a szomszédok kihallgatását.[23] A tanúknak feltett kérdéseket azonban a panaszos fél állította össze, s legtöbbször ők állították elő a kikérdezendő személyeket is.[24]

A kihallgatás rendjén Mátyás király 1486. évi nagydekrétuma hozott jelentős változásokat, melyek a szakszerűsödés irányába mutattak. Ekkor ugyanis egyrészt előírták, hogy a tanúknak esküt kell tenniük az igazmondásukról.[25] Másrészt az uralkodó elrendelte a vizsgálat során kihallgatott tanúk nevének, jogállásnak, valamint vallomásuknak följegyzését is.[26] Ez a megyei vizsgálatok esetében leginkább úgy valósult meg, hogy felsorolták a tanúkat, majd ezt követően összesítve írták le a vallomásukat. Szintén előfordult, hogy az első tanú vallomását jegyezték le, míg a többiek esetében csak annyit írtak, hogy ők is ugyanúgy vallottak.[27] A *sedriá*n tárgyalt kisebb fajsúlyú ügyekben – jobbágyköltözés, kisebb hatalmaskodási vádak – lefolytatott vizsgálat esetében a tanúk általában a jobbágyok közül kerültek ki.[28]

A vizsgálat a vallomások meghallgatása mellett kiegészülhetett helyszíni szemlével is. Már a 14. századtól vannak példák arra, hogy a kiküldöttek megszemlélték az érintett birtokot, tetthelyet.[29] 1344-ben például Sáros megyében Mocsolai Bálint panaszt tett Holcán János ellenében, aki elrabolta és saját birtokára vitte az ő lovait, és fát szállító szekerét. Az ügy kivizsgálására Usz fia János szolgabírót és Péter fia János megyei embert jelölték ki, akiknek saját birtokai is a közelben feküdtek. A két vizsgálatra

22 DL 16 866.

23 Hajnik (1899) 290.

24 Tringli István (2011): A hatalmaskodás és a Fehde: Két jogintézmény összehasonlítása. In Gecsényi Lajos – Izsák Lajos (szerk.): Magyar történettudomány az ezredfordulón: Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó - MTA Társadalomkutató Központ. 415.

25 Hajnik (1899) 289.

26 1486. évi X. tc. DRH II. 272.

27Például: Iványi Béla (1932): Eperjes szabad királyi város levéltára. 1245–1526. II. Szeged, Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1146. sz.

28 Például: DF 229 404.

29 Gábor (1908) 166.

kirendelt személy kiszállt a helyszínre, és felkereste Holcán János szinyefői házát, ami előtt meg is találták a lopott szekeret, rajta egy nagy fával. A szolgabíró és a megyei ember ezt követően lemérték a szekéren lévő fát, majd a nyomvonalon visszafelé haladva meg is találták azt a csonkot, amiről kivágták a lopott fát. Az eset csattanójaként kiderült, hogy a fát éppen a szolgabíró, Usz fia János erdejéből vágták ki.[30]

A vizsgálatokat csak kevés esetben követte ítélet, a peres felek gyakran ugyanis peren kívül megegyeztek. A középkori magyar jog szorgalmazta az efféle egyességeket, mind az elítélt letartóztatása előtt, mind az alatt, de akár a perfolyamat alatt is lehetőség volt a peres felek kibékülésére.[31] Halálos ítélet esetében is megvolt a lehetőség arra, hogy a felek pénzben kiegyezzenek, ilyenkor a bíró kezét is szép summa ütötte, egyrészt megkapta az elítélt vérdíját, másrészt a váltságösszegből is részt kapott. Ha azonban a megegyezés nem történt meg a megszabott három napos terminuson belül, és a vádló végrehajtotta az ítéletet, a bíró nem járt jól. Abban az esetben pedig, amikor az elítéltet nem sikerült elfogni, a sértett fél számára vagyonának harmada jutott, míg a maradék kétharmadot a bíráknak foglalták le.[32] 1346-ban például Treutel Miklós pozsonyi ispán fő- és jószágvesztésre ítélte Gombai Miklóst Viadal fia Pál jobbágy ellenében, aminek megfelelően Úszori Domokos szolgabíró, Samuti Barnabás alispáni ember, valamint a pozsonyi káptalan kiküldöttje a birtok harmadát Viadal fia Pálnak iktatta, míg a maradék részt az alispán számára foglalták le.[33] Nemcsak a halálraítéltek birtokainak kétharmadát foglalta le így a megye, hanem azokét is, akik nem tudták kifizetni a pénzbírságot,de ezt később kiválthatták.[34]

A hatalmaskodások kivizsgálása mellett ki kell térnünk azokra a birtokjogot nem érintő bűncselekményekre is, amelyeket „nyilvános bűncselekményeknek” neveztek, leginkább köztörvényes

30 AOKL XXVIII. 497. sz.

31 Hajnik (1899) 390–391., Tringli (2011) 417.

32 Mezey Barna (1997): Magyar jogtörténet. Budapest, Osiris. 244.; Hajnik (1899) 391. Az elítéltek igen gyakran kaptak kegyelmet, ám a vérdíjat, a harmadot és különféle bírói részeket ekkor is ki kellett fizetnie. Hajnik (1899) 393.

33 AOKL XXX. 439. sz.

34 Például DL 75 320.

bűnöknek mondhatnánk.[35] Werbőczy István Hármaskönyve alapján ide sorolhatjuk a szándékos gyilkosságot, a falvak felgyújtását, a tolvajlást, rablást, haramiaságot, illetve a nemi erőszakot. Ezen bűnök büntetése halál volt, amely a „hagyományos" akasztás mellett jelenthetett olyan minősített büntetést is, mint a kerékbetörés, karóba húzás, vagy a máglya.[36]

A vizsgált korszak elején a megyei hatóságnak jelentős vérhatalma volt a jobbágyok és az egyéb, nem nemesi jogállású személyek felett, a bűnözőket az a megye ítélte el, ahol elfogták őket.[37] Ezt Hont megye ispánja (vagy alispánja?), Orros Miklós, valamint Liptó fia István, Mihály fia János, Joachim és Gergely szolgabírák 1338-ban határozottan kijelentették az esztergomi káptalannak írott levelükben. A káptalan jobbágyai ugyanis foglyul ejtettek és felakasztottak egy levelesített rablót, Tét fia Tamást, holott Hont megye törvényszékének lett volna a joga, hogy a megye területén elfogott tolvajokat, rablókat, és egyéb gonosztevőket elítélje, és felakassza. A káptalan azonban a vádra bemutatta IV. (Kun) László kiváltságlevelét, aminek értelmében birtokaikat kivonták a megyei vérhatalom alól, így a jobbágyok jogszerűen akasztottak.[38]

A megyei hatóságnak a köztörvényes bűnözők elítélésében játszott szerepét a következő két Szabolcs megyei példa is érzékelteti. 1340-ben Lengen János szabolcsi nemes elfogott egy rablót, miközben az éppen négy vakot igyekezett kirabolni. Lengen az elfogott bűnözőt bemutatta Debreceni Jakab ispán és a négy szolgabíró előtt, s esküt is tett állítása megerősítésére. A hatóság így kiszolgáltatta a rablót a megkárosított vakoknak, akik fel is akasztatták a bűnözőt.[39] Az ítéletet tehát nem a megye hajtotta végre, ők csak egy nyugtát adtak az események igazolására.[40] Hat évvel később Guti Salamon fia János kereste fel Szabolcs megye ispánját és szolgabíráit, aki elfogta Balkányi László és Fábián szervienseit,

35 Tringli István (1998): Jagelló-kori levelesítő jegyzék Zalából. Levéltári közlemények, 69. évf. 1–2. sz. 15.

36 Mezey (1997) 244.; Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges magyar királyság szokásjogának hármaskönyve. Ford. Csiky Kálmán. Budapest, Téka Könyvkiadó, 1990. 86–87.

37 Tringli (2007) 502.

38 AOKL XXII. 524. sz.

39 AOKL XXIV. 321. sz.

40 Tringli (1998) 11.

azzal vádolva meg őket, hogy jobbágya ökreit elrabolták. A vádlottak ugyan ártatlannak vallották magukat, de mivel Guti Salamon fia János számos tanút vonultatott fel igaza mellett, sőt huszonöt nemessel még esküt is tett erre, felakaszthatta a vétkesnek ítélt szervienseket.[41]

Az említett Tét fia Tamás levelesített bűnöző volt. A levelesítés többnyire a közgyűléseken (*congregatio generalis)* történt, mely Tringli István frappáns megfogalmazása szerint az az intézmény, „amikor az ország egyik nagybírája, más báró vagy ispán (királyi parancsra vagy anélkül) egy vagy több megye peres ügyeit helyben intézte el."[42] A korszakban a legismertebb, és legfontosabb közgyűlés, a nádor által tartott *congregatio*, aki ezt saját jogán is megrendezhette. A nádori közgyűlés csak áttételesen kapcsolódott a megyei intézményhez, a nádor általában több megyének tartotta, leggyakrabban megyepároknak rendezték.[43] Ezeken a közgyűléseken a nádor munkáját a megyei hatóság tagjai, valamint további, a megyei nemesek sorából választott esküdt ülnökök segítették.[44]

Az Anjou-korban a *congregati*ók külön típusa volt, amikor az adott megyésispán tartott közgyűlést megyéjében. Ezek rendszeres eseményeknek számítottak, akár évente – vagy még gyakrabban – is tarthattak effélét. A zalai ispánok által tartott közgyűlések nagy számára már Holub József is felfigyelt, aki az Anjou-korból hat ilyen gyűlést ismert, ebből ötöt Alsólendvai Miklós ispán tartott (1335., 1337., 1338., 1339. és 1349.).[45] Holub adatait további *congregatio*kal bővíthetjük, Miklós ispán további *congregatio*kat tartott 1328-ban, 1329-ben, 1333-ban, 1340-ben és 1342-ben, utódai közül Garai István ispán 1343-ban, Garai Pál 1348-ban, míg Mikcsfi (Prodavizi) István ispán 1353-ban és 1357-ben tartott közgyűlést Zala megye nemessége számára.[46] A megyei közgyűlést

41 AOKL XXIV. 627. sz.

42 Tringli István (1997): Két szokásjogi norma a közgyűlés működéséről. Történelmi Szemle, 39. 3–4. sz. 387.

43 Gábor (1908) 127–139.

44 Tringli (2007) 506–507.

45 Holub József (1929): Zala megye története a középkorban. Pécs, Zala megye Közönsége. 192.

46 AOKL XII. 344. sz., XIV. 45. sz., XVII. 114. sz., XXIV. 618. sz., XXVI. 591. sz.

akár a nádor által a megyének tartott *congregatió*val azonos évben is megrendezhették.[47]

A közgyűlést többnyire az ispán bonyolította le, azonban, ha mégsem tudott rajta részt venni, akkor helyettese, az alispán, elnökölt rajta.[48] A megyésispán királyi parancsra, a király nevében tartott közgyűléseket a szolgabírákkal, illetve választott esküdtekkel, továbbá egy királyi ember és valamelyik közeli hiteleshely kiküldöttje is részt vett.[49] Bár a *congregatio* elsődleges célja a megye „köztörvényes" bűnözőinek levelesítése, valamint a lappangó királyi jogok felkutatása volt, a királyi felhatalmazással ítélkező ispánt birtokvitákkal, és egyéb különféle ügyes-bajos ügyeivel is megtalálta ilyenkor a helyi nemesség.[50] A nádori közgyűléshez hasonlóan az ispán által tartott *congregatió*kon az esküdtek hitükre és a Szent Koronára esküt téve, egy keresztet megérintve vették jegyzékbe – levelesítették – a gonosztevőket. 1355-ben például Megygyesi Simon pozsonyi ispántól maradt ránk efféle levelesítő oklevél, melyet saját nevében adott ki. A pozsonyi közgyűlés többnyire nyilvános tolvajokat *(fur publicus)* vett számba, általában megemlítve azok apai- vagy megkülönböztető nevét, jogállását, valamint lakóhelyét is.[51] Az ország másik feléből, Szabolcs megyéből az 1359-ben Debrceni Pál ispán, illetve az 1363-ban Bebek Miklós ispán által tartott közgyűléseknek egyaránt fennmaradt a levelesítő jegyzéke, melyekben szintén többnyire lopás miatt elítélt jobbágyokat találunk.[52]

A közgyűlésen levelesített személyek kézre kerítése azonban már nem a megyei hatóság feladata volt, hanem bármely megyebéli nemes elfoghatta őket, és végrehajthatta az ítéletet. Meg kell említeni, hogy ezekben az esetekben is ritkán hajtották végre az ítéletet, igen gyakran kegyelemmel végződött az ügy, a vétkes job-

47Tringli, István (2013): Le contee in Ungheria nel periodo degli Angiò. In: Enikő Csukovits (ed.): L'Ungheria angioina. Roma, Viella. 139–178.169.; Holub (1929) 193.; C. Tóth (2008) 142.

48 AOKL XXXII. 709. sz.; Piti (2004) 190. sz.

49 Piti Ferenc (2004): Szabolcs megye hatósági oklevelei I. Szeged–Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága.591. sz.; AOKL XLVII. 114. sz.

50 C. Tóth (2008) 142.

51 DL 102 782.

52 Piti (2004) 558., 591. sz.

bágyok érdekében általában közbenjártak földesuraik, és kifizették a szükséges vérdíjat.[53] A megyei hatóság szerepe a területén elfogott köztörvényes bűnözők fölött ráadásul visszaszorult a 14. század második felétől, mivel egyre több birtokos kapott úgynevezett „szabadispánságot".[54] Ezzel jogot kaptak arra, hogy a birtokaikon kínzóeszközöket és akasztófát állítsanak, s az ott elfogott gonosztevőket elítélhessék, kivégezhessék, függetlenül a megyei ispán és szolgabírák joghatóságától.[55] Bár a 15. század során is több nemes kapott hasonló jogokat, természetesen nem mindenki rendelkezett efféle kiváltságokkal, így esetükben az ítélet kimondása továbbra is a megyére maradt. 1475-ben például a szlavóniai Körös megye hatósága Ervencei László és Szaniszló panaszára ítélte halálra Moszlavics Tamás, Péter, valamint Hezanics Kelemen gonosztevőket. Az ítéletet követően Cservecszentpéteri János szolgabíró ki is szállt az Ervenceiek birtokára, ahol az ő jelenlétében a panaszosok kerékbe törték az elítélteket.[56] 1484-ben pedig Erdélyben, Belső-Szolnok megye hatósága vizsgálta ki a Betleni Gergely jobbágyait kifosztó Kis Péter, Tompos András és Székely Mihály rablók ügyét. A megyei kiküldött a vizsgálat során kihallgatta a tanúkat, majd bűnösnek ítélte a három vádlottat. A vétkesek kézre kerítése, és az ítélet végrehajtása azonban ezúttal is a felperesre, vagy más megyei nemesekre maradt.[57]

A gonosztevők összeírására tartott megyei közgyűlés a 14. század végére szintén kikopott a gyakorlatból, mely leginkább a kikiáltott közgyűlés intézményének előretörésével magyarázható.[58] A kikiáltott közgyűlés valójában egy vizsgálati eljárás volt, melyet egy konkrét panasz kivizsgálására rendelt el az uralkodó. Ezt gyakran a vitás birtokon vagy éppen a *sedria* helyszínén tartották, ahová az alispán, a szolgabírák, valamint a panaszos felek számára kirendelt királyi emberek és hiteleshelyi tanúbizonyságok

53 Tringli (1998) 11.

54 Engel Pál (2001): Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. 155.

55 „semota quavis iurisdictione comitum vel vicecomitum et iudicum novilium predictorum comitatum" – DL 36 879.

56 DL 103 768.

57 DL 62 919.

58 C. Tóth (2008) 142.

összehívták az érintett nemeseket, és kihallgatták a tanúkat.[59] Sáros megye hatósága például 1439. április 27-én Albert király parancsára tartott kikiáltott közgyűlést Lovagfalvi Lovag Gergely, és annak Dénes nevű familiárisa Kapi János elleni panaszának kivizsgálására. A panasz szerint Lovag Gergely éppen a befizetendő adóval igyekezett az Eperjesen tartozó kamarahaszna-ispánhoz, amikor Kappanos településnél Kapi János familiárisai megtámadták. Ugyanekkor Lovag Gergely saját familiárisát, Dénest is támadás érte Telki László házában, ahová Kapi emberei betörtek, és kivonszolták szerencsétlen Dénest. A megye összehívta a kikiáltott közgyűlést, ahová Gergelylaki István királyi ember és Fülöp szepesi kanonok megidézték a vádlottat, Kapi Jánost. A kikiáltott közgyűlésen – az alispántársát is képviselő – Zsegnyei György alispán, a név szerint felsorolt négy szolgabíró, illetve a királyi ember és Fülöp kanonok kihallgatták Kappanos és Telki birtokok szinte összes szomszédját és határosát, akik megerősítették a panaszt.[60]

A közgyűléseket és a kikiáltott közgyűléseket végül Mátyás király említett 1486. évi nagydekrétuma törölte el, lehetőséget adva, hogy szükség esetén az adott ispán tarthasson megyéjében hasonló rendezvényt, a gonosztevők összeírására.[61] Jelentősebb közgyűlést tartottak például 1512-ben Zala megyében a megye kérésére, a szlavóniai ítélőmester elnöklete alatt. A közgyűlésről fennmaradt levelesítő jegyzéket Tringli István elemezte. A forrás megkülönböztette a nemesi és a jobbágyi jogállású elkövetőket, s érdekes képet mutat a bűncselekmények statisztikájára is: többnyire tolvajokat, házak feldúlóit és rablókat ítéltek el, de szerepeltek gyilkosok, gyújtogatók, méregkeverők, gyermekgyilkosok, és néhány szexuális bűntényt elkövető (erőszakoló, szodomita, ifjak megrontója) is.[62] A bűnüldözés ekkora már sokat változott,ekkor már nem a sértett fél feladata volt a vétkesek kézre kerítése, és az ítélet végrehajtása, hanem mindkettő a hatóság, a szolgabírák joga lett.[63]

Az ítélkezéssel kapcsolatos tevékenységek mellett a szolgabíráknak jelentős feladat jutott az adószedésben is. A jobbágyság

59 Tringli (1997) 390.; Tringli (2007) 504.
60 DL 64 339.
61 Tringli (1998) 6–7.
62 Tringli (1998) 17.
63 Tringil (1998) 13.

rendes egyenes adóját, a kamarahasznát I. Károly 1336-ban végrehajtott reformja óta szedték, s már az Anjou királyok korában is a megyei hatóság tagjai ellenőrizték az adószedők munkáját. Nagy Lajos rendelkezése szerint a megyékbe kiküldött általában két adószedő mellé két-két szolgabírót rendeltek.[64] Az ő feladatuk volt ugyanis, hogy az adó fizetése alól vonakodókat megbüntesse. A bírság három márkát tett ki, aminek egyharmada a megyei hatóságot illette. A bírság és a hátralék behajtása ugyancsak a megyei hatóság feladata volt, mely során erőszakos fellépéstől sem riadtak vissza.[65]

Az adókerülők megbírságolása hivatali visszaéléshez is vezethetett. 1395-ben például Idai Csirke Péter az országbíróhoz fordult panaszával, ugyanis az előző évben György adószedő, kamaraispáni familiáris és Radványi Csakó szolgabíró az Abaúj megyei Recsite birtokra kiszállva vonakodtak behajtani a település jobbágyainak adóját, ehelyett jogtalan tartozást vetettek ki a birtokra. Csirke Péter hiába szerzett Mária királynőtől parancsot arra, hogy a birtokáról a szokás és törvény szerint hajtsák be az adót, Korlátfalvi Egyed alispán és Csakó szolgabíró, valamint egy másik kamarahaszna ispáni familiáris, Zsadányi András rátámadtak Csirke egy másik birtokára, és onnan – valószínűleg a tartozás és a bírság fejében – elhajtották az ott talált állatállományt.[66] Ehhez hasonló módon – bár úgy tűnik ez esetben jogosan – szállt ki Zala megye alispánja két alszolgabíró, valamint egy alispáni familiáris társaságában 1518-ban Mihályfalva birtokára, hogy az adókerülő Mihályfalvi Gergelytől behajtsák a tartozást. Mihályfalvi azonban sem az adót, sem a bírságot nem kívánta megfizetni, így az alispán és emberei elhajtották marháit.[67]

A bírságok behajtása, valamint az elítélt birtokának lefoglalása tehát további embereket igényelt, akik segítették a hatóság munkáját. Az adószedőt és az őt elkísérő szolgabírót pedig további fegyveresek kísérték. Az 1518-as tolnai országgyűlés végzései szerint az adószedőnek négy lovas kíséretében kell összeírnia az

64 Engel Pál (1989): Kamarahaszna-összeírások 1427-ből. Budapest, Akadémiai Kiadó.6–7.; Gábor (1908) 115–117.; C. Tóth Norbert (2007): Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában. Századok, 141. évf. 2. sz. 401.

65 Holub (1929) 281.; 294–295.

66 ZsO I. 4036. sz.; DL 96 685.

67 Holub (1929) 296.

adózó portákat.[68] Ez a gyakorlat jóval korábban is adatolható, az adórovó négy lovasos kíséretét már a Nógrád megye 1457. évi adójegyzékéhez készített feljegyzések is említik.[69] Az adószedés és bírságolás ugyanis veszélyes feladatnak számított, 1501-ben Heves megyében például a pásztói polgárok megtámadták az adó kirovását végző személyeket, mely során az adószedő és a szolgabíró is életét vesztette.[70]

Egyéb feladatokhoz is szükség volt további személyek segítségére. 1525. augusztus 23-án II. Lajos király felszólította a jászói konventet, hogy idézzék perbe Halmaji Bor Simont, Vatai Imrét, illetve Bárcai Jánost, Abaúj megye alispánját. A vádat Kinizsi Imre emelte, akit néhány nappal korábban – augusztus 16-án – a megye székhelyén, Garadnán tartott törvényszéken az alispán letartóztatott és fogságba vetetett.[71] Azt azonban nem mondhatnánk, hogy Kinizsit alaptalanul vetette fogságba az alispán, ugyanis nemcsak, hogy Vatai Benedek meggyilkolásával vádolták, hanem még az őt perbe idéző megyei embert – aki az alispán pecsétjét vitte magával, így a hatósági személyt képviselte – is megtámadta és megsebesítette. Az alispán tehát 200 forint vérdíj fejében letartóztatta Kinizsit, ráadásul a megye arra is felhatalmazta, hogy lefoglalja a vétkes birtokait. Néhány nemes azonban kezességet vállalt a vádlottal, akit így elengedtek. [72] Kinizsi szabadulását követően szinte meg sem állva sietett a király elé, hogy beperelje a hatóságot.

Az sajnos nem derül ki, hogy kik voltak azok a személyek, akik lefogták Kinizsit, vagy akik lefoglalták a birtokát. Minden bizonnyal az ispáni/alispáni familiárisok között kell keresnünk őket, ahogyan a bírság- és tartozás behajtásában is ők segítették a hatóságot.[73] A Mihályfalviak elleni fellépésben szintén segédkezett alispáni familiáris, illetve alszolgabírók is. Az ispáni família további tagjai egyébként is részt vettek a megye működtetésében, megyei emberként. A megyei emberek nem voltak a hatóság tagjai,

68 DRMH IV. 216–217.

69 Kádas István (2016): Nógrád megye adójegyzéke 1457-ből. In: Kádas István – Weisz Boglárka (szerk.): Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet.52–53.

70 DL 90 258.

71 DL 84 184.

72 DL 84 179.

73 DF 217 888.; DL 58 210.

ad hoc küldték ki őket helyszíni tanúkihallgatást lefolytatni kisebb horderejű ügyekben a szolgabíró tehermentesítésére, vagy akkor, amikor a kivizsgálandó ügy helyszíne messze esett a szolgabírák lakhelyétől.[74] Ezeket a kiküldötteket tehát tulajdonképpen az alszolgabírói intézmény elődjének is tekinthetjük.[75]

Emellett azonban voltak olyan megyei emberek is, akik nem a szolgabírákat, hanem az alispánt képviselték a peres ügyek kivizsgálása során. Pozsony, Nógrád, Veszprém és Abaúj megyében a 14. században várjobbágyok látták el a megyei emberi feladatokat.[76] Ezek a várjobbágyok kétségkívül az ispán emberei voltak, Abaújban például 1357-ig állandó gyakorlat volt, hogy egy-egy megyei vizsgálatra két, különböző névvel illetett megyei embert küldjenek ki: egy, az ispánt képviselő várjobbágyot, illetve egy megyei tanúbizonyságot *(testimonium provincie)*.[77] Zemplén megyében pedig 1341-ben egy fogott bírói döntés előírta, hogy a Bozza birtokból leánynegyedként járó rész határainak bejárásán egyaránt vegyen részt egy ispáni, valamint egy szolgabírói ember.[78] Az ispáni ember az ország nyugati felének megyéiben is megfigyelhető – hasonló ügyekben. 1337-ben Csaba zalai alispánnak a kapornaki konvent tanúbizonyságával, valamint egy további ispáni emberrel, Vörös Miklóssal kellett elhatárolnia Szentandrás birtokát, míg 1342-ben Ivánka fia Miklós zalai ispáni ember, két szolgabíró, két megyei tanúbizonyság *(testimonium comitatus)*, valamint hat fogott bíró társaságában vett részt Tomaj birtok elhatárolásában, minden bizonnyal az ispán személyét képviselve.[79]

Az ispáni ember alkalmasint maga az alispán volt, 1342-ben Ostfi János varasdi ispán szintén birtokelhatárolásra küldte ki alispánját, míg 1352-ben Pozsony megye kiküldött szolgabírójával együtt Toldi Miklós alispán szállt ki.[80] Ráadásul 1341-ben Liptóban királyi parancsra a turóci konvent tanúbizonyságával maga

---

74 W. Kovács András (2018): Megyei emberek a középkori Erdélyben. Erdélyi Múzeum, 80. évf. 1. sz. 30.

75 W. Kovács (2018) 38.

76 Zsoldos Attila (1999): A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyság történetéből. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. 167.

77 1325: DL 2329.; 1326: DL 83 194.; 1330: DL 83 371.; 1332: DL 60 205.; 1335: DL 60 220.; 1342: DL 83 236.; 1346: DL 60 251.; 1348: DL 60 247.; 1357: DL 4687.

78 „hominem comiti et hominem quattuor iudicum nobilium” – DF 268 349.

79 DF 247 960.; DL 91 331.

80 AOKL XXVI. 365. sz.; DF 283 830.; DL 4317.

Péter fia Tamás ispán végezte el Domaföld e és Madácsföld e határainak megállapítását.[81] Elképzelhető, hogy a kiküldött alispánokhoz hasonlóan, a többi hasonló feladatkörben eljáró ispáni ember is az ispán familiárisa volt, mindenesetre a helyszínen az ispánt képviselték.

Nemcsak az Anjou-korban, hanem a későbbiekben is megfigyelhető az ispáni emberek szerepvállalása, változatos megnevezésekkel. Az északkelet-magyarországi megyékben például az „in persona vicecomitis/comitis" formulával hangsúlyozták, hogy a szolgabíróval együtt a tanúkat kihallgató megyei ember az alispánt képviseli.[82] Elszórt adatokból az is kimutatható, hogy 15. század második felétől az „in persona vicecomitis" kifejezéssel többnyire az alispáni pecséttel kiküldött megyei emberekre utalnak. Zemplén megyében például 1487-ben Komjáti Kelemen az alispán pecsétjével vizsgálta ki a költözni akaró Mátyás kislazonyi jobbágy ügyét.[83] 1509-ben pedig már azt is tudjuk, hogy Nátafalvi Imre megyei embert Ráskai Ferenc alispán a saját pecsétjével, a saját házából küldte ki.[84] Az ispáni emberek feltehetően szintén az ispáni família tagjai voltak, erre utalnak a Szepes megyei példák is. 1479-ben három szolgabíróval együtt küldték ki Rohodi István mestert, Szapolyai Imre ispán jegyzőjét, míg ugyanekkor egy másik ügyben két szolgabíróval együtt Görgei Miklós, mint az ispán speciális embere tűnik fel. [85] 1483-ban pedig András szepesi alvárnagyot, Fricsi Márton szepesi alispán helyettesét említik alispáni emberként.[86] Az alispáni ember kiküldése ráadásul nem csak regionális sajátosság volt, Varasd megyében például alispánhelyettesek látták el ezt a feladatot.[87] Zala és Pozsony megyék ugyancsak általában szolgabírót és megyei embert is küldtek ki

81 DL 107 822.

82 Kádas István (2017): Cum sigillo nostro. A késő középkori Sáros megye pecséthasználata. Történelmi Szemle, 49. évf. 4. sz. 646–649.

83 DL 85 127.

84 DL 85 186.

85 DF 264 512.; DF 272 245.

86 DL 63 867.

87 DL 103 654.; DF 288 174.; DF 288 210.

tanúkihallgatásra,[88] erre a gyakorlatra a 14. század első feléből Temesben is találunk példát.[89]

A középkor vége – ahogy fentebb is látható – a megye hatóság feladatainak és jogkörének növekedését hozta magával. A változások között mindenképp ki kell emelni II. Ulászló 1498. évi törvényeit, melyek előírták a megyei zsoldoscsapatok felállítását. Új tisztségként jött létre a megyei pénztáros, illetve a megyei kapitány feladatköre, míg a szolgabírákra hárult a nem kiemelt birtokosok jobbágyainak összeírása, a megyei adó kirovása, valamint az ezek alapján kiállítandó katonák létszámának meghatározása. Tovább erősödött a megyei nemesség közösségének szerepe is, nemcsak megválasztották az új tisztviselőket, hanem ellenőrizték is azokat.[90] A megyei bandérium élén külön kapitány állt, tisztjei pedig többnyire a helyi köznemesi családok fiai közül kerültek ki, ők fogadták fel és fizették a katonákat a megyei pénztártól kapott pénzből.[91] A megyei bandériumot a hadi események mellett leginkább az országgyűléseken vetették be, hogy fegyveres támogatást nyújtsanak a köznemesi politikusok szavának. Ezt a csapatot alkalmasint helyi rendfenntartás céljára is igénybe vehették, mint ahogy Nógrád megye 1507-ben bizonyos András deák ellen sorakoztatta fel katonáit.[92]

A késő középkori megyékben tehát a rend fenntartására nem volt kialakított szervezet. Ráadásul a vizsgált két évszázad során is éles különbségek tehetők. A 14. században például még élénken működött a közgyűlések intézménye, mind a nádor, vagy más országos báró, mind az adott megye ispánja tartott *congregatió*kat a köztörvényes bűnözők összeírására. Az elítéltek elfogása és az

88 Zala (1929) 163.; Pozsony: C. Tóth Norbert (2002): Adatok a megyék és hiteleshelyek közötti viszonyra a 14. és 15. században. Századok, 136. évf. 2. sz. 358.

89 Iusztin, Zoltan (2013): The Noble Judges in Timiş County (14th – 15th Centuries). Transilvanian Review 22. évf. 4. sz. 257., 259.

90 Kádas István (2018): A megye pénze. A zsoldosok fenntartására kivetett adó és a megyei pénztár (1498–1511). In: Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka (szerk.): Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet. 185–203.

91 Nagy Iván (1862): Magyarország pénzügyi történetéhez a XVI. sz. elejéről. Magyar Történelmi Tár, 1. sorozat, 11. kötet 233–238.; Kubinyi András (2007): Politika és honvédelem a Jagellók Magyarországában. In: Kubinyi András (szerk.): Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete. Budapest, Argumentum. 222.

92 Nagy (1862) 236.

ítélet végrehajtása azonban nem a hatóság, hanem a sértett fél feladata volt. A korszak elején a megye vérhatalma többnyire minden területén elfogott gonosztevőre kiterjedt, később azonban ez a joga egyre visszaszorult, ahogyan a megyei közgyűlések is elhaltak. A megyei hatóság szerepe leginkább a kisebb hatalmaskodások kivizsgálásra, és az ítélet meghozatalára terjedt ki, de a királyi kúria bíróságai előtt folyó perekben is gyakran a szolgabírák végezték a „nyomozati munkát". A későbbi, fokozatos változások azonban végső soron a megyei hatóság feladatainak növekedéséhez, és a megyei közösségtudat és önkormányzat erősödéséhez vezettek. Folyamatosan növekedett a megye szerepe az adószedésben, és a tartozások behajtása során, melyben különféle ispáni/alispáni familiárisok biztosították a megfelelő fegyveres támaszt. Az alispán familiárisi köre a megye egyéb területén is kitapintható, a tanúk kihallgatása során segíthették a szolgabírók munkáját, s adott esetben ellenőrizték is azokat, megelőzve a hatósági visszaéléseket. Szerepük lehetett minden bizonnyal az elítéltek birtokainak lefoglalásakor is. Az alispán mellett a szolgabírák tekintélye és szerepe is növekedett, az ő kizárólagos feladatuk lett a jobbágyköltözési engedélyek kiadása, de a bűnüldözés is egyre inkább rájuk hárult. Mindamellett egy sor új feladatot hozott létre a megyei zsoldossereg felszerelése, mely akár a közrend biztosításában is felhasználható volt.

Rövidítések

AOKL	Almási Tibor – Blazovich László – B. Halász Éva – Géczi Lajos – Kristó Gyula – Papp Róbert – Piti Ferenc – Sebők Ferenc – Teiszler Éva – Tóth Ildikó (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia.* I–XLVII. Budapest–Szeged, 1990–2017. Szegedi Középkorász Műhely.
DL	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár
DF	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DRH	Francisci Döry – Georgius Bónis – Geisa Érszegi – Susanna Teke – Vera Bácskai (ed.): *Decreta regni Hungariae. Gesetze und AVerordnungen Ungarns.* I. 1301–1457. II. 1458–1490. Budapest 1976–1989. Akadémiai Kiadó

DRMH IV. — Franciscus Döry – Peter Banyó – Martin Rady – János M. Bak (ed.): *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae IV. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary IV. 1490–1526.* Budapest–Idylwild 2012. Charles Schlacks Jr.

ZsO — Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mályusz Elemér – Mikó Gábor – Neumann Tibor (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár.* I–XII. Budapest, 1951–2017. Magyar Nemzeti Levéltár.

Jámbor Orsolya Ilona

Van új a nap alatt? Menekültek és behívottak a Magyar Királyságban az Árpád-házi királyoktól a török kiűzéséig

Bevezetés

A középkorban beszélhetünk belső- és külső migrációról, ennek alapján betelepítésről, bevándorlásról, de nem beszélhetünk menekültpolitikáról, mivel a kifejezés a modern kor politikai „terméke”, ami demokratikus intézményrendszert, tevékenységüket összehangoló állami- és civil szervezeteket, szakszerű, értékalapú közigazgatást feltétez. Nem véletlenül számítják a magyar menekültpolitika kezdetének 1916-ot, amikor augusztus végén több százezer erdélyi magyar indult meg az ország belseje felé a váratlanul támadó román hadsereg elől.

A középkori magyar államnak nem volt a mai szóhasználatunk szerinti bevándorlás politikája, ahogy nem létezett akkoriban nemzetiségpolitika sem. Ebből kifolyólag napjainkban használatos fogalmak közül több teljesen alkalmatlan arra, hogy megértsük és vázoljuk, mi történt a 11-13-14. században, illetve a középkor további időszakában.

Demográfiai helyzet

A szakirodalomban alaptézis, hogy Magyarországra kifejezetten nagy népmozgás irányult már az Árpád-korban, és egész történelmünket a be- és kivándorlások (is) jellemezték. Már a 13. században összeírták az akkor formálódó krónikában Géza fejedelem óta az országba jött népeket. Róluk olvashatunk: *csehek, lengyelek, görögök, spanyolok, izmaeliták* (mozlim vallású jövevények), *besenyők, örmények, zsidók, szászok, kunok, latinok.* A magyarországi nem magyar népek sokszínűsége feltűnő európai viszonylatban is.

Hogy miért volt célország a Magyar Királyság? Az ok kettős. Magyarország – népességéhez viszonyítva – nagy ország volt. „*A honfoglaló magyarság létszámát tehát legfeljebb 100 ezer főre, a 900 táján itt élő népességét 150-250 ezer főre tehetem.*” –írja Kristó

Gyula.[1] De még a nagyobb lélekszámmal kalkulálók, például Győrffy György (1963) szerint sem beszélhetünk összességében 500 ezer főnél többről. Kristó 5,125-ös népsűrűségi átlaggal számolva 1060-1070-ben 500-550 ezer fős népességet,[2] 1200 táján 1 millió 127 ezer 500 fős népességet valószínűsített.[3] Kristó feltette a kérdést, hogy „*van-e realitása annak, hogy Magyarország lakossága a 11. század második felétől 1200-ig az eltelt közel másfél évszázad alatt megduplázódott?*”[4] Meg is válaszolta, hogy csak akkor „*ha igen jelentős külországi betelepülőt fogad magába*”. Ehhez járult az 1102-ben létrejött és 1918-ig tartó magyar-horvát perszonálunió, melynek következtében a Dráván túli vidék a 13. század elejére elszlávosodott. Abu-Hámid leírásából tudjuk, hogy nagy számban éltek ekkor már itt muszlimok (hvárezniek), még ha a granadai származású arab utazó – aki 1150-1153 között járt Magyarországon – el is túlozza számukat. Emellett Nyugat-Európából is nagyszámú betelepülő érkezett ebben az időszakban.

Az ország 1200 táján 1,1-1,2, 1300 körül 1,6 millió ember otthona lett, Draskóczy István szerint Zsigmond király halálakor (1437) alig 3 milliónyian éltek itt. A királyi politika természetes célja volt az egész középkor folyamán, hogy vonzóvá tegye az országot a hasznos külföldi beköltözőknek.[5] Hogy mit értünk „hasznos” alatt, arra később kitérünk.

A rendelkezésünkre álló bizonyítékokból következtethetünk arra, hogy az ország lakói már I. István korában sem voltak „*egy nyelvűek és egy szokásúak*”. Ezt a megállapítást igazolja, hogy István, László és Kálmán törvényeiben is az erőltetett homogenizáció jeleit láthatjuk, elsősorban kiterjesztett értelmű vallási tekintetben, azaz az Árpádok folyamatosan nyírbálták a nyugati kereszténységgel ellentétes szokásokat, kulturális formákat. Istvánnak sem a törvényei, sem az oklevelei nem árulnak el semmit arról, hogyan álltak az akkori jövevényekhez.

---

1 Kristó Gyula (1996): Honfoglalás és társadalom. Budapest, MTA Történettudományi Intéze-te. 118.

2 Kristó Gyula (1997): Magyarország lélekszáma az Árpád-korban. In: Kovacsics József: Ma-gyarország történeti demográfiája (896-1995). Budapest, KSH. 53.

3 Kristó (1996) 146.

4 Kristó (1997) 54., 129., 142.

5 Draskóczy István (2000): Kisebbségek az Árpád-kori Magyarországon. In: Kisebbségkutatás, 3. sz. 408-418. 408.

Besenyők és izmaeliták

A **besenyő**, ez az eredendően lovasnomád, török nyelvű, pogány nép a 10. század közepétől kezdve két évszázadon át több hullámban érkezett a Kárpát-medencébe. Kezdetben komoly ellenállással találkoztak, majd egyre inkább az együttműködés jellemezte a besenyő–magyar kapcsolatokat.

Írott források szerint már a 10. század végén érkeztek besenyők az ország különböző területeire. Ugyanolyan katonai szolgálatot teljesítettek, éppúgy határőrizeti feladatot láttak el, mint a székelyek. Emellett ismerünk olyan besenyő telepeket is, amelyek a határövezettől beljebb terültek el. A legnagyobb településtömbjük a Sárvíz-völgyében, Fejér és Tolna megyében alakult ki. Ez a nagyállattartásra is alkalmas terület a Fehérvártól délre húzódó „hadi út" mentén, mintegy 50 km hosszan, Abától Kölesdig húzódott. Oklevelek több mint 30 településen említik őket a Sárvíz mindkét oldalán. A besenyők nagyfokú önállóságot élvezhettek, ugyanis egészen a 14. századig működő, két megyén átívelő besenyő ispánság jött létre belügyeik intézésére.[6] Az árpádi besenyőknek – a 13. században írásba foglalt jogaik és kötelességeik szerint – hadba hívhatók voltak, aki pedig nem hadakozott, bírságként pénzt fizetett. Önálló igazgatás híján a 14-15. században beolvadtak környezetükbe. „*Asszimilációjuk biztos jele, hogy szociális értelemben is betagozódtak a magyarországi társadalomba.*"[7]

Egy nagyobb besenyő-bevándorlás emlékét két Szent István-legenda is őrzi: az úgynevezett minor legenda és a Hartvik-féle szerkesztés. Az írás szerint Szent István idején 60 besenyő igyekezett Bulgáriából Pannóniába költözni, „*minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal-ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken*". A bevándorlókat azonban a határvidéken kirabolták és félholtra verték az ispáni vitézek. A király kihallgatta őket, majd „*valamennyit elvezették, és az ország minden táján az utak mentén kettesével felakasztva elvezették; ezt hihetőleg az igazság szeretetéből tette, hogy a többiekben félelmet gerjesszen,*

6 Ódor János Gábor (2015): 12. századi besenyő férfi koponyája és arcrekonstrukciója Kajdacs-ról. Forrás: http://wmmm.hu/2015-aprilis-12-szazadi-besenyo-ferfi-koponyaja-es-arcrekonstrukcioja-kajdacsrol/ (2018.01.13.)

7 Kristó Gyula (2003): Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Budapest, Lucidus Kiadó.79.

mivel azt akarta, hogy országa minden vendégnek nyitva álló menedéket nyújtson, így mindenkinek szabad bejárása legyen; ha akárki lép be, senki se merje megsérteni vagy zaklatni valamiben. Ez így is történt. Mert amíg élt, egy vendéget sem mert senki zaklatással háborgatni."[8]

Az *izmaelitákat* először Szent-László idejében említik. Kereskedéssel, de földműveléssel is foglalkoztak, s hihetőleg a Volga mellékéről vándoroltak be. Beköltözésükről már Anonymus is írt, megemlékezve Béla, Bocsu és Hetény nevű bolgár urakról, akik Taksony idejében Bulgárországból jöttek sok néppel, és Pesten telepedtek meg. Mohamedánok lévén, László, valamint Kálmán királyok azon fáradoztak, hogy őket a keresztény hitre térítsék, de bármily szigorú törvényeket hoztak is ellenük, vallásukról és muszlim szokásaikról nem tettek le. Annál kevésbé, mert későbbi királyaink – főleg II. Endre és IV. Béla – pénz dolgában minduntalan rájuk szorultak, és ez engedékenységgel járt irántuk.[9]

Az 1092. évi szabolcsi zsinat határozata a kereskedőket kifejezetten az izmaelitákkal azonosította, és bár kikeresztelkedésüket, és ez által asszimilációjukat támogatta, de ha mégis visszatértek eredeti hitükhöz, annak szankciója csak annyi volt, hogy vissza kellett térniük elkülönült életmódjukhoz is: „*A kereskedőket, akiket izmaelitáknak neveznek, ha kiderül róluk, hogy megkeresztelkedésük után visszatértek a körülmetélésen alapuló régi törvényükhöz, lakhelyeikről elkülönítve, más falvakba telepítsék át. Azok pedig, akik a vizsgálat során ártatlanoknak bizonyulnak, saját lakhelyükön maradjanak.*" László korában tehát nem volt szó erőszakos térítő tevékenységről a körükben.

Kálmán korában ideiglenesen rosszabbra fordult a vallási kisebbségek helyzete. A király, nyilván egyházi neveltetése, miattnem titkolt ellenszenvvel viseltetett mind a zsidók, mind a muszlimok iránt.[10]

Nem mindig volt könnyű a Magyar Királyságban élő muzulmán bevándorlók sorsa. Könyves Kálmán I. törvénykönyvének 47. cikkelye például így ír a mozlim jövevényekről, az izmaelitákról: „*Az*

---

8 Szent István király legendája Hartvik püspöktől.

9 Szalay József – Baróti Lajos (1896-1897): A magyar nemzet története. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fia).

10 Muszlimok, magyarok, muszlim magyarok. Forrás: http://archeologia.hu/muszlimok-magyarok-muszlim-magyarok. (2018.01.13.)

izmaeliták minden falujának megparancsoljuk, hogy templomot építsenek, s azt ugyanazon falu területéből adománnyal lássák el. S miután a templom felépült, az izmaeliták falujának a fele költözzön el a faluból, és másutt telepedjenek le; hogy miképpen most egyforma szokásúak lesznek velünk az együttlakásban, úgy Krisztus egy és ugyanazon egyházában, ti. az isteni hajlékban is egyetértők legyenek velünk."[11]

A 49. cikkelyben olvasható parancsot pedig – szigorúan mai fogalmakkal – egyfajta provokációként lehet értelmezni: *„Ha valamelyik izmaelitának vendégei vannak, vagy valakit lakomára hív, mind ő, mind vendégei csupán disznóhúst egyenek."*[12]

Kálmán okleveléből azonban azt is megtudhatjuk, hogy muszlimok voltak a királyi kincstár vámszedői, ezen kívül a pénzverés és a pénzforgalom irányítása is muszlim bérlők kezén volt, valamint a királyi kincstár ügyintézőit „magyarul" káliznak hívták. Kálmán térítő szándékában nem osztoztak az utódai. Példának okáért a besenyők már az ő korában is megjelentek a király harcosai közt, fia, II. István korában pedig már tanácsadói posztban is szolgálták az uralkodót.

A század közepére a magyarországi iszlám aranykora jött el. Abu Hamid al-Andaluszi al-Garnati arab utazó a 12. század közepén, II. Géza király uralkodása alatt három évig élt Magyarországon 1150 és 1153 között. Mint írja, II. Géza király *„szereti a muszlimokat*". Nem csak hogy téríteni nem próbálták őket, de a király megvédte azt a jogukat is, hogy ágyasokat tarthassanak. Ágyastartásban az utazó is kivette a részét, hiszen két fiatal lányt is vásárolt magának. Az országban élő muszlimokról ezt írja: *„Itt ezerszámra élnek a maghrebi származásúak és szintén megszámlálhatatlanul vannak a hvárezmiek. A hvárezmi származásúak a királyt szolgálják, kereszténynek tettetik magukat, s titokban tartják, hogy muszlimok. A maghrebi származásúak ezzel szemben csak a háborúban szolgálják a keresztényeket, és nyíltan vallják az iszlámot."*[13]

11 Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve 47. Fejezet az izmaeliták templomairól és azok ellátásáról. Forrás: https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=451 (2018.01.13.)

12 Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve 49. Fejezet arról, hogy az izmaeliták disznóhust egyenek. Forrás: https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=453 (2018.01.13.)

13 Muszlimok, magyarok, muszlim magyarok.

Abu Hamid nyilvánvalóan sok helyütt erősen túlzó feljegyzéséből nem lehet megbecsülni az országban élő muszlimok számát, de biztos, hogy komoly szerepet kaptak íjászként és könnyűlovasként a Bizánccal folytatott háborúkban. Jelentős lehetett a gazdasági szerepük is, amelynek megtöréséről immár az 1222-es Aranybulla egyik cikkelye rendelkezik: "*A kamara ispánjai, a pénzváltók, só árulók és adószedők a birodalom nemesei /legyenek/, izmaeliták, zsidók ne lehessenek.*"[14] Ez azonban már a magyarországi muszlimok hanyatló korszakához vezet.

Kunok és jászok

A magyar királyság területére a 13. század második harmadában keleti népcsoportok költöztek be. IV. Béla a tatár fenyegetés árnyékában, az ország védelmi erejének növelése érdekében engedte be az országba a tatárok elől menekülő kipcsáknak is nevezett kunokat; a korabeli feljegyzés szerint mintegy 40 ezer kun család érkezett az országba. A kunok 1240-ben a bánmonostori (vagy kői) egyezményben elismerték a magyar király főségét és hadi szolgálatuk fejében részleges adómentességet kaptak, valamint saját törvényeik szerint élhettek, ez utóbbi pont azonban számos feszültség forrása lett. A magyarok és a kunok ugyanis – eltérő életmódjuk miatt – nem tudtak zökkenőmentesen együtt élni, és a két nép jó kapcsolatát a kunok gyakori fosztogatásai sem mozdították elő. Miután pedig az 1241-ben a Magyar Királyság területére betörő tatár csapatok előőrseinek soraiban többen is kun katonákat véltek felfedezni, a magyar seregben elterjedt a szóbeszéd, hogy a kunok árulók. A Rákos mezején magyar nemesek egy csoportja – kíséretével és családjával együtt – lemészárolta a Bélával korábban kiegyező kun fejedelmet, Kötönyt. A nomád nép ennek hatására, komoly pusztítást hagyva maga után, a Balkán irányában elhagyta a királyságot. A kunok második, 1246-ban végbemenő betelepítése már sikerrel járt. IV. Béla az újabb tatár támadástól tartva hívta be ismét az ázsiai népet az országba, és a két fél a szövetséget – amellett, hogy a kun főemberek kettévágott kutyára is felesküdtek – ezúttal már házasság útján is megpecsételte. A magyar király fiát, Istvánt (a későbbi V. István királyt) hozzáadta

14 1222. évi XXIV. törvénycikk hogy izmaeliták és zsidók tisztséget ne viseljenek. Forrás: https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=528 (2018.01.13.)

Szejhán kán lányához, Erzsébethez. A frigyből született meg a Magyar Királyság utolsó előtti Árpád-házi uralkodója, IV. (Kun) László.

A tatárjárás krónikásától, Rogeriustól, de más forrásokból is tudjuk, hogy a kunok nomádok voltak, akiknek nem volt szándékában figyelembe venni a Kárpát-medencében két és fél évszázad alatt kialakult normákat és társadalmi konvenciókat. Ide-oda kóboroltak az állataikkal az országban, nem tisztelték a magántulajdont és a birtokokat, letarolták a vetést, és gyakran szexuális túlkapásokra ragadtatták magukat.

A keleti háborús helyzet miatt megjelent tehát a középkori Magyarországon egy más nyelvű és más szokású, óriási tömegű bevándorlótömeg, amivel kezdeni kellett valamit. IV. Béla megpróbálta széttelepíteni őket, hogy ne egy tömbben legyenek, ez a rendezési kísérlet azonban rengeteg konfliktussal járt, és rövid idő alatt meg is bukott. A kunok kezelhetetlenek voltak, amit már Fülöp pápai legátus sem bírt tétlenül nézni, így 1279-ben kikényszerítette az úgynevezett kun törvényeket. Ez a magyar történelemben példa nélkül álló dokumentum egyetlen népcsoport viselkedését, életmódját próbálta a többségi társadalom keretébe szorítani ellentmondást nem tűrve. Előírták, hogy a kunok nem pogánykodnak tovább, hanem mindnyájan, kivétel nélkül, akik még nincsenek megkeresztelve, megkeresztelkednek; visszavonulnak sátraikból és nemezből készült házaikból, és falvakba költöznek; tartózkodnak az erőszakoskodástól; leborotválják szakállukat és rövidítik hajukat, és amúgy is a keresztények szokásaihoz fognak alkalmazkodni. Cserébe végleges letelepedési helyet, földeket és jogokat kaptak. A dolog ennek ellenére nem aratott osztatlan sikert Kötöny népénél; sokan a szigorúság miatt kivonultak az országból.

A 13. század folyamán a források általában csak kunokról tesznek említést, pedig Magyarország területén a kunok mellett vélhetően ekkor már egy másik keleti etnikum is jelen van – de erről 1318-ig nem számolnak be okleveleink. Jelen tudásunkkal úgy véljük, hogy a kunokkal egy időben érkeztek több hullámban Magyar-

országra az indoiráni nyelvet beszélő *jászok* is, akik részben pogány vallásúak voltak.[15] 1323-ban Károly Róbert a királyi felséggel katonáskodni tartozó jászok rendjébe helyezte át őket. Megengedte nekik, hogy hozzá hű kapitányt, vagyis bírót maguk közül válasszanak, s ezentúl a szabadságnak azzal a kiváltságával éljenek, amellyel a katonáskodni tartozó többi jászok élnek.

A honfoglaló magyarokkal együtt beköltözött, eszlár-oszlár nevű településeket létrehozó jászok (alánok) eddigi adataink szerint feltehetően már a 10. század folyamán asszimilálódtak, egykori jelenlétüket a helyneveken kívül más nem bizonyítja. 1953-ban Györffy György vetette fel azt a gondolatot, s munkássága folyamán, kizárólag az írásos források tanúbizonyságára alapozva, több tanulmányában is azt hangsúlyozta, hogy a jászok a kunoktól függetlenül, s a kun beköltözéshez viszonyítva későbbi időszakban költöztek a mai Jászság területére. Tömeges megtelepedésük 1323, de még inkább 1350 előtt nem igazolható, bár a régészeti feltárások eredményeinek hatására annyit elismert, hogy egy kisebb csoportjuk már a kunokkal együtt ide érkezhetett. 2003-ban Kristó Gyula már határozottan azt állította, hogy a mai Jászság a 14. század közepén települt be csupán a jászokkal.

Az általánosan elfogadott szakmai nézet szerint 1239 tavaszán IV. Béla király a vármegyéktől független koronabirtokokra telepítette őket. A befogadottak a vendég népeket megillető jogokat kaptak, amelyekért cserébe hadiszolgálatot vállaltak. A kunok és jászok autonómiája a 14. századtól azonos módon fejlődött, közjogi összekapcsolódásuk, az új hazához fűződő jogi és erkölcsi kötelékeik megszilárdultak, a 17. századra beolvadtak a magyarságba. A betelepedésüket követő évtizedekben – tehát nem a beteleepüléssel – szerzett jogaik összességén alapult az a sajátos jogállás, amely történelmi mértékkel mérve is jelentős, kisebb megszakításokkal öt évszázadot meghaladó időszakban (1279-1848) biztosított számukra "egyedi elbírálást" a magyarok közt, asszimilálódott magyarként, s amelynek érvényesülése jelentősen hozzájárult asszimilációjuk késedelméhez.

---

15 Meg kell említeni, hogy a 20. század közepéig a magyar történettudományban konszenzus volt arról, hogy a jászok a kunokkal költöztek be Magyarország területére, noha volt egy korábbi jász betelepedés is.

A kunok és velük érkező jászok betelepedésükkor a társadalmi fejlődésnek körülbelül azon a fokán állottak, mint a magyarság zöme a honfoglalás idején. Jó 150-200 évvel voltak keletebbre, ami a népvándorlások évszázadaiban nem csak földrajzi, hanem időponti megjelölés is. Kézai is azt állította a maga krónikájában, amikor 1284-ben a honfoglalók szolganépéről szólt, hogy "*ezen foglyoknak barmaik jövedelméből és csupán zsákmányból vala élelmök, mint a kúnoknak*".[16]

A százezres nagyságrendű emberveszteséget okozó tatárjárás után a korábban is meglevő kelet- és nyugat-magyarországi népesség eloszlási különbség tovább növekedett. IV. Béla rendeleti úton próbálta előmozdítani az idegenek betelepülését, aminek beteljesülése elmaradt a várakozásoktól. A talán legjobban várt földművesnép nagy részét szlovákok és románok alkották. Az előbbiek az észak-magyarországi régió, az utóbbiak Erdély benépesítésében játszottak szerepet. *„A telepítések sajátos vállalkozások formáját öltötték."*[17] Észak-Magyarországon egy-egy birtokos szerződést kötött a soltésznak nevezett telepítési vállalkozóval, akit motivált, hogy eredményes akciója után irányíthatta az új település kialakítását, amelynek utána a bírája lett. „*Ilyen jellegű telepítésekkel elsősorban lengyel, rutén, morva és cseh földekről sikerült népességet hozni Észak-Magyarország lakatlan vidékeire.*"[18]

Zsidók

A zsidók jelenlétéről az államalapítás korából vannak írásos bizonyítékaink. Hászdáj ibn Sáprutnak, a cordovai kalifa zsidó miniszterének fennmaradt levele bizonyítja, hogy a 9-10. században már nem csak vándorló kereskedők, hanem letelepedett zsidók is laktak az ország területén.[19] „*A zsidó világ a XI. században már*

16 Kézai Simon (1272 - 1290): Magyar Krónika. Forrás: https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Szoveggyujtemeny-szoveggyujtemeny-1/kozepkori-irodalom-4E7/kezai-simon-1272-1290-62F/magyar-kronika-630/. (2018.01.13.)

17 Kristó Gyula – Mark Ferenc – Almási Tibor – Bertényi Iván – Draskóczy István (2005): A magyar középkor története. Budapest, Pannonica Kiadó. 201.

18 Kristó – Mark – Almási et al. (2005) 201.

19 Haraszti György (2004): A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől a XVIII. század végéig. Forrás: http://www.magyarpaxromana.hu/kiadvanyok/soa/haraszti.htm (2018.01.13.)

számon tartotta Magyarországot.”[20] A 12. századból több írásos dokumentummal rendelkezünk a zsidók, zsidó közösségek jelenlétéről. *„Az első zsidók Magyarországon, a középkori – Mohács (1526) előtti – zsidóság, minden kétséget kizáróan németországi eredetű.”*[21]

Szent István (1000-1038), Szent László (1077-1095) és Könyves Kálmán (1095-1116) befogadta a cseh és német területekről betelepülő, olykor menekülő zsidókat. 1093-ban Könyves Kálmán vegyes házasságot korlátozó és vasárnapi munkát szigorúan tiltó törvényeket hozott. A zsidók letelepedését csak a püspöki székhelyeken engedélyezte, de később a szabad királyi városokban is házat vásárolhattak. Megtiltották számukra a keresztény szolgák tartását, mint láttuk, lakhelyüket nem választhatták meg szabadon; csak a kijelölt településeken lakhattak, de a korabeli európai viszonyoknál biztonságosabb körülmények között élhettek. Néha kiűzték ugyan a zsidókat egy-egy, általában a betelepült német polgárok által lakott városból, de hamar visszaengedték őket. Kereskedelemmel, pénzügyletekkel foglalkoztak, a királyi udvar gyakran vette igénybe pénzüket és szakértelmüket. Helyzetük a 13. században Magyarországon is romlott, eltiltották őket bizonyos gazdasági állások betöltésétől, és megkülönböztető jelet kellett viselniük.

IV. Béla 1239-ben azt kérte a pápától, hogy az úgynevezett közjövedelmeket ismét zsidóknak adhassa bérbe, mert az ország és a király érdeke ezt kívánja. IX. Gergely teljesítette a kívánságot. A tatárjárás után az uralkodó 1251-ben visszavonta apja zsidókkal szemben tett intézkedéseit, majd ugyanebben az évben kiadta ismert zsidó kiváltságlevelét, amelyet a középkori magyar királyság fennállása alatt az egymást követő uralkodók megerősítettek. Ennek lényege, hogy a zsidók a király kamaraszolgái, a kincstárnak adóznak, az pedig biztosítja jogvédelmüket; azaz a kiváltságlevél gyakorlatilag királyi védelem alá helyezte a zsidóságot.

A tatárjárás után az ország újjáépítéséhez a zsidók hathatós segítséget nyújtottak II. András királynak. AZ uralkodó 1251-ben

---

20 Komoróczy Géza (2012): A zsidók története Magyarországon I. - A középkortól 1849-ig. Pozsony, Kalligram. 84.

21 Komoróczy (2012) 83.

zsidó kiváltságlevelet adott ki, amelyben a zsidókat királyi védelem alá helyezte, akik a király kamaraszolgái voltak és a királyi kincstárnak adóztak. Ezekben az időkben Budán kívül Sopronban, Kőszegen és Székesfehérváron bizonyítottan működtek zsidó vallási közösségek.

Összességében elmondhatjuk, hogy a zsidók a „*mindennapi életben kedvezőbb helyzetnek örvendtek, mint ahogy azt az okmány előírta, így a hazai zsidók nemigen hivatkoztak a kiváltságlevelükre. Helyzetük a 14. század második felében kezdett megromlani… Az uralkodónak adót fizettek, védelemben részesültek: így a kincstárhoz tartoztak. Vallásuk, szokásaik szerint élhettek, és egymás közötti vitáikat a rabbi döntötte el. A keresztények és a zsidók közötti perekben a zsidóbíróhoz lehetett fellebbezni.*”[22]

Románok és szlovákok tudatos behívása

Megállapíthatjuk, hogy az Árpád-házi királyok minden esetben kötelességek ellenében adtak jogokat a jövevényeknek. Az asszimiláció modern fogalom, ilyesmi tudatosan tehát nem zajlott a Magyar Királyságban, ám az ide érkezőknek vallásban és kulturális mintázatokban is alkalmazkodni kellett, így a különböző népek egy idő után szociális értelemben is betagozódtak a magyar társadalomba. A királyságot és a földesurakat jellemzően nem az érdekelte, hogy ki honnan jött, hanem hogy megtartja-e a keresztény parancsolatokat, és hogy lojális-e az uralkodóhoz és a közvetlen uraihoz. A tatárjárás okozta pusztítással népességtudományi szempontból is sok minden megváltozott. A százezres nagyságrendű emberveszteséget okozó tatárjárás után a korábban is meglevő kelet- és nyugat-magyarországi népesség eloszlási különbség tovább növekedett.

IV. Béla rendeleti úton próbálta előmozdítani az idegenek betelepülését, aminek beteljesülése elmaradt a várakozásoktól. A talán legjobban várt földművesnép nagy részét szlovákok és románok alkották. Az előbbiek az észak-magyarországi régió, az utóbbiak Erdély benépesítésében játszottak szerepet. A telepítések sajátos formában zajlottak. Észak-Magyarországon egy-egy birtokos szerződést kötött a soltésznak nevezett telepítési vállalkozóval,

22 Draskóczy (2000) 410.

akit motivált, hogy eredményes akciója után irányíthatta az új település kialakítását, amelynek utána a bírája lett. Ezzel a módszerrel elsősorban lengyel, rutén, morva és cseh földekről sikerült telepeseket hozni a lakatlan északi vidékekre.

A 12. század vége felé kezdődött a határainktól délre, a bolgár cár fennhatósága alatt élő *románok* (oláhok) beszállingózása az erdélyi bérceken át. *„Mint nyájaikat legeltető, békés pásztorok jelennek meg a havasi legelőkön a nyári időben, hogy a tél beköszöntével ismét visszavándoroljanak a Balkán-félsziget melegebb vidékeire, ahonnan költözködő rajaik kiindultak. E hosszú időkön át tartó vándorlásuk alatt mind többen, mind nagyobb csapatokban telepedtek le állandóan a határhegyek innenső oldalán. Eleinte úgyszólván észrevétlenül történik letelepedésük, utóbb már királyaink marasztalják őket."* –állapítja meg Sebestyén Gyula.[23]

Az első híradások II. András korából valók, ekkor már a Fogarasi-havasok vidékén tűntek fel. Pásztorkodó életmódot folytattak, és spontán érkeztek Dél-Erdély hegyi legelőire. A királyi hatalom más idegenekhez hasonlóan igényt támasztott a románok katonai szolgálatára. A sajátos kenézségi szervezetben élő románok esetében logikusnak tűnt, hogy 1241 után a lakatlanná vált erdélyi részeket az amúgy is befelé törekvő csoportjaikkal népesítsék be. A románok vezetői a vajdák és a kenézek voltak, akik a kapcsolatot tartották a földesúrral és a várnaggyal. Meghatározott földterülettel rendelkeztek, amit csak használatra kaptak, ezután nem kellett adót fizetni vagy csak minimális illetéket. A hatalom nem szólt bele az önigazgatásba, amely saját kerületi törvényszékeket működtetett. A falusi bírói tisztet örökjogon több helyen a kenézek látták el. A katonai szolgálat jutalmaként több kenéz kapott országos nemességet, és ezzel a magyar nemesi rend tagjaivá váltak, de ennek érdekében nyelvet és vallást nem kellett váltaniuk.

Szervezett betelepítésük mellett folytatódott északi irányú spontán mozgásuk is, így a 14. század elejére Dél-Erdélytől Bihar megyéig kimutatható a letelepedésük, az Erdélyt Magyarországtól elválasztó hegyvidéken, a Déli-Kárpátokban és Máramarosban éltek. A királyok határvédőként telepítették le őket a déli Kárpátokban, csak királyi birtokon lakhattak, és uralkodói engedéllyel le-

---

23 Sebestyén Gyula (1895): Az Árpádok nyomában. Budapest, Történeti Könyvtár. 97.

hetett őket máshol befogadni. De mivel az egyházi világi birtokokon is nagy szükség volt rájuk, nem nagyon törődtek a királyi engedéllyel. Mivel az uralkodói kísérletek, hogy egy-egy tömbbe telepítsék a románokat, nem jártak sikerrel, szabadon kereshettek földesurat maguknak.

Az Árpád-kor végére számuk növekedése miatt sokan leköltöztek a mezőségi magyar és szász falvakba, ami életformaváltozással is járt, mert a (rideg) állattartást földművelésre kellett felcserélni.

Nyugatról jött jövevények

Új népesség azonban nemcsak keletről érkezett. Az, hogy az Árpád-házi királyok telepítéspolitikája számára kedvező körülmények alakultak ki az ezredforduló után, szerencsésen egybeesett a Nyugat-Európában zajló demográfiai folyamattal, melynek következtében a túlnépesedett vidékek nem tudták eltartani az ott élőket, és ezért telepesrajokat bocsátottak ki Európa minden befogadásra alkalmas országába. Különösen sokan indultak Kelet-Európa, ezen belül a Magyar Királyság felé, ahol biztonságosan élhettek, és az ország természeti kincsekben bővelkedett. A telepesek számára úgy lehetett vonzóvá tenni a számukra idegen világot, ha biztosították őket arról, hogy saját szokásaik szerint élhetnek, belső viszonyaikba az államhatalom nem szól bele. Királyaink tiszteletben tartották minden nemzetnek a szokását, amennyiben nem ellenkezett a katolikus hittel, aminek erőszakos térítésére a bevándorlók körében nem törekedtek.

A nyugat-európai bevándorlókhoz kapcsolódott a *vendégjog*, melynek alapelve az volt, hogy a királynak minden vendég szabadságát épen és sértetlenül meg kell őriznie, mert a koronának tisztességet, az országnak hasznot hoznak. A vendégek közösségei dönthettek saját ügyeikben, saját jogaik szerint élhettek, a kisebb ügyekben az általuk választott bírák hoztak ítéletet. A nagyobb ügyek, azaz a súlyosabb bűnesetek már a megyésispán vagy a király által föléjük rendelt bíró széke előtt dőltek el, ám ezen a fórumon sem lehetett eltekinteni jogszokásaiktól. A vendégek vagyont szerezhettek, a megművelt föld után adóztak, de az ő terhük az átlag alatt maradt. Gyakran azt is megengedték, hogy papjukat maguk válasszák, és közszabadok módjára költözhettek.

A nyugati hospesek az államalapítás pillanatától kezdve folyamatosan áramlottak be az országba, korai jelenlétükről a 11-12. században keletkezett 35 „Németi" és 8 „Olaszi" nevű település tanúskodik. Szétszórva telepítették le őket, aszerint, hogy mikor érkeztek, és hol volt rájuk szükség. Nemcsak németek és olaszok érkeztek – ez utóbbi elnevezésen az Árpád-korban vallonokat, itáliaiakat értettek –, de jöttek a környező országokból csehek, lengyelek is. Javarészt földműveléshez értettek, de kereskedők is akadtak közöttük; ez utóbbiak az alakuló városokban telepedtek le.

Németek-franciák-vallonok

A magyar és német területek között fennálló szoros dinasztikus, kulturális és nem utolsó sorban gazdasági kapcsolatok révén, a németek betelepülése Magyarországra folyamatosnak tekinthető a 10. század végétől kezdve.

Géza fejedelem uralkodásától a 12. század elejéig változó intenzitású bevándorlásról beszélhetünk. 1140-ben II. Géza király német telepeseket hívott Erdélybe az erdők kiirtásához és a kun támadások elleni védelemhez (első német letelepítési hullám). A letelepülők Közép-Rajna, Mosel, Luxemburg és Alsó-Rajna közötti vidékről és Flandriából származtak, vallonoknak és flamandoknak nevezték őket. A későbbiekben Magyarországon *szászok* néven lettek ismertek, bár Szászországhoz nem volt közük.

A 11. század vége felé Salamon király, miután IV. Henrik németrómai császárnak adományozta Mosont és környékét, kisebb német betelepülési hullám következett be. Számottevő jelentősége, azonban nincs, mert a Moson vidéki német fennhatóságot néhány éven belül megszűntették. A korai forrásokból megtudhatjuk, hogy katonai feladatokat is láttak már el a 11. században. A Kraszna és Berettyó megyékbe telepített németek biztosították a határvédelmet, megakadályozva ezzel a keleti nomád népek betörését az országba.

1211-ben II. András a Barcaságban telepítette le a Szentföldről elűzött német lovagrendet (második német letelepítési hullám). A kunok újbóli befogadásával egy időben IV. Béla az erdélyi szászok mellett más németeket is letelepített (harmadik németajkú letelepülési hullám). Ezek Magyarország különböző városaiban, illetve

nagyobb tömbben a Szepességben telepedtek le. Az utóbbiak a *szepesi szászok*, illetve saját elnevezésükkel *cipszerek* néven váltak ismertté.

II. András király a szászoknak kiváltságokat adott, mely szerint javaikat nem adományozza senkinek, egy népet fognak alkotni, közös pecsétjük lehet. Bíráikat, papjaikat maguk választhatták. Közösen adóztak, közösen katonáskodtak. Az erdélyiekhez hasonlóan különleges jogi helyzettel rendelkeztek a Szepesség német lakói is, akiket ugyancsak szászoknak hívták. De másutt is éltek nagyobb számban németek: a mai Burgenlandba, a Pozsonytól északra elterülő tájra a 13. századtól érkeztek telepesek a szomszédos Ausztriából.

A francia-vallon bevándorlás nagykorszaka a 12. századtól a 14. századig tartott, igen erőteljes az Anjou királyok uralkodása alatt volt. A telepesek a 14. század végéig meg tudták őrizni identitásukat kiváltságaiknak köszönhetően. A 13. század gazdasági, társadalmi átalakulása kedvezett a külföldiek befogadásának, mivel a fejlődő kereskedelem, bányászat külföldi szakembereket igényelt. A felvidéki bányavárosokba is ekkor telepedhettek le a németek. Miután 1347 és 1350 között pestis pusztított Európában, a nyugati- és dél-európai lakosság harmadára, felére csökkent, tehát innen nem folytatódott a bevándorlás.

A 15-16. században már felütötte fejét a mai szóval nemzetiségi ellentétnek nevezhető eseményláncolat. Például Budán 1402 után csak az lehetett tanácstag és városbíró, akinek mind a négy nagyszülője német származású volt. A tanácsba elvben csak két magyar juthatott be, amit a magyar kereskedők, kézművesek elégedetlenül szemléltek. 1439-ben végül elérték, hogy a tanácstagok fele magyar, másik fele német legyen, és városbírói tisztet a két nemzet fiai felváltva töltsék be. 1458-tól ugyanez a rendszer érvényesült Kolozsvárott. Nem mindenhol sikerült megtörni a német városvezetés hegemóniáját, például Nagyszombatban. 1453-ban és 1518-ban fel kellett szólítani Körmöcbánya tanácsát, hogy magyaroknak, illetve szlávoknak is engedje meg, hogy a városban letelepedjenek.

Ugyanakkor 1377-től Zágrábban úgy szabályozták a tanács összetételét, hogy szlávok, németek, latinok (azaz olaszok) s magyarok egyenlő számban képviseltessék magukat benne. 1381-től

kezdve pedig Zsolnán a szlovákoknak és a németeknek egyenlő arányban kellett részt venniük a városi vezetésben.

Déli szláv népek

Jelen tudásunk alapján arra következtethetünk, hogy a honfoglalást követő időkben Dél-Bánatban és a Szerémség egyes részein számottevő szerb lakosság élt, de bevándorlásról nincs tudomásunk. Amikor is II. Vak Béla (1108? – 1141) szerb hercegnőt, Jelenát (Ilonát) – I. Uros nagyzsupán lányát – vette feleségül, egy kisebb szerb bevándorlást is megindított. Ennek ellenére a korai Árpád-korban nem beszélhetünk jelentősebb szerb népességről.

Lényeges változás a 13. és 14. században figyelhető meg, egy „elszlávosodási folyamat" részeként, amikor *„a macsói, az ozorai és a sós bánság – vagyis: a Száva és az Al-Duna összefolyásától délre eső területek – megszerzésével jelentős számú szerb népesség kerülhetett magyar fennhatóság alá."*[24] Az első, pontos időponthoz köthető szerb bevándorlás a Magyar Királyság területére az a 1389. június 15-i rigómezei csata következtében zajlott le, amikor I. Murad seregei vereséget mértek a Lázár szerb fejedelem által vezetett seregre.[25] Ezt követően a már egyébként is alacsony népsűrűségű területek – Szerémség és a Temesköz – ennek köszönhetően szinte teljesen elnéptelenedtek helyüket immár az Oszmán Birodalom terjeszkedése elől északra kényszerülő szerbek vették át.

A nikápolyi vereséget (1396. szeptember 29.) követően Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) valós veszélyforrásnak tekintette a török hódításait Európában. A legjobb védelem módjának a megfelelő határvédelmet tekintette. Létrehozta a végvár rendszert, melynek kialakításához szükséges volt a határ menti várak királyi kézben tartása, illetve a telekkatonaság (militia portalis) felállítása is. A rendszer fenntartásához elengedhetetlennek bizonyult az immár letelepedett szerbek segítsége. Egyrészt Zsigmond általuk

---

24 Szakály Ferenc (1991): Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben (Vázlat). In: Zombori István (szerk.): A szerbek Magyarországon. Szeged, Móra Ferenc Múzeum. 11.

25 Már a csata után sem volt egyértelmű, hogy ki győzött, teljes határozottsággal ma-sem foglalhatunk állást a kérdésben. Lázár fejedelmet emlegetik szerb cárként is.

kívánta biztosítani a végvárak élelmezését, másrészt pedig katonaságát a már egyébként is félkatonai életmódhoz szokott katonaparasztokkal (vojnuk vagy Soldatenbauer) kívánta erősíteni. A szerb bevándorlásnak hatalmas lendületet adtak I. Luxemburgi Zsigmond birtokadományozási intézkedései. Az adományozás nem volt céltalan, mert „*1421-ben Barankovics György vezetésével számos szerb nemessel együtt 80 000 szerb kapott engedélyt az ország déli részein a letelepedésre.*”[26]

Kiemelkedő jelentőségűnek tekinthető I. Ulászló király 1444-ben tett intézkedése, amely a török veszedelemre hivatkozva kevei rácokat telepített át Csepel-szigetre, a mai Ráckeve területére. A telepítés mellet a vándorlás is jellemezte ezt az időszakot. Hiába kötöttek békét a magyarok és a törökök – amellyel egyidejűleg 15 évre időlegesen helyreállították a szerb államot, az állandó fenyegetettség érzése továbbra is a lakosságban élt. Emellett a szerbek számára motivációs tényezőnek bizonyult a magyarok által parlagon hagyott területek, melynek hátterében ugyan csak a török fenyegetettség állt. Szerbia 1459-ben bekövetkezett bukása után egyre többen telepedtek le a Szerémségben, ahonnan a magyarság már a nikápolyi csatát követően észak felé menekült. A bevándorlásra ösztönzően hatott a későbbiekben az 1481. évi és 1495. évi országgyűlés döntése, amely mentesítette a szerbeket az egyházi tized fizetése alól.

A 15. század végén és a 16. század elején emellett lezajlott egy nagyobb lélekszámot érintő kényszertelepítés is. A kényszertelepítések „*Tisza-Maros-közén Csongrádtól Zarándig*”[27] történtek. Általában magyar vagy magyarnak vallott szerb hadvezérek hajtották át a szerb jobbágyokat. Ugyanakkor Popovics állítása szerint 1481-ben Kinizsi Pál Vuk Barankoviccsal kötött megállapodása alapján mintegy 50 000 menekültet vezetett Magyarországra, akik közül sokan később a Fekete Seregbe léptek zsoldos katonának, ez az 5000 fő volt a sereg rác huszársága. Mátyás elgondolásában meghatározóak voltak a katonapolitikai okok, mert a magyar uralkodó felismerte a szerbekben az értékes, fegyverforgatáshoz értő

---

26 Popovics György (1998): Szerbek - Az örökös vándorlás népe. Forrás: www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/nemzeti_es_etnikai_kisebbsegek_magyarorszagon/pages/001_kiado.htm (letöltés ideje: 2018.01.09.)
27 Szakály (1991) 14.

katonaanyagot. A déli végeken szolgáló naszádosok jelentős része ugyancsak szerb volt.

A Mohács előtti Magyarországra bevándorolt szerbek azonban nem rendelkeztek olyan közösségi privilégiummal, mint például a szászok. Ezt majd csak I. Lipót császár biztosítja nekik a 17. század végén.

Hunyadi Jánosnak a török elleni harcban jelentős vérveszteséget kellett elszenvednie, amit bőségesen pótoltak a török elől tömegesen beözönlő bosnyákok, szerbek és a török, valamint saját vajdáik brutális kegyetlenkedései elől menekülő havasalföldi és moldvai oláhok migrációja. A bevándorlás folytatódott Hunyadi Mátyás idejében. Magyarország lakossága Mohácsig (1526) folyamatosan gyarapodott, megegyezett Anglia lakóinak számával, 4–4,5 millióval, amelyből etnikailag 80–85%-ban magyar volt. Dél-Erdélyben az oláhok, a Délvidéken a balkáni szláv menekültek és a Felvidéken maradt husziták változtattak az etnikai arányon.

A déli végekről a török elől menekülő vagy önkéntesen Magyarországra költöző délszlávok – a szerbeken kívül horvátok, bosnyákok, illetve bunyevácok – abban a reményben telepedtek le új helyükön, hogy ottartózkodásuk csupán ideiglenes lesz. Amikor azonban 1541-ben a török Budát, majd az ország középső részét is elfoglalta, lemondtak rövid időn belüli visszatelepülésükről.

Konklúzió

A napjaink terminológiájában használatos „bevándorláspolitika” a középkori magyar államban nem volt ismert és használatos kifejezés, ahogy nem létezett azokban az évszázadokban nemzetiségpolitika sem. A napjainkban használatos fogalmak közül több teljesen alkalmatlan arra, hogy megértsük, mi történt a 11-13-14. században, illetve a középkor további időszakában. A magyar törzsszövetség politikai asszimilációjához és az európai normarendszerbe való beilleszkedéséhez mintegy száz esztendőre volt szükség. Ennek ellenére a középkori Magyar Királyság történetében mai szemmel nézve is elképesztő mértékű migráció zajlott. Ez azonban túlnyomórészt nem *ad hoc*-jellegű és kontrollálatlan folyamat volt, hanem a magyar uralkodók tudatos, hosszú távra tervezett döntései nyomán ment végbe. Királyaink túlnyomó részben hasznos, szaktudással rendelkező csoportokat hívtak

meg Nyugat-Európából, akik jól körülhatárolható *hospes*-kiváltságokkal rendelkeztek, és hasznos tagjaivá váltak a társadalomnak. A keleti, gyakran nomád népek befogadásával is megpróbálkoztak, s bár ezek időnként komoly konfliktusokat eredményeztek, ennek köszönhetően települtek Magyarországra például a jászok, a kunok és a besenyők. E népek különleges szerepet játszottak a Magyar Királyság életében, ugyanis évszázadokon át a magyar királyok, főuraktól független magánhadseregét alkották. Rajtuk kívül a korai századokban zsidók, izmaelita kereskedők és katonanépek is éltek az ország területén, szintén a király – például II. Géza – katonáiként vagy gazdasági szakembereiként szolgálva.

Összességében elmondhatjuk, hogy a magyarországi török uralom végére alapjaiban már kialakultak azok az etnikai határok, amelyek kisebb változásokkal a 20. század elején is jellemzőnek mondhatók, és amelyek azután szerepet játszottak az I. világháborút követő döntések meghozatalában. Mint mindig, most is szeretném hangsúlyozni, hogy a kora újkori Magyarországon a különböző etnikumok együttélése még nem okozott nemzetiségi problémákat, hiszen a korban a választóvonalak nem közöttük, hanem a társadalmi rétegek közt húzódtak.

Sallai János

A MODERN MAGYAR RENDÉSZET KIALAKULÁSA

A magyar történelemből ismert, hogy a honfoglalás (896) után a magyarság letelepült, és István király államalapítását (1000) követően kiépült a középkori magyar királyság. A vármegyék létrehozásával és a feudalizmus sajátosságaiból adódóan nem beszélhetünk központi közigazgatásról, egészen a Kiegyezésig. Ugyanakkor a határok védelmének[1] megszervezése, a gyepű rendszer kiépítése a határrendészet kezdetleges formáira utalhat, míg István és a későbbi királyok törvényei a fényűzőrendészet, idegenrendészet, vallásrendészet, bűnügyi rendészet elemeit tartalmazták. Az európai országok fejlődésétől eltérően Magyarországon a feudális abszolutizmus időszakára egyébként jellemző *„rendőrállam"*– mint a rendészettudomány tárgya – nem fejlődött ki, mivel Magyarországon a rendészeti jellegű közigazgatásból döntően hiányzott a *„jóléti rendészet"* fedte tartalom. Mindebből következik, hogy hazánk történetében a rendészet kialakulása döntően a XIX. század második felére esett. Ennek első jele a törvényhozásban 1840-re datálható, amikor megszületett a mezei rendőrségről szóló törvény.

A modern magyar rendészet megteremtéséhez vezető úton első jeles jogtudós a reformkori Magyarországon **Zsoldos Ignác**[2] (kiemelés SJ) akadémikus[3] volt az, aki érdemben először foglalkozott a közigazgatással és a rendészettel. A rendészet témájához szorosan kapcsolódó műve, a „***Néhány szó a honi** közbátorságról*"[4]

1 Lásd bővebben: Őrzők, vigyázzatok a határra! szerk: Pósán László - Veszprémy László - Boda József - Isaszegi János. Honvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig. Zrínyi kiadó, 2017. A könyv tudományos igényességgel vizsgálja a határrendészet, határőrizet, határvédelem kérdéseit az ókortól napjainkig.

2 Koi Gyula (2013): Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803–1885) Récsi Emil (1822–1864) Concha Győző (1846–1933) Magyary Zoltán (1888–1945) NKE. 11-42. ak.

3 1837. szeptember 7-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

4 Zsoldos Ignác (1838): Néhány szó a honi közbátorságról. Pesten Tratter-Károlyi. 100.

címmel 1838-ban magyar nyelven jelent meg, ami jelzi a személy bátorságát, és a reformkor eredményeit is egyben. Első részében a „*vétkezés előre megakadályozásáról*”, azaz a bűnmegelőzésről ír. Ennek érdekében szükségesnek látta, hogy a bűnelkövetőknek „fészke”, rejtekhelye ne legyen, rendelkezzenek a bűncselekmények bekövetkezését megelőző rendőrséggel, továbbá az orgazdák szigorú büntetésére van szükség. Itt felvet egy új gondolatot, mégpedig, hogy aki a közbátorság fenntartása során kárt szenved, azt kárpótolni kell egy közbátorsági alapból.

Továbbá Zsoldos Ignác szükségét érezte egy „*mértékletességi társaság*”[5] létrehozásának, mert szerinte a mértéktelenség is sok bűnt okozhat. Elsőként mondta ki, hogy rendőrség[6] nélkül rend nem lehet az országban. Véleménye szerint a rendőrség legfőbb feladata a rend fenntartása, és nem a családi titkok kikémlelése. Zsoldos álláspontja, hogy a közbátorságot külső és belső rendőrségre lehet felosztani, melyek közül a belső rendőrség az, amely a városok és egyéb helységek belső közbátorságára felügyel, s amelyet a helyi lakosokra lehet bízni. Emellett szükségesnek érezte a mezei rendőrség felállítását. E szellemben született meg az 1840. IX. törvénycikk a Mezei rendőrségről, melynek szabályairól 1843-ban szintén Zsoldos Ignác adott közre egy könyvet.[7] A törvénycikk azért is érdekes és fontos, mert ez az első „*rendőrségi*” törvényünk. Ebben az időszakban az ország gazdasága szinte teljesen mezőgazdasági jellegű volt, ezért is tartotta fontosnak Zsoldos Ignác és a törvény alkotói is, hogy az agrárgazdálkodás területén, amelynek színtere a mező, rend legyen. Ennek lényege, hogy akié a föld, az a terményt hazavihesse, de máséhoz ne nyúljon. A törvény szerint, akik a mezőn a rendet fenntartják, vagy erre felügyelnek, azok a rendőrök. E törvény hatálybalépését követően terjedt el a rendőr szavunk használata is.

Szintén Pápán adták ki a közigazgatás és a rendészet számára meghatározó művét „A szolgabírói hivatal” címmel, amelyet immár ekkor a „Magyar akadémia” rendes tagjaként írt, és könyvével

5 Zsoldos (1838) 1-3.
6 Zsoldos (1838) 10.
7 Zsoldos Ignác (1843): A mezei rendőrség főbb szabályai. Az 1840: IX törvénycikk nyomán. Pápa. 48.

a tudós társaság 1843. évi jutalmát is elnyerte. A „parányi gondolatgyűjteményt" barátjának, a későbbi haza bölcsének, Deák Ferencnek ajánlotta. Könyvének megszületésében elméleti jogtudása mellett nagy szerepet játszott, hogy hét esztendeig al- és főszolgabírói hivatalt látott el. Zsoldos Ignác a szolgabírói hivatalról írt művében[8] (1844-ben) a következőket állapította meg a rendről és a rendőrségről: „Rend magában fenn nem tartódik, annak fenn kell tartatnia. Kik a rend fenntartásában felvigyáznak, s a rendbontókat – törvény szabta büntetéseik elvétele végett – bejelentik: rendőrnek neveztetnek. A rendőrség tehát minden jól rendezett polgárzatok egyik fő kelléke, s van is minden művelt országban."[9] Zsoldos Ignác műve II. kötetének címe „Közrendtartás", mely alatt a szerző a közigazgatást, az akkori időben a Policeywissenschaftot értette. Az akkori helyzetet is jól tükrözi, hogy a közigazgatást jelentő szolgabírói hivatalnak Zsoldos 53 tárgykörben 115 feladatot sorolt fel művében. Zsoldos foglalkozott még az utcai rendőr járőrözés szükségességével, tűzrendészettel, útlevélüggyel.

Magyarországon országos jellegű közigazgatási, rendészeti tevékenység 1848 előtt az akkori feudális jellegű társadalmi berendezkedés miatt nem valósulhatott meg. Az első ilyen kísérlet az 1848-49-es forradalom és szabadságharc időszakára esett, amikor is az **1848. évi III. tv.** (a független magyar felelős minisztérium alakításáról) 14. §-a intézkedett Buda-Pesten az önálló belügyminisztérium (BM) felállításáról. Ugyanezen törvény 32.§-a a felelősség tekintetében megállapította, hogy a minisztériumok felelnek: „A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fenntartásában elkövetett mulasztásokért, amennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának."[10] Az újonnan felállított magyar belügyminisztérium a korábbi Magyar Királyi Helytartótanács (Helytartó tanács, 1723-1848) feladatköreit vette át, melyek a következők[11] voltak:

- országgyűlés adminisztrációjával kapcsolatos feladatok;

8 Zsoldos Ignác (1844): A szolgabírói hivatal, Pápa, kn.
9 Zsoldos (1844) 187.
10 1848. évi III. tv. a független magyar felelős minisztérium alakításáról.
11 Boda József – Sallai János (2016): A belügyminisztérium feladatrendszerének változásai 1848-1959 között. in: NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata. IV. évfolyam, 1. szám, 4-17.

- közigazgatási feladatok;
- közbiztonsági feladatok;
- határvédelmi feladatok;
- egészségügyi igazgatásból adódódó feladatok.

A belügyminisztérium a feladatait négy osztályra elosztva látta el. A négy között a feladatok a következőképpen csoportosítva oszlottak meg:

1. országlati (közjogi) osztály (országgyűlési ügyek, „*népképviseleti*" választások lebonyolítása, az Erdéllyel való egyesülés feladatai, határkérdések és újoncállítás);
2. közigazgatási osztály (a helyhatóságok és önkormányzatok irányítása, fordítói alosztály és horvát ügyek);
3. rendőri osztály (közcsend, közbiztonsági ügyek, nyomdák, hírlapok ellenőrzése, útlevél ügyek, dologházak, lelencházak, kórházak, mértékegységek ellenőrzése, vendéglátó ipari engedélyek kiadása);
4. nemzetőrség (1848. évi XXII. törvénycikk, a nemzeti őrseregről[12]).

A fenti osztályok mellett a belügyminisztérium szervezetéhez tartozott a miniszteri iroda, a segédhivatalok, a BM számvevőség, az Országos Levéltár, a Statisztikai Hivatal és a Közlöny. Az első önálló BM fennállásának rövid (1848-49) időszakában fő tevékenységét a *közigazgatási reform* előkészítése és végrehajtása, valamint az ismert harctéri események tükrében az ország védelme jelentette.[13]

Ugyanerre az időszakra esik az első országos rendőrség felállításának gondolata. 1848. szeptember 6-ai dátummal *„a Budapesten belügyminiszterileg felállított országos rendőri osztály igazgatásával Hajnik Pál miniszteri tanácsnok bízatott meg."*[14] A rövid, de a harcok miatt küzdelmes időszak nem tette lehetővé a később, 1849 márciusában kapott feladat teljesítését, az országos rendőrség felállítását, de elindított egy folyamatot.

---

12 Nemzetőrség feladata: „A személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke biztosítása, az ország polgárainak őrködésére bizatik; e tekintetből, mig a legközelebbi országgyülés kimeritőleg rendelkeznék, a nemzeti őrsereg alakitására nézve következők határoztatnak."

13 Boda - Sallai (2016) 4-17.

14 Deák Ágnes (2013): Államrendőrség Magyarországon, MTA-értekezés, Budapest, 27.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc alatt (mint általában a háborús időkben) kiemelt figyelmet kapott az idegenrendészet, a kémkedés, a lázadás megakadályozása és az idegenek beáramlása miatt. Ennek érdekében adta ki Szemere belügyminiszter 1848. június 12-én az „*idegenellenőrzési*" rendeletet, amely területi hatályát nézve csak Buda-Pestre vonatkozott. A rendelet első pontja rögzítette, hogy külföldi személy engedély nélkül nem tartózkodhat Buda-Pesten. A következőkben a rendelet 24 órán belüli jelentést írt elő a háztulajdonosok részére a külföldiek bejelentéséről, melynek elmulasztását pénzbüntetéssel szankcionálta. A tartózkodási engedélyt nem kapott „*bezáratás és kénnyszerített kivitetés terhe alatt eltávozni tartozik*".[15]

Az országos rendőrség gyakorlati felállítása, miután a szabadságharcot leverték, elmaradt, de a gondolat megmaradt, és az ezt követő évtizedekben mint a búvópatak, folyamatosan előjött.

A forradalom és szabadságharc után Erdély tekintetében minden ott folytatódott, ahol a szabadságharc előtt abbamaradt. Közvetlen császári irányítás alá került, és 1849. július 19-től Ludwig von Wohlgemuth altábornagyot nevezték ki kormányzónak, aki a szászok székhelyére, Nagyszebenbe tette szálláshelyét, és itt adta ki német – magyar – francia nyelven idegenrendészeti utasítását.[16] Az ebben foglaltak szerint Erdély biztonságára ekkor a gyanús, útlevél nélküli idegenek, és a belső kóbor személyek jelentettek veszélyt. Ebből adódóan az utasítás megtiltotta, hogy gyanús vándor idegeneknek szállást adjanak, a félreeső kocsmákat ezért figyelemmel kísérték. Az igazolvány nélküli vándorló, kószáló „népsöpredéket" be kellett fogni, és minden adatot ki kellett kérdezni tőlük. Így pl. hogy hívják, hány éves, hol jött be az országba, hol koldult, van-e munkája, kenyere stb. A továbbiakban az utasítás intézkedett a befogott emberek ellátásáról, foglalkoztatásáról.

Az 1848-49-ben történt rendészettel kapcsolatos eseményeket ugyan megelőzte Karvasy Ágoston első rendészettudományi munkájának kiadása, de mivel az ő munkássága döntően a '48-49-es forradalom utáni időszakra esett, ezért egyben tárgyalva, a szabadságharc áttekintését követően mutatom be.

15 Idegenellenőrzés 1948-ban. A Rend 1921. nov. 27. 3.

16 Utasítás az országban idegenek feletti rendőrség fenntartása iránt. Nagyszeben. 1849. december 30. OSZK kisnyomtatványok tár, cím szerint.

A rendészet és a rendészettudomány történetében meghatározó első mérföldkőnek Karvasy Ágoston[17] *A politicai tudományok, rendszeresen előadva* című könyve[18] tekinthető, amely 1843-ban Győrött, valamint *A közrendészeti tudomány* című munkája, amely 1862-ben Pesten látott napvilágot, majd ennek bővített változata 1870-ben.

Karvasy első sikeres műve *A politicai tudományok, rendszeresen előadva*, melynek első kötete *„az alkotmányi politicát, az általános igazgatási politicát, az igazságszolgáltatási politicát, és a policziatudományt”*[19] tartalmazza, a második kötet a státusgazdasági tudománnyal foglalkozik, míg a harmadik tárgya a *„fináncztudomány”.* Amint első művéből is kitűnik, Karvasy igen széles skálán merített a tudományágakból. Főleg a jog- és közgazdaságtudomány területén alkotott kiemelkedőt. A rendészettudomány művelői számára fokozott jelentőséggel az 1843-ban Győrött megjelent első kötet negyedik része bír, amely *„A policzia vagy is rendőrség tudomány”* címet viseli. A negyedik rész felvezető szakaszában a szerző a *„policzia tudomány”* fogalmát mutatja be, mely szerint *„A policzia az a tudomány, melly azon elveket adja elő, mellyek szerint a belső bátorság, és a közrend a statusban minden lehetséges sértések, és balesetek ellen ótalmaztatik, a mennyire ez a jogszolgáltatási intézetek által el nem érhető és mellyek szerint polgároknak mindennemű műveltsége is előmozdíttatik, egyébiránt az a személyzet is, melly ezen tudomány czéljának eléréséhez rendelve*

17 Karvasy 1809. május 1-én született Győrben. Apja Karpf Antal (családi nevét 1842-ben változtatta Karvasyra). Tanulmányait szülővárosában, majd Pesten végezte, ahol jogi diplomát szerzett, és rövid ügyvédi tevékenységet folytatott. Ezt követően oktatói pályára lépett. 1835-től a Nagyváradi Királyi Akadémián, majd 1838-tól a Győri Jogakadémián oktatott 1848-ig. Oktatói munkájáról a következőt írták: „Karvasy is mint egyike a nagyobb tehetségű, jobbirányú s buzgóbb szakembereknek, tanári működésének alapjául tökélyesebb segédszert iparkodván venni, fent érintett munkájának kidolgozásához fogott, s rövid idő alatt oly elismerésre tett szert, hogy a munka az iskola termein kívül is becsültetni kezdett, a fiatal tudósnak az akadémiai tagságot meghozta.” Tudományos munkájának legnagyobb elismerését jelentette, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1846. december 18-án levelező tagjává választotta, amit azonban sajnos nem követett a rendes tagság. Székfoglaló előadását „A nemzeti képviseletről” címmel 1847. június 28-án tartotta meg. Pályafutása ezt követően Pesten folytatódott, ahol 1849-ben a Pesti Tudományegyetem tanárává nevezték ki. 1864-től 1868-ig a Jog- és Államtudományi Kar dékáni tisztjét is betöltötte. Nyugalomba vonulásáig itt tanított, majd ezt követően Bécsbe költözött.

18 Amely két kiadást megélt.

19 Karvasy Ágoston (1843-44): A politicai tudományok, rendszeresen előadva, Győr, 2.

vagyon, policziának, vagy rendőrségnek hívatik."[20] Az itt megfogalmazottak szolgálnak alapul későbbi munkássága során a rendészetfogalom meghatározásához. Így már a 2. §-ban találkozhatunk a policzia felosztásával, a belső bátorság meghatározásával.

Karvasy e tudományos műve a jóléti rendőrállam szellemében íródott, és a népesség, kultúra, szegénység kérdéseivel is foglalkozik. A négy fő fejezetre tagolt könyv fő fejezetében a *„népességi policzia"* témáját taglalja: kifejti a népszaporodás akadályait, eszközeit, a népességet érintő gondokat, a túlnépesedés elleni óvintézkedéseket. A következő, II. fejezetben *„a status gondja, a polgárok szellemi és erkölcsi műveltsége iránt"* címszó alatt ismerteti az iskolák és a szellemi műveltség fogalmát. Karvasy szerint ez időben tudós iskolák (gimnázium, líceum, akadémia, egyetem), fensőbb tudományos iskolák (minden tudományágban oktató egyetemek) és tudós társaságok voltak jelen az oktatásban. A III. fejezet a szegénység rendészetével foglalkozik: a szegénység okaival, fogalmával, elhárítási módjaival, takarék- és élelembiztosítási intézetekkel, valamint a zálog-, szegény- és árvaházakkal. A IV. fejezet a közállomány bátorságáról szól, melyben kifejti, hogy *„A közbiztonság és rend veszélybe hozatik a nép összecsoportozása, zenebona, zendülés, és forradalom által."*[21] A továbbiakban megfogalmazza a rendőrség kötelezettségeit a rend megzavarása, valamint sajtóvisszaélés esetén, felvázolva a megakadályozás eszközeit, valamint ugyanitt szól még a cenzúráról. Ezt követően az V. fejezetben a személyes bátorságról olvashatunk. De mit is értett *„személyes bátorság"* alatt Karvasy? *„A személyes bátorság, melly az élet és test bátorságából áll, veszélybe hozatik: mások gonoszsága, vigyázatlansága, baleset által."*[22] Ezt követően rögzíti a rendőrség kötelezettségeit a gyilkosság és testi sértés elhárításával kapcsolatosan. Véleménye szerint a személyes szabadságra olyan veszélyek leselkedhetnek, mint a nyilvános tisztviselők vagy a szülők, családok, gyámok hatalmi visszaélése. A VI. fejezetben az orvos rendészetet tárgyalja, melyben a véd- és gyógyintézetekről, valamint a járványok megakadályozásáról szól. Mivel ebben az időben a pestis, kolera, himlő, dögvész még jelentős veszélyként

20 Karvasy (1843-44) 26.
21 Uo.
22 Karvasy (1843-44) 26.

van jelen, ezért ezek elterjedésének megakadályozásával kiemelten foglalkozik. A VII. fejezet a vagyonbátorságé. Ebben az ingatlan és a vagyontárgyak erőszakos elfoglalását, birtokbavételét elemzi, továbbá a tűzveszély elhárításáról, árvízről, jégesőről, sáskajárásról és dögvészről is ír. Karvasy szerint a vagyon bátorságát, azaz a vagyonbiztonságot a következők veszélyeztetik: polgártársak rossz akarata vagy gondatlansága, balesetek, ingatlanok erőszakos elfoglalása, ingó vagyonok tolvajlása, csalárdságok, birtokban háborgatások által.[23]

A fejezetet Karvasy egy toldalékkal is ellátta, amelyben ismerteti a rendőrség rendszerét, valamint a rendőrhivatalnokokkal szemben támasztott követelményeket, mely szerint a rendőrhivatalnok: ismerje alaposan a szabályokat, józan ítélőképességgel és gyors találékonysággal rendelkezzen, legyen buzgó és meg nem vesztegethető, komoly, szelíd, emberséges és mérsékelt. A szerző szerint a rendőrség hatósági illetékességét „személyválogatás nélkül" mindenkire ki kell terjeszteni.

Karvasy műve hosszú ideig alapul szolgált a többi rendészettel, közigazgatással foglalkozó szakembernek, tudósnak. Érdeme, hogy magyarul íródott, és a rendészet témakörét komplexül értelmezte, a rendőrség mellett a büntetés végrehajtással és finánc tudománnyal kapcsolatos ismereteket is megjelenítette. Így elsőként fogalmazta meg a finánc tudomány fogalmát, mely szerint: *„a Fináncziatudomány tehát azon elveknek foglalatja, mellyek szerint a statusnak czélja elérésére szükséges pénzbeli szerek legczélszerűbbben összegyűjtetenek, kezeltetnek, és rendeltetésökre fordíttatnak."*[24]

Karvasy idézett műve több kiadást megélt, mai napig fennmaradt. Karvasy oktató munkájának tapasztalatai alapján a fenti könyve mellett kívánatosnak tartotta, hogy a rendészet témakörében szülessen magyar nyelven szerkesztett tankönyv, amely mind a tanárok, mind a diákok számára vezérfonalként hasznosítható. E könyv 1862-ben „*A közrendészeti tudomány*" címen látott napvilágot, és hosszú ideig szolgált forrásként a kutatóknak, tankönyvként a hallgatóknak és oktatóknak a magyar közigazgatásban és a rendészet ágazatában.

23 Karvasy (1843-44) 151.
24 Karvasy (1843-44) III. kötet 1.

Ebben a műben az alábbi fő témák kerülnek kifejtésre:

- a közrendészeti tudománynak fő elvei,[25]
- culturpolitika, oktatás, tudós társaságok, vallási műveltség,
- szegényi rendőrség,
- az államnak közbátorléte,[26]
- a személyek bátorléte,[27]
- orvosi rendőrség, vagyis közegészségügy és
- vagyonbátorság.[28]

Ma már megmosolyogtató a *közbátorlét* vagy a *vagyonbátorság* kifejezés, de úgy gondolom, jól azonosíthatók a köz- és magán(vagyon-)biztonsággal. A fentieken túl Karvasy részletesen rögzítette (elsőként és magyarul) a *közrendészeti tudomány* fogalmát, eszerint: *„A közrendészeti tudomány (Polizeywissenschaft) azon elveknek foglalatja, melyeknek alkalmazása által az államban a fenyegetődző veszélyek és háborítások közvetlenül elháríttatnak, azoknak káros következtetései megszüntettetnek vagy enyhíttetnek, és az emberek finomabb szükségletei, melyeket a magasabb műveltség kíván kielégíttetnek. A veszélyek és a háborítások, melyeknek elhárítása a közrendészeti tudomány tárgyát képezi, származhatnak vagy az emberek gonosz akaratából, vagy azoknak vigyázatlanságából, vagy a természeti elemektől, azaz az emberi akarattól független eseményektől."*[29] Ez az első magyar nyelven megalkotott rendészeti fogalom, amelynek főbb gondolatai ma is időt állók. Ezek közül kiemelten is az államra leselkedő veszélyek elhárítása

---

25 Karvasy a közrendészet elvei alatt a következőket sorolja fel: A rendőrségnek csak ott kell közbenjárni, ahol a polgárok saját tevékenysége sikertelen. A közrendészeti intézkedések egyezzenek meg az erkölcsösséggel. A rendőrség által használt eszközöknek nem szabad a polgárok jogaival ellentétesnek lenni. A rendőrségi intézkedés nemcsak jogos, hanem célszerű is legyen. Több eszköz közül azt kell választani, amely a jog határain belül a legbiztosabban vezet a cél elérése felé. A rendőri hatalom ne váljon rendőri hivatalnokok önkényévé. Karvasy (1843-44) III. kötet 19.

26 „Áll pedig a közbátorlét az államban a köz csend és rend, az államhatalom és hatóságok tekintélye, a törvények uralma fenntartásában, és az állami kötelék és szervezés biztosításában. A közbátorlét megháboríttathati nép csoportozása, zenebona, zendülés, forradalom." Karvasy (1843-44) III. kötet 59.

27„A rendőrségnek az egyes polgárok személyes bátorléte iránti gondoskodás magába foglalja a veszélyek eltávolítását, melyek polgárok életét, testépségét, szabadságát és becsületét fenyegetik." Karvasy (1843-44) III. kötet. 63.

28 „Minden veszély elhárítása, amely a polgárok vagyoni bátorságát fenyegeti." Karvasy III. kötet (1843-44) 60–63.

29 Karvasy (1843-44) III. kötet 1.

és felszámolása. A veszélyek közül Karvasy később kiemelte a tűzi, vízi, utcai, építési drágasági, szegénységi veszélyforrásokat, valamint a fürdésből, jégen járásból, állatoktól származó veszélyeket.

Munkájában általánosan a rendőri tevékenységekről a szerző a következőket írja: *„A rendnek és bátorságnak fenntartása, és minden veszélynek megelőzésére, (a)mi czélja a rendőri intézvénynek, a rendőrségnek többféle tevékenységet ki kell fejteni, ezen tevékenységek pedig a következők: az észlelő megelőző, visszanyomó és felfedező tevékenység.”*[30]

Karvasy a megelőző tevékenységen azt értette, hogy a rendőrségnek olyan alkalmas intézkedéseket kell foganatosítani, hogy az elejét vegyék az emberek gonosz akaratából bekövetkezendő sértéseknek, háborításoknak stb. A visszanyomó tevékenység alatt a szerző azt érti, hogy a bekövetkezett sértést, háborgatást ha szükséges, akár fizikai erővel is el kell nyomni. Míg a felfedező tevékenységet mai kifejezéssel nyomozó tevékenységnek lehet hívni.

Karvasy fontos rendőri hivatalnoki kelléknek tartotta a következőket, melyek ma is megfontolandók lehetnek:

„Bírjanak a közrendészeti tudomány elveinek általános, országuk rendőrsége különös szabályainak ismeretével. Legyen józan ítéletük, lélekjelenlétük, gyors feltalálási tehetségük. Legyenek hivatalukban buzgók és megvesztegethetetlenek, a közjó iránt pedig viseltessenek lelkesedéssel. Mutassanak cselekvésükben komolyságot, erélyt és szilárdságot, amit szelídséggel és humanitással mérsékeljenek.”[31]

A rendőrségi hatáskört illetően igen határozottan fogalmaz (a korábbi munkájával azonos szellemben): *„ugyanazon rendőri hatóságoknak mindenki születés vagy rangkülönbség nélkül alá legyen vetve, mert ahol e tekintetben kivételnek van helye, ott lehetetlen jó rendet tartani fenn.”*[32]

Csak érdekességként tartom fontosnak megemlíteni, hogy a kultúrpolitikát és az oktatást tárgyaló részben az egyetemeket a tudós iskolák legfelsőbb polcán állónak nevezi, ahol a tanszékeket jeles tanárokkal kell feltölteni, kik a tudomány színvonalán állva

30 Karvasy (1843-44) III. kötet 10–15. ak.
31 Karvasy (1843-44) III. kötet 15.
32 Karvasy (1843-44) III. kötet 9.

nemcsak a tudományosság bőségével, hanem előadási tehetséggel is el legyenek látva.[33] Karvasy egyértelműen állást foglal az akadémiai, tanulmányi és tanári szabadság mellett, ugyanakkor lábjegyzetben[34] megemlíti, hogy a tanári és tanulási szabadság semmit sem ér, ha az órákat a hallgatók nem látogatják, nem jegyzetelnek, és nem tanulnak szorgalmasan. Külön említést tett a tudós társaságokról, feladataikról, felelősségükről. Karvasy fontosnak ítélte, és művében megemlítette a vallási műveltséget is.

Karvasy könyvében különbséget tett utcai és útrendőrség között. Az előbbi a nagyobb városok utcáit, tereit vigyázta, míg az utóbbi a közutak rendjéért felelt. Külön foglalkozott az építéseken leselkedő veszélyek elhárításával, mely véleménye alapján az építési rendőrségre tartozik. Karvasy szerint az élelmiszerek hiánya vagy drágasága, minősége, piacok rendje szintén rendészeti veszélyeket rejt magában.

A XIX. században még jelen volt a világon a rabszolgaság, rabszolga munka, amelyre való álnok elcsábítás, hamis toborzás lehetősége, a személyes szabadságot veszélyeztethette, amelynek elhárítását Karvasy fontos közbátorsági hatósági feladatnak tartott. Ebbe a részbe sorolta be a cseléd rendészetet, amely rögzítette az úr és cseléd jogviszonyát. Karvasy külön foglalkozott az orvosi rendőrséggel, közegészségüggyel. Véleménye szerint az orvosi rendőrség kettős feladata van, egyrészt a polgárok betegségének gyógyítása, másrészt a betegségek távoltartása. A rendőrhatóságoknak gondoskodni kell az italok, a levegő tisztaságának megőrzéséről, járványok elterjedésének megakadályozásáról, felszámolásáról.

Karvasy művének VII. fejezetében részletesen taglalja a vagyonbátorságot, amelyet ma vagyonbiztonságnak nevezünk. A szerző szerint a vagyonbiztonságra leselkedő veszélyek közül különösen oda kell figyelni a lopások, csalárdságok elhárítására, gondatlanságból bekövetkezhető veszélyforrások felszámolására, pl. tűzveszélyre. A szerző foglalkozott a polgárokra leselkedő árvízi veszéllyel is, amelyet egy nagyobb felhőszakadás, hóolvadás okozhat. Ezek elhárításával kapcsolatosan írt a rendőrség feladatai kapcsán megelőzésről, a veszély okozta helyzetben az emberek,

33 Karvasy (1843-44) III. kötet 33.
34 Karvasy (1843-44) III. kötet 35. ak.

értékek mentéséről, élelmiszerek biztosításáról, mentőházak fenntartásáról, veszélyforrások felszámolásáról.

A „közrendészeti tudomány" kiadási helye és ideje is fontos. Pesten, 1862-ben adta ki magyar nyelven, azaz az első rendőrségi törvényt 19 évvel megelőzve, az 1848–49-es levert forradalmat követő osztrák elnyomás idején.

1870-ben hasonló tartalommal, de eltérő címmel jelentette meg Karvasy újabb munkáját, amelynek megírására az előző műveinek sikerei buzdították. *„A közrendészeti tudomány és culturpolitika"* címmel kiadott könyv is több kiadást megélt, amelyeket a szerző egy kicsit mindig tökéletesített. Ebben a művében fontosnak tartotta Karvasy, hogy ismertesse azokat a veszélyeket, amelyek ellen a rendőrségnek fel kell lépni, és ez egyben megkülönbözteti a rendészetben a rendőrségeket. Ezek a veszélyek a következők lehettek: tűzi, vízi, utcai, építési, drágasági, szegényi, orvosi stb.[35] A szerző a gyakorlati résznél megfogalmazta a közrendészeti tudomány feladatait, mely szerint az egyik feladata megtalálni a módot a veszélyforrások „bedugására", továbbá az állam közbátorléte és magánbátorság fenntartására. Mindez az alapja a közrendészet tudományos felosztásának.

Művei az utókor számára példaként, de esetenként támadási felületként is szolgáltak, ám ez semmiképp nem kisebbítette Karvasy Ágostonnak a rendészettudomány területén betöltött úttörő szerepét. Többek között Petrovics László bírálta a közrendészet és *„culturpolitika"* fogalmi összekapcsolását. S talán az sem véletlen, hogy egyetemi oktatói évei alatt Karvasy hallgatója volt az a Concha Győző, aki később, a XX. század első éveiben a rendészet témakörében tartotta meg akadémiai székfoglalóját.

Karvasy Ágoston érdemei között kell még megemlíteni, hogy munkáit a reformkor szellemében magyar nyelven írta, amivel nagymértékben hozzájárult a magyar nyelv ápolásához, fennmaradásához. Fontos üzenete van annak is, hogy rendészeti témájú könyvének címében *(A közrendészeti tudomány)* a *rendészet* tudományként jelenik meg. Úgy vélem, összefüggés van a között is, hogy a rendészettudományhoz köthető első szakmai folyóirat *Közrendészeti Lap* néven jelent meg 1872-ben. S bár az első ipari

35 Karvasy Ágoston (1870): A közrendészeti tudomány és culturpolitika. Pest . Athenaeum. 232.

forradalmat követően a polihisztorok kora lejárt, mindenképp több tudomány területén alkotott maradandót, a rendészet vonatkozásában különösen is kiemelkedőt. Érdemei elismeréséül nemességet, majd 1863-ban királyi tanácsosi címet kapott. Nyugdíjas éveit Bécsben töltötte, és 1896-ban ott is hunyt el.

Ugyanebben az időben élt és alkotott Récsi Emil[36] jogtudós,[37] aki 1854–55-ben kiadott „*Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra*" című 4 kötetes munkája a következőket tartalmazza:

Az első kötet: „*Az összes közigazgatási szervezet és az államszolgálati viszonyok rendszeres előadása*." A kötet harmadik fejezetében tárgyalja a politikai igazgatási szervezeteket, amelynek a rendészet részéről érdekessége, hogy ekkor még a határok őrizete katonai, védelmi jellegű volt, amelyet délen a katonai határőrvidékek láttak el. Ezen sajátos igazgatási szervezeteit is leírta Récsi Emil, amelyből megtudhatjuk, hogy a katonai határőrvidékek közigazgatásának fő vezetője a hadsereg főparancsnoksága, de ugyanúgy magába foglalja a politikai, rendőri és kamarai igazgatást. A negyedik fejezetrész a rendőri igazgatási szervezettel foglalkozik. Itt bemutatja a rendőrség felépítését, a rendőri igazgatóságot és a rendőri biztosságot. Ezen korszaknak, amely a belügyminiszterről Bach korszakként vált ismertté, sajátossága volt, hogy a rendőri erők mellé katonai rendőrséget is biztosítottak, továbbá polgári őröket[38] rendeltek ki. A rendőri hatóság számára a következő fő három feladatot határozták meg:

- a közbátorság és belcsend fenntartása,
- a személy és vagyonbátorságróli gondoskodás,
- a közrend fenntartása.[39]

Második kötet: „*A politikai és rendőri közigazgatás ügye.*" Ebben a kötetben azonosan az első kötetben leírtakhoz határozta meg a

36 Koi (2013) 47-70.

37 Récsi Emil a közigazgatási jogot először adta elő hazánkban a Pesti Egyetemen.

38 Récsi Emil (1854–55): Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint, különös tekintettel Magyarországra, Heckenast, Pest. I. kötet 104.

39 U 108.

közigazgatási rendőrség feladatait. Récsi szerint: *„A közigazgatási rendőrségnek ebbeli hivatalos működése figyelő, előző, és óvó, ellentétben a törvényszéki rendőrség működésével, mely a jogsértések és károsítások előfordultakor a törvény áthágóinak felfedezésére, s mennyiben maga a fenyítés jogával nem bír, az illetékes büntető hatóságnak kezébe szolgáltatására van irányozva".*[40] Ebben a fejezetben főleg a közbátorlét és belcsend fenntartásával, és az arra irányuló törvényes intézkedésekkel foglalkozik Récsi Emil. Itt megemlíti a szerző, hogy az erre vonatkozó intézkedések célja főleg azon veszélyek megelőzése, elhárítása, amelyek az állam belső rendjét, csendjét és nyugalmát zavarná meg, azaz az akkori szóhasználattal élve az általános országos bátorlétet háborítaná meg. A 83. §-ban a katonailag szervezett őrtestet, a csendőrséget mutatja be, amelyet sajátos országos bátorléti őrtestnek nevezett. A fejezetben részletesen bemutatja a katonai és polgári őrcsapatokat, amelyek a rendőrbiztosságok munkáját segíthetik. Récsi a fejezet 88. §-ban részletesen leírja az útlevélrendészetet, amely szabályozza a külföldiek rendészetét, és a belföldiekre vonatkozó útlevélügyet. Külön a 90. §-ban mutatja be, hogy kik veszélyeztetik az általános országos bátorlétet. Ezek a zsiványok, koldusok és egyéb gyanús személyek. Részletesen ír a kiutasításról, kikísérésről, és a kényszer dologházakról. Az általános közbátorlét fenntartása érdekében fontosnak tartotta a sajtó-rendtartást, egyesületi ügyeket, fegyver és lőszerkészítés, tárolás, birtoklás rendjét. A közigazgatási fejezetben a személyi bátorlét fenntartásával kapcsolatos ismerteket jelenítette meg. Ebben kiemelkedő szerepet kapott a személyes szabadság és becsület védelme, fenntartása, élet, egészség és testi épség bátorlétének biztosítása, gyermekek megvédése, vaspálya rendészet.

Harmadik kötet: *„Rendőri közigazgatás (vége). Közoktatási ügyek."* A könyvében foglalkozik az élelem és egészség biztonsággal, piac rendőrséggel, egészségügyi és a szegényügyi rendőrség, erkölcs rendőrség, továbbá a tűzrendészet ismertetésével. A továbbiakban a nép és közoktatásról szól a kötet. E fejezet érdekessége, hogy a határőr tisztképzés történetében először tett említést szervezetszerű alapszintű és törzsképzésről. E szerint 3 katonai határőr alap nevelőházban 150 fővel, továbbá 5 határőrségi

40 Récsi (1854-55) 190.

törzsiskolán 80 növendékkel folyt oktatás, melynek célja a katonai határőrvidékeknek a határőr tiszti utánpótlás biztosítása volt.[41]

Negyedik kötet: *„Földmívelési, ipar-, kereskedelmi és közlekedési ügyek."*A negyedik kötetben csak a függelék tartalmaz rendészeti témában információt, mert itt kerültek elhelyezésre a kötetek kiadása, nyomtatása során bekövetkezett változások közreadása.

A Karvasyval közel azonos korszakban élő és alkotó Récsi könyvének nyelvezetén is jól érezhető a korszak sajátos stílusa (pl. *közbátorlét, személy- és vagyonbiztonság'*). Emellett a Bach korszak hatását jelzik Récsi egyenruhákról írt gondolatai is: *„Magyarországra nézve rendeltetett, hogy a véglegesen kinevezett állodalmi tisztviselők szolgálatban a szabályszerű egyenruhában kötelesek megjelenni, ellenben másféle nemzeti öltözet viselése akár szolgálatban, akár szolgálaton kívül tiltatik.* ***Rendőrségi hivatalnokok, valamint a pénzügyőrségi felügyelők és biztosok a közönséges birodalmi hivatalnoki egyenruhát tartoznak itt is viselni.*** (kiemelés SJ) *Ideiglenesen kinevezett hivatalnokok egyelőre nem köteleztetnek egyenruha viselésére, de ha csináltatnak, a szabályzathoz kötelesek alkalmaztatni magokat. Bányásztisztviselőknek, kiknek bányászegyenruhájok van, megengedtetett ennek viselése további rendelésig. (Szolgálati sapkának polgári öltözethez történő viselése valamint polgári felsőkabátnak egyenruhához viselése általánosan tiltatik)."*[42]

1862-ben lett az MTA levelező tagja Kautz Gyula, és ugyanebben az évben jelent meg egyik fő műve: „Politika, vagy Országászattan". Az országászat ma már kicsit megmosolyogtató, régies kifejezés, ugyanakkor a szerzőtől tudjuk, hogy Arisztotelész szerint a művészetek művészete, az egyik legnemesebb, legnehezebb mesterség.

A szerző a rendészeti politikával a második rész harmadik kötetében két fejezetrészben foglalkozik. A szerző szerint az állam céljainak egyike a társadalmi rend, és a polgárok közbátorsága.

Kautz Gyula az állam tevékenységének tartja a háborgás, rendzavarás és fenyegető veszély elhárítását, a veszély visszatérésének meggátlását, és következmények elhárítását. Ezen tevékenységek

---

41 Karvasy (1843-44) III. kötet 340.

42 Karvasy (1843-44) III. kötet 351-352.

összességét „*policziának*” vagy rendészetnek tekinti[43]. Ezt követően a szerző megjegyzi, hogy a policzia fogalma idáig nem volt megállapítva, és mindenki másképp értelmezte, ezért fontosnak tartja tüzetesebben megvizsgálni. E vizsgálat eredményeként a következőkre jutott a szerző: „*rendészetnek egyedül megfelelő értelmezése és felfogása nézetünk szerint tehát az: hogy azon körét jelenti az államigazgatási tevékenységnek, a melly a társadalom külső rendjének közvetlen biztosítása és megótalmazására irányul.*”[44] A mai szemmel a „külső rend” vitatható, de le kell szögezni, hogy ez nem a honvédelmet, a külső támadás elleni védelmet, hanem az országon belül a társadalmi rend elleni védekezést jelentette. A későbbekben policzia vagy rendészettan kifejezéseket használ, amelyeket a klasszikus rendészet fogalmával közel azonosan a következőképpen jeleníti meg: „*azon elvek és eszélyi szabályok rendszeres foglalata, mellyek szerint a belbátorságot s a társadalmi külrendet fenyegető mindennemű háborítások és veszélyek közvetlenül elháritandók, vagy ezek káros következményei enyhítésére és megszüntetésére czélzó intézkedések foganatba veendők.*”[45] Ebből adódóan a rendészet az alábbi főbb intézkedésekről szól:

- általános állami bátorlét rend és biztonságról;
- személyi bátorlét és biztonságról;
- vagyoni biztonságról, és az egészségügyi rendészetről

A szerző Delà Mare: „*Traité de la Police*” c. művére hivatkozva a ***policziát mint tudományt*** (kiemelés SJ) is megemlíti, továbbá a rendészettant véleménye szerint leginkább a németek művelik. A rendőrség felosztása tekintetében, hasonlóan Karvasyhoz, a területi elvet tartaná helyesnek. A közrend, állambiztonság érdekében helyesnek véli a titkos társaságok és a külföldiek ellenőrzését, népgyűlések felügyeletét, útlevélrendszer fenntartását. Művében kiemelten foglalkozik a személy bátorlét, biztonság fenntartását biztosító rendészeti intézkedésekkel. Orvos rendészeti intézkedések közül művében az alábbiakat tarja fontosnak Kautz:

- állandó egészségügyi bizottság fenntartását;
- elegendő orvos legyen a gyógyításra;

43 Kautz Gyula (1862): Politika, vagy Országászattan. Heckenast Gusztáv, Pest, 430.
44 Kautz (1862) 439.
45 Kautz (1862) 441.

- elegendő gyógyszertár biztosítását;
- elegendő kórház, tébolyda biztosítását;
- hamis élelmiszerek ne kerüljenek forgalomba;
- gyermekek egészséges életfeltételeinek biztosítását (gyermekmunka…);
- mocsarak lecsapolását, árvízvédelmet, temetkezési rendészetet;
- járványok (nyavalyák, himlő stb.) elkerülését.

Az egyének vagyonbiztonságával kapcsolatos leírásában is érezhető Karvasy hatása, és sok azonosságot lehet felfedezni a két írás között.

1865-ben jelent meg Pauler Tivadar nagyszabású munkája „*Jog és államtudományok encyclopaediája*" címmel. Pauler fő célja az volt, hogy a tudományok fejlődése eredményeként kialakult tudománykörök közül a jogtudományt bemutassa. Ennek többek között a második könyvében az *államtudományok*hoz tartozó *belügyi (kormányzati) politika* alatt a *rendészeti politiká*t is tárgyalja. Német szerzők, valamint Karvasy munkáira hivatkozva a következőképpen vélekedik a rendészet fogalmáról:„*Az álladalom végczéljai létesítésére, a jogsértések lehetőleges megelőzésére, a társadalmi rendet fenyegető veszélyek elhárítására, azok káros következményeinek megszüntetése szükséges; az e czél közvetlen elérésére alakított intézetek a rendészet köréhez számítanak; a rendészeti politika, vagy rendészettan annál fogva azon elvek rendszeres foglalatja, melyek szerint a belbátorságot és a polgári rendet fenyegető veszélyek közvetlenül elhárítandók, azoknak káros következményeik megszüntetendők.*"[46] Pauler már nem általános veszélyek felszámolásáról, hanem konkrétan a jogsértések megelőzéséről, és a társadalmi rendet fenyegető veszélyek elhárításáról beszél. Pauler szerint a rendészet fő feladata a polgári rend és biztonság fenntartása, megóvása, amely a polgári rendet veszélyeztető elemek, illetve azok következményeinek felszámolására vonatkozik.[47] A fogalomból jól kiolvasható a köz- (állami) és magánbiztonság védelme. A szerző külön foglalkozik a policzia kifeje-

46 Pauler Tivadar (1865): Jog és államtudományok encyclopaediája, Emich Gusztáv, Pest. 231.

47 Pauler (1865) 232.

zéssel, amelyet a rendészet szóval azonosít. A rendészetet a fogalomból adódóan jóléti és biztonsági rendészetre osztotta fel. Ezzel szemben csak a köz- és magánrendészetre vonatkozó ismereteket fejtette ki bővebben.

A közbiztonsági rendészettan alatt a titkos (állam) rendészetet értette, és a következő fő területek ismeretét tartotta fontosnak: népesség, egyletek és társulatok, népgyűlések, utasok, sajtó, fegyverviselés, veszélyes összecsoportosulások, csődülések.

A magánbiztonsági rendészettanhoz sorolta a polgárok életét, testi épségét, szabadságát, becsületét és egészségét tartalmazó tárgyköröket.

Pauler enciklopédiája egyben nagy segítséget nyújt részletes bibliográfiája miatt a rendészeti terület XIX. század végét kutatóknak.

Összegzés

Zsoldos Ignác, Karvasy Ágoston, Récsi Emil, Kautz Gusztáv és Pauler Tivadar munkásságát dicséri, és úttörő szerepüket erősíti, hogy írásaikat Lorenz von Stein könyvének megjelenése előtt adták ki. Műveik forrásai között Robert von Mohl és más jelentős német jog, közigazgatás és rendészettudomány képviselőnek írásai szerepelnek, illetve idézettek, azok hatása egyértelműen tetten érhető. A fenti szerzők először tettek kísérletet a rendészet, a rendőrség fogalmának, feladatainak megalkotására, melynek sikerét igazolja, hogy ha nem is teljesen abban a formában, de a mai napig idézik őket a rendészet szakmai kutatói, művelői. Ez az az időszak, amikor a korábbi „*rendőr állam*” jellemzői még jelen vannak, de már az új, tisztán rendészeti, rendőrségi profil kialakulása is jól látszódik. A magyar közigazgatási, rendészeti tudósok elkötelezettségét híven tükrözi, jellemzi, hogy műveiket magyarul adták ki, ami a Habsburgok jelenléte mellett, vagy pl. a Bach korszak jellemzőinek ismeretében külön elismerést érdemel.

Lénárt Máté Gábor

BIZTOSSÁG ÉS BIZTONSÁG A DUALISTA ÁLLAMRENDBEN (A KIEGYEZÉSTŐL A RENDŐRSÉG/CSENDŐRSÉG MEGALAKULÁSÁIG)

A dualizmus korabeli biztonság megismeréséhez elengedhetetlen a biztosságok ismerete, amelyek kulcsszerepet játszott nem csak a Dél-Alföld rendjének, de az egész ország közrendjének szavatolásában. A dualista államrend jó alapokkal szolgált a későbbi centralizált rendvédelem kialakulásához. Azonban a hazánk területén folyó örökös hadakozások nyomán nem volt tényleges rendőrség, amely feladatát maradéktalanul el tudta volna látni. Az előbbi állításhoz példaként szolgál a tanulmány, alapjául pedig a tény szolgál, hogy hazánkban az 1867-től 1919-ig terjedő időszakban 26 rendvédelmi testület működött, ezek legtöbbször egymást követve.[1] A biztosságok és biztosok sorából, mint királyi biztos Ráday Gedeon személye emelkedett ki az egyik legjobban, és tevékenysége hagyta az egyik legnagyobb nyomot a monarchián belül. Azonban kiket is értünk – királyi – biztosok alatt? A történelem során királyi biztosi névvel megannyi személyt vagy szervezetet illettek, mindez fakadhat a szó – király-uralkodó közeli – értelmezéséből is, amely az ellátandó feladattól függetlenül, mindig valamilyen fontos, a társadalom viszonyait kezelő intézkedést takart. Ember Győző a következő képpen definiálta a királyi biztosok tevékenységét és az az alatt értett munkájukat: *„A magyar közjog által el nem ismert, legfeljebb csak megtűrt királyi biztosi tisztség rendkívüli hatáskört biztosított egy ad hoc feladat megvalósítására."*[2] Kossuth Lajos azonban a leghíresebb betyárüldöző és rendfenntartó Ráday Gedeon kinevezésekor a következő mondatokkal

1 Balázs Roland (2013): Rendészettörténeti Szakdolgozat. 5. Forrás: http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_15182_section_7681.pdf (2018.03.06)

2 Bölöny József (1978): Közös miniszter – horvát bánok – fiumei kormányzók, 1867-1918. Ember Győző: Levéltári Közlemények. Negyvennyolc-negyvenkilencedik évfolyam. 149.

látta el útravalóul hivatásának gyakorlásához. *„Ne nézd kormánybiztosi hatáskörödnek alaki követelményeit és határait, hanem igenis küldetésednek anyagi és érdemleges természetét. A te hivatásod megmenteni a hazát, és minden lépésed jogod, melyet ezen célra tész…Én azt mondom neked, hogy amilyen nagy a haza veszélye, olyan korlátlan a te hatalmad, hogy azt elhárítsad.”* [3]

Betyárok

A korai dualizmus legfőbb problémáját a törvényen kívüliek jelentették, kiket betyárokként ismertek, rótták a pusztákat, fosztogattak amerre jártak, nem válogatva a társadalom minden rétegének fejtörést és problémát okoztak. A hétköznapi egyszerű pásztoremberektől kezdve, a gazdag földbirtokosokon át egészen az állami postakocsik, szállítmányok kirablásáig megannyi minden volt írható a számlájukra. A betyárok megjelenésének, társadalomba való begyűrűzésének több okot is tulajdonítanak. Megjelenésük és elterjedésük okai közé sorolható a hosszú éveken át tartó kötelező sorkatonai szolgálat. A sikeres szökést követően az esetleges lebukás utáni börtönbüntetés vagy újabb meghosszabbított, esetleges életfogytig tartó katonai szolgálat helyett az életfogytig tartó menekülést választották. A szabad betyárélet még mindig csábítóbb volt számukra, még ha az egész egyfajta kényszer szüleménye is volt.[4] Több tényező is táptalajt biztosított a pusztát járó életforma meggyökerezéséhez, és könnyű hasznot jelentett az arra kószáló rablóknak, fosztogatóknak.

A betyárvilág központját képezte Szeged és környékének egyik jellemzője, az alföldi állattartás, amelyhez a füves puszták és a nagy területek kitűnő lehetőséget nyújtottak.[5]

A korszakban a lótenyésztés volt a legmeghatározóbb és nagy méreteket öltő ágazat, amelyet a kormányzat is támogatott, ezzel ugyanis kiszolgálták mind a társadalom, mind pedig a hadsereg szükségleteit is, akik busás árat fizettek a megfelelően kiképzett és betört huszárlovakért.[6]

---

3 Csapó Csaba (2007): Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. Pécs, 23.

4 Küllős Imola (1988): Betyárok könyve. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó. 15.

5 Juhász Antal (1991): A mezőgazdaság In: Gaál Endre (Szerk.) Szeged története 3 1. rész. Szeged, Somogyi-könyvtár. 276.

6 Juhász (1991) 282.

1853-ban az osztrák hatóságok már megkísérelték az alföldi tanyavilág felszámolását, azoknak közeli falvakba történő olvasztásával, a rossz állapotban lévő közbiztonságot alapul véve. Az ott élők, a Szeged és környékbeliek viszont nem a tanyákban látták a probléma és a betyárok legfőbb forrását, hanem a pusztai csárdákban, kocsmákban és egyéb megbújásra alkalmas területekben. A gazdálkodások általában nem egy-egy termékre szakosodtak, hanem többféle módon próbálták megélhetésüket és fenntartásukat biztosítani. Az Alföld homokos talaja miatt azonban a föld megművelése nehezebb volt, mint más vidékeken, de ennek ellenére is jellemzőek voltak a szántók, ezek mellett pedig nagy területen terjedt el a juhtenyésztés is. A nagyobb gazdaságoknál, Szeged felsőtanyai részén a birtokosok nagyobb területet hagytak legelőnek, mint a szegényebb gazdaságok. Szeged város külterületének népessége több mint háromszorosára nőtt 1850 és 1910 között, 13 508 főről 42 419 főre, ennek a lakosságnak a 85-90 %-a a tanyákon élt ekkoriban. Azonban a tanyás gazdálkodás és a külterjes állattartás fokozatosan csökkent, ezzel párhuzamosan pedig nőtt a belterjes haszonállatok tartása és a növénytermesztés, és idővel a hatóságok munkája,ennek köszönhetően, háttérbe szorultak a betyárok lehetőségei a történelem előrehaladtával.[7] A betyároknak mint társadalmi jelenségnek a megjelenésére nagy hatással volt az önálló földesúri gazdálkodásnak bevezetése, amelynek következtében az általuk használt területek kisajátításra kerültek, ezzel ellehetetlenültek korábbi megélhetésük feltételei.[8] Mindezidáig azonban számos fajtája alakult ki a betyároknak, alkalmazkodva a környezet változásaihoz és a jövedelemforrás lehetőségeihez.

A társadalmat a hírük hallatán is megrémisztő, és a betyárok nagyjai közé tartozó törvényen kívüliek voltak a lovasbetyárok, akik gyakran pásztorokból váltak szegénylegénnyé, így hát nem véletlenül vált a fő céjukká az állatok eltulajdonítása, hiszen egykori szakmájukból adódóan értettek az állatokhoz, jól ismerték a

7 Juhász (1991) 329-336.

8 Küllős (1988) 12.

nyájak őrzőinek szokásait, és a módszereket az állatok eltulajdonítására.[9] A betyárok életét megkeserítő és őket üldöző zsandárok is estek áldozatul kegyetlenségüknek és leleményességüknek. Erre volt példa Dorosma mellett, ahol a betyárok üldözésére kelt három jól képzett és felszerelt zsandár, azonban nem számoltak a lovon járó betyárok edzett lovaival, akik könnyű felszerelésüknek köszönhetően hamar kifárasztották az üldözőik lovait, kicsalva őket a pusztaságba, ahol már segítség nem várt rájuk, majd a megfáradt zsandárok ellen fordultak, és egyesével sorjában kezdték őket levadászni, így estek áldozatul Rózsának, s bandájának a hivatásukat végző üldözők is. Érthető okokból nem szerették ugyanis a betyárok, ha tisztességes zsandárok voltak ellenük, kik figyelték cselekedeteiket, s így nem élvezhették ezáltal a betyárlét szabadságát.[10]

A nép körében kedveltek voltak a címeres betyárok, akik járási területükön és annak környékén megkedveltették magukat az ott élőkkel. A klasszikus népi betyárjellemzőkkel rendelkezők sok emberrel tettek jót is, távol tartották az ő általuk kedvelt és gyakran látogatott területekről a közönséges tolvajokat és bajkeverőket, ezzel egyfajta közbiztonságot sugallva. Területük, illetve saját biztonságuk biztosítása érdekében kiépített besúgóhálózatot tartottak fenn, ami nagy segítséget jelentett számukra, ha a pandúrok már a nyomukban vagy a környéken jártak.[11] A betyárok alkalmazkodtak a természet és az élet adta lehetőségekhez, nyáron az erdőkben, pusztákon vertek sátrat, télen pedig gazdáknál, tanyákon húzták meg magukat, amiért munkájukkal fizettek, vagy rokonoknál húzták meg magukat, esetleg álnéven szegődtek el valahová. Volt, hogy a kisebb feltűnés érdekében törvénytisztelően jártak, s keltek, hogy néha nyugodt éjszakájuk legyen. A címeres betyárok jó kapcsolataiknak köszönhetően, ismeretségeikért cserébe gyakorta váltogathatták búvóhelyeiket, ha bandákban dolgoztak is, mindig tudtak a másik hollétéről, menedékéről az adott banda tagjai. Meghúzhatták magukat csárdákban is, vagy szegény

---

9 Szentesi Zöld László (2006) Rózsa Sándor Legenda és valóság. Méry Ratio, Somorja.12.

10 Tömörkény István (1901): Betyárlegendák Az alföldi rablóvilág történetei. Szeged, Engel Lajos Kiadása. 32-36.

11 Nagy Czirok László (1965) Betyárélet a Kiskunságon. Magvető kiadó, Budapest. 59-60.

parasztoknál is, kiknek fizettek szállásukért és ellátásukért. A csárdáknál, ha azok pandúrok gyakori ellenőrzései alá estek, de ugyanakkor betyárok kedvelt menedék helyei voltak, és szívesen látták őket, akkor a kerítésre mosott fehérneműt teregettek, vagy a kútgém más módon volt állítva, ha jelezni szerették volna a rájuk leselkedő veszélyt.[12] Az 1810-es intézkedések kapcsán a csárdákat már a betyárok gyakori megfordulási helyeként tartották számon, megannyi helyen el is rendelték a csárdák összeírását és őriztetését, de mint Szabolcsban volt rá példa, elrendelték azok lebontását, ezzel próbálva elejét venni a bűnöző életmód segítésének.[13] A tanyákat gyakran járó, vándorló betyárok fenyegetésének elkerülése végett és jóindulatuk elnyerésére gyakorta helyeztek ki szögre úgynevezett betyártarisznyákat, amelyekbe ételt és olyan dolgokat helyeztek, mire egy betyárnak szüksége lehetett hosszú útja során. Akadtak nagyobb birtokosok, akik javaik megkímélésére, rendszeresen fizettek a környék betyárjainak. A hatóságok gyakran tilalmazták a jellegzetes betyár ruházatok viselését is, amelyet előszeretettel hordtak a velük szimpatizáló pásztorok. A Ráday korral és a nagymértékű rideg állattartás megszűnésével vége lett az alföldi betyárvilágnak.[14]

A kiegyezést követően az ország belügyeiben létrejött változások az 1848-as állapotokat hozták vissza az önkormányzati közigazgatás területére. A kiegyezéssel összefüggésben az egyik leglényegesebb elgondolás volt, a törvény általi szabályozások létrehozása, melynek megvalósítása az 1869. évi 4. törvénycikk értelmében valósult meg. Különválasztotta egymástól a közigazgatást és a bíráskodást, illetve korlátozta a végrehajtó hatalom polgárok életébe történő beavatkozását.[15]

Biztosságok a biztonságért

A kiegyezés megtörténte és a folytonos szabályozások sora után a Ráday idején meghatározó polgári jogintézmények, azaz a jellemző polgári közigazgatás és önkormányzatok kialakulásához

12 Nagy Czirok László (1965) 68-69.
13 Küllős Imola (1988) 17.
14 Küllős Imola (1988) 23-24.
15 Mezey Barna (2003): Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris Kiadó.
Forrás: https://www.tankonyvtar.hu/...mezey_magyar.../2011_0001_520_mezey_magyar_alkot... (2017.08.28)

két évtizedre, illetve Andrássy Gyula gróf és Tisza Kálmán munkájára volt szükség. Előbbi 1867. február 17-től töltötte be miniszterelnöki tisztségét, és végig a királyi biztos megbízatásának tartama alatt látta el feladatát, amely a dualista rendszer kiépítésében és megszilárdításában mutatkozott meg, és ért el eredményeket a közigazgatás terén. Tisza Kálmán egészen 1875-től 1890-ig, a leghosszabb ideig volt miniszterelnök hazánkban.

Hazánkban királyi biztos kinevezésére volt már példa a XVIII. században is, amikor egy különálló királyi biztosi testületet hatalmaztak meg a törvények előkészítésével, illetve az előkészítő iratok összegyűjtésének feladatával. Ezzel egy időben hoztak létre egy újabb királyi biztosi testületet a nemesi földek felszabadítására, majd 1836-ban harmadszor újból sor került egy testület felállítására, azonban ezek különféle ügyek minősített harmadpéldányainak őrzését látták el.[16] Működésre történő felhatalmazásukra gyakorta került sor valamely közigazgatási kérdés rendezésének céljából. Erre szolgál példaként és példaértékként gr. Niczky Kristóf is, aki kimagasló felkészültséggel és jó vezetői tulajdonságokkal rendelkezett az igazgatási kérdések tekintetében. Biztossága alá, feladatkörébe tartozott a győri és pécsi tankerületek főigazgatói tisztségének betöltése, ezen hatalmas területen szervezte a királyi akadémiák, főgimnáziumok, gimnáziumok és egyéb oktatási intézmények létrehozását, és tevékenységük működési feltételinek biztosítását. Sokszínű személyiségét mutatja, hogy ez időben a Hétszemélyes Tábla bírája, Szerém megye főispánja és a Temesi Bánság visszacsatolását előkészítő királyi biztos is volt. Munkájának nagyságát pédázza működési területe, amely Bécs elővárosaitól egészen a Tisza és Duna összefolyásáig terjedt ki. A dualizmus ezen időszakában szinonimaként említik a kerületi főispánt és a királyi biztost, aki egy személyben látta el a megye igazgatásának rá eső részét.[17]

Történelmünkben már a jelenlegi példát megelőzően, korábban sor került vízügyekkel kapcsolatos királyi biztos kinevezésére, az ősi ártéri gazdálkodás válságba jutásának kezelésére. Az egyik

16 Levéltári szemle 1963. 3. szám, Kiadó: Szedő Antal, Levéltárak Országos Központja, Budapest. 15.

17 Hajdú Lajos (1978): A tanügyi igazgatás megszervezése és működésének első 15 éve Magyarországon (1776-1790) In: Levéltári szemle, Huszonnyolcadik évfolyam 1978. 1. szám. 24-29.

legnagyobb problémát a növekvő lakosság ellátása jelentette, megnövelték ugyanis a művelendő területek nagyságát, ezek következtében azonban a szántók és legelők is a veszélyeztetett ártérbe kerültek, azáltal az évenként visszatérő árvizek rendszerint elvitték a termést. Egy-egy területen kialakult krízishelyzetek kezelésére, helyreállítására így kerültek kiküldetésre a királyi biztosok, akiknek ezen esetben területük nem a megyehatártól megyehatárig, vagy több összevont megye határáig tartott, hanem rendszerint vízfolyások szerint atározták meg körzetüket. Szerepük és pozíciójuk előnye volt, hogy a helyszínen tartózkodó királyi biztos gyorsabban tudott intézkedi, mint a helytartótanács. A XIX. század elején az ország több területén is kinevezésre került vízügyi királyi biztos, Perényi János a Rábánál, Zichy Ferenc Sárvíznél, Vay Miklós pedig a Körösöknél látta el feladatát.[18]

Az Újvidék területének dualizmuskori királyi biztosi feladatait Flatt Nándor látta el. Hazánk dualista központi szerveinek sajtórendészeti politikáját intézkedések sora jellemezte. Előbbihez kapcsolódó volt például a sajtórendészeti előírások betartatása is, mind az induló, mind pedig a már működő orgánumok figyelemmel kísérésére, hogy azok teljesítik-e a törvényben foglalt feladataikat a közrendért és a nyugalmas politikai hangulatért, amelyre külön felelős tárca is felügyelt. Az állami szervek sajtó fölötti felügyeletét jól példázták az ezt szabályozó rendészeti előírások, mint például a biztosíték letételéről vagy a kötelespéldány benyújtásáról szólók. A kötelespéldány benyújtásának elmulasztását a törvény pénzbüntetéssel sújtotta. Azonban a belügyi tárca ezen szankcióknak meglehetősen kis teret engedett, ezt Flatt Nándor a saját tevékenysége nyomán tapasztalta meg, amikor benyújtott felterjesztését felettesei hűvös fogadtatása követte. Weinckheimék nem éretettek egyet a királyi biztossal, elutasító válaszukban pedig kiemelték, hogy a tényállás nem ad elegendő alapot az eljárás megindításához.[19]

A biztosok sorát tovább erősítette Khuen-Hédervary Károly bán is, aki a megbízatását tekintve az egyik legrövidebb ideig tölthette

---

18 Dóka Klára (1978): Adalékok a vízügyi szakigazgatás történetéhez (1788-1848) In: Levéltári szemle, Huszonnyolcadik évfolyam 1978. 1. szám. 360-365.

19 Révész T. Mihály (1978): A dualista állam sajtórendészete (1867-1875) In: : Levéltári szemle, Huszonnyolcadik évfolyam 1978. 1. szám. 362-364.

be ezt a tisztséget. Elődjének báni működése idején, 1881. július 15-én történt meg a határőrvidék teljes egyesítése a Horvát-, Szlavón- és Dalmátországokkal. Az intézkedés végrehajtásával megkapta királyi biztosi kinevezését is. Utódját, Héderváryt a báni kinevezéssel együtt nevezték ki királyi biztosnak is, mindössze 24 nappal később azonban már fel is mentették tisztsége alól, ugyanis ekkorra már mellőzhető volt feladatköre. Ezt követően a bánok rendkívüli hatáskör nélkül látták el feladatukat a határőrvidék területén, úgymint a társországok többi részén. A két bán működése közötti átmeneti időszakot követően még súlyosabb intézkedésekre került sor, az egyesítés ugyanis nem volt keresztülvihető a bán rendes hatáskörében hozott intézkedéseivel, még a területileg felhatalmazott királyi biztosság mellett sem. Pejacsevich felmentésekor nem újabb bán kinevezésére került sor, hanem egy királyi biztoséra, Ramberg Ármin lovássági tábornok személyében, akinek már helyileg sem korlátozták hatáskörét. Ezáltal fennhatósága kiterjedt a Horvát-Szlavónországok teljes egészére. Mindez 3 évtizeddel később újra megismétlődött, amikor is 1912. március 31. és 1913. november 27. között az eredetileg bánná kinevezett Cuvay Ede királyi biztosi kinevezést kapott. Feladata kiterjedt a zavargásokká fajult és kiéleződött politikai helyzetek felszámolására, népszerűtlen és sokakat sértő tisztsége miatt ellene is követtek el sikerteltelen merényleteket. A kialakult helyzetet oly mértékben erőszakosan kezelte, hogy 9 hónappal kinevezése után szabadságra kellett mennie. Ugyanis tettei nyomán a helyzet csak tovább fokozódott, így felmentéséig, az ezt követő 7 hónapig felmentési idejét töltötte.[20]

Ráday Gedeon

A királyi biztosok sorából kiemelkedett Ráday Gedeon, aki talán a legismertebbként vitte véghez megbízatásának célját, és alkotott maradandót a Dél-Alföld és a monarchia biztonságának megteremtésében. 1868-tól kezdett foglalkozni a szegedi királyi biztosság ügyeivel, kinevezésére azonban csak 1869. január 4-én került sor, tevékenysége, pedig csak a Tisza mellékének egy részére terjedt ki, Csongrád, Csanád, Jászkunság, Kiskun vidékére,

20 Bölöny (1978) 148-153.

Szeged és Kecskemét szabad királyi városainak területére. Ha a szükség úgy kívánta, területét kiterjeszthette Békés, Torontál, Pest, Arad és Bács megyékre is.[21] Még megérkezése előtt, számítva a fogadtatásra, több délvidéki város és Ráday hatáskörébe utalt megye is kapott leiratot. A Belügyminiszter előterjesztésére a megingott közrend helyreállítása érdekében kinevezett Ráday, már kinevezését a helyi megyékkel közlő levelében is előzetesen meghozandó intézkedésekről rendelkezett a megyék felé, munkájának elősegítése céljából. Elsősorban Csongrád, Csanád, Kis-Kun kerület és Kecskemét szabad királyi városát érintette, de tájékoztatták benne Arad, Bács, Békés, Pest és Torontál megyéket is. Az előzetesen kért intézkedések nagyban hasonlítottak a legtöbb megyét illetően, ilyenek voltak például a gyanús egyének személyleírásainak és lakhelyeinek jegyzékben foglalása, a közbiztonsági közegek akkori állapota, száma és ezek felosztása.[22] Fennhatósága alá sorolt megyék közül kiemelt figyelmet fordított a bűnügyileg jobban fertőzött Torontál és Bács megyére, a későbbiekben az ott folytatott tevékenységére számtalan ésszerű indok szolgál, megannyi levelében negatív példaként hivatkozik rájuk, ahol a rablóvilág gyors térnyerésével és alkalmazkodásával a bűnüldözés nem tud lépést tartani. Ennek bekövetkezésére és fennállására több ok is kihatással lehetett, ilyenre példa a dualizmuskori csendbiztosok alacsony bérezése ahhoz képest, hogy egy fejpénz, amit egy betyár feladásáért adtak, négyszer annyi volt, mint az éves fizetésük, még egy egy kevésbé ismert futóbetyár esetében is. Az okok közé sorolható még az egységesség hiánya is. A rend fenntartására létrehozott intézmények szervezetlensége, és a hatóságok gyenge fellépése az elkövetőkkel szemben, majd ehhez képest éles váltásként jött Ráday Gedeon személye, aki megreformálja a délvidéki rendvédelmet, és rövidtávon elképzelhetetlennek hitt eredményeket ér el a közbiztonság terén. Továbbá a rend fenntartását nehezítő okok között lehet említeni a korrupciót, a betyárokkal való összejátszást a zsákmányból való részesedés reményében, azonban nem elhanyagolható az esetleges képzettség, felszereltség hiánya sem. Ezt jól példázza, hogy a korban megannyi betyár már rendelkezett lóval a meglepetésszerű rablást és onnan történő

21Csapó Csaba (2007) 83.
22 MOL K 151 1. cs. 1869. 23. sz.

gyors menekülést elősegítve. Érdemes megemlíteni a lakosság támogatását is, akik gyakran bújtatták a betyárokat, egyfajta hőst tisztelve személyükben. Mindezek és további sok más tényező is megmutatkozik a vadregényes Délvidéki betyárvilágában és annak környezetében.

Ráday munkája eredményességének biztosítása érdekében Wenckheim miniszter egy, a közgyűlésnek írt levelében felkérte azt, támogassák Ráday Gedeont hivatala működésében, és utasítsák tisztségviselőiket, hogy a királyi biztos kéréseinek a személyes felelősség súlya mellett mihamarabb tegyenek eleget, és intézkedésit hajtsák végre az általa előírt módon, a kellő szakértelemmel, továbbá tájékoztassák minden helyi ügyet érintő és közbiztonságot sértő cselekményről.[23] A biztos legelső lépése megbízatása megkezdésénél két meghatározó munkatársának bölcs megválasztása volt, amely egyben nagy felelősséget is rótt rá. Választása belügyminisztériumi ismerősére és egykori munkatársára Kormos Bélára, Pest megye előző tiszti ügyészére esett.Szakmai tudásáról már előzőleg is sokat hallott, sőt szolgálója elmondásaiból, hogy megtudta Kormos Béla megvesztegethetetlen volt, ez pedig Ráday egyik fő szempontja volt a kiválasztásnál szervezete tisztaságának megőrzése érdekében. A másik választása Laucsik Máté, Fejér vármegye központi főszolgabírája volt, mielőtt Rádayhoz szegődött főinkvizítornak. Feladatát oly pontossággal és szigorúsággal végezte előző megbízatási helyén akasztások sorával tarkítva, hogy felsőbb vezetői ezt megsokalták, és vissza is hívták tisztségéből. Azonban Ráday királyi biztosságának a betyárvilág felszámolásához pontosan rá volt szüksége, így lett ő Ráday legközelebbi munkatársa, akit még Andrássy Gyula is támogatott a pozíciójának betöltésére vonatkozóan. Nem sokkal a működésük megkezdését követően, a nép körében az a hír járta, hogy aki mögött Szeged várának kapuja becsukódik, az elveszett. A befogott személyek száma alig három év alatt meghaladta a 2000 főt, derül ki Edvi Illés Károly, a Ráday mellett működő ügyész írásaiból.[24] A biztos négy éves tevékenysége alatt 1597 letartóztatást foganatosított, az időszak egyik nagy kérdése azonban, hogy miként hunyt

23 Ruszoly József (1991): A közigazgatás két tisztújítás között (1867-1871) In: Gaál Endre (Szerk.) Szeged története 3 1. rész. Szeged, Somogyi-könyvtár. 57.

24 Nagy Czirok László (1965) 23-25.

el 415 fő a letartóztatásának ideje alatt.[25] A nép általában rejtegette a betyárokat, akiket hősként tiszteltek, gyakorta orgazdaként is közreműködtek velük. A jó viszonyt mutatja, hogy ha a környéken lakodalom volt, és egy betyár betévedt oda, még a menyecskék is szívesen mulattak velük, és teljes ellátásban részesültek. Mint már fentebb íródott, Ráday teljes mértékben megvetette a korrupciót és annak minden válfaját, a gyanús ügyeknek mindig a végére járt. Biztossága alatt két Bihari csendbiztost magához hívatott kihallgatás végett Szegedre, az egyik csendbiztos jó ideig börtönben is ült, a másik tudva, lehetséges okát utazásának, el sem ment, öngyilkos lett.[26] Összességében az ellentmondásossága ellenére Ráday tevékenységét hasznosnak és pozitívnak ítélhetjük, amelyről a később született művészeti alkotások (regény, elbeszélés, film) is tanúskodnak. Egy 1872. január-februárjában meghozott döntés értelmében megszüntették a királyi biztosságot, majd ezt követően Ráday további karrierjét a politika irányába kívánta mozdítani képviselőházi megválasztása érdekében.[27]

Péchy Emánuel

Királyi biztosként emelkedett ki a biztosok és más tisztséget viselők sorából Péchy Manó, Erdély királyi biztosa, aki a kiegyezést követő pár évben töltötte be meghatározó tisztségét, és vezette Erdély integrációját. A kiegyezés előtti életpályája mindössze egy átlagos főispánihoz hasonlítható, azonban személyisége már ekkor is kiemelkedő volt. A kiegyezéssel összefüggésben 1867-ben került a magyar kormány feladatai közé Erdély kormányzása és egyesítése hazánkkal. Az országrész helyzetét ekkoriban több tényező is bonyolította, ilyen volt az erdélyi és magyar Kancellária és a Főkormányszék feloszlása is. A fennálló helyzet kezelése pedig gyors és hatékony beavatkozást sürgetett a kormány részéről, így kerülhetett sor Erdély integrálásának átmeneti időszakára, és királyi biztos kinevezésére is.[28] Ekkor nevezték ki királyi biztosnak

25 Csapó Csaba (2007) 125.

26 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története, Pécs, Haladás Nyomda Részvénytársaság. 125-127.

27 Csapó Csaba (2007) 48.

28 Pál Judit (2007): Péchy Manó – a „mintahivatalnok”. Erdélyi Múzeum – 68. kötet 1-2. füzet 47.

Erdély élére Péchy Manót a helyzet kezelésére és az integráció előkészítésére, akit pozíciójának betöltésében még Andrássy Gulya is támogatott, őt tartva a legmegfelelőbb személynek erre a feladatra.[29] Feladatai tekintetében nem hasonlított kortársához Ráday Gedeonhoz, sőt attól nagymértékben eltért. Hivatala betöltésekor teljesen ismeretlenül érkezett Erdélybe, nem ismerve az ottani helyi viszonyokat, szokásokat, de mint azt feladata és kiküldetése megkívánta, teljes erővel és határozottan lépett fel a közigazgatási kérdések kezelésének tekintetében. Mint az a királyi biztosok munkájában már-már szokványosnak volt tekinthető, Ő is vitte magával legmegbízhatóbb emberét, főispáni titkárát, Harsányi Józsefet. Első és legfontosabb teendőjeként a meglévő rendszer tanulmányozását tűzte ki céljául a hatékony végrehajtás és végrehajthatóság érdekében, ezt követően pedig részletekbe menően következtek az átszervezési és központosítási kérdéskörök rendezései.[30]

Az erdélyi biztos hatásköre nagyban kiterjedt a függőben maradt tárgyak intézésére, a minisztériumból leküldött ügyek tárgyalására, továbbá Erdély területére irányadó és kibocsátandó szabályozók előleges nézetnyilvánítására, a felsőbb hivatalok betöltése iránti véleményezésre. Az *„államrendőrség, a hatóságokbeli hangulat, politikai irány, mozgalmak figyelemmel kísérése s ezekre vonatkozólag teendő lépések”*, útlevelek, közegészségügyi teendők, földtehermentesítési ügy felügyelete, nyilvános előadások engedélyezésére, kérelmek iránti felvilágosításra, helyhatósági és községi ügyekben történő intézkedésre, politikai háttérhallású egyletek megerősítésre történő felterjesztése és a kormányszéki épület felügyeletére. Péchy célja volt az Erdélyben fellelhető nemzetiségek és a vallások közötti ellentétek megnyugtatása, súrlódások csökkentése, valamint az ott tapasztalt állapotoknak, észrevételeinek és javaslatainak a kormány felé továbbítása, az ott lévő állapot tanulmányozása, továbbá ajánlások tétele a hivatalok és hatóságok szervezését illetően. Királyi biztosi pozíciója mellett a Főkormányszék elnöki tisztségét is betöltötte, így irányítása alatt tartotta Er-

29 Pál Judit (2010): Unió vagy „Unificáltatás”? Erdély unója és a királyi biztos működése (1867-1872). Kolozsvár, GLORIA. 160-168.
30 Pál (2007) 48-49.

dély közigazgatási ügyeinek intézését is, a katonasággal és a rendőrséggel kapcsolatos ügyeket pedig felügyelte úgy, mint az oktatást, egyházakat, egészségügyet, költségvetést és az erdélyi élet főbb területeit.[31] A királyi biztos már 1870 végén javasolta saját biztosságának felszámolását, arra hivatkozva, hogy feladatát már elvégezte, ezzel próbálta elkerülni tisztségének fölöslegessé válását, megelőzve más pártok támadását irányába és pártja felé. Felszámolására azonban további másfél évet kellett várni 1872-ig, amikorra már a helyzet olyannyira rendeződött, hogy a királyi biztosság mindössze egyfajta közvetítő hivatalként működött. Péchy munkásságára, az ott tapasztaltakra és királyi biztosként eltöltött időszakára visszatekintve a következőket mondta egy 1875-ös képviselői beszámolójában, *„én mindig a tettek embere szerettem lenni, soha nem voltam nagy barátja a nagy szavaknak és hangzatos pharsisoknak”* A későbbiekben képviselőként két fő feladatot tekintett céljának, az egyik az államháztartás egyensúlyának helyreállítása, míg a másik a reformok bevezetése volt.[32] A reformok lényege: *„egy szerves közigazgatás és egy jó, olcsó és gyors igazságszolgáltatás.”*[33]

Tisza Lajos

A szegedi Királyi Biztosi Hivatal döntő szerepet játszott az 1879-es árvíz utáni állapotok helyreállításában és a város újjáépítésében. A kiegyezést követően Ferencz József hívta életre az intézményt 1879. május 24-én, vezetői tisztségét pedig Tisza Lajos tölthette be. Feladata nem csupán az egyszerű helyreállítás volt, hanem koordinálta a városba érkező segélyszállítmányokat és adományokat is, hogy azok ne lehessenek a korrupció áldozatai és ne egy kézben összpontosuljanak. Küldetésében a kihívást a teljesen új városszerkezet megalkotása, illetve a 75 000-es lakosú város teljes újjáépítése jelentette számára, ebbe beleértve mind a köz, mind pedig a magánépületeket is. Az árvíz idejében Szeged hazánk második legnagyobb városaként volt számon tartva, ezt megelőzően ugyanis a város kedvező fekvése és gazdaságilag jó

31 Pál (2010) 223.
32 Pál (2007 52.
33 Pál Judit (2007) 53.

elhelyezkedése folytán sokan települtek be, azonban ezzel együtt megindult a belső vándorlás is, amelynek eredményeképpen többen és többen költöztek be a két folyó találkozásánál fekvő városba.[34] Tisza Lajos első intézkedései között volt a lakosság egészségügyi ellátásainak helyreállítása, ezzel próbálva elejét venni a fertőző járványoknak és más megbetegedéseknek. Ezek mellett pedig javaslatokat is fogalmazott meg a város fejlődésére és későbbi koncepciókra, ilyen volt a tiszai gőzhajózás rendszerességének növelése és lehetőségeinek kihasználása, amely nagymértékben segítené a város gazdasági helyreállítását és későbbi fejlődését, szempontjaként került megfogalmazásra továbbá Szeged megyeszékhellyé emelése, amit a legfontosabbként jelölt meg. Tisza Lajos a Királyi Biztosi Hivatal vezetőjeként 1883. december 27-én az utolsó közgyűlésen mondott köszönetet a támogatásért és a kapott segítségért a város elöljáróinak, kiemelve, hogy mindez nem sikerülhetett volna, ha nem talál olyan segítségre, s megfelelő munkatársakra a városban és a városban lakókban, nélkülük hiába is ruházták volna őt fel korlátlan hatalommal.[35] *„A királyi biztosi állástól válok meg, mondom, mert hiszen Szeged városától teljesen megválni én már többé képtelen vagyok. Ha távozom, távozik az anyag, de a szellem itt marad önök között és önökkel…Sokkal tovább ittam én a Tisza vizét itt önök között, semhogy én Szegedről végleg elszakadni bírnék”*[36]

Pandúroktól a rendőrségen át a csendőrökig

A pandúrság, a szervezetében sokszínűséggel rendelkező, a korábbi vármegyei közbiztonsági rendszert felváltó intézmény – más elnevezéssel vármegyei rendőrség – a 18. század elején jött létre.[37] Másik közismert elnevezése a perzekútor volt, ami üldözőket jelentett, és ez kifejezte a betyárok elleni küzdelem lényegét. A csendbiztos intézménye is a 18. században, de annak első évében honosodott meg. Az 1701. május 17-én kelt királyi rendelet

34 Kaján Imre – Zombori István (2010): A szegedi Királyi Biztosi Hivatal iratai 1880-1883. Szeged, Zombori István. 201-202.

35 Kaján – Zombori (2010) 224-238.

36 Kaján – Zombori (2010) 240.

37 A pandúr szó eredeti jelentése „fosztogató gyalogos katona” volt. Pusztázónak is nevezték őket, akik 3 fős csapatokban járőröztek az Alföldön betyárokat, katonaszökevényeket és katonának való fiatalembereket keresve.

alapján az alvidéken és a tiszántúli részeken – ahol a rablások már a postai közlekedést is veszélyeztették – a bűncselekmények megakadályozásáról a földesuraknak kellett gondoskodniuk. 1848 előtt pandúr elvileg csak nemes ember lehetett, de ezt a kritériumot az Igazságügyi és Közjogi Bizottság által előterjesztett javaslattal az 1825-27. évi országgyűlés megszüntette. A pandúrok (pandúrság) a törvényhatóságok[38] polgári szervei voltak, a későbbi önkormányzati felügyeletű rendőrség elődjének tekinthetők. Vezetőiket, irányítóikat csendbiztosoknak – egyes helyeken latin elnevezésük alapján (persecutor comissárius) komiszárosnak – nevezték; mind a pandúrok, mind a csendbiztosok hatáskörét a megyék saját elvárásaik szerint határozták meg. A csendbiztosi szervezet két fő formája a vármegyén belüli központi vagy központosított és a járási volt. A központosított szervezés egy vagy több, a vármegye egészében illetékes csendbiztost foglalt magában, a másik a járásokban – amelyek lehettek több csendbiztosságra felosztottak – szolgáló csendbiztosokat jelölte. Alárendeltségükben voltak a pandúrok, akik lehettek lovasok és gyalogosok. A megyei csendbiztosok általában az alispán – néha főispán – alárendeltségében dolgoztak, míg a járási csendbiztosok felettesei a főszolgabírók voltak.

A pandúrokat foglalkoztató vármegye élén a főispán állt, akinek feladatkörébe tartozott a csendbiztos és a várnagy kinevezése is. A vármegye állományát képezték a csendbiztosok, pandúrkáplárok és a közpandúrok, akik feladatukat közvetlenül a megyei első alispán irányítása alatt látták el. A pandúrkáplárok és közpandúrok a járásokban látták el közbiztonsági tevékenységüket, és a járásbeli főszolgabíró szükség szerint munkájukat igénybe vehette. Munkájuk során kötelesek voltak engedelmeskedni a fölöttük elhelyezkedő járásbeli tisztségviselő utasításainak. Feladatukat képezte az észlelt vagy tudomásukra jutott cselekmények jelentése

---

38 A területi alapon szervezett törvényhatóságok a kétszintű helyi önkormányzati rendszer felső szintjét képezték (1950-ig). A törvényhatóságok létrehozása és megszüntetése törvényhozási hatáskör volt. 1876 előtt több típusa létezett, legfontosabbnak a vármegyék és a szabad királyi városok minősültek, de több sajátos szabadságokkal rendelkező terület is kialakult (vidékek, székek, kerületek stb). 1876-tól viszont a törvényhatóságoknak csupán négy típusa maradt illetve jött létre: a vármegyék, a törvényhatósági jogú városok, Budapest főváros és (1918-ig) a speciális jogállású Fiume város és kerülete.

a fölöttes tisztségviselőnek, illetve a jogsértő cselekmények elkövetőinek kézre kerítése, elfogása, letartóztatása, a hatóság által figyelt vagy körözött, továbbá gyanús személyek felkutatása. A vármegyei szabályrendszerek többsége kihatással volt a pandúrság mindennapjaira is. Azonban közbiztonság terén végzett munkájukat és szervezetüket a vármegye által kiadott szolgálati utasítás szabályozta. A pandúrokat először 1847 februárjában nevezték rendőröknek, amikor a strázsamester kifejezést is kezdte felváltani az őrmester, esetenként a rendőrőrmester. A pandúroktól részben függetlenül, az 1849 nyarán hozott császári rendelet értelmében kezdődött el a Habsburg Birodalomban egy központilag irányított rendvédelmi szervezet, az ún. zsandár ezredek felállítása, melyek első törvényi megjelenése és szabályozása az 1850. január 18-án kiadott törvénnyel történt. Jogállását tekintve katonai rendfenntartó intézmény volt, ellentétben az akkori rendőrséggel, amely politikai hatóságnak számított. *„A zsandárok kötelessége volt sétányokon, színházakban, különösen pedig fogadókban, kocsmákban, kávéházakban a csendre és az erkölcsre felügyelni. A "jóérzelműeknek" védelmére kelni, a "rosszérzelműeket" megrettenteni”* Az 1850-es években a közbiztonság olyan mértékben megingott, hogy némely tehetősebb településen felelős őrség néven anyagi haszonnal járó rendőrséget szerveztek. Ezekbe a szervezetekbe a jelentkezők nem tolongtak, így legfőképpen a börtönt járt, volt betyárok képezték az állomány alapjának egy részét, mindez pedig még tovább súlyosbította a már meglévő helyzetet. Így a büntetett előéletűek – kiket már a csendbiztosok is üldöztek – szabad kezet kaptak fosztogató tevékenységükhöz, de végül az ország bűnügyileg legfertőzöttebb területét felügyelő Ráday Gedeon királyi biztos közreműködésével ki kerültek a rendszerből. Felelősebb és szervezettebb működésű rendőrség ebben az időben Bács-Bodrog megyében volt csak fellelhető, ahol a járási rendőrfelügyelők alatt betanított rendőrök látták el feladatukat. Legnagyobb tekintélyüket magyaros egyenruhájuk adta, melynek láttán a törvénytisztelő, de deviáns viselkedést tanúsító emberek is rögtön engedelmeskedtek.[39] A pandúrok létszáma néhány tíz fő volt megyénként, 1867-ben összességében 170 főt tett ki. Kiképzést

39 Osváth Pál (2010): „Pandúrkorom emlékei”…és egyéb írások. Budapest, Helikon Kiadó Kft.176.

nem kaptak; hatáskörük vármegyére terjedt ki, így a bűnözők számára a legbiztosabb megoldás a szomszéd megyébe való menekülés volt, ahová nem követhették őket. A pandúrok vármegyei hivatali helyiség vagy erre szolgáló épület hiányában a szolgálati tevékenységükkel összefüggő hivatali feladataikat otthonukban végezték el.[40] Közben 1867-ben Budapesten megjelent a Közbiztonság című rendőri szaklap, amely fő célként a korszerű rendőrség kornak megfelelő újjászervezését és felszerelését tűzte ki. Ezzel kapcsolatban a helyzet rendezésére 1868-ban kezdődtek meg az első ülések, amelyen Osváth Pál Bihar megyét képviselte. Később már nem csak Bihar megye képviseletében látta el feladatait, hanem a közbiztonság kezelésére létrejött háromtagú szervezőbizottság tagja is lett, amelynek feladata volt véleményt és ajánlásokat adni. Ezt követően került a grémiumba a törvényhozás által kinevezett Ráday Gedeon is, mint a Dél-Alföld tejhatalommal felruházott kormánybiztosa. Az értekezlet Rádayt elnökéül választotta, aki már megérkezésekor tudakolózott a közbiztonságot zavaró rablók, orgazdák hollétéről, a mielőbbi eredmény elérése érdekében. A városi rendőrségek kialakulására és fejlődésére az 1867-es kiegyezés után, alulról jövő kezdeményezéseket követően került sor. Ilyen kezdeményező szerepe volt Ostváth Pál bihari, Csery Pál győri és Sztraka György békéscsabai csendbiztosnak is. Kezdőpontjaként tarthatjuk számon az 1870: XLII tc. 64. §.-t, amely a törvényhatósági jogú városok azon jogát határozta meg, miszerint ők rendelkeznek saját rendfenntartó közegükkel kapcsolatos valamennyi ügyben, a belügyminiszter által jóváhagyott kereten belül. Illetve a modern rendőrség fejlődésének és a központosításnak egyik jelentős törvénycikke a 1871: XVIII. tc., amely bekezdéseiben az egyes városi rendészeti feladatokat, mint a piaci-,mezei-,építészeti-, vásári rendőrségeket is a rendőrség hatáskörébe utalta. Ekkor történt meg először a rendőrség és a rendőrkapitány fogalmak törvényben történő megfogalmazása és rögzítése. A rendőrség államosításában az első lépés Budapest tekintetében következett be, amelyről az egyesítést követően az 1872: XXXVI. tc. 20. § intézkedett. Az állam 1873. december 15-én vonta tényleges irányítása alá az ekkor már fővárosi rendőrség néven

40 Balázs (2013) 13.

működő testületet, amely teljes hatékonysággal és kimagasló szervezettséggel, európai mércéhez viszonyítva is eredményesen látta el a feladatát Thaisz Elek főkapitány irányítása alatt. A rendőrség államosítása tehát csak Budapesten valósult meg, a vidék tekintetében még mindig a decentralizáltság volt jellemző. Fővárosunk rendőrsége azonban ez idő alatt is fejlődött, így 1885-ben új főkapitánnyal, Török Jánossal az élén került megalakításra a detektívtestület, mindemellett erősödött a rendőrtudósítói tevékenység, és beindult a sajtóiroda is.[41]

A pandúr rendszer eredménytelenségének oka lehetett, hogy létszámuk minimális volt ahhoz képest, amely létszámmal megfelelően tudta volna ellátni a vármegye rendfenntartását. Szervezetük, felszerelésük megyénként eltért, ugyanis mindig az adott megye igényeihez voltak igazítva, feladataikat a csendbiztosok vezetésével látták el. [42] A csendbiztosok, illetve az általuk vezetett pandúrok általános közbiztonság-védelmi feladatot láttak el, nyomoztak, vallattak, és részt vettek a büntetések végrehajtásában is. Működési területük határát kivételes esetekben léphették át, például üldözés során, de a bűnözők észlelése már nem biztosított jogalapot. Így maradhattak fenn olyan történetek, melyek szerint egy-egy vármegye határra úgy építettek csárdát, hogy a határvonal a terem közepén húzódott. Egyik oldalon a pandúrok, másikon a betyárok mulatoztak, jól tudva, hogy a perzekutorok „szolgálatilag” nem léphetik át a vármegye határát. Azokban a vármegyékben, ahol a csendbiztosi intézményt nem, vagy csak formálisan, illetve erősen megkésve vezették be, ott strázsa- vagy őrmesteri szervezetet alakítottak ki. A pandúrcsapatok élén őrmester vagy káplár állt, központosított vagy járási szervezésben. Helyenként a káplár alatt a vicekáplár megnevezésű helyettes és a közpandúrok szolgáltak, míg szolgabírói, alispáni, vármegyei felügyeletük, függőségük azonos volt a csendbiztosi szervezetben dolgozókéval. Hazánkban a pandúrság intézménye a csendőrség megszervezésével jutott el fennállásának végéig. Felszámolására ekkor kezdődött meg belügyminiszteri leiratok alapján, amely egészen 1884-ig, az utolsó pandúrlaktanya bezárásáig tartott. Felszerelésüket és

41 Dr. Fülöp Zoltán (2008): Csongrád megye rendőri szerveinek története. Budapest, Bába Ki-adó. 20-21.

42 Balázs Roland (2013) 13.

fegyvereiket ezt követően nyilvános árveréseken értékesítették.[43] A budapesti rendőrség jogállását az 1881. évi törvénycikkben foglaltak rendezték véglegesen. A fővárosi rendőrség tagjaival kapcsolatos büntetőjogi és anyagi felelősségű kérdésekkel kapcsolatban a polgári bíróságok rendelkeztek döntő joggal.[44] A csendőrség felelősségi kérdésköreit tekintve a katonai igazságszolgáltatáshoz tartozott. Az első törvényi szabályozása 1881-ben hozott törvények alapján történt meg, ez tartalmazta hazánk 6 csendőrkerületekre történő felosztását.[45]

43 Ernyes Mihály (2015): A rendvédelem jogi szabályozása a dualizmusban. In: Boda József-Parádi József (szerk.) Tanulmányok a XIX-XX. századi magyar állam rendvédelem-történetéből. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft. 90.

44 Csapó Csaba (2012): A csendőrség és a városok 1881-1914. In: Parádi József (szerk.) Rendvédelem-történeti Hírlevél, XXI. évf. (2012) 37–38. szám. Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 68.

45 Csapó (2012) 69-70.

Kovács Tamás

KÖZIGAZGATÁS ÉS RENDVÉDELEM MAGYARORSZÁGON, 1867 – 1945

Hagyományosan Szent István királyunkhoz szokás kötni a megyerendszer, vagyis a magyar közigazgatás alapjainak létrehozását. S bár magának a megyerendszernek a kialakítása nyilvánvalóan nem egyik napról a másikra történt meg, látnunk kell, hogy a magyar közigazgatás egyik legstabilabb, legidőtállóbb részéről beszélünk a (vár)megyék kapcsán. Tudjuk, hogy a középkor folyamán, illetve a 17. és még a 18. században is létrehoztak a megyéktől külön álló, de gyakran a megyékbe ékelődő különböző közigazgatási egységeket, jellemzően etnikai alapon (jászok, kunok, szászok, székelyek), de voltak olyan esetek is, amikor inkább foglalkozásuk, vagy egyéb érdemeik miatt kaphatott emberek egy jól körülírható része valamilyen privilegizált státust. Ilyenek voltak például a hajdúk Bocskai István regnálása alatt.[1] Ugyanakkor volt eset, amikor az etnikum és az államnak tett különleges szolgálat egybe esett. Ilyennek tekinthető a 17. században betelepített szerbség esete, akik Magyarország déli határát őrizték, és határőrezredekként kaptak belső autonómiát, illetve függtek közvetlen a bécsi udvartól. Sajátos helyzete volt Erdélynek, különösen 1541 után.[2] Talán ebből a pár mondatból is érezhető, hogy a 18-19. századi Magyarország közigazgatása meglehetősen eklektikus volt. Ha ezt kiegészítjük azzal, hogy a megyé(k)nek politikai szerepe is volt – hiszen az országgyűlésekre a megyék delegáltak 2-2 követet –, akkor egyértelműen látszik, hogy a vármegye több volt, mint a közigazgatás egyik szintje. S egy-egy megye vélt vagy valós hatalmát jól kifejezte az „*Ugocsa non coronat*” szólás, amely a 17. század derekára már közismert és gyakran használt bon mont volt Magyarországon. Az ország közigazgatási képét – és jegyezzük meg színesítették még a – szintén a középkortól datálható – különböző típusú és státuszú városok hálója is. Érdemes megjegyezni ennek kapcsán azt is, hogy az 1412-ben elzálogosított 13

1 Orosz István (2004): Bocskai István és a hajdúk. Kisebbségkutatás. 340-345.

2 Jelen tanulmánynak nem feladata és a terjedelmi korlátok nem is teszik lehetővé, hogy Erdély közigazgatás-történetét részletesen bemutassa.

szepességi város csak 1772-ben került vissza Magyarországhoz – miután megtörtént Lengyelország első felosztása. A 18. századra számos okból kifolyólag ez a széttagolt és nehezen átlátható rendszer végleg korszerűtlenné vált. S bár II. József idején volt kísérlet a megyerendszer felszámolására, vagy ha úgy tetszik egy közigazgatási reformra, de az – a „kalapos király" számos más reformtervével együtt – végül elbukott. Így a megyerendszer, illetve a korábban kialakult közigazgatási rendszer visszaállt a „kalapos király" halála után.[3] Így aztán a napóleoni háborúkba is belebonyolódó Habsburgok nem is kísérleteztek Magyarországon semmiféle reform bevezetésével, bár az, hogy egy haderőreform is szükséges lett volna, a győri csata is megmutatta. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy a magyar nemesség egyszerűen nem volt érdekelt semmilyen változásban vagy változtatásban… Nem kívánta feladni meglévő és többször megvédett pozícióit, melyek közül természetesen az adómentesség, pontosabban a „vérrel való adózás" volt talán a legtöbbjüket érintő.

A széttagolt közigazgatási rendszer fenntartása és működtetése nyilván nem csak bonyolult és szövevényes, hanem egyben drága is volt. Különösen annak a fényében, hogy az igazságszolgáltatás, illetve a közrend védelme is bizonyos mértékig megyei/városi szinten zajlott. Ugyanakkor mégis csak egy nagyobb birodalom része volt Magyarország, illetve a magyar korona alá tartozó országok. Az eredendően 1713-ban[4] elfogadott pragmatica sanctio törvény alapján azonban Magyarországot a saját törvényei és szokásai alapján kellett kormányozni.[5]

Ennek a végrehajtó, központi szerve lett a Magyar Királyi Helytartótanács, amelynek felállításáról szintén az 1722-23. évi országgyűlés intézkedett. Tényleges működését azonban csak egy esztendővel később, 1724-ben tudta megkezdeni.[6] Magyarország legfelső kormányzati szerveként egészen 1848-ig működött. A

3 Szántay Antal (2014): II. József kerületi biztosai, Századok (2014)/5, 1171-1185; Hajdu Lajos (1976): II. József igazgatási reformjai Magyarországon, Akadémia Kiadó, Budapest.

4 A magyar, illetve erdélyi országgyűlés 1722-ben szavazta csak meg a törvényt, amely 1723-ban lett aztán végül jogerős, s került be a magyar corpus iurisba.

5 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Regnicolaris levéltár, Archivum regni, Privilegia, recte articuli (N 45), Lad. H., Serie A, Fasc. 2. 1723.

6 Ember Győző (1940): A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története, 1724-1848, Budapest.

Helytartótanács elnöke, mint erre a neve is utal, az uralkodó magyarországi helytartója volt. Ha a nádori méltóságot betöltötték, akkor a nádor egyben helytartó, vagyis a Helytartótanács elnöke is volt. Ha viszont nem volt nádora az országnak (például 1765 és 1790 között), akkor az uralkodó, a rendek megkérdezése nélkül, maga nevezte ki a helytartót. Ilyen volt az 1730-as években Mária Terézia jegyese, a későbbi császár, Lotharingiai Ferenc István. Utóbb Bécs úgy egyszerűsítette le a dolgot, hogy 1790-től valamelyik főherceget választotta nádorrá. A Helytartótanács tagjai, eleinte huszonketten, majd később huszonöten, arisztokraták, főpapok és köznemesek közül kerültek ki, de a tanácsosok többsége mindig főnemes volt. A Helytartótanács székhelye az ország fővárosa, vagyis Pozsony volt. Az országgyűlés azonban kikötötte: amint csak lehet, azonnal költözzék át a Helytartótanács az ország középpontjába. Ezt azonban végül nem siették el, a Helytartótanács csak 1784-ben költözött át Budára. A Helytartótanács hatásköre az ország közigazgatásának nagy részére kiterjedt, kivéve a szorosan vett bíráskodási, katonai és pénzügyeket. Ezek ugyanis a bíróságok, a főhadparancsnokság, és a kamarák felügyelete alá tartoztak. A Helytartótanács területi illetékessége nem terjedt ki azonban sem Erdélyre, sem pedig a Határőrvidékre, de Horvátországra sem. A Helytartótanács elnöke, mint erre a neve is utal, az uralkodó magyarországi helytartója volt. Ha a nádori méltóságot betöltötték, akkor a nádor egyben helytartó (elnök) is. Ha viszont nem volt nádora az országnak (például 1765 és 1790 között), akkor az uralkodó, a rendek megkérdezése nélkül, maga nevezett ki helytartót. Ilyen helytartó volt az 1730-as években Mária Terézia jegyese, a későbbi császár, Lotharingiai Ferenc István. (Utóbb Bécs úgy egyszerűsítette le a dolgot, hogy 1790-től valamelyik főherceget választotta nádorrá.) A Helytartótanács tagjai, szám szerint huszonketten, majd később huszonöten, az arisztokrácia, a főpapság és a köznemesség soraiból közül kerültek ki. Érdemes azonban rögzíteni, hogy a tanácsosok többsége mindig főnemes volt. A Helytartótanács székhelye az ország akkori fővárosa, Pozsony volt. Az országgyűlés kikötötte: amint lehet, költözzék át az ország középpontjába. Ezt azonban nem siették el, a Helytartótanács csak 1784-ben költözött Budára. A Helytartótanács hatásköre az ország közigazgatásának jelentős részére kiterjedt, kivéve

a szorosan vett bíráskodási-, katonai- és pénzügyeket. (Ezek a bíróságok, a főhadparancsnokság, és a kamarák felügyelete alá tartoztak.) A Helytartótanács területi illetékessége nem terjedt ki ugyanakkor Erdélyre és a Határőrvidékre, mint ahogyan Horvátországra sem. Magyarország legfelső kormányzati szerveként működött egészen 1848 tavaszáig.[7]

A forradalom, illetve az ún. áprilisi törvények megcsillantották a reményt, hogy a magasabb szintű közigazgatásban megkezdődik egyfajta reform, ami hosszabb távon akár a közép-, illetve alsóbb szinten is majd változásokat generál. Azonban a Batthyány kormány bukása, illetve az a tény, hogy 1848 nyarától nyílt polgárháborúról beszélhetünk, majd ősztől immár közvetlenül a császári, majd 1849-ben a cári orosz erőkkel vívott harcok miatt nyilvánvalóan nem a közigazgatás átalakítása volt az egyes számú kormányzati feladat. Azonban fontos lépés volt, hogy a kormányzati struktúrában megjelent a Belügyminisztérium, illetve Szemere Bertalan személyében az első magyar belügyminiszter.[8] A Battyhány kormány, valamint Szemere miniszterségéhez köthető az első hivatalos kormányzati lap, a Közlöny megjelenése, valamint a Nemzetőrség[9] felállítása.

Az 1849 augusztusa és 1867 közötti időszak önmagában is legalább három nagyobb korszakra bontható. A Haynau tábornok rémuralmát követő majd egy évtized névadója Alexander Bach belügyminiszter volt. Ha úgy tetszik, ez a rendszer is próbálkozott a magyar közigazgatás reformjával, amely jelen esetben erősen összefüggött a szunnyadó magyar ellenállás letörésével. Így Erdélyt, Horvátországot, a határőrvidékeket, a Szerb Vajdaságot és a Te-

7 Érdemes megjegyezni, hogy a szabadságharc leverése és Haynau táborszernagy rémuralma után újból működött a Helytartótanács.

8 Szemere a Batthyány kormány bukása után az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, Felső- Magyarország kormánybiztosa. 1849. május 2-tól miniszterelnök és egyben belügyminiszter, egészen 1849. augusztus 11-éig. A szabadságharc bukása után Szemere is emigrált. Az emigrációban azonban megromlott kapcsolata Kossuthtal, illetve üzleti vállalkozásai is sikertelenek voltak, végül vagyona lényegében elúszott. 1862-tól súlyos, elméjét megtámadó betegségben szenvedett. Bár 1865-ben visszatért Magyarországra, de élete hátralevő részét szanatóriumokban töltötte.

9 Az 1848-as Nemzetőrség szerepével, illetve azzal a kérdéssel, hogy mennyire volt katonai, illetve mennyire volt rendészeti szerv, jelen tanulmány nem kíván foglalkozni. A témáról részletesen lásd: Hermann Róbert (1988): Nemzetőrség és honvédség 1848-1849-ben, Magyar Honvédség Tájékoztatási és Médiaközpont.

mesi Bánságot leválasztották Magyarországról, illetve az így megmaradt területet öt körzetre osztották, így számolva fel a megyerendszert. Mindezt tetézte, hogy a közigazgatás munkanyelve a német lett.[10] S bár a Bach rendszernek voltak pozitív, emellett máig ható intézkedései is, mégis megbukott. Nem utolsó sorban az egyre erősebb nyílt és passzív magyar ellenálláson. Az időközben elszenvedett osztrák vereségek a csatatereken és a diplomáciában, valamint az államcsőd veszélyének növekedése a bécsi udvart is egyre inkább a magyarokkal való kompromisszum irányába tolta. Ugyanakkor a magyar fél is érzékelte, hogy a permanens passzív rezisztencia és a mindenből való kimaradás hosszabb távon nem tartható politika. Vagyis az 1860-as évtized első fele immáron ennek a megegyezésnek a keresésével, majd részleteinek kidolgozásával telt. Az így megszületett nagy kompromisszum, amit a magyar köznyelvi hagyomány kiegyezésként tart számon, ugyan az 1848-as áprilisi törvények alapján állt, de nyilván az azóta eltelt majd 20 év, illetve az éppen aktuális helyzet is befolyásolta a megállapodást.[11] Szempontunkból a legfontosabb eredménye az 1867-es kiegyezésnek a miniszteriális rendszer, a felelős miniszteri rendszer visszaállítás volt, valamint ezzel összefüggésben a belső ügyek vitelében kapott szabadság és a területi integritás helyreállítása.[12]

A belügyminisztérium 1867-től kezdődően egészen napjainkig – egy rövid megszakítással 2006. és 2010. között – folyamatosan működik, s lényegi feladatrendszere sem sokat változott. Ha úgy tetszik, az alapító belügyminiszter, akinek nevéhez a minisztérium kialakítása s bizonyos alapok lerakása köthető, nem más, mint báró Wenckheim Béla. Személye több szempontból is érdekes. Egyrészt, hogy a Batthyány kormány 1848-ban Wenckheimet nevezte ki Békés vármegye főispánjának, s emiatt a szabadságharc bukása után menekülnie kellett. Csak 1860 után térhetett haza, de

10 Ne feledjük, 1844. II. törvénycikk értelmében a Magyar Királyságban a magyar lett a hivatalos nyelv, a korábbi latin helyett.

11 Ausztria meggyengülése mind pénzügyileg, mind pedig a nemzetközi diplomáciai és katonai életben elért kudarcai az osztrák uralkodó köröket is egyre inkább a magyarokkal való megállapodás felé sodorták.

12 Amit ma összefoglalóan kiegyezésnek hívunk, az valójában négy törvény: 1867. évi XII., XIV., XV. és XVI. számú törvénycikkek.

múltja ellenére 1865-ben újból Békés vármegye főispánja lett. Ebből a pozícióból kérte fel Andrássy Gyula, hogy kormányában vállalja el a belügyi tárca vezetését. Wenckheim végül 1867. február 20-tól 1869. október 21-ig volt belügyminiszter, mikor is betegsége ideiglenesen visszavonulásra kényszerítette. 1871-ben azonban visszatért a politikai életbe, s lényegében 1879-ig betöltött valamilyen komoly pozíciót, sőt: 1875. március 2. és október 20. között ideiglenesen miniszterelnökként irányította is az országot. Tisza Kálmán kormányában pedig 1878. december 5-éig újfent a belügyi tárcát vezette.

A Wenckheim után következő három belügyminiszter – Rajner Pál, Tóth Vilmos és gr. Szapáry Gyula – egyenként nem túl hosszú ideig vezették a belügyi tárcát. Tevékenységük pedig inkább a napi hivatali ügyvitel szakszerű vitelével, mintsem valamilyen nagy horderejű reform előkészítésével és / vagy végrehajtásával írható le. Megkockáztathatjuk azt a kijelentést is, hogy nem egy esetben kényszer szülte, vagy átmeneti megoldásként kellett elvállalniuk a tárca vezetését.

Alapvető változás 1875-ben következett be, amikor is Tisza Kálmán lett a miniszterelnök (1875-1890), illetve belügyminiszter (1875-1887). Utóbbi pozíciójához köthető, hogy a Belügyminisztériumban 1876-ban bevezették a reservált – vagyis a titkos, illetve bizalmas – iratok külön rendszerű iktatását.[13] Innentől kezdve itt tartották nyilván a mai fogalmaink szerinti állambiztonsági, elhárítási iratokat. Fontos azonban hangsúlyozni azt is, hogy Tisza – miután szögre akasztotta az ún. „bihari programot" – mindvégig tartotta magát az 1867-es kiegyezés szellemiségéhez, nem csak az elfogadott releváns törvényekhez. Így aztán Tisza Kálmán regnálásához számos fontos, a magyar közigazgatás és rendészet egészét érintő, illetve büntetőjog szempontjából fontos döntés köthető.

Alapvető intézkedése volt az 1876-os közigazgatási reform, illetve megyerendezés, amelynek során minden korábbi egyéb típusú közigazgatási egységet (szék, kerület, mezőváros, vidék, szabad királyi város) felszámoltak. Szintén eme törvény keretében

13 Kocsis Piroska (2017): A magyar kormányzati rendszer iratkezelése a 20. században, Budapest, Dialóg-Campus. 10.

egységesen vármegyékbe, szám szerint 65-be szervezték át az országot, egyben a vármegyék határait is észszerűsítették. A vármegyésítés alól csupán a magyar tengermellék, vagyis Fiume kikötővárosa maradt ki. Ez ugyanis megmaradt külön entitásnak, „corpus separatumnak". A közigazgatási reformok lényegi és látványos részének lezárultával, 1881-ben egyesítették a felvidéki Abaúj és Torna, valamint az erdélyi Krassó és Szörény vármegyéket, új nevük: Abaúj-Torna (1881. évi LXIV. tc.) és Krassó-Szörény vármegye lett (1880. évi LV. tc.).14 Az így kialakult közigazgatási rendszer, vagyis a 63 vármegye, plusz Fiume egészen az Osztrák-Magyar Monarchia széteséséig fennállt.

A magyar jogfejlődés szempontjából több mint meghatározó volt ez egységes büntető törvénykönyv bevezetése (1878. évi V. tc.), amelyet alkotója, vagyis Csemegi Károly után egyszerűen csak Csemegi kódexnek hívott mindenki. Az ekkor elfogadott törvény 9 fejezetből álló általános, és egy 43 fejezetből álló különös részre oszlik, mindösszesen 486 paragrafust számlálva. Természetesen a kódexet később többször is módosították, korszerűsítették.15 A Csemegi kódex általános része 1951-ig (!) volt hatályban. Ezt az 1950. évi II. törvény, a Büntetőtörvénykönyv Általános Része váltotta fel, amely a szovjet büntető jogtudomány tapasztalataira támaszkodott. A különös rész azonban ezt követően is hatályban maradt. Felváltására 1954-től kezdve készültek. Ugyanakkor az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei, és a korban gyors egymásutánban bekövetkezett politikai változások miatt ez csak az 1962-ben hatályba lépő 1961. évi V. törvénnyel történt meg végül.16

Szintén a Tisza-kormány idején fogadta el a magyar törvényhozás az első magyar állampolgársági törvényt is, az 1879. évi L. törvénycikket. A jogszabály részletesen szabályozta, hogyan lehet megszerezni, avagy elveszíteni a magyar állampolgárságot. Ez utóbbi jogintézmény is majd számos értelmezési vitára adott okot

14 A források alapján tudható, hogy az 1870-es években már tervezték Abaúj és Torna egyesítését, hiszen a két ekkor még önálló vármegyének közös főispánja volt.

15 Mezey Barna (2007): Magyar Jogtörténet, Budapest, Osiris Kiadó. 337-338.

16 Görgényi Ilona – Gyula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika (2007): Magyar büntetőjog általános rész, Complex Kiadó, Budapest, 50-56.

mind a 19., mind pedig a 20. században. Természetesen ezt a jogszabályt is többször módosították (1886: IV. tc., 1922: XVII. tc., 1939: XIII. tc.), de egészen 1948-ig ezen jogi norma határozta meg azt a – gyakran meglehetősen bonyolult – kérdést, hogy ki is számít(hat) magyar állampolgárnak.[17]

Szintén tényként rögzíthetjük, hogy az 1882. január 1-jével felállított, vagy más interpretáció szerint újjászervezett csendőrség[18] (1881. évi II. és III. tc.) és fővárosi államrendőrség (1881. évi XXI. t.)[19] is hosszú távon, bizonyos értelemben gyakorlatilag napjainkig meghatározta, illetve meghatározza a mindenkori magyar állam közbiztonsággal, sőt állambiztonsággal kapcsolatos gondolkodását. A csendőrség

„… a közbiztonsági szolgálat teljesítésére rendelt, katonailag szervezett őrtestület. Feladata: működési területén a személy- és vagyonbiztonságot megóvni, a békét és közrendet fenntartani, a büntető törvények, rendeletek és szabályrendeletek megszegését, a véletlenségből vagy bármily természetű mulasztásból eredhető veszélyeket és károkat lehetőleg megakadályozni, a megzavart rendet és békét helyreállítani, az ezek ellen vétőket kitudni, s megfenyítés végett az illetékes bíróságnak vagy hatóságnak feljelenteni, illetőleg átadni.”[20]

Látnunk kell azonban azt is, hogy a csendőrség nem csak egy egyértelműen központosított szervezet. A Magyar Királyi Csendőrség szolgálati tekintetben a belügyminisztérium, fegyelmi és

---

17 Varga Norbert (2011): A magyar állampolgársági jog a gyakorlatban (1880 – 1890), Kováts András (szerk.): Magyarrá válni – Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái, Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 65-100.

18 Jelen tanulmány már csak terjedelmi okokból sem kíván foglalkozni az 1867 előtt Magyarországon tevékenykedő Császári Zsandárság, vagy éppen a megyei pandúrok történetével. Erről lásd: Deák Ágnes (2015): "Zsandáros és policzájos idők", Budapest: Osiris Kiadó, Rektor Béla (1980): A magyar királyi csendőrség oknyomozó története, Cleveland, OH, Árpád Könyvkiadó Vállalat.

19 A törvény értelmében azonban illetékességi területe: „1. § Budapesten „fővárosi rendőrség” elnevezés alatt, egységes szervezettel rendőrség állíttatik fel, melyet saját közegei által az állam kezel, - melynek működési köre az 1872. évi XXXVI. tc. alapján megalakult főváros összes bel- és külterületére terjed ki. (1872. évi XXXVI. tc. 1. és 20. §)”

20 Pallas Nagylexikon Forrás: http://mek.oszk.hu/adatbazis/pallas.htm (2018. október 28.)

személyzeti szempontból pedig a honvédelmi minisztérium alárendeltségébe tartozott.[21] Ugyanakkor a csendőrségnek a magasabb helyi államigazgatási szervek legfelsőbb vezetői – szolgabíró, az alispán és a főispán –, illetve a magyar királyi ügyészségek és bíróságok adhattak utasítást.

A csendőr hatásköre 1919-ig a bűnüldözésre és a járőrözés közbeni bűnmegelőzésre korlátozódott. De a közigazgatás arra jogosult szervei, elsősorban a járási főszolgabíró felszólítására akár karhatalomként is felléphetett. A nemzetiségi- és munkásmozgalmak megjelenésével az állam az ilyen jellegű ügyeket közbiztonsági kérdésként kezelte.[22]

A rendőrség helyzete azonban bonyolultabb volt. Ugyanis az 1871. évi XVIII tc., a községi törvény értelmében a rendezett tanácsú városokban a rendőrség ügyelt a közrendre és közbiztonságra. A rendőri szolgálati szabályzat előírásai alapján elsőfokú hatóságként eljárt a közigazgatási, kihágási vétségek és a bűnügyek elkövetőivel szemben. Tisza Miksa alapvető fontosságú munkájában városról városra elolvashatjuk, hogy mit érdemes tudni az adott település rendőrségéről. Azonban a fővárosi államrendőrség létrehozása előremutató lépés volt. Ugyanis már az 1872. évi XXXVI. tc. is foglalkozott, illetve kvázi létre is hozta a székesfővárosi rendőrséget. A törvénycikk 21. §-a értelmében ugyanis:

„Az államilag kezelendő fővárosi rendőrségnél a tulajdonképeni rendőri müködés a rendőri biráskodástól külön választandó. A rendőri müködés szervezete, ennek a fővárossal szomszédos területekre is kiterjesztése, és azon arány és módozatok iránt, melyek szerint a fővárosi törvényhatóság a költségekhez járulni fog, a belügyminister a rendőri biráskodás iránt a bel- és igazságügyi ministerek törvényjavaslatokat fognak az országgyülés elé terjeszteni.

Azon esetre, ha a főváros egyesitéséig ezen a fővárosi rendőrségről szóló törvény meg nem alkottatik, a tényleges egyesités napjától

---

21 A magyar királyi csendőrség, különösen a határ mentén, intézményesen együttműködött az Osztrák-Magyar Monarchia katonai titkosszolgálataival, a bécsi székhelyű Evidenzbüróval (Nyilvántartó Iroda) is. Ennek az együttműködésnek a szabályait a szolgálati szabályzathoz titkos függelék rögzítette. Boda József —Parádi József (szerk.): 1872 Felderítő-szolgálati utasítás. Aleitung zum Kundschaftsdienste, Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2014.

22 Csapó Csaba (2010): „A csendőri szolgálat”, Rubicon 20(2010)/1, 13.

kezdve a rendőrség végleges rendezéseig a főváros jelenlegi rendőri közegei közvetlenül a belügyminister hatósága alá helyeztetnek, a ki a rendőri közegek feletti fegyelmi joggal, valamint kinevezésük és előmozditásuk jogával ruháztatik fel és felhatalmaztatik, hogy a rendőri ügyekben való felebbezést a fővárosra nézve ideiglenesen szabályozza. A rendőrség költségeit illetőleg a fővárosokban e czélra 1872. évben forditott összeg ideiglenesen a kincstárnak megtérítendő az egyesített főváros által és átalánykép a belügyminister költségvetésébe felveendő.

A fővárosnak a helyi rendőrségre vonatkozó szabályait és határozatait a rendőrség végleges szervezéséig az állami rendőrség lesz köteles végrehajtani."

Vagyis a fővárosi rendőrség felett a kezdetektől a mindenkori Belügyminiszter diszponált. A döntés hátterében nyilván ott állt a létrejövő/létrejött új főváros, Budapest kiemelt fontossága mind politikai, gazdaság és kulturális értelemben, és nagysága is, hiszen létrejöttekor már 355682 lakosa volt, s amely dinamikusan növekedett a dualizmus éveiben. Így 1910-re már 880000 fölé emelkedett a lakosság lélekszáma. Ez a növekedés az I. világháborút, illetve a trianoni békét követően is folytatódott, s a főváros lélekszáma 1930-ban már meghaladta az 1 millió főt.[23]

Ugyanakkor a budapesti rendőrség állami felügyelete, avagy államosítása elméletileg csak az első lépés lett volna az egész rendőri szervezet állami felügyelet alá helyezésében. Először már 1886-ban, majd 1905-ben és 1907-ben is komolyan felmerült, hogy „*a vidéki rendőrség elhanyagolt állapotán csak az államosítás segíthet.*"[24] Tisza Miksa így látta a háború előtti években a vidéki rendőrség államosításnak szükségességét: „*Hogy a kormánynak komoly szándéka a vidéki rendőrséget ujjászervezni, bizonyítja azon körülmény, hogy a városok fejlesztéséről szóló 1912: LVIU. t. cikk 30 §-a így intézkedik: „Utasíttatik a belügyminiszter, hogy hogy e törvény életbelépésétől számított 2 éven belül a városok*

23 Ezen számok a korabeli közigazgatási határok mellett értendőek, ha az 1950-ben Budapesthez csatolt településeket, vagyis a mai Budapesti közigazgatási határok mentén néznék, akkor már a 19. század végén 1 millió, a '30-as években pedig több mint 1,4 millió lakosról beszélnénk.

24 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története, Pécs, Haladás Nyomda Részvénytársaság, 234.

szervezetéről, közigazgatásáról és háztartásáról, úgyszintén a városi rendőrségek országos rendezéséről törvényjavaslatot terjeszszen elő". Ez garancia arra, hogy végre a vidéki rendőrség ügye rendbe jön." Azonban az 1914 nyarán kitört világháború jó pár évre levette a napirendről a rendőrség államosításának kérdését.

Az eddigiekből is kiderült, hogy a rendőrség a kezdetekben – tegyük is bárhová ezt az időpontot – szinte a civil közigazgatás része. Ennek egyik kézzel fogható jele volt, hogy nem katonai rendfokozatok voltak a rendőrség hierarchiájában. Szorosan együttműködött az egyes városok vezetésével – ez még a főváros esetén is igaz –, mi több: szerény költségvetésüket is jórészt az adott önkormányzatok biztosították.

A dualizmus korából számos példa lenne citálható, amikor teljesen nyílt volt az önkormányzatok és a különböző rendészeti szervek együttműködése. Az egyik ilyen esemény a tiszaeszlári pert követő antiszemita megmozdulások elleni fellépések voltak országszerte.[25] Ekkor alapvetően a közrendet és a köznyugalmat akarta fenntartani a központi kormányzat. A másik, s sokkal kényesebb felhasználás a különböző munkás, szegényparaszti és nemzetiségi mozgalmakkal szembeni fellépések voltak. Ezen fellépések a 20. század első évtizedében, különösen 1905-1906-ban nyíltak és brutálisak voltak.[26] A csendőrségnek nem volt általános utasítása bármely politikai csoportosulás vagy nemzetiség üldözésére. Érdemes megjegyezni, hogy amíg szegényparaszti követelések végül megütötték a kormányzat ingerküszöbét, s konkrét intézkedéseket hoztak az agráriumban élők helyzetének javítására, addig ez nem mondható el a nemzetiségek követelései kapcsán. Az a nyíltan magyarosító politika, amely már talán 1867-től, de az 1880-as évektől egyértelműen kimutatható. Az idő előre haladtával azonban nem „csak" a törvények mentén folyt a magyarosítás, hanem lényegében a politika központi része lett. Tisza Kálmán kísérletet is tett a nemzetiségek kiszorítására a politikai életből és a közigazgatásból. Így az ő miniszterelnöksége alatt elfogadott, de Trefort Ágoston nevével fémjelezett iskolatörvény (1883. évi XXX.

---

25 V. ö.! 911/1884. sz. belügyminisztériumi körrendelet a hitfelekezetek és fajok közötti gyűlölködés megakadályozására, Magyar Nemzeti Levéltá Heves Megyei Levéltára IV.404.a. 7. rsz. 35/1885

26 Virágh Ferenc: A Békés megyei agrárszegénység helyzete és küzdelmei a dualizmus korában, Kézirat, MTA Kézirattár, 1974.

tc.,) – amely egyben a magyarországi középiskolai alaptörvény lett – is egyértelműen ebbe az irányba mutat. Hasonló mondható el a II. Wekerle kormány idején hozott, közkeletűen a kultuszminiszter, Apponyi Albert után „lex Apponyiként" (1907. évi XXVI. tc.) említett törvénycikk, tovább erősítette a magyarosítási törekvéseket, s egyben erősítette a nemzetiségek Magyarországgal szembeni averzióit, nem is beszélve a magyar kormányzati politika egyre rosszabb külföldi megítéléséről.[27] Mindezt megerősítették olyan tragikus események, mint a csernovai sortűz 1907-ben.[28]

A közigazgatás és a rendészet feladatköre az 1910-es évtizedben bővült, illetve kiegészült a mai értelemben vett nemzetbiztonsági feladatokkal is. A Balkán háborúk (1912, 1913), Alfred Redl ezredes lebukása[29] vagy a londoni nagyköveti konferenciához képest Károlyi Mihály és Tisza István párbaja nem rengette meg a nemzetközi közéletet. Ugyanakkor ebben az időszakban fogadta el a magyar törvényhozás az 1912. évi LXIII. A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló törvényt. A világháború éveiben a honvédség és a katonai logika egyre inkább eluralkodott. Már a kezdetektől megvalósult a különböző szervek aktív együttműködése – mindenféle külön törvény, vagy egyéb ráhatás nélkül – és a közigazgatás mindezt erőteljesen támogatta a hátországban, de ekkor még volt példa arra, hogy a polgári és a katonai igazgatás egymásnak feszült.[30] De az idő előre haladtával, illetve az egyre nagyobb tehervállalást kívánó háború, a háborús pszichózis és propaganda alapvetően megváltoztatta a közigazgatás, a rendészeti szervek és a hadsereg viszonyát. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a hadsereg egyre inkább rátelepedett a közigazgatásra, s így a rendőrségre is. A kémveszély, a katonaszökevények, a gazdasági visszaélések, a termelés szabotálása mind-

---

27 Angol szempontból lásd: Jeszenszky Géza (1986): Az elveszett presztízs - Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894-1918), Budapest, Magvető Kiadó.

28 Érdemes megjegyezni, hogy a fegyvert használó hét csendőrből öt szlovák nemzetiségű volt. Az esetnek azonban óriási nemzetközi visszhangja lett, s a külföldi véleményformálók pedig egyértelműen a brutális magyar elnyomó politikát látták az eset hátterében.

29 Az esetről részletesen ír: Georg Markus (1989): Der Fall Redl, Wien/München, lásd újabb elemzését az ügynek: Drusza Tamás – Regényi Kund (2018): Adalékok Redl ezredes esetéhez, avagy a Monarchia leghíresebb árulójának máig ható tanulságai, Nemzetbiztonsági Szemle, 2018/

30 Tarján Gábor: Gyilkosság, bosszú, vagy megtorlás? (1914. szeptember), Nemzetbiztonsági Szemle, 2018/

mind katonai ügyek voltak, az ellenük való fellépéseket így a hadsereg felügyelte, sok esetben vezényelte is. Ez egyben egy erőteljes központosítást is jelentett.

Ehhez képest óriási törést jelentet 1918 októbere, amikor is nemcsak a háborús vereséggel kellett szembenéznie az Osztrák-Magyar Monarchiának, hanem magának a birodalomnak a szétesésével is. Ezek pedig magával hozták a történelmi Magyarország szétesését, avagy szétdarabolását, illetve az ország – vagy annak egy részének – megszállását. Az 1918 októberi – novemberi eufórikus hangulatot azonban csakhamar felváltotta a csüggedés és a kiábrándultság. A gazdasági nehézségek megoldhatatlanságának kérdése, illetve mind a bel, - mind pedig a külpolitikai helyzet egyre kaotikusabbá váló mivolta. A Károlyi kormány számtalan hibás döntése, majd a lényegi politikai –katonai és rendőrségi potenciállal bíró Berinkey kormány pedig már csak sodródott az eseményekkel.[31] Ebben a helyzetben a főváros (köz)rendjének biztosítása kiemelten fontos feladat volt. Így az, hogy az amúgy is kommunista befolyás alatt álló Katonatanács befolyást szerzett a fővárosi rendőrség fölött, nem csak szervezeti és jogi, hanem sokkal inkább politikai kérdés volt 1919 év elején. A kormány nehezen tudott mit kezdeni a frontokról általában rendezetlenül hazatérő katonákkal, illetve hadifoglyokkal. Ugyanis hazafele úton több településen is randalíroztak, s a jórészt zsidó tulajdonú boltokat kirabolták.[32] A kisebb településeken előtérbe került a csendőrség mellett az önvédelem. Tény ugyanis, hogy igazából az rendelkezett hatalommal, akinek volt fegyvere. Amelyik településnek volt önálló rendőrsége, ott természetesen az tartotta fenn a közrendet.

Az 1919-es esztendő a 20. századi magyar történelem egyik mélypontja. A Vix jegyzék átadása (1919. március 20.) után a Berinkey kormány lemondott, s a hatalmat a kommunisták vették át, bár pro forma a szociáldemokratákkal közösen. A kikiáltott Tanácsköztársaságot, illetve az azt irányító Forradalmi Kormányzó-

31 Az 1918 októberétől 1919. március 21-éig tartó időszak politikai eseményeiről lásd: Ormos Mária (1983): Padovától Trianonig. 1918-1920; Budapest, Kossuth Kiadó.

32 Deme Anna – Kádár Gábor: Antiszemita erőszak a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság időszakában. Forrás: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=137:antiszemita-erszak-a-polgari-forradalom-es-a-tanacskoeztarsasag-idszakaban&catid=16:esetek (2018. október 28.)

tanácsot azonban senki nem ismerte el tárgyalópartnernek. A (világ)forradalmi hevület nem csak a tulajdonviszonyokat vagy a jogrendszert kívánta gyökeresen megváltoztatni. A hadsereget és a rendőrséget is át kívánták szervezni, mégpedig úgy, hogy a politika, pontosabban „A" párt akarata mindenhol érvényesülhessen. A március 26-ai rendelettel létrehozott Vörös Őrség a csendőrség, a rendőrség, a határőrség és a pénzügyőrség feladatait vette át, azzal a kitétellel, hogy a Vörös Hadsereg kiegészítő részét is képezi. A Tanácsköztársaság történetének szerves része volt a terror. Több olyan egység volt – Cserny féle különítmény, a Szamuely nevével fémjelzett „Lenin fiúk" –, akik akár a nevükben is nyíltan vállalták, hogy a terror eszközével lépnek fel a „proletárforradalom" védelmében. Tetteik nem csak a lakosság ellenszenvét, sőt a Tanácsköztársasággal szembeni ellenállást váltottak ki, de egy idő után magának a proletárdiktatúrának a józanabb vezetői is jobbnak látták fellépni ellenük. Ugyanakkor maga a rendszer kifejezetten és célirányosan hivatalból üldözte a proletárdiktatúra vélt és valós ellenfeleit. Ez nem csak a helyi direktóriumok, hanem a Belügyi Népbiztosság keretein belül működő politikai nyomozó osztály feladata is volt.[33]

Azonban tudjuk, hogy a történelmi Magyarország területének nagyobbik fele ekkor már szerb, román, csehszlovák, illetve Szeged és Arad térsége francia megszállás alatt volt. Ezeken a területeken a megszálló csapatok gyakorolták a hatalmat, nem egy esetben a korábbi közigazgatási dolgozók meghagyásával…[34] Tény az is, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a megmaradt magyar területeken sem volt kizárólagos úr, hiszen több ellenkormány, illetve ellenérdekelt szervezet is megbuktatásán tevékenykedett. Közülük klasszikus értelemben vett kormányzati formát csak a Károlyi Gyula féle kormányzat öltött, előbb Aradon, majd Szegeden. Ezen kormány hatásköre és lehetőségei – finoman fogalmazva is –, minimálisak voltak s ezek végrehajtásához is kellett a helyi francia parancsnok beleegyezése. Tény, hogy ebben a kormányban is mindvégig létezett Belügyminisztérium, illetve Horthy

33 Kovács Tamás: A "T" osztály működése - hírszerzés és elhárítás az I.világháború végétől a bethleni konszolidáció kezdetéig c. mű kézirata, kézirat

34 Kovács Tamás (2009): Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise, 1919-1921, Múltkor, 2009/2, 64-66.

Miklós csatlakozása után Honvédelmi tárca is. Túl azon, hogy a kormányon belül amúgy is voltak komoly nézetkülönbségek, talán a legfontosabb történés szempontunkból az volt, amikor Horthy Miklós önállósította magát a Nemzeti Hadsereg fővezéreként.[35]

S mialatt Horthy immár fővezérként elhagyta Szegedet (román jóváhagyással és segítséggel, francia rosszallás mellett), Budapesten is viharos gyorsasággal történtek az események. A Tanácsköztársaság bukása után a hat napig regnáló Peidl kormány hatalma még a korabeli – s ekkor már román megszállás alatt lévő – Budapestre sem terjedt ki. Leváltásához elég volt egy akaratos politikus, Friedrich Károly és pár szakasz román katona…[36] A Peidl kormány témánk szempontjából azonban hozott több fontos döntést is, így augusztus 2-án szabadon bocsátott minden politikai okból letartóztatott személyt, másnap pedig feloszlatta a Vörös Őrséget, s visszaállította a rendőrséget és a régi bírósági szervezetet. Utolsó munkanapján pedig elkészítette a csendőrség visszaállításáról szóló törvénytervezetet is, amelyet azonban már nem ez a kormány hajtott végre.[37] Az 1919. augusztus 15-én hatalomra került Friedrich kormány regnálása mindösszesen 3 hónapig, november 24-ig tartott. Ebben az időszakban az ország döntő része idegen megszállás alatt volt. Mindössze a Dél-Dunántúl volt „szabad”, amelyet viszont Horthy Nemzeti hadserege szállt meg, illetve a Nyugat-Dunántúl egy része, amelyet Lehár Antal karlista erői ellenőriztek.[38] Értelem szerűen ezeken a területeken ezen egységek kezdték meg a már korban is csak „*rendcsinálásnak*” definiált tevékenységet, vagyis „*a kommün alatt kompromittálódott emberek*” felderítését és egyben megbüntetését. A Nemzeti Hadsereg, a tiszti különítmények és az újjászerveződő csendőrség mindenhol kíméletlenül csapott le, gyakran maga a vád is elégséges volt a megtorláshoz. Mindez nem egyszer erős antiszemita felhanggal is párosult.[39] A fővárosban azonban ez a kezdetektől

35 Kovács (2009) 74-76.

36 Érdemes megjegyezni, hogy sem a Freidrich, sem pedig a korábbi Peidl kormányt nem ismerte el az antant, vagyis nem volt velük hajlandó leülni és tárgyalásokat folytatni.

37 Romsics Ignác (1982): Ellenforradalom és konszolidáció, Budapest, Gondolat. 46-47.

38 Kovács (2009) 65-66.

39 A témát helytörténeti szinten többen is feldolgozták, illetve Kádár Gábor: Vági Zoltán: Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában,

fogva a rendőrség feladata volt – külön nyomozó egységet is hoztak létre –, akik módszeresen és nagy nyomozási rutinnal deríttették fel az érintett személyeket. Céljuk pedig ezen emberek bíróság elé állítása, nem pedig önkezűleg történő megbüntetése volt. E mellett a Friedrich kormány újfent nekifutott a rendőrség államosításának is, az 5047/1919 sz. ME. rendelettel (1919. október 1.), amely ekkor még inkább volt papírtigris, mintsem gyorsan és könnyen végrehajtható jogszabály. Ezt a rendeletet az 1920. évi I tc. hatályban tartotta, de ez már a Huszár Károly vezette kormány idejére esett. Természetesen maga az államosítás folyamata egy hosszabban, egészen az 1921-es esztendőig elnyúló, számos kérdést felvető probléma volt. Az állami rendőrség és az önkormányzati közigazgatási hatóság hatáskörének szétválasztását elméletileg 1920. szeptember 30-ig kellett végrehajtani. Azonban az már a kezdetektől látszódott, hogy ez nem lesz egyszerű feladat, hiszen a korabeli rendőrség valóban a helyi közigazgatás szerves része volt.[40]

Az 5047/1919. M. E. sz. rendelet meghatározta a magyar állami rendőrség szervezetét, területi és ügyintéző hatáskörét, a rendőri jog tartalmát. A szétválasztás fontos jogforrása a 65.000/1909. sz. rendelet, amely a közigazgatási hatóságok mint büntetőbíróságok hatáskörét szabályozta. Az ügyintéző hatáskört részletesen a 90.098/1919. sz. rendelet szabályozta. Az 5047/1919. M. E. sz. rendelet 12–14. paragrafusa kitért az igazgatási rendészet hatáskörére. A 13. paragrafus a rendőri büntető bíráskodást úgy szabályozta, hogy a rendőrhatóságok hatáskörébe utalt kihágási ügyekben, illetve olyan kihágásokban, amelyeket a közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozó ügyekben követtek el, de valamely jogszabály azokat az állami rendőrséghez utalta, a bíráskodás őket illeti meg. A 14. paragrafus értelmében a közigazgatási hatáskörbe tartozó kihágásokban a rendezett tanácsú városokban első fokon a tanács által megbízott képviselő, másodfokon az alispán, harmadfokon az illetékes miniszter jár el.

---

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=138:antiszemita-atrocitasok-gyilkossagok-pogromok-a-feherterror-idszakaban-&catid=16:esetek (letöltés ideje: 2018. október 28.)

40 Sajátos intermezzo volt, miszerint a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó ún. „T" (tájékoztató) osztályhoz tartozzanak a politikai ügyek, de ez végül számos okból nem valósult meg.

A 8088/1920. sz. miniszteri leirat szerint a kormány a közbiztonsági rendészet minden feladatát a rendőrség jogkörébe utalta. A 30.015/1921.VI.a. sz. belügyminiszteri körrendelet „Igazgatási, rendészeti és rendőri büntető bíráskodási teendők ellátása önkormányzati közigazgatási hatóságok által" címmel jelent meg, és kimondta, hogy a rendezett tanácsú városokban létrehozott igazgatási-rendészeti ügyosztályok vagy közrendészeti hivatalok megnevezésében nem használhatják a „rendőri" és „rendészeti" szavakat. Hasonlóképpen nem viselhetik régi, városi rendőrségi címeiket a városnál maradt alkalmazottak. Ezt a körrendeletet még 1921 novemberében kiegészítették a 81.947/1921.IV.a. sz. alatt: az önkormányzati, közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalt kihágásokban eljáró hivatalnok „*a tanács által megbízott tisztviselő, mint rendőri büntető bíró*" címet viselje. Ezt az 1929. évi XXX. tc. 59. paragrafusa a következőképpen módosította: „*A képviselő-testület által megbízott tisztviselő, mint elsőfokú rendőri büntető bíró*". Az előbbi paragrafus első bekezdésének harmadik pontja elrendelte a belügyminisztériumon belül a Kihágási Tanács, mint harmadfokú döntőbíróság létrehozását. A törvény rendőri büntető bíráskodásra vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtására kiadták a 286/1930. B. M. eln. sz. rendeletet.

Összességében elmondható, hogy 1922-re visszaállt az az I. világháború előtti helyzet, miszerint a közrend védelméért a rendőrség és a csendőrség a felelős. Továbbá érvényesült az a klasszikus felosztás is, mely szerint a városok a rendőrség, míg a vidék a csendőrség területe volt. Kimondatlanul, de a csendőrségnek ekkorra kialakult egy kisebbségi komplexusa a rendőrséggel szemben. Ennek egyik oka az volt, hogy a politika szempontjából fontos, kiemelt ügyekben a rendőrség nyomozott. Annak is egy kiemelt, direkt az államhatalom és a rendszer védelmére létrejött Politikai Rendészeti Osztálya, illetve annak vezetői – Hetényi Imre, majd Sombor-Schweinitzer József – pedig személyükben is élvezték a belügyi vezetés bizalmát és támogatását. A '20-as években roppant hatékonyan felléptek a kommunista, vagy kommunista gyanús személyekkel szemben, alkalmazva minden törvényileg megengedett módszert, illetve mindent, amelyet már a korabeli rendőrszakma is ismert. Így teljesen természetes volt a besúgók alkalmazása, vagy kompromittálódott személyek beszervezése,

nem is szólva a postai küldemények vagy a telefonok lehallgatásáról... Gondoljunk csak Rákosi Mátyás és Vas Zoltán elfogására 1925-ben. Heti rendszerességgel készített összefoglaló politikai jelentéseik a pártokról (külön a bal, és külön a jobboldaliakról) az államhatalom számára is fontos információforrások voltak. Jellemző volt a rendszerre, hogy a 20-as évek elején az osztályt vezető Andréka Károly főkapitány-helyettest pontosan azért váltották le, mert csak a baloldaliak után akart nyomozni, jobb – vagy szélsőjobb – oldaliakra nem… Tény, hogy a 20-as években a rendőrség lényegében felszámolta az amúgy is csekély bázissal bíró kommunista mozgalmat. Az osztály vezetése már a nagy gazdasági világválság idején is a szélsőjobboldali mozgalmakban, pártokban jelölte meg az igazi veszélyforrást. Ennek igazságtartalma 1938-1939-re teljesen nyilvánvalóvá és egyértelművé vált. Az 1939-es választásokon a szélsőjobboldal előre törését csak a közigazgatás bevonásával és a választási rendszer manipulásával tudták enyhíteni.

Ez idő alatt a csendőrség létrehozta a Központi Nyomozó alosztályát, amely 1929-től már nyíltan és igen aktívan működött. A csendőrség meglátása szerint lényegében minden politikai, vagy politikainak minősített megmozdulás mögött a kommunisták álltak, vagyis szerintük továbbra is ők jelentették a legnagyobb veszélyt a fennálló rendszerre. Tény, hogy a csendőrség soraiban sokan kifejezetten szimpatizáltak a szélsőjobboldali mozgalmak és pártok egyikével - másikával.

A helyzetet bonyolította, hogy a terjeszkedő náci Németország Magyarországon is igyekezett minél több állami alkalmazottat, így rendőrt és csendőrt is beszervezni, avagy megnyerni a „*mélyebb német-magyar fegyverbarátság ügyének*”. A német rendészeti és biztonsági szerveknek ebbéli munkáját (is) siker koronázta. De amíg a rendőrség esetén azokat, akikről kiderült, hogy beszervezték – például Hain Péter –, a rendszer „kiszorította”, addig a csendőrség esetén mindez elmaradt.

A ’30-as évtized végére a politikai ügyek nyomozásában egyfajta verseny és kettősség alakult ki a rendőrök és a csendőrök között. A háború árnyékában folyó nyomozásokból levont gyakran teljesen más következtetések tovább rontották a két testület korábban sem felhőtlen viszonyát. Ráadásul a háborús készülődés

közepette a törvényhozás elfogadta a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikket. Szempontunkból azért fontos ez, mert a honvéd vezérkar főnöke, illetve a honvédelmi miniszter olyan jogokat, illetve feladatokat kapott a civil szférában is, amely messze túlmutat a katonai készülődésen, vagy a honvédség szükségleteinek előtérbe helyezésén. Ráadásul innentől datáható az a folyamat is, miszerint a 2. vkf osztály tisztjei is bekapcsolódtak a politikai jellegű, elsősorban a nagy kommunistaellenes ún. nyílt nyomozásokba.

Pro forma a különböző szervek közti együttműködés koordinálásának céljával indokolták, hogy 1942-ben létrehozták az Államvédelmi Központot (ÁVK), Ujszászy István vezérőrnagy[41] parancsnoksága alatt. Az ÁVK működésére vonatkozó végleges formába öntött rendelet 1942. szeptember 4-én jelent meg, a Belügyminisztériumban 6290/1942. BM. eln. sz., amíg a Honvédelmi Minisztériumban 52161/eln.oszt.-1942. sz. alatt.[42] Az ÁVK végül 1944. november 23-án szűnt meg hivatalosan is, bár a nyilas hatalomátvétel után a szerepe lényegében a nullával volt egyenlő. Az ÁVK-ra vonatkozó elképzelés lehetett ugyan korszerű és előre mutató, de lényegében minden érintett szerv a saját maga korlátozását látta benne. Vagyis nem feltétlenül a legkiválóbb embereit delegálta ide egyik szervezet sem.

A magyar rendészeti szervek és a közigazgatás történetében is 1944. március 19. egy kulcsdátum. A német megszállás ugyan a magyar közigazgatásban nem hozott szervezeti vagy szerkezeti átalakítást, ugyanígy a csendőrség és a honvédség esetében sem. Habár a közigazgatásban számos embert leváltottak, illetve sokan formálisan betegállományba vonultak, de a vezetők és az alkalmazottak többsége maradt, tovább szolgált. Nem menti az sem a köz-

41 Jelen tanulmánynak nem célja Ujszászy István szerepének és sorsának elemzése. Rá vonatkozóan részletesen lásd: Kovács Zoltán András (2007): A Janus-arcú tábornok. Adalékok Ujszászy István vezérőrnagy pályafutásához In: Haraszti György [szerk.]. Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály, majd az Államvédelmi Központ vezetőjének feljegyzései, Budapest, Corvina Kiadó.

42 Kovács Tamás (2010): Államvédelmi Központ 1942 – az első kísérlet az egységes magyar állambiztonsági csúcsszerv kialakítására, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán [szerk.]: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XI, 339-348. http://www.pecshor.hu/periodika/XI/kovacst.pdf (letöltés ideje: 2018. október 28.)

igazgatásban dolgozókat, hogy 1944 tavaszától kezdődően az ország egyre nagyobb, majd végül az egész része Hadműveleti terület lett.

A csendőrség és a honvédség esetén talán annyival másabb a kép, hogy innen még kevesebb embert távolítottak el, mint a közigazgatásból. Bár az egyik ilyen személy pont a már említett Ujszászy vezérőrnagy volt, igaz, csak április 17-ről 18-ára virradó éjszaka – vagyis lényegében egy hónappal a német bevonulás után – tartóztatták le őt és Kern Károlyt.

A csendőrség esetén érdemes megjegyezni, hogy sokan nem is a német megszállásban, hanem a nyilas hatalomátvételben látták karrierjük kibontakozását. Az 1944. október 15-e után felállított Nemzeti Számonkérő Szervezet, illetve Különítmény önmaga által megfogalmazott célja a nyilas-hungarista állam szolgálata, politikai ellenfeleinek felkutatása és elfogása volt.[43] Vagyis, ha jól meggondoljuk. egy újabb „politikai rendőrség” jelent meg a színen, nyilván konkurenciát teremtve a már működőnek…

A rendőrség esetében a korábban partvonalra szorított Hain Péter visszatért, s az újonnan alakított – 1944.március 28-án kelt 119/1944.VI.res. számú BM rendelettel – Állambiztonsági Rendészet (ÁR) vezetője lett. S amíg Hain karrierje újból szárnyalt, addig a korábban a szélsőjobboldal vagy a németek ellen dolgozó rendőrtiszteket letartóztatták, majd pedig a Birodalomba deportálták.[44] Azonban az ÁR messze nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ezért aztán sikkasztásaik és egyéb bűncselekményeik miatt az 1944. június 9-én kelt 4213/1944.eln. számú BM rendelettel feloszlatták, de vezetői ellen nem indítottak eljárást. A nyilas hatalomátvétel után két nappal azonban Hain Péter újjászervezte az Állambiztonsági Rendészetet. Azonban a hadi helyzet miatt csakhamar el kellett hagyniuk Budapestet, illetve a fővárosban hagyott kisebb egység az ostrom alatt a saját túlélésével volt elfoglalva. Az ÁR utolsó székhelye a bajorországi Ramsdorf falu kocsmájának kuglizó helysége volt, ahol végül feloszlatták magukat.[45]

43 Kovács Tamás (2006): Nemzeti Számonkérő Különítmény, Múltunk, 2006/3, 71-100.

44 Szélesi Jenő (1959): Hitler döntött, Newark, New Jersey, Magánkiadás.

45 Kovács Tamás (2005): A nyilas éra politikai rendészetének felépítése, in Vitári Zsolt [szerk.]: Kutatási füzetek 12: Ünnepi szám Ormos Mária 75. születésnapjára. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK, 239-252.

Látnunk kell, hogy a magyar közigazgatás, de nemkülönben a rendőrség és a csendőrség, a német megszállás után – nyilván a Sztójay kormányt és annak utasításait követve – egyszerűen kiszolgálta a megszállókat, minden tekintetben és értelemben. Nem vitás, hogy a magyar zsidók deportálása nem történhetett volna meg hat hét alatt, ha a magyar közigazgatás és csendőrség nem „tudása legjavát" adja. Fájóan kevesen voltak, akik segíteni próbáltak az üldözött és ekkorra már szinte teljesen kifosztott zsidóknak.

A második világháborút sokszor, sokan nevezték már korszakhatárnak. Sok tekintetben, témánk szempontjából is az volt. Sokan a közigazgatási vagy rendészeti területen dolgozók közül is elmenekültek, sokakat igazoló bizottságok, majd a népbíróság elé állítottak. Az 1945 után berendezkedő rendszer egy ideig még sokakat (fel)használt profizmusa miatt, de a „fordulat éveitől" kezdődően egyre többektől megszabadult. Így egy tapasztalt és profi közigazgatási és rendőri garnitúra kiesett az 1940-es évek végére, pótlásuk sok időbe tellett.

Androvicz Gábor

A FŐVÁROSI RENDŐRSÉG 20 ÉVE (1894–1914)

A budapesti államrendőrség a dualizmus időszakában nagyarányú fejlődésen ment keresztül, hatásköri területe és intézményi elemei is bővültek. A szervezeti fejlődési üteme azonban csak nehezen vehette fel a versenyt a főváros gazdasági, infrastrukturális és lélekszámbeli növekedésével, azzal az urbanizációs folyamattal, amelynek törvényszerű velejárója volt az alsóbb társadalmi rétegek perifériára kerülése, s ezáltal a bűnözési ráta emelkedése. Budapest rendőrségének lassú fejlődése az 1894. évtől egy új forrástípus segítségével is nyomon követhető, amelynek ismerete elengedhetetlen a magyar rendőrség-történeti kutatásokban. Az említett dokumentumsorozat, a belügyminiszternek címzett éves rendőr-főkapitányi jelentések kötetei ezidáig elsősorban Budapest dualizmuskori kriminalitásának és társadalmi viszonyainak feltárása kapcsán került előtérbe a hivatkozások szintjén.

Írásomban szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy jelen kötetsorozat értékes és megbízható adalékokkal szolgálhat a korabeli fővárosi rendőrség személyei viszonyait illetően is, ezáltal átfogó kép születhet a bűnüldöző szerv akkori állapotáról, fejlettségéről és működési problémáiról. Az 1895 és 1922 között kiadott évkönyvek jelentései a dualizmus békeévei mellett az első világháború és az ezt követő forradalmak időszakát, valamint a Horthy-korszak első éveit is felölelik. Jelen tanulmány az 1914-ig tartó időszak fővárosi rendőrségének személyi viszonyaiba kíván betekintést nyújtani.

Kitekintés – A budapesti államrendőrség szervezete és személyi állománya

A Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk kimondta, hogy „Buda és Pest sz. kir. fővárosok, valamint Ó-Buda mezőváros és a Margit-sziget, ez utóbbiak Pest vármegyéből kikebeleztetvén, Buda-Pest

főváros név alatt egy törvényhatósággá egyesíttetnek”.[1] A törvény 20. §-a értelmében a főváros területén „a rendőrséget egységes szervezettel az állam fővárosi rendőrség neve alatt saját közegei által kezeli”. A törvényhatóságnak helyi rendőri ügyekben való szabályalkotási joga érintetlen maradt, rögzítésre került továbbá, hogy „azon esetre, ha a főváros egyesítéséig ezen a fővárosi rendőrségről szóló törvény meg nem alkottatik, a tényleges egyesítés napjától kezdve a rendőrség végleges rendezéséig a főváros jelenlegi rendőri közegei közvetlenül a belügyminiszter hatósága alá helyeztetnek, aki a rendőri közegek feletti fegyelmi joggal, valamint kinevezésük és előmozdításuk jogával ruháztatik fel és felhatalmaztatik, hogy a rendőri ügyekben való fellebbezést a fővárosra nézve ideiglenesen szabályozza”.[2] A fővárosi rendőrség tényleges állami kezelésbe vételére csak a városegyesítés követően, mintegy egyéves előkészítő munka után, 1873. december 15-én került sor.

A városegyesítést követő közel egy évtized tapasztalatai a budapesti rendőrség államosításának mielőbbi keresztülvitelére sarkallták a törvényhozást. Az 1881. április 12-én kihirdetett és július 1-jén hatályba lépett XXI. törvénycikk értelmében „Budapesten »fővárosi rendőrség« elnevezés alatt, egységes szervezettel rendőrség állíttatik fel, melyet saját közegei által az állam kezel, - melynek működési köre az 1872. évi XXXVI. tc. alapján megalakult főváros összes bel- és külterületére terjed ki”.[3] Európa egyes országaiban már jóval korábban végbement a fővárosi rendőrségek állami kezelésbe vétele, hozzájuk viszonyítva a budapesti testület fiatal szervezetnek számított.[4] Az 1881-es törvényt a nagymúltú hagyományokkal nem rendelkező fővárosi rendőrség esetében ezért külföldi minták alapján alkották meg. A rendőri szakírót, Rédey Miklóst idézve: „[…] az ötvenes évekig Magyarországban egyáltalán ismeretlen volt egy »egységet és erőt képviselő modern

1 1872. évi XXXVI. törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről

2 Uo.

3 1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről

4 Legkorábban Párizs rendőrségét államosították XIV. Lajos uralkodása alatt még 1667-ben. A folyamat a 19. században elérte Berlin (1808), London (1829) és Bécs (1872) rendőrségeit is. Rédey Miklós (1894): A fővárosi államrendőrség I. In: Rendőri Lapok, I. évf. 1. sz. 6.

rendőrorganizmus«. Hazánkban ugyanis a rendőri szolgálatot a városokban pandúrok, hajdúk, darabontok teljesítették – ők képezték a municzipális rendőrséget, mely semmi tekintetben sem felelt meg egy jogállamban támasztható követelményeknek. Erélytelen, képzetlen és hasznavehetetlen szolgahad volt ez, de nem rendőrség”.[5]

A törvény definíciója szerint: „A fővárosi rendőrség polgári intézmény, melynek őrségi személyzete azonban belszervezetében szigorú katonai fegyelmi szabályok alatt áll. Működésében e személyzet a felebbvalóktól nyert utasítások szerint jár el […]”.[6] Az 1881 után megjelent különböző rendeletek és a gyakorlati tapasztalatok hatására az 1890-es évekre alakult ki az a végleges szervezeti struktúra, amely a dualizmus végéig érvényben maradt. Az államrendőrség működésére és szolgálatára való tekintettel két nagy csoportra tagolódott: az intéző és a végrehajtó rendőrségre.

Az intéző rendőrség olyan rendőri és közigazgatási hatóság volt, amely a rendőri ügyekben rendelkezett, ítélkezett és intézkedett.[7] Állományát elsősorban tisztviselők alkották, akik három csoportban működtek (rendfokozataik szerinti csökkenő sorrendben):

- fogalmazó tisztviselők: főkapitány-helyettes, rendőrtanácsos, kerületi kapitány, fogalmazó, segédfogalmazó, fogalmazógyakornok és írnok
- számvivő tisztviselők[8]: főszámtanácsos, pénztárnok és számtanácsos, pénztári ellenőr, számvizsgáló, csapatszámvivő, könyvelő, számellenőr, pénztári számtiszt
- segédhivatali (kezelő) tisztviselők: irodaigazgató, hivataltiszt, hivatali segédtiszt, rendőrségi főorvos, kerületi és rendőrkórházi orvosok.[9]

Az intéző rendőrség intézményi szinten a főkapitányságból és a kerületi kapitányságokból állt, élükön egy-egy rendőrtanácsossal

5 Rédey (1894) 6.

6 Polgári intézményként a rendőrség tagjai a polgári, nem pedig a katonai törvények hatálya alatt álltak. 1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről; Laky (1906) 51.

7 Palágyi (1905) 126.

8 Az államrendőrség mellé rendelt számvevőség 1902. január 1-jén kezdte meg működését. Baksa (1923) 87.

9 Palágyi (1905) 126–127.

vagy kerületi kapitánnyal. A főkapitányság négy ügyosztályra volt beosztva: az elnöki osztályra, a közigazgatási osztályra, a bűnügyi osztályra, valamint a fogház- és toloncügyosztályra. A főkapitány alárendeltségében külön szakhivatalként működött a főorvosi hivatal, amelynek vezetője, a rendőri főorvos felügyelete alatt állt a rendőri kórház. A kerületi kapitányságok Budapest közigazgatási kerületei szerint kerültek felosztásra.[10] A felsorolt rendőrségi intézményekben a tisztviselők elsősorban irodai munkát végeztek, a külső (városi) szolgálat esetükben rendkívüli szolgálatnak számított. A fogalmazó tisztviselők napi feladatai közé tartozott a szabályok, rendeletek, a rendőri közegekre nézve pedig utasítások alkotása, továbbá a legkülönfélébb bírósági és adminisztratív teendők ellátása.[11] A kezelési szakban dolgozó tisztviselők végezték a számviteli munkákat, a pénzkezelést és könyvelést, az iratok iktatását, kiadását és irattározását.[12]

A végrehajtó rendőrség feladata az intéző rendőrség által készített rendelkezések végrehajtása, valamint a külső önálló rendőri szolgálat ellátása volt: *„A végrehajtó rendőrség hivatása a törvény, miniszteri rendelet, törvényhatósági rendelet, főkapitányi rendeletek végrehajtása, a törvények, rendeletek ellen vétők bizonyos esetekben bekísérése, bizonyos esetekben feljelentése. Ezenkívül hivatása az is, hogy szabályellenességeket, hiányokat, fogyatkozásokat az illetékes hatóságnak elöljárói útján bejelentse. Végül kötelessége, hogy az elöljáróitól, felebbvalóitól vett utasításokat pontosan, lelkiismeretesen, ellentmondás nélkül teljesítse"*.[13] Ezen feladatokat az egyenruhás rendőri őrség (gyakoribb nevén őrszemélyzet ill. legénység) és a detektívtestület látta el. A gyalogos és lovas csapatból álló rendőri őrség szigorú katonai szellemben és hierarchiában működött. Élén a belügyminiszter által kinevezett főparancsnok állt, akinek alárendeltségébe tartozott a csapattiszti kar, a teljes

10 Jelentés (1895) 12–13. Az évkönyv a főkapitányság alárendeltségében megemlíti továbbá az alkalmazottak (altiszti minőséggel bíró kézbesítők és végrehajtók, továbbá hivatalszolgák és díjnokok) és a szerződéses személyzet (kőnyomdász, gépész, motozónők, vegyész, fényképész) csoportjait. Uo. 40.

11 Például jegyzőkönyvek, végzések, határozatok készítése, jelentések írása, más hatóságokkal történő levelezés, engedélyek kiadása, felhívások, értesítések és bizonyítványok kiállítása. Uo. 48.

12 Uo.

13 Laky (1906) 348.

őrszemélyzet, továbbá a főparancsnoksághoz beosztott csapatszámvivő és a rendőrségi állatorvos is.[14] A végrehajtó rendőrségnél az alábbi rendfokozat voltak rendszeresítve:

- csapattiszti kar: főparancsnok, főfelügyelő, felügyelő
- gyalogos altisztek: őrmester, valóságos ellenőr, címzetes ellenőr
- lovas altisztek: őrmester, szakaszvezető, tizedes
- gyalogos legénység: I. osztályú rendőr, II. osztályú rendőr, próbaidős rendőr
- lovas legénység: lovas rendőr.[15]

Az 1881-es rendőri törvény biztosította azokat a jogi kereteket, amelyek elengedhetetlen feltételei voltak egy modern nagyvárosi rendőrség eredményes működésének. Hiába ment azonban végbe a szervezeti és hatásköri szabályozás, az új államrendőrség a régi állománnyal működött tovább. A főkapitányi tisztséget továbbra is az a Thaisz Elek töltötte be, akinek neve a közvélemény számára összefonódott a korrupcióval és a hatósági visszaélésekkel. *„Az egyetemi ifjúság és a nagyközönség szégyenletes, lealacsonyító pályának tekintette a rendőri pályát, melyre intelligens, jobbérzésű ember nem léphet”*.[16] A személyi állomány szervezésekor nehezen találtak jelentkezőket a meghirdetett rendőri állásokra, így jobb híján a *„már korhadásnak induló gerendákból s többé-kevésbé korrumpált, igen gyakran erőszakoskodásra nagy hajlandósággal bíró”* fővárosi rendőrség tagjai maradtak meg a testületnél.[17]

Az éves főkapitányi jelentések előzményei

Kezdetben sem Pest-Buda önkormányzati rendőrségei, sem a belőlük 1873-ban létrehozott, állami kezelésbe helyezett fővárosi rendőrség nem készített statisztikákat saját tevékenységéről – a fiatal, átalakulófélben lévő szervezet mindezt nem tekintette feladatának, és nem is kapott ilyen megbízást.[18] A fővárosi rendőrség

14 Palágyi (1905) 127.
15 Laky (1906) 352–353.
16 Baksa (1923) 27.
17 Laky (1926) 58.
18 Czaga Viktória et al. (1995): A fővárosi rendőrség története (1914-ig). Budapest, Budapesti Rendőr-főkapitányság.53.

Budapest közigazgatási bizottságának készített ugyan havi és féléves jelentést, ezek azonban csak kivonatosan és általánosságban ismertették a rendőrség működését. A belügyi kormányzat már az 1881. évi rendőrségi törvény tárgyalása során elismerte, hogy jelentősen fejleszteni kell a fővárosi rendőrség működésének hatékonyságát ahhoz, hogy a rohamosan növekvő Budapest rendészeti igényeinek megfeleljen. A törvény végrehajtásáról szóló, 1884 júliusában kiadott belügyminiszteri utasítás XIII. fejezetének 21. pontja rendelkezett a rendőrség működésével kapcsolatos tájékoztatásról és annak írásos rögzítéséről: *„A rendőrség évi összes működéséről évenként tüzetes jelentésnek készítése, s annak minden következő év márczius hó 1-ig a belügyminiszterhez oly alakban való felterjesztése, hogy az esetleg köztudomásra hozattassék”.*[19]

Budapest centralizált szerepe révén a társadalom részéről igény mutatkozott a főváros gazdasági-szociális életének, s ezen belül a területén működő rendőrség tevékenységének és munkájának megismerésére.[20] A belügyi kormányzat ezzel párhuzamosan szintén elérkezettnek látta az időt a társadalmi érdeklődést kielégítő, részletes, megbízható statisztikai adatokkal alátámasztott jelentés összeállítására, amelynek nem titkoltan közvéleményformáló szerepet is szánt: *„Egy ilyen jelentés úgy a nagyközönség, mint a rendőrség érdekében annál is inkább szükséges, mert mennél inkább iparkodik a rendőrség megfelelni nagy, nehéz és felelősségterhes feladatának, annál több egyéni magánérdekkel kénytelen szembeszállani. Ezekből a megsértett egyéni magánérdekekből származik azután az az animozitás, mellyel a rendőrség működése közben gyakran találkozik s mely csak úgy küzdhető le, ha a magánérdekekkel szembeállíttatnak azon nagy és fontos szolgálatok, melyeket a rendőrség a közbiztonság és közrend fenntartása és helyre állítása által úgy az egyeseknek, mint a társadalomnak és államnak tesz”*.[21]

19 43.972/1884. B. M. számú rendelet a fővárosi rendőrség számára kiadott Utasítás tárgyában

20 Czaga et al. (1995) 69.

21 A budapesti fő- és székvárosi m. kir. rendőrség működése 1894. évben (1895). Budapest, Pesti Lloyd-társulat) III.

Hieronymi Károly belügyminiszter az 1894. évi költségvetés tárgyalása alkalmával történt felszólalásában tett ígéretet arra nézve, hogy a következő évtől fogva – a többi európai nagyvároshoz hasonlóan – Budapest rendőrségének működéséről is összegző, részletes hivatalos jelentés fog kiadásra kerülni.[22] 1895 szeptemberében jelent meg az első főkapitányi jelentés, 309 oldalas könyvformátumban. Ezt és a későbbi esztendőkben megjelenő köteteket a sajtó – valószínűleg angol mintára – „kékkönyvnek" keresztelte el. A diplomácia nyelvén a kékkönyv olyan, a parlament elé terjesztett jegyzéket jelentett, amely valamely fontos politikai eseményre vonatkozó dokumentumokat (pl. köriratokat, táviratokat, tudósításokat) foglalt magába.[23]

A rendőrség személyi állományára vonatkozó adatok a főkapitányi jelentésekben

A főkapitányi jelentések mindegyik kötete külön fejezeteket szentelt a fővárosi rendőrség feladatának, szervezetének és szolgálatának ismertetésére. Az első, 1894. esztendőről szóló jelentés a későbbi kötetekhez képest jóval részletesebben foglalkozik a rendőri állomány személyi viszonyaival, noha a kötet előszava szerint e tárgy nem tartozik szorosan a kiadott jelentés keretébe, bemutatása mégis fontos: *„A fővárosi rendőrséggel szemben egyes személyek épp úgy, mint a közönség gyakran oly kívánalmakkal és követelésekkel lépnek fel, oly panaszokkal és sérelmekkel állanak elő, melyekből kitűnik, hogy ezen intézménynek sem feladata, sem hatásköre, sem segédeszközei felől kellőképpen tájékozva nincsenek.* […] [A jelentés] *egyúttal módot kíván nyújtani arra, hogy működését mindenki igazságosan ugyan, de egyszersmind méltányossággal bírálhassa meg".*[24]

A hiteles forrásnak tekinthető évkönyveket részletes statisztikai adatokkal és táblázatba foglalt kimutatásokkal prezentálták a kormány felé. Ezek az adatok első olvasatra száraz hivatali jelentések benyomását kelthetik, a szerzők által közbeszúrt magya-

22 Uo. III–IV.
23 Magyar Lexikon (1882) 188.
24 A budapesti fő- és székvárosi m. kir. rendőrség működése 1894. évben (1895). Budapest, Pesti Lloyd-társulat IV.

rázó szövegrészekkel együtt azonban már magasabb publicisztikai színvonalat képviselnek. Ez a közlési forma az évkönyvek íróinak érdeme. Az első két – az 1894. és 1895. esztendőre vonatkozó – jelentést a főkapitányság elnöki osztályának rendőrtanácsosa, Chudy Hugó állította össze.[25] 1896-tól a főkapitányi titkári teendők ellátásával Rédey Miklós rendőrfogalmazó, a rendőri sajtóiroda vezetője lett megbízva.[26] A titkári ügykörbe tartoztak egyebek mellett a rendőrség személyi ügyei (kinevezések, nyugdíjazások, jutalmazások, segélyek, szabadságolások, betegügyek), a fizetési és rangsorozati listák vezetése, a rendőri statisztikai kimutatások szerkesztése (amelynek adatgyűjtési és táblázati összeállítási munkálataiban további egy tisztviselő vett részt), továbbá a havi jelentések és a főkapitányi évkönyvek megírása.27 1902-ben – a főkapitányság elnöki osztályán történő szervezeti átalakítások következtében – a rendőri sajtóiroda kikerült a titkári hivatal hatásköréből. A sajtóiroda vezetésével dr. Székely Vladimir rendőrfogalmazót bízták meg, s így ő szerkesztette tovább az éves főkapitányi jelentéseket. Székely a korszak híres újságírójával, Tábori Kornéllal több bűnügyi-szociográfiai riportkötetet adott ki, de gyakran publikált népszerű napi- és hetilapokban, továbbá *Házi Rendőr* néven bűnmegelőzési tanácsokat tartalmazó könyvet is kiadott.

Az évkönyvek hitelességét erősítő továbbá az a tény is, hogy nem hagyja figyelmen kívül a testületben tapasztalható hiányosságokat, és nem próbál idealizált képest festeni az állomány mű-

---

25 Im. IV..; Az említett kötetek statisztikai, illetve táblázatos adatainak összesítései még sok pontatlanságot tartalmaznak, amely az addig megszokott rendőrségi havi jelentéseknél jóval terjedelmesebb évkönyv gyermekbetegségének tekinthető.

26 Rédey Miklós (1868–1931) a magyar rendőrség-történet egyik legtermékenyebb szakírójaként tartható számon. 1894-től tíz éven keresztül a Rendőri Lapok állandó főmunkatársa, amelyben mintegy 400 szakcikket publikált. 1896 és 1902 között saját szerkesztésében minden évben rendeletgyűjteményt adott ki, hogy ezzel segítse a rendőrtisztviselői kar tagjainak munkáját. 1901 és 1913 között Bockelberg Ede rendőrfelügyelővel közösen szerkesztette azt a rendőrségi zsebkönyvet, melyet a rendőrlegénység helyismereti könyvként és az utcán útbaigazításul használt. Laky Imrével közösen adták ki a rendőrségre vonatkozó alfabetikus rendeletgyűjteményüket, továbbá önálló szerzőként is számos rendőri vonatkozású könyvet írt a nyomozási eljárásról, a magyar gyülekezési jog gyakorlatáról, a rendőri szolgálatról és a rendőri jog alapjairól.

27 A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1896. évi működése (1897). Budapest, Pesti Lloyd-társulat 37.

ködéséről. A jelentések rávilágítanak ezen hiányosságok összefüggéseire, továbbá ötletekkel, megoldási javaslatokkal állnak elő a kormányzat számára. Rudnay Béla főkapitány a 1899. évi jelentés előszavában így írt Széll Kálmán belügyminiszterhez: *„Ezen jelentésben igyekeztem híven beszámolni a vezetésem alatt álló testület működéséről, feltárni az itt-ott jelentkező nehézségeket, melyek netalán zavarólag hatottak a testület működésére. Igyekeztem továbbá ezen nehézségek eloszlatása, - de egyáltalán a rendőri szolgálat javítása érdekében javaslatokat is tenni, egyes felmerült zavaró körülményekre nézve pedig Nagyméltóságod magas beavatkozását kértem ki”*.[28]

Rendőri terület és létszám

A budapesti rendőrség hatásköre alá tartozó területet az 1881. évi rendőrségi törvény, valamint 1889-ben az Újpest és Rákospalota, 1912-ben pedig a Kispest, Erzsébetfalva és Pestszentlőrinc községek fővároshoz csatolásáról szóló törvények állapították meg.[29] Az összesen 28 366 hektárnyi terület rendészeti szempontból óriásinak számított, az európai nagyvárosok közül egyedül a londoni rendőrség területe (30 217 hektár) múlta felül a budapestiét.[30] Tagoltság szempontjából Budapest szintén a második helyen állt Európában a századfordulón, 2092 utca, út és tér helyezkedett el területén, ebből a szempontból csak Bécs volt tagoltabb 2287 közterülettel.[31] A főváros terjeszkedésének intenzitását jelzi, hogy 1898 és 1899 között, mindösszesen egy év alatt az építkezések, a telekszabályozások és felosztások következtében 607 új utca és út épült ki.[32]

---

28 Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről (1900). Budapest, Rózsa Kálmán és Neje Könyvnyomdája.

29 1889. évi XLVI. törvénycikk a Budapest fővárosi rendőrség hatáskörének kiterjesztéséről Uj-Pest és Rákos-Palota községek területére; 1912. évi LX. törvénycikk a Budapest székesfővárosi m. kir. államrendőrség hatáskörének Erzsébetfalva, Kispest és Pestszentlőrinc községek területére való kiterjesztéséről

30 Bécs rendőrhatósági területe 18 007 hektár, Berliné 6061 hektár volt. A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1896. évi működése (1897). Budapest, Pesti Lloyd-társulat 1.

31 Im. 2.

32 Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről (1900). Budapest, Rózsa Kálmán és Neje Könyvnyomdája 1.

Míg 1894-ben a rendőrségi kerületek nagyságuk és határaik tekintetében megegyeztek a közigazgatási kerületekkel (egy kerület pedig Újpest és Rákospalota községek területét foglalta magába), az *„amerikai arányokban fejlődő nagyváros”* idővel túlhaladta ezt a fajta kerületi beosztást. A külterületeken folyó építkezések az egyes kerületeket aránytalanul naggyá tették egyre nagyobbá vált a földrajzi távolság a rendőrkapitányságoktól, így a periférián élő lakosság és a hatóságok csak nagy időveszteséggel tudtak kapcsolatba lépni egymással. A nagymérvű, ugyanakkor rendszertelen városfejlődés következtében hiába jelentkezett a külterületek lakosságának igénye a rendőri jelenlétre, az elégtelen létszám miatt a közbiztonságot ezeken a részeken nem tudták szavatolni: *„A közel másfélezer kültelki útból már alig van egy is, melybe imitt-amott legalább egy-két házat ne építettek volna.* […] *Rendőrőrszemet, vagy éppen rendőrőrszobát kérnek, holott a rendőri őrszemélyzet mai létszáma nem olyan mérvű, hogy a kültelki részeket is állandó őrszemekkel lehessen ellátni. S ha ilyen, igazán elhagyott helyeken, ahol azelőtt egyáltalán alig volt személyforgalom, néhány vagyonbiztonság elleni kisebb merénylet vagy kísérlet történik, azt a rendőrség rovására írni nem lehet”*.[33] Különösen nagy gondot jelentett például Újpest és Rákospalota rendőrőrszemekkel történő ellátása: *„…a mai őrség (2 altiszt, 36 ember) teljességgel elégtelen s különösen oly számítással, mint az eddig vétetett alapul, t. i. a legénységnek több mint feléül próbarendőr vétetett fel a költségvetésbe, holott tudvalevőleg a próbaidős rendőrök önálló külső szolgálatot nem is tehetnek. 36 emberből őrszemet kiállítani, meg őrjáratoztatni is, a lehetetlenséggel határos. Azért azután oly kevés itt az őrszem is, hogy szinte nem volna csoda, ha a közbiztonsági állapotok rosszabbra fordulnának ennek következtében. Hiszen ha a területet és lakosságot Budapesthez hasonlítjuk, úgy e két község területére legalább is 120-150 rendőr kellene s nem 38. Azért esik meg azután az, hogy a nagyobb esemény előfordultakor a székesfővárosból kell küldeni megerősítést, csakhogy a rendőrség megállhassa helyét. Efféle kisegítés pedig, ha egyszer kétszer megjárja is, de állandó jellegű semmiképp sem lehet. Feltétlenül szükséges tehát*

33 A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1897. évi működése (1898). Budapest, Rózsa Kálmán és Neje Könyvnyomdája 3.

az újpesti ker. kapitányság őrszemélyzetének a szaporítása”.[34] A közbiztonsági tapasztalatok és a bűnügyi statisztikák ismeretében azonban bizonyossá vált, hogy a budapesti rendőrség területi hatáskörét ki kell terjeszteni a környékbeli községekre is, amelyek *„valóságos menhelyeivé váltak a fővárosból kipusztult kétes existencziának, kik onnan minduntalan beportyáznak a városba. Betörések, zsebtolvajlások, pénzhamisítások, parasztfogdosó szélhámosságok végszálai rendesen ez extraterritorium műhelyeibe vezetnek vissza”*.[35]

A rendőri állomány Budapest lakosságának gyarapodásával sem tudta felvenni a versenyt, amely főként az I., VI., VIII., IX., X. kerületekben, valamint Újpesten, Rákospalotán és az abból önállósult Pestújhelyen volt tapasztalható. Amíg a belterületeken a növekedés intenzitása 20%-ra tehető, addig a külterületeken 60-80% között mozgott, helyenként a 100%-ot is megközelítette. Ezt a hirtelen demográfiai emelkedést a fővárosi lakásínség és a nehezebb megélhetési viszonyok miatt kitelepült személyek adták, de többségüket továbbra is Budapesthez kötötte munkája, így ezután is részei maradtak a főváros személyforgalmának.[36]

1900 és 1910 között a főváros lélekszáma 187 174 fővel nőtt, a rendőrség létszáma ugyanennyi idő alatt csupán 576 fővel.[37] A jelentésekben e hosszú éveken keresztül visszatérő problémát a kormányzat nem tudta orvosolni, így 1896 és 1906 között, azaz mintegy tíz éven keresztül egyáltalán nem emelték a rendőrőrszemélyzet rendszeresített létszámát, s az ezt követő, több szakaszban végrehajtott „szaporítás” sem hozta meg a kívánt eredményt: 1907-ben a közel egymilliós főváros lakóira 2073 külszolgálatot teljesítő egyenruhás rendőr jutott, amely kb. 1:500 létszámarányt jelentett.[38]

---

34 Im. 63.

35 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1909. évi működéséről (1910). Budapest, Radó Izor Nyomdai Műintézete 8.

36 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1910. évi működéséről (1911). Budapest, Radó Izor Nyomdai Műintézete 8.

37 Uo. 12.

38 Jelentés (1908) 8. A végrehajtó rendőrséghez tartozó detektívtestület hasonló emberhiánnyal küzdött: „… a tulajdonképpeni nyomozó és megfigyelő szolgálatra csak negyven detektív áll rendelkezésre, ezek 26 906 megbízást kaptak. A negyven detektív mindegyikének tehát 672 nyomozati ügyben kellett ez év folyamán eljárnia akkor, amikor egy-

A rendőri szolgálat

Boda Dezső főkapitánysága alatt 1907-ben 330, 1908-ban pedig 124 fővel bővítették a rendőrség őrszemélyzetét, amely azonban még ekkor sem érte el a kívánt mértéket. Az évkönyv a szervezet működésének nélkülözhetetlen feltételének tartotta a létszámviszonyok megfelelő rendezését: *„A nyilvános érdekkel elválaszthatatlanul összekapcsolódó rendészeti feladatoknak mindenképp kielégítő és színvonalon is álló érvényesítése azonban nem elégedhetik meg azzal, hogy az érvényesülésükre nyújtott és nyújtandó eszközökben csak a tartathatatlan elemi szükségleteknek ad hoc való teljesítése legyen a vezérlő szempont. Ez minden körülmények között csak viszonylagos eredmények és sikerek reményére adhat jogot, mert a rendőrség működése feltétlen hatékonyságának sine qua nonja, hogy kellő munkaerő álljon rendelkezésre".*[39] A kellő munkaerő biztosítása mellett a meglévő emberanyag testületben való megtartását, s előmeneteli lehetőségeinek biztosítását a rendőrség személyi állományára, mint állami tisztviselőkre és alkalmazottakra vonatkozó jogi szabályzók, valamint a csekély költségvetési források sem tették lehetővé.

Az 1893-ban, még Török János főkapitánysága alatt kidolgozott új szervezeti szabályzat bevezetésének céljai között szerepelt az őrszemélyzet *„értelmi niveauját"* magasabb szintre emelni, ennek érdekében kialakításra került a rendőrséghez történő felvétel követelményrendszere is. Így 1893-tól – szűkítve a lehetséges utánpótlás körét – csak katonaviselt, a honvédségnél vagy a közös hadseregnél altiszti rangot elért személy jelentkezhetett a fővárosi rendőrség kötelékébe. Gondoskodás történt a rendőrök rendszeres oktatásáról is. Az újoncrendőrök hat hónapos próbaidejük alatt elméleti és gyakorlati képzésben részesültek, s az ezt követő rendőri vizsgát sikeresen teljesítve véglegesítették őket, a legénység állományából pedig csak az léphetett elő altisztté, aki az előírt altiszti vizsgán az ehhez szükséges képzettségről számot tudott

---

egy nyomozati megbízásnak lelkiismeretes és pontos teljesítése hetekre köthet le egy munkaerőt. A kapott megbízásokban teljes eredménnyel járt el 13 909 esetben, kiderített 10 687 gyanúsítottat és előállított 1508 egyént". László (1908) 294.

39 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1908. évi működéséről (1909). Budapest, Radó Izor Nyomdai Műintézete 12.

adni.[40] A főkapitányi jelentések minden évben táblázatos kimutatásokat közöltek az őrszemélyzet (köztük a próbaidős rendőrök) létszámáról, a rendőrök legmagasabb iskolai végzettségéről, családi állapotukról, vallásukról, valamint korábbi polgári foglalkozásukról (amennyiben nem közvetlenül a honvédségből, közös hadseregből vagy a csendőrségből léptek át), utóbbi kimutatásában a „földműves", „iparos", „kereskedő" és „értelmi foglalkozású" kategóriákkal találkozhatunk. Az utánpótlást jelentő próbarendőrök – bár felvételükkor alapos orvosi vizsgálatokon mentek keresztül – átlag 40-50%-át bocsátották el a testülettől utólag kiderült testi vagy szellemi fogyatékosság miatt, amely az éves fluktuáció nagy részét tette ki.[41] Az ő képzésük így hiábavaló anyagi és időbeli ráfordítást jelentett. A negatív tendenciák sorát növelte, hogy a legénység magasabb értelmi szinten álló (legalább középiskolai végzettséggel rendelkező) tagjai az 1890-es években még nem tekintették életpályának a rendőri hivatást, rendőri feladataikat csak addig látták el, míg valamilyen jobb (elsősorban több fizetéssel kecsegtető) állás nem került kilátásba számukra. 1896-ban például 117 középiskolai végzettségű rendőr hagyta ott a szolgálatot.[42]

A fent vázolt körülmények miatt a dualizmus időszakában, s azt követően is jellemzően paraszti származású férfiak jelentkeztek rendőrnek, mivel a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőket nem vonzotta ez az alulfizetett pálya. Ezt támasztja alá Laky Imre, a rendőrlegénység oktatófelügyelőjének kifakadása is: *„Sokszor hallottam azt is hangoztatni, hogy tanultabb, műveltebb elemekből kellene a rendőrséget verbuválni* […] *Szeretném én látni azt a 8 gimnáziumot végzett, érettségit tett embert, ki kiállana 20 fok hidegben és birkózna szesztől alaposan elázott, piszokban meghömpölygött egyénekkel s aki kitenné magát a közönség alsóbb rétegei ellenszenvének? Bizony hamarosan sutba dobná ő a rendőrmundért! Rendőrnek csak az az elem való, amiből van, mert a rendőrnek edzett szervezetű, a nép nyelvét ismerő oly erős embernek*

40 A budapesti fő- és székvárosi m. kir. rendőrség működése 1894. évben (1895). Budapest, Pesti Lloyd-társulat 288–289.
41 A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1896. évi működése (1897). Budapest, Pesti Lloyd-társulat) 19.
42 Uo. 67.

kell lenni, ki meg tud küzdeni az időjárás szeszélyeivel, a bűnözők ellenszegülő támadásával”.[43]

A rendőri szolgálat megfelelő ellátása rendkívüli terhet jelentett mind az intéző, mind a végrehajtó rendőrség számára. A fentebb részletezett, rendőri ellenőrzés alatt álló terület kevés őrszem között oszlott meg, a túlterheltség miatt pedig a rendőrök feltűnően rövid szolgálati időt töltöttek a testületnél. Az 1885. évi nyugdíjtörvény értelmében a rendőri alkalmazottak csak 40 évi szolgálat után kapták meg teljes fizetésüket nyugdíjnak.[44] A főkapitányi jelentések tükrében megállapítható, hogy a rendőrök többsége 5-15 évet töltött szolgálatban, 20 esztendő feletti szolgálati időt pedig csak az állomány töredéke ért el. Az őrszemélyzet tagjainak elsődleges feladata a kerületi kapitányságokon a külső szolgálat (őrszem, őrjárat) és a tartalékszolgálat ellátása volt, továbbá felügyeleti szolgálatot teljesítettek még az országgyűlésnél, vasutaknál, postahivataloknál, az orfeumokban, dalcsarnokokban, ünnepségeken, országos vásárok alkalmával, vámoknál, piacokon, bankoknál, hitelintézeteknél, takarékpénztáraknál, a helyi érdekű vasutak indulóházainál, marhavásárokon, zálogházaknál, adóhivataloknál, temetéseknél, barakkoknál, tőzsdénél, színházaknál, a Városligetben, jégpályán, mulatóhelyeken, menházaknál és számtalan más helyszínen. *„Mivel annyi rendőr nincs, hogy mindenhová szabály szerint egy rendőr küldhető lenne, ki kell küldeni azt a rendőrt 8-10 felé is, úgy hogy dacára annak, hogy az előző szolgálatában talán kifáradt, bevonulása után azonnal más szolgálatba megy anélkül, hogy pihenője lenne. Nemcsak pihenője nincs, hanem szabadnapját is minden kárpótlás nélkül elveszik tőle akárhányszor csak azért, hogy a szolgálatot kifogástalanul lehessen végezni”.*[45] *„Így a rendőr hivatása ma is a legfárasztóbbak egyike. Csak esé-*

43 Laky Imre (1926): Rendőrökről rendőröknek. Laky Imre emlékkönyve. Budapest, Ráth 105–106.

44 1885. évi XI. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról

45 A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1895. évi működése (1896). Budapest, Pesti Lloyd-társulat 51.

lyek, egy nagyobb bérharc, hirtelen felvetődő utcai mozgalmak kellenek és a rendőr szakadatlanul szinte pihenés nélkül 24-36 óráig áll szolgálatban".[46]

Ha kellett, az utcán posztoló rendőröket irodai és kézbesítői munkára is befogták, ugyanis a csekély számú díjnokok, kézbesítők és hivatalszolgák kisegítésére éveken át az őrszemélyzetből vontak el rendőröket munkájuk megsegítésére.[47] Az 1898. évi főkapitányi jelentés szerint az őrszemélyzetnek csak 3,3%-a szolgál 20 éven felül, míg 5 év alatt az összlétszám 53,9%-a.[48] 1899-ben 30 éven túl csak ketten teljesítettek szolgálatot, *„s ez a két ember is csak úgy jutott hosszabb szolgálati évekhez, hogy más irányú használhatóságuk következtében rövid ideig voltak őrszemek. Altiszt korukban pedig jobbára irodai munkát végeztek s ilyeténkép egészségüket és testi épségüket s erejüket megőrizhették, azonban még így is most már csak könnyebb szolgálatra alkalmazhatók"*.[49] A 20 éven felül szolgáló 57 ember pedig *„csekély kivétellel, mind törődött ember, aki külső szolgálatra már képtelen"*.50 Ezek az arányszámok a későbbi években is érvényesek maradtak. 1909-ben a húsz éven felül szolgálók létszámaránya 4%-ot tett ki, míg 48%-a még öt évet sem töltött a testületnél, így gyakorlatilag újoncszámba menő személyek adták a rendőri őrszemélyzet zömét.[51]

A főkapitányok az idézettek tükrében folyamatosan szorgalmazták – az általános külföldi gyakorlatra is hivatkozva – a teljesösszegű nyugdíj 30 évre történő leszállítását a rendőri alkalmazottak számára: *„Nagy erkölcsi hordereje lenne annak ,ha az őrszemélyzet ezen nyugdíjkedvezményben részesíttetnék, mert az őrszemélyzet minden utógondolat nélkül nagyobb kedvvel, odaadással s ügybuzgósággal teljesítené szolgálatát, sőt azt a szolgálatra*

---

46 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1907. évi működéséről (1908). Budapest, Radó Izor Nyomdai Műintézete 13–14.

47 1899-ben már 92 rendőr látott el ilyen jellegű feladatokat, holott ebből a létszámból 23 őrszem lett volna felállítható. Jelentés (1900) 7.

48 A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1898. évi működése (1899). Budapest, Rózsa Kálmán és Neje Könyvnyomdája11.

49 Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről (1900). Budapest, Rózsa Kálmán és Neje Könyvnyomdája 9.

50 Uo.

51 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1909. évi működéséről (1910). Budapest, Radó Izor Nyomdai Műintézete 12.

igen kedvező körülményt is eredményzené ez a nyugdíjkedvezmény hogy az eddigieknél sokkal iskolázottabb és nagyobb értelmiségű elemek vállalkoznának a rendőri szolgálatra s ez kiszámíthatatlan előnyére lenne a rendőri szolgálatnak".[52]

A napról-napra szaporodó szolgálati követelmények az alapvetően irodai munkát végző, de rendkívüli esetekben (bérharcok, sztrájkok, tüntetések, ünnepségek alkalmával) külső szolgálatot is ellátó tisztviselők szervezetét, s idegrendszerét is igénybe vette, többségük húsz-huszonöt év után felmondta szolgálatot a túlfeszített munka és az éjszakai szolgálatok következtében.[53] 1899-ben a fogalmazó tisztviselők, csapattisztek és kezelőtisztek összesített szolgálati táblázata szerint 95%-uk 20 év alatt szolgált, 30 éves szolgálattal pedig senki nem rendelkezett.[54] Az egyre növekvő munkateher a főkapitányság összesített ügyforgalmának bemutatásában is jól látható: *„A 81 fogalmazó tisztviselő mindegyikére esik 6833 ügydarab, illetve a 39 írnokot is beleszámítva 4612 (1898-ban 6242, illetve 4230). A munkateher tehát tisztviselőnként 392* (sic!) *darabbal emelkedett az elmúlt évhez képest, holott már az is túlterhelés számba ment. Tekintetbe véve már most, hogy a tisztviselői kar mennyire meg van terhelve még külső szolgálatokkal is, amelyeknek ellátási ideje alatt az ügydarabok elintézése és feldolgozása szünetel, s tekintetbe véve, hogy a félmilliót meghaladó ügyforgalmat ennek dacára csak 3716 hátralékkal bonyolították le, a rendőrtisztviselői kar megfeszített szorgalmáról s kitartó munkásságáról szólani ezek után felesleges".*[55]

A rendőrök javadalmazása

Az elégtelen létszám és a túlterhes szolgálat csekély fizetéssel párosult. A rendőrök anyagi javadalmazásának elmaradottságát jól reprezentálja az a tény, hogy a testület nagyobb részét kitevő

---

52 Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről (1900). Budapest, Rózsa Kálmán és Neje Könyvnyomdája 10.

53 A szolgálati évek tekintetében hosszú időn keresztül csak egy ember érte el a nyugdíjtörvényben előírt negyvenéves szolgálatot. Engelbach Károly rendőrtanácsos, a toloncés fogházügyosztály vezetője még a Bach-rendszerben kezdte pályáját, és negyvenhárom év szolgálat után vonult nyugdíjba 1899-ben. Uo. 43.

54 Uo. 5.

55 Uo. 25.

őrszemélyzet tagjainak fizetése 1873 és 1895 között stagnált, tehát huszonhárom éven keresztül egyáltalán nem emelték: *„A rendőrök fizetésének felemelése tehát már puszta megélhetésük szempontjából is feltétlenül szükséges, annál is inkább, mert a mai csekély fizetés mellett könnyen előállhat az a veszély, hogy a rendőrök anyagi gondokkal küzködve nem képesek az őket, szolgálatuknál fogva naponként kísértő csábítások ezer nemének ellenállni és nem fognak visszariadni attól, hogy mindennapi életszükségletüket tilos úton szerezzék meg. De nemcsak a rendőrök megélhetésének biztosítása, hanem a rendőrök értelmi színvonalának emelése is követeli ezen javítást, mivel a jelenlegi csekély fizetés mellett még a tűrhető anyag is vagy egyáltalában nem vagy csak ideiglenesen és addig vállalkozik rendőri szolgálatra, míg a rendőrinél jobban fizetett más állásra szert nem tesz. A rendőrök létszámában ezen okokból folyton mutatkozó hullámzás pedig az őrszemélyzet értelmi színvonalának emelésére felette hátrányos befolyással van, mert a rendőri szolgálat helyes ellátásra annyi ismeretet, törvények és szabályok tudását, annyi jártasságot, tapintatot és ítélő képességet tételez fel, amennyi csak hosszabb gyakorlat útján sajátítható el"*.[56]

Az illetményprobléma mellett a tisztviselőket a kétséges előmeneteli viszonyok is sújtották. 1893-tól mint állami tisztviselőket fizetési osztályokba (V-XI. osztályok) sorolták, ehhez igazodtak rendfokozatuk, beosztásuk, fizetésük és lakpénztámogatásuk.[57] Az őrszemélyzethez hasonlóan csekély létszámuk stagnálása következtében a tisztikaron belüli előléptetések évről-évre csökkentek, a magasabb fizetési osztályú (különösen a VI. díjfokozatú főkapitány-helyettesi és a VII. díjfokozatú rendőrtanácsosi) állásokat egy rendkívül szűk réteg birtokolta, s ez kedvezőtlen előléptetési viszonyokhoz vezetett. A pénzügyi helyzet csak az alacsonyabb díjosztályú tisztviselők létszámának szaporítását tette lehetővé, így sokáig a VIII. fizetési osztály (kerületi kapitányi rendfokozat) számított a tisztviselői karrier elérhető legmagasabb lépcsőfokának. 1901-ben a VII. és VIII. fizetési osztályokban lévő 29 állással szemben a IX-XI. fizetési osztályokban 95 állás volt, vagyis

56 A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1895. évi működése (1896). Budapest, Pesti Lloyd-társulat 10–11.

57 1893. évi IV. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről

a tisztviselők 21%-a remélhette csak, hogy idővel – nyugdíjazás vagy haláleset folytán – előléptetik. Az állami szféra más, jogi minősítéshez kötött területein az előmenetel lényegesen gyorsabban és könnyebben történt.[58] A magasabb és alacsonyabb tisztviselői állások arányosítását – az előbbiek létszámnövelésével – a rendelkezésre álló anyagi források csak 1907-től tették lehetővé.

Rendőri egészségügy

A rendkívüli szolgálatok előbb-utóbb visszahatottak a rendőrök szolgálatképességére. Alig vagy egyáltalán nem rendelkeztek pihenőidővel vagy szabadnappal, idejük legnagyobb részét távol töltve családjuktól, rendszertelenül étkezve, egészségük rövid időn belül megromlott, s gyakran hosszabb időre fel kellett őket menteni a szolgálat alól.[59] Az éves jelentésekben táblázatokba foglalt rendőrkórházi statisztikákban[60] a legkülönfélébb, többnyire a nehéz szolgálat és életkörülmények következtében kialakult betegségekkel találkozhatunk: légzőszervi, emésztőszervi, venerikus, idegrendszeri és bőrbetegségek, szembántalmak. Az 1904. évi adatok szerint: *„A rendőrök közt viszonylag gyakoriak az elmebetegségek és az idegrendszer betegségei közül főleg a neuraszthenia és gerincvelősorvadás* […] *S természetes, hogy a legtöbb rendőrt 15 évi szolgálat után bátran lehetne általános testi törődöttség miatt nyugalomba küldeni”*.[61] Árnyaltabb képet fest az 1906. évi jelentés, amelyben a „rendőrbetegségek” előidéző okai között feltűnnek a rendőri állással és tekintéllyel össze nem egyeztethető devianciák: *„Ezen hivatással járó betegségek elkerülésére alig lehet valamit tenni; a rendőr minden időjárás-változásnak ki van téve; alvása, étkezése rendetlen, a szolgálat érdekei miatt pedig gyakran*

---

58 Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1901. évi működéséről (1902). Budapest, Országos Központi Községi Nyomda Részvény-társaság 6.

59 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1904. évi működéséről (1905). Budapest, Országos Központi Községi Nyomda Részvény-társaság 9.; 1906-ban különösen nagy számban, száztizenegyen kerültek nyugdíjazásra, nyolcan pedig végkielégítésben részesültek. Jelentés a budapesti állami rendőrség 1906. évi működéséről (1907). Budapest, Országos Központi Községi Nyomda Részvény-társaság 13.

60 Az államrendőrség főkapitányságának szakközegeként a rendőrfőorvos az általa vezetett hivatal működéséről naplót volt köteles vezetni, statisztikai táblázatokat állíttatott össze, s a hivatal, valamint az alárendelt rendőrorvosok működéséről a főkapitánynak havonta és írásbeli jelentést tett. Jelentés (1898) 77.

61 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1904. évi működéséről (1905). Budapest, Országos Központi Községi Nyomda Részvény-társaság 168.

kell megfeszítenie úgy testi, mint lelki erejét. Ez okoknál fogva csak az nyújtana némi védelmet rendőreinknek e megbetegedések ellen, ha gyakoribb szabadnapokat élvezhetnének, ez azonban a fennálló körülmények közt alig volt lehetséges. De talán lehetne e részben némi eredményt úgy is elérni, ha a rendőrök a hygienia alapelveivel, amennyire ez saját egészségüket illeti, jobban megismerkednének. Ennek szemmeltartásával a kórházi vezető orvos a rendőrök részére évenként párszor előadásokat fog tartani a helyes táplálkozás elveiről, a nemi betegségek elleni védekezésről s a szeszes italokkal való visszaélés kárairól".[62]

A főkapitányi jelentések a nyilvánosság előtt

Nem tisztázott az a kérdés, hogy a főkapitányi jelentések kötetei hozzáférhetőek voltak-e a nyilvánosság számára. A *Magyar Közigazgatás* című szaklap 1895-ben megjelent recenziója szerint az első évkönyvet 2 forint 50 krajcárért árulták a könyvpiacon[63], azonban sem ebben, sem a későbbi kötetekben nem találtam ennek nyomát, a rendőrségi sajtó állítása szerint *„az ilyen munka nem a nagy nyilvánosságnak van szánva, sőt annak nem is igen hozzáférhető"*.[64] Valószínű, hogy a rendőri sajtóiroda külön példányokkal látta el a nagyobb napi- és hetilapok szerkesztőségeit, s így az érdeklődők a sajtón keresztül nyerhettek betekintést ezek kivonatos tartalmába. A főkapitányi jelentések újságokban történő, több hasábot kitevő közlései mindig eseményszámba mentek, és többnyire méltató fogadtatásban részesültek: *„A könyv egészében azt a benyomást teszi az olvasóra, hogy közrendészetünk vezetői közt alapos készültségnek örvendő, gondolkodó egyének vannak, és hogy rendőrségünk már régen meghaladta azt a korszakot, amelyben mindenki érdeklődött viselt dolgai iránt, de érdeklődésüket legtöbben azzal tanúsították, hogy derűre-borúra kisebbítették"*.[65] *„Nem szorítkozik statisztikai adatok felsorolására, hanem magyaráz, elmélkedik, oktat és javasol. Meglátszik, hogy alapos szaktudás, sok évi gyakorlat, rendkívüli emberismeret és finom*

62 Jelentés a budapesti állami rendőrség 1906. évi működéséről (1907). Budapest, Országos Központi Községi Nyomda Részvény-társaság 213.

63 A budapesti rendőrség működése 1894. évben (1895) 4.

64 A rendőrség kékkönyve (1913). In: Közbiztonság (Rendőri Lapok), XX. évf. 29. sz. 355.

65 Uo.

szociális érzék vezette a szerző tollát”.[66] Ha a magyar rendészettörténet kutatói szeretnének meggyőződni az idézetben szereplő állítások valóságtartalmáról, a főkapitányi jelentések kötetsorozata jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár és a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ könyvtárának gyűjteményében lelhető fel.

66 László Berthold (1908): Jelentés egy „jelentés”-ről. In: Közbiztonság (Rendőri Lapok), XV. évf. 25. sz. 294. 294.

Mátay Mónika

NYOMOZÁS TISZAZUGBAN

A tiszazugi arzénes gyilkosságok a kriminológia történetében kitüntetett helyet foglalnak el. Rendkívüli, hogy egy térségben hosszú időn, közel húsz éven át faluközösségek, legalábbis a helyi társadalmak jelentős csoportjai tudomásával tömeges mérgezések történhetnek úgy, hogy a beavatottak hallgatnak. Néhány kósza híresztelésen túl teljes némaság mellett került arzén a kacsalevesbe, pogácsába, pálinkába, kávéba 1911 és a leleplezés éve, 1929 között. Az áldozatok főként férfiak, gyakran erőszakos, durva és iszákos, vagy a háborúban megrokkant férjek, az elkövetők elsősorban asszonyok, feleségek. Vannak persze gyilkos férfiak és arzénnel megölt szülők, apósok, anyósok, gyerekek, csecsemők is. Egyetlen bűnténnyel sem foglalkozott annyit a Horthy-kori sajtó, mint az arzénes ügyekkel, ezernél is több sajtóhír, újságcikk, tanulmány látott napvilágot a mérgezésekről. Ráadásul a külföldi publikum érdeklődését is felkeltette az eset, a korabeli amerikai, angol, német, francia lapok részletekbe menően beszámoltak a botrány kirobbanásáról, a nyomozásról és a bírósági tárgyalásokról.

A társadalmi dráma hátterében húzódó gazdasági, kulturális és pszichológiai okokat írók, költők, kriminológusok, újságírók, szociológusok, politikusok elemezték. A megszólalók között volt Móricz Zsigmond, Kassák Lajos, József Attila, Klebelsberg Kuno, Mohácsi Lajos, Vámbéry Rusztem, Szállási Sándor, Szeibert János – hosszan folytathatnánk a felsorolást. Háy Gyula 1934-ben egy bécsi börtöncellában politikai fogolyként, németül kezdte el írni *Haben* című drámáját, jobb híján, a foglártól szerzett toalett papírra. Kiszabadulása után Párizsban, majd Zürichben folytatta a munkát, amit végül két évvel később, 1936-ban már szovjetunióbeli emigrációja idején sikerült befejeznie.

Scherlock Holmes Nagyréven

A *Tiszazug* a koalíciós korszak kurzusdarabja lett. A szerző, szándéka szerint, leleplezte a szegényparasztságot kilátástalan helyzetbe taszító Horthy rendszer alávalóságát, a nyomorúságot, a kiszolgáltatott asszonyok elkeseredését. A darab üzenete egyértelmű: nem egyéni felelősség, hanem egy minden ízében rothadt és kizsákmányoló politikai-gazdasági rendszer áll a kollektív tragédia hátterében. A beszorított birtokokon kizárólag egymást elpusztítva, a másik kárára lehet vagyont, földet szerezni.

A darab 1945-ben megjelent nyomtatásban, sőt, az év májusában a Nemzeti Színház társulata színpadra állította Háy Gyula művét. A szerző néhány héttel korábban egy orosz repülőgépen Moszkvából érkezett a magyar fővárosba. Nem tudjuk pontosan, maga Rákosi javasolta a *Tiszazug* gyors színrevitelét, Háy erősködött, Lukács György ötlete volt, vagy az ambiciózus Major Tamás – aki ekkor már a színház igazgatója – látta meg a darabban a lehetőséget. A kommunista emigráció jól ismerte az arzénes gyilkosságsorozat Háy-féle interpretációját, és nyilvánvalóan alkalmasnak tartotta arra, hogy általa a társadalom szélesebb rétegei számára is egyértelművé váljon a parasztsággal kapcsolatos kommunista felfogás. Majornak a *Bánk bán* mellett, amelyet a Nemzeti nyitóelőadásaként mutattak be, szüksége volt egy aktuálisabb, a közönséghez konkrét és világos üzenetet eljuttató műre. Az igazgató úgy vélte, a színháznak politizálnia kell, kötelessége leleplezni az elmúlt ellenséges rendszer bűneit, a *Tiszazug* pedig alkalmasnak tűnt a Horthy Magyarország társadalmi igazságtalanságainak propagandisztikus, drámai bemutatására. Ráadásul egy olyan esemény kapcsán, amely a közelmúltban történt, azaz a nézők számára ismerős eseményt elevenített fel a darab.

A történész sosem teszi le a tollat, egy történeti munkát mindig újra lehet írni. Diákjaimmal közel öt évig dolgoztunk az arzénes mérgezések értelmezésén, az eredményeket *Méregkeverők* címmel két évvel ezelőtt publikáltuk. Háy Gyula drámáját is kimerítően elemeztük, mégis, újraolvasva a szöveget döbbentem rá arra, hogy másképpen is interpretálható, a mi olvasatunk mellett vannak egyéb, érvényes felfogások. Mi akkor a birtoklást állítottuk a középpontba, főszereplőnek a darabban Képesnének nevezett bábaasszonyt tekintettük. A történet kulcsfigurája kétségkívül a

mérgezéseket kiötlő, az azokhoz eszközt adó, ráadásul az elkövetőket a „Mit kínlódsz vele?!” kérdéssel–felkiáltással a bűntudattól megszabadító bába, Fazekas Gyuláné. A csendőri munka szempontjából azonban van egy másik fontos szereplő, Balló Dani, a feltörekvő, de nincstelen csendőrkáplár, a főhősnő, Árva Mari szerelme. S a birtoklás mellett Háy művében felbukkan egy másik alaptéma, amely ugyanolyan hangsúlyos, mint a bűn elkövetésére ösztönző szerzési vágy: a bűn felderítése, a nyomozás.

A beszélő névre hallgató Árva Mari, sok sorstársához hasonlóan Szolnokra, a közeli városba szegődött szolgálatba. Anyja, a néhány holdas Árvainé küldte cselédkedni a városba. Itt szeretett bele Daniba, akitől gyermeket vár, de családalapításról szó sem lehet, hiszen káplárként Dani még nem házasodhat. A fiatal csendőr ragaszkodik megszerzett állásához, az alternatíva az apja sorsa, a napszámosság volna. Marinak így egyedül kell megbirkózni kilátástalan helyzetével, s a faluba visszatérve, jobb lehetőség híján úgy dönt, hozzámegy a legvagyonosabb gazdához, Dávidhoz. A férfi azonban a nászéjszakát követő napon váratlanul meghal.

A helyszínről mindössze annyit árul el a szerző, hogy egy falu a Nagy Magyar Alföldön, a Tisza kanyarulatában, Nagyrév neve egyszer sem hangzik el a darabban. Mindenki, tehetősek és nincstelenek egyaránt a mezőgazdaságból élnek. Akinek a földje nem ad megélhetést, elszegődik a nagyobb gazdákhoz. Csendőrség nincs, csak őrszoba. Az őrjárat Szolnokról érkezik, általában Molnár őrmester vezeti, de az utóbbi időben rendszeresen vele jön a fiatal káplár, Balló Dani is. Dani apja a részvénytársaság birtokán béres.

A nyitószínben Balla Dani a kerítéshez támaszkodva áll, és nézi az ünnepi ruhában előtte elvonuló falusiakat. Molnár őrmesterrel, a felettesével beszélget. A két csendőr különös dolgot észlelt, mindkettőjüknek feltűnt, hogy sok a férfihalál, főként a módosabb gazdák körében. Az őrmester szerint ez mindig is így volt, a háború előtt és alatt, de különösen utána. Molnár úgy véli, a gazdák túl sokat esznek, és ami még veszélyesebb, sokat isznak, az viszi őket a sírba. Dani közbeveti, hogy hiszen a Bíró nevű, akit éppen temetnek, nem ivott. Akkor hát zabált – vágja rá az őrmester. Majd

hozzáteszi: jól van no! Azaz, nem érdemes firtatni a dolgot, hagyják annyiban. „*A csendőrök leginkább csak jelentéktelen dohányjövedéki kihágások után nyomoznak és ellenőrzik, hogy az állami meg megyei rendeleteknek kinél van, kinél nincs foganatjuk*".

A következő jelentben Mari és Dani beszélgetnek. A váratlan terhesség miatt a lánynak a faluban kell maradnia, nem tud visszatérni a szolgálatba. Elbeszéli a kedvesének, hogy Képesné, a bába náluk járt, Dávid, a falu legnagyobb gazdája üzent, elvenné feleségül. Dani dühöng, de nem ajánl házasságot, sőt, amikor Mari szóba hozza a dolgot, visszautasítja a lányt. Ő biztos állami állásban van, szó sem lehet arról, hogy azt feladja. Persze, ha valami nagyszabású, önálló nyomozásba fogna, előléptetnék! A beszélgetés végén elmereng, ha biztosan tudni lehet, hogy „*a kövér disznó hamarosan elpatkol és a lánya, a kacskalábú is a hirtelen halál-esettel köhögi magát a másvilágra…*". Ez persze csak afféle délibáb, nem okos dolog – elmélkedik Dani. Majd hozzáteszi: „*Önálló nyomozás kell ide* …!"

A nyomozómunka ezután Dani személyének köszönhetően folyamatosan jelen van a darabban. A fiatal pár beszélgetését követően kezdődik a voltaképpeni cselekmény. Mari és az anyja meglátogatják a bábát, Képesnét, akitől a lány megszerzi a gyilkos eszközt, az arzént. A következő jelenetben szintén előbukkan az erőszakos halál, mint téma. Dávid gazda házában Zsófi, a lánya felolvas az apjának, morbid módon – a férfi kérésére – halálos betegségekről.

Ezután sor kerül a Zsófi számára gyűlöletes lakodalomra. Másnap reggel Dani felbukkan az újdonsült párnál, észleli, hogy valamilyen gyanús por van a konyhaasztalon. Mari eltűnteti, azt állítja, Dávid gazda orvosságot vett be hajnalban. S ugyan csak néhány órája távozott, a kukoricaföldről meghozzák az öntudatlan Dávid gazdát. A kiérkező orvos már csak a halál beálltát állapítja meg. Dani kérdezősködik, normális-e ez a hirtelen haláleset, de az időközben a helyszínre siető idősebb csendőr, az őrmester figyelmezteti, ne okvetetlenkedjék. Dani azonban visszatér a témára, mert úgy érzi, Dávid halála körül valami nem volt rendben, túlságosan váratlan esemény volt. Molnár őrmester leinti, de Dani erősködik, neki tudnia kell az igazságot, arra hivatkozik, csendőr, nyitva kell tartania a szemét.

Az őrmester dühbe gurul: „*Te tán Scherlock Holmest olvastad, fiam, adod a mesterdetektívet? – Ha kedved van a passzióra, hajtsd a disznót a tarlóra!*”. Azt tanácsolja ifjú kollégájának, keresse a valódi tolvajt, és hagyja békén a tisztességes gazdálkodó családot. Aludjon sokat, a maga részéről, már megy is. Molnár az idősebb, passzív generációt képviseli, inkább szemet huny, nem akar konfliktust kezdeményezni. Ugyanígy az egyház sem hajlandó felelősséget vállalni a gyanús halálesetekért, magukra hagyja a falusiakat. A plébános nyilvánvalóan tudja, mi zajlik, de semmit sem akar tenni, s talán már nem is lenne rá képes, elveszítette az irányítást a lelkek felett. Keserűen mondja ki, gazság történik, s mindenki cinkos, aki némán szemléli a bűnt. Tenni azonban semmit sem hajlandó. S ahogy a vallás nem ér el a falubeliekhez, a külvilág többi képviselője is elfordul tőlük. A túlterhelt orvos nem hajlandó időt szakítani arra, hogy kivizsgálja a gyanús haláleseteket, s a tanító, a kultúra és a tudás képviselője, inkább csak megfigyelőként van jelen, szemléli a parasztokat, de nem vesz részt az életükben.

A külső civilizációtól cserbenhagyott lelkeken egyedülálló, mintegy mágikus hatalomként uralkodik a tevékenysége köré filozófiát kiépítő bába, Képesné. Hitvallása nagyon egyszerű: csak az a jó, amit megszereztél, vagy gazdag leszel, vagy koldus, minden eszközt meg kell ragadni, hogy az első körbe kerülj. A bába a matriachális falusi társadalom irányítója, a hatalom valódi birtokosa. Az élet minden lényeges mozzanatánál jelen van, magzatelhajtásnál, születésnél, halálozásnál. Ő a gyógyító, a gondtól megszabadító, és egyben a lelki teher alól feloldozó pszichológus, vagy papnő. Hosszú ideje uralkodik, de pontosan érzékeli, a fiatal csendőr kíváncsisága, nyomozása veszélyt jelent a számára. Azt is kifejezi, ha lebuknak, az egyetlen választásuk az öngyilkosság marad.

A gúnyosan Scherlock Holmes-nak nevezett Dani azonban nem a szerelmére, a valódi tettesre gyanakszik, hanem Dávid gazda fogyatékos lányára, Zsófiára. Amikor azonban Marit a lányról faggatja, a fiatal nőből ösztönösen előtör a csendőrökkel szemben táplált paraszti ellenszenv, felháborodottan visszautasítja, hogy bármilyen információt adjon. Kikéri magának, ő nem fogdmeg, nem él zsandárok zsoldján, semmit sem hajlandó mondani. A csendőrkáplár azonban nem adja fel, tovább kíváncsiskodik az

asztalon látott porról, kérdi Marit, tanúsítja-e, hogy a por fehér volt, és nem sárga, pedig az orvos sárgát írt fel.

A darab végén a gyanúba keveredett Zsófi maga is arzénáldozattá válik, Mari pedig mindent bevall. Dani talán megrendül, de teljesíti a kötelességét, elkezdi megírni a feljelentést. Dani nem képes új világot látni, az efféle kihívás nem is érdekli, ő beépül egy rendszerbe, és azon belül akar minél jobban teljesíteni, karriert felépíteni. Háy Gyula és az őt támogató Lukács György értelmezésében, aki már a szovjet emigrációban dicsérő kritikát írt a *Tiszazug*ról, a valódi hős Mari, még akkor is, ha gyilkos. Valójában ő az Eric Hobsbawm-féle primitív lázadó, akinek nincs valódi politikai agendája, mégis, a nyomorúság és szenvedés által diktált programot hajt végre. Mari gyilkossága nem bűn a szó hagyományos értelmében, hiszen nem nyereségvágyból ölt, mint a többi asszony, csupán a gyermeke, családja jövőjét akarta biztosítani, amikor fellázadt a rendszer korlátai ellen. Azaz, kényszerből gyilkolt. Tragédiája, hogy lázadása kudarcba fullad, el kell buknia, de amint Lukács erre felhívja a figyelmet, Mari pusztulásával felborul a falu évtizedes férfigyilkos rendszere, áldozata tehát nem volt hiábavaló.

A *Tiszazug* nyilvánvalóan politikai programot készített elő, pontosabban alkalmassá vált egy efféle program előkészítésére, s ezt a szemfüles kommunista agitátorok felismerték és kihasználták. Dani nyomozói kíváncsisága szimbolikus értelmű, miközben az igazságot keresi, végig tévúton jár, hiszen az igazság Marié, a megszülető gyermeké, azé, aki ki akar lépni a régi világból, s nem azé, aki abban próbál felemelkedni. A tiszazugi tömegmérgezéseket értelmező, kommentáló értelmiségiek, szakemberek között akadtak olyanok, akik Háyhoz képest egészen más okból figyeltek fel rá és helyezték vizsgálatuk középpontjába a csendőri munkát.

A nyomozásról a csendőrnek

Az egyik értékes és alapos elemzést Szladek Barna nyugalmazott százados készítette a *Csendőrségi Lapok* főszerkesztője, Pinczés Zoltán százados felkérésére. A szerző vallomással kezdi, azt állítja, nehezebb volt megírni a szöveget, mint eredetileg gondolta. Ugyan 1930 augusztusában, amikor a cikksorozatot elkezdte publikálni, számos, saját maga által készített interjú, a nyomozást

végző csendőrökkel folytatott beszélgetések, a tárgyalásokon való személyes részvétel könnyítette a munkáját, a szövevényes ügy mégis nehezen áttekinthető és összegezhető – vallja Szladek. Ráadásul – osztja meg kétségeit az olvasóval – el kell döntenie, mi a csendőr számára fontos a terjedelmes bűnkrónikából, s ez egyáltalán nem könnyű feladat. Hogyan rendezze az anyagát, hogy ne legyen unalmas, s mégse süllyedjen a betyárkrónikák tarkafedeles füzeteinek silány színvonalára?

Végül úgy dönt, hogy a csendőri felderítés részletes bemutatása előtt összefoglalja a tömeges mérgezések lehetséges és valószínű okait. „*Hol keressük a bűn rugóit? Mi okozta ezt a tömeges elvetemültséget?*" – teszi fel a kérdést Szladek. Ezután számba veszi a botrány kirobbanása óta eltelt bő egy évben keletkezett magyarázatokat. Az általános és sokat hangoztatott politikai tényezők, a háború, a forradalmak és a kommunizmus biztosan szerepet játszottak a sajátos bűnelkövetési rendszer kialakulásában, de önmagukban semmiképp sem szolgálnak magyarázatul. A háború erkölcsi válságot idézett elő, a forradalmak megrengették a magántulajdont, mint alapvető társadalmi értéket, de az első gyilkosságokra jóval a politikai kríziseket megelőzően került sor, hiszen 1910–11-re datálható a legkorábbi, ismert arzénmérgezés.

A földéhség fontos gazdasági tényező, de önmagában szintén nem fogadható el érvként, mert az elkövetők jelentős része korántsem szűkölködő. A vádlottak nem viselték magukon a nélkülözés markáns jegyeit, sőt éppen ellenkezőleg! Nem mezítláb, foltozott cundrákban és mocskos ingben jelentek meg a bírák előtt, hanem lakkcipőben, flórharisnyában és finom bélésű plüsskabátban. A tekintélyszemélyek, a pap, a tanító és a jegyző hiánya szintén nem kellő magyarázat, hiszen néhány alkalmatlan közfunkcionárius, akik rosszul, vagy egyáltalán nem látják el a hivatalukat, nem idézhet elő tömeges deviáns viselkedést. A csendőrséget szintén értelmetlen kiemelt, vagy kizárólagos felelőssé tenni; a megelőzés sosem lehet tökéletes. Bizonyára akadtak gondatlan nyomozók és parancsnokok, akik nem jártak el kellően körültekintően, de mindez mégsem magyarázza a bűneset szövevényességét és komplexitását.

Szladek szerint a legfőbb ok sokkal inkább pszichológiai, mint bármi egyéb. Nagyrév asszonyai „*egy olyan némber*" hatalmába

kerültek, aki az egykor Hódmezővásárhelyen mérgező, hírhedt Jáger Mari méltó utódja, s aki nagyobb szuggesztív erőt gyakorolt a helyiek felett, mint az összes egyházi és világi intézmény képviselői. Emellett persze szerepet játszott a már említett földéhség, a háború okozta értékválság, az egyke, a nevelés és a vezetés deficitjei, az érzéki szerelem, s mint a szerző fogalmaz, a tiszazugiak szembeszökő kulturálatlansága, primitív, állatias gondolkodásmódja. Szladek úgy véli, a tiszazugi házasságokat inkább a kötelesség, mintsem a gyöngéd és szenvedélyes szerelem forrasztotta és tartotta össze. A háború a férjek hosszas távolléte miatt fellazította a törvényes viszonyokat, a nők nem akartak ismét visszaszokni a korábbi, durvaságot, brutalitást is magába foglaló házassági rutinba.

A százados a tömeges bűntény legfőbb magyarázatát egyértelműen Fazekasné machinációiban és személyiségében látja. Azt állítja, információi „*többé-kevésbé szavahihető emberek*" elbeszéléséből származnak, ezek alapján rekonstruálta a bába előéletét és nagyrévi tevékenységét. Tulajdonképpen Fazekasné működését a csendőri nyomozás kiemelten fontos részeként kell kezelni akkor is, ha őt magát, öngyilkossága miatt nem lehetett felelősségre vonni. Az ügy megértéséhez azonban elengedhetetlen központi és többnyire felbujtó, vagy a gyilkosságokban segítő szerepének tisztázása, pontos megértése.

Fazekasné az 1890-es években szülésznőként került a faluba, és közel negyven éven keresztül őrizte meg informális hatalmát a nagyréviek felett. Szladek szerint egyértelműen és többszörösen törvénysértő módszereket vetett be befolyása kiépítésére és fenntartására. A konkurens szülésznőt egyszerűen meggyilkoltatta, a helyi társadalom kulcsfigurájával, a főjegyzővel szeretői viszonyt tartott fenn, amivel megerősítette a hatalmát. Ellenlábasait börtönbe juttatta, s amikor a vetélytársa családtagjai a személyére terhelő bizonyítékokat kezdtek gyűjteni, az ellene vallomást tevőket megfenyegette, és bosszút állt. A százados információi szerint felgyújtatta a házaikat. A sorozatos gyújtogatások olyan rettegésben tartották az embereket, hogy kis idő elteltével senki nem mert a bábaasszony ellen fellépni, az üzelmeiről beszélni.

A magzatelhajtásokból származó bevételekhez képest jóval nagyobb kereseti forrásra tett szert a bába, amikor felfedezte, hogyan tud egyszerűen, légypapírból nyert arzénporhoz jutni. A „termék” kelendő árucikknek bizonyult. Az első áldozat, egy bizonyos Takács Lajos hátgerincsorvadásban szenvedett, ápolása túlságosan megterhelő volt a felesége számára, ezért Fazekasné tanácsát követve 1911-ben megmérgezte. 13 éven keresztül, 1924-ig zavartalanul folytak a gyilkosságok. Ekkor, egymás után két olyan eset is akadt, amelyek kapcsán felderíthetőek lettek volna a tömeges mérgezések, s inkább csak a véletlenen múlt, hogy erre nem került sor. 1924 őszén gyanús körülmények között meghalt Holyba Károly, egy vagyonos, sokgyerekes, Cibakházáról átköltözött gazda. Holybához orvost hívtak, aki hörghurutot diagnosztizált a férfinél, és különösnek találta, hogy mindössze egy héttel később Holybáné a férje halálhírével kereste fel. Az orvos kérvényezte az ügyészségnél az ekkorra már elföldelt holttest exhumálásának elrendelését, de erre, minthogy a véleménye puszta feltételezésen alapult, és a kellő pénz sem állt rendelkezésre, nem került sor. A cibakházi csendőrök ugyan nyomoztak az ügyben, de nem volt bizonyíték, azaz nem került elő a méreg, és nem álltak a hatóság rendelkezésére vallomást tevő tanuk. Mindenki rettegett Fazekasné terrorjától, lehetséges bosszújától – állítja Szladek –, ezért senki sem tett vallomást.

A Holyba-nyomozás nem hozott eredményt, de a következő évben újabb eset keltette fel a hatóságok érdeklődését. 1925 februárjában egy holttestet fogtak ki a Tiszából, a hullát Antal Andrásné nagyrévi lakosként azonosította a halottkém. Arra is hamarosan fény derült, hogy a sértett Bukovinszki Jánosné született Sebők Anna édesanyja. A nő gyanús viselkedéséből arra következtetett a nyomozóhatóság, hogy köze lehetett az anyja halálához. Talicskán tolta a holttestet a folyópartra, holott erre semmi oka nem volt. Bevallotta a gyilkosságot. Az asszonyt kötél általi halálra ítélték, de a kormányzói kegyelemnek köszönhetően megmenekült a halálos ítélettől. Ügyészségi kezdeményezésre a vizsgálat idején Bukovinszkiné férjének testét is exhumálták, de az eredmény negatív lett. Ugyanakkor a vizsgálóbíró névtelen levelet kapott, amely más nagyrévi asszonyokat is mérgezéssel vádolt. A

névtelen feljelentés következmények nélkül maradt egészen 1929-ig.

Szladek Barna a fenti két, immár vizsgálatot előidéző eset bemutatása után áttért az 1929 tavaszán-nyarán megindult nyomozás sorozatra, melynek során a csendőröknek jól szervezett, összehangolt akció keretében, eredményes módszerek bevetésével sikerült felgöngyölíteniük az ügyet. A cikksorozat részletesen beszámol a nyomozás egyes fázisairól. 1929 áprilisában három, közel azonos tartalmú névtelen levél érkezett a szolnoki királyi ügyészségre, melyek ismeretlen szerzője három nagyrévi asszonyt vádolt arzénmérgezéssel. A feljelentő szerint Takács Lajosné a férjét, Kardos Mihályné a férjét és gyermekét, Tódor Marcella a gyermekét mérgezte meg. A levelek a nevek és az állítólagos áldozatok felsorolásán kívül egyéb adatot nem tartalmaztak, az ügyészség az eset felderítését a cibakházi csendőrőrsre bízta. A nyomozók először is megpróbálták azonosítani a levelek szerzőjét. Úgy tűnt, egy bizonyos Rácz Lászlóné írta a leveleket, de az asszony tagadta, hogy köze lenne a dologhoz. A váddal kapcsolatban sem volt hajlandó többet elárulni, s mivel a kézírása a járőr szerint egyezett a levelek szerzőjének írásával, a hatóság hamis vád címén feljelentést tett Rácznė ellen.

Két hónappal később, 1929. június 9-én ismét mérgezések híre röppent fel. Ezúttal a helyi lapban, a *Kunszentmárton és Vidéké*ben közölt egy hírt Nyikos László tiszakürti lakos. Azt állította, hogy a Tiszazugban széles körben beszélnek az emberek mérgezésekről, a csendőrséghez feljelentések érkeztek, de a hatóság nem reagált a bejelentésekre. A szerző konkrét személyeket is megnevezett, azt állította, hallomásból tudja, kik az elkövetők. Amikor a csendőrök személyesen is felkeresték, bizonytalankodott, nem tudta megmagyarázni, hogyan jutott az információk birtokába. Minthogy az általa megnevezett személyek határozottan tagadták a vádakat, és semmilyen bizonyíték nem volt ellenük, Nyikost becsületsértésért feljelentette a hatóság.

Ekkor azonban, 1929. június 10-én a tiszakürti csendőrőrsre is érkezett egy névtelen levél, amelyben Szabó Lászlónét az apja, Madarász Józsefet és a feleségét pedig a férfi apja megmérgezésével vádolták meg. A helyi csendőrparancsnok, Zsoldos József tiszthelyettes további nyomozást rendelt el, és személyesen is részt vett

az ügy felderítésében. Egyéb kiindulópont nem lévén Nyikos Lászlót kereste fel, tőle próbált információt szerezni. A férfin keresztül jutott el egy fontos tanúhoz, Bíró Mátyásné szintén tiszakürti lakoshoz, aki pontosan előadta, hogyan kapott információt a mérgezésekkel kapcsolatban. Azt állította, egy mezei munka során az egyik elkövető, Madarászné beszélt neki a gyilkosságokról. Madarászné rossz viszonyban volt az apósával olyannyira, hogy a férfi elkergette a háztól. Ekkor, kényszerűségből Szabó Lászlóéknál lakott, ahol tapasztalta, hogy az idős Szabó Mihály italába a házaspár többször is kevert valamilyen port, amitől a férfi nagyon roszszul lett. Mint kiderült, kis adagokban arzént kapott, ami végzett vele. Szabóné tanácsolta Madarásznénak, hogy ő is így járjon el nehéz természetű apósával, s azt is elárulta, a nagyrévi Csordás Bálintnétől szerezte be a mérget négymillió koronáért. Madarászné beavatta a férjét, majd közösen úgy döntöttek, követik Szabóék példáját.

Mindkét házaspár vallomást tett, a csendőrök őrizetbe vették Szabóékat és Madarászékat. A fiatalok arra hivatkoztak, hogy mindkét idősebb családfő mulatós és könyörtelen természetű ember volt, féltek, elverik a vagyont, ők pedig semmit sem örökölnek. Emellett megnehezítették az életüket. Az ügy további szereplői Nagyrévre vezették a nyomozást, ahol a kérdőre vont Csordásné megrémült, bevallotta, hogy ő adta a mérget Szabónénak és Csordásnénak. A szintén gyanúba kevert Fazekasné azonban, akiről az érintettek azt állították, ő volt az arzén forrása, tagadott. A hat személyt őrizetbe vették, és Szolnokra szállították őket. Csordásné a vizsgálóbíró előtt tagadta, hogy az arzén Fazekasnétól származott, a két házaspár pedig csak közvetett információt adott. Végül Csordásné, Szabóék és Madarászék vizsgálati fogságban maradtak, Fazekasnét azonban, kellő bizonyíték hiányában, szabadlábra helyezték.

A tiszakürti esetek nyilvánosságra kerülését követően névtelen levelek „*egész özöne indult meg*” – állítja Szladek beszámolójában. Az egyik Holyba Károly ügyében született, a levélíró állítása szerint a férfit a felesége mérgezte meg. Elrendelték a nyomozás újrafelvételét, az ügyön három csendőr dolgozott Császár János tiszthelyettes vezetésével. Bartók József őrmester sikeresen felderítette, hogy a Holybára vonatkozó információ az áldozat fiától,

Holyba István tüzértől származott, aki az újságokból értesült a mérgezésekről. Ennek kapcsán ismét felmerült benne régi gyanúja, hogy apját a mostohája gyilkolta meg. Minthogy több levél is érkezett a tiszakürti csendőrséghez, a hatóság a feljelentések alapján végezte a felderítő munkát. A vádlottak egymásra tett vallomásai és titokban kihallgatott beszélgetés során szerzett információk nyomán tárultak fel a tömeges gyilkosságok részletei. A nagyrévi nyomozás nyár közepén, július 15-én kezdődött, négy nappal később a csendőrök ismét eljutottak a mérgezések főszereplőjéhez, Fazekasnéhoz. Július 19-én reggel akarták őrizetbe venni az asszonyt, aki azonban számított a letartóztatásra, s mielőtt a hatóság emberei elfogták volna, megitta a régen elkészített lúgkőoldatot.

Fazekasné öngyilkosságával az ügy sajátos fordulatot vett, hiszen a legfőbb elkövető és egyben a legfontosabb tanú elérhetetlenné vált. Az immár néma bába a többiek számára lehetőséget adott arra, hogy bűnbakként kezeljék, őt tegyék meg felelőssé a gyilkosságok kitervelésében és végrehajtásában. A felderítést nehezítették, sokszor ellehetetlenítették a körülmények. Évekkel, esetleg évtizedekkel korábban elkövetett gyilkosságok ügyében kellett nyomozni, amikor a bizonyítékok eltűntek, a helyszín nem állt a hatóság rendelkezésére, az áldozat testét elhantolták, az elkövetők életkörülményei jelentősen megváltoztak. A legfőbb bizonyítékot a megmérgezettek holttestének vegyvizsgálata jelentette, amely több tucat esetben egyöntetűen pozitív eredményt hozott. Általában jóval több arzént találtak az áldozatokban, mint amennyi a megmérgezésükhöz szükséges volt.

Az első letartóztatásokat követően a szolnoki szárnyparancsnok, Danielovics Zsigmond százados, erősítést rendelt el, Császár János tiszthelyettes, cibakházi őrsparancsnok vezetésével összesen kilenc csendőr nyomozott az elkövetők után. Azaz, az ügy kiemelt figyelmet kapott, nemcsak a sajtóban, hanem a hatóság részéről is. A szisztematikus nyomozás szellemi irányítója Danielovics százados volt, de az összehangolt, jól szervezett nyomozásban több csendőrőrs tagjai vettek részt. Szladek szerint a siker egyik kulcsa a csendőrök pszichológiai érzékenysége volt. A nyo-

mozók nem megfélemlítették a gyanúsítottakat, hanem ellenkezőleg, próbáltak bizalmas légkört teremteni a kihallgatások során, mintegy azonosulva a kérdőre vontak szempontjaival.

Szladek írásában számba veszi a nyomozás teljes eredményét, röviden összegezve, de egyenként ismerteti az összes gyanúba került, vádlott és áldozat esetét Nagyréven és Tiszakürtön egyaránt. Ennek alapján a csendőrolvasók pontos képet alkothattak az ügy kiterjedtségéről, a gyilkolás gyakorlattá válásáról, és arról is, milyen komoly energiát igényelt a hatóság részéről a gyilkosságok felderítése. A százados, mint résztvevő megfigyelő, aki nyomon követte a csoportos perek menetét, részletekbe menően ismertette az ügyészségi munkát és a bírósági eljárást. Hangsúlyozta a csendőri felderítés jelentőségét, amely kulcsfontosságúnak bizonyult az esetek végső kimenetele szempontjából, mert „*a vádlottak a főtárgyaláson beismerő vallomásukat visszavonták s ez a csendőri jelentés adta meg a tárgyalást vezető elnöknek és ügyésznek a lehetőséget, hogy a most tagadásban lévő vádlottakra az elkövetett bűncselekményeket rábizonyítsák*".

Minthogy az áldozatok háromnegyede férj, akiket a feleség küldött a másvilágra, Szladek arra a következtetésre jut, hogy a gyilkosságok legfőbb okát a falusi, boldogtalan, fojtogató légkörű házasságokban kell keresni. A szerző egyenesen azt állítja, a házasság intézménye a bajok forrása.

„*Egy bizonyos. A házasság a mai formájában, azaz inkább az emberek értelmi fokának mai állása mellett, sokkal több tragédiának előidézője, mint derűnek, s boldogságnak. A falusi házasság meg azért különösen veszedelmes, mert valósággal egymáshoz bilincsel két embert, akikből, vagy akiknek egyikéből a szerelem elillant s annak helyét – talán éppen az egymáshozbilincseltség folytán – a gyűlölet váltotta fel*".

A szerző azzal érvel, hogy míg a városban a boldogtalan kapcsolatokból könnyebb kiutat találni szórakozás, flört, vagy egy ügyvéd segítségével, aki megszabadít a terhessé vált házastárstól, a faluban ez sokkal komplikáltabb, nehezebben megoldható. Mindez persze önmagában nem magyarázat a történtekre, ezt Szladek százados is tudja, hiszen a falvak döntő többségére mégsem jellemzőek a Tiszazugban elkövetett mérgezések.

Végső konklúziójában az összebilincselt házastársak elkeseredése mellett Szladek számos egyéb szempontot mérlegel. Számba veszi a bábák erkölcsi felelősségét, a halottkémek alkalmatlanságát, az endogám házasságkötések jelentőségét. A főszervezők, méregosztók motivációinál Fazekasné érzelemmentes, iparszerű működését emeli ki, ő egyértelműen pénzszerző eszköznek tekintette az arzént. Takács Lajosné inkább szimpátiát akart kelteni, a népszerűséget kereste sorstársai körében, s szinte ingyen, vagy apró ajándékért, némi pálinkáért cserébe adta az elkövetőknek a gondoktól megszabadító mérget. A szerző a motivációs tényezők között kiemeli az egyke elterjedtségét, hiszen a kérdéses években drámaian lecsökkent a születések száma.

Végül Szladek kitér a gyilkosságok rutinná válására, egy elv elterjedésére, amely intézményesítette az arzénmérgezéseket. Gyakorlattá vált a nagyrévi és részben a tiszakürti asszonyok körében, hogy a terhessé vált családtagtól, elsősorban a férjtől meg kell szabadulni. A százados a bírósági tárgyalások során szembesült a bűntudat hiányával, az elkövetők nem mutattak bűnbánatot, mert nem értették, hogy amit elkövettek, az valójában törvénytelen, sőt a létező bűntények legsúlyosabbika. A társadalommal ellentétben családtagjaik megmérgezését nem tartották gyilkosságnak, sokkal inkább szükséges és a részükről indokolt cselekedetnek, amit kényszer szült, s a mérgezések nagy számossága legalizált. A szerző arra is felhívja a figyelmet, időszerű újragondolni a tiszta falu–bűnös város sztereotípiát, hiszen a gyilkosságok alapjaiban rengetik meg a közkeletű, de nyilvánvalóan hamis elképzelést. Szladek precíz és körültekintő anyaggyűjtése és elemzése ma is jól használható forrás a bűnesetek rekonstrukciójához, a tömeges mérgezések értelmezéséhez.

A nyomozó kézikönyve

A tiszazugi arzénes gyilkosságok esetében a nyomozás, a felderítő munka eredményességét nemcsak a nyilvánvalóan szakmailag elfogult, a csendőrökkel azonosuló nyugállományú százados, Szladek Barna ismerte el, de a közvélemény és a sajtó is osztotta ezt a nézetet. Milyen szakirodalom állt a csendőrök rendelkezésére, miből dolgozhattak a nyomozás során? Az 1911-ben csendőrök számára kiadott tankönyv szerzőpárosa, Kármán Elemér és

Soltész Imre részletesen kitér a mérgezések sajátos természetrajzára, és a felderítés szükséges lépéseire. A szerzők állítása szerint a híresztelések, pletykálkodás a mérgezéses esetek szükséges következménye, az elkövetők és a cinkossá váló tanúk, suttogva, egymás között emlegetik a bűntényeket.

„*A nép körében sokszor járnak szájról-szájra hírek arról, hogy bűntett követtetett el, s arról, hogy azt ki követte el. Először csak itt-ott beszélnek róla és inkább csak odavetett kijelentéseket tesznek, utóbb jobban terjed, mindenki told hozzá valamit, változtat rajta valamit, akaratlanul vagy akarva lódít nagyokat, mond többet, vagy rosszabbat. Így sokszor a sok beszédből a pletyka, a tréfa vagy a rosszakarata egész összevisszaságot teremt, úgy hogy a csendőr fülébe hihetetlenebbnél-hihetetlenebb dolgok jutnak*".

Kármánék azt tanácsolják az ügyben eljáró csendőrnek, figyeljen a suttogó híresztelésre, hiszen fontos és hiteles információk forrása lehet, sokszor az egyetlen mód, hogy a bűntény lelepleződjön. Ugyanakkor alaposan vizsgálja ki a híresztelés igazságtartalmát, ne vegye készpénznek mindazt, amit az emberek egymásról beszélnek, fogadja fenntartással a titkos feljelentéseket. Kissé általánosnak tűnő tanács, de a szerzők felhívják a csendőrök figyelmét a konkrét esetekre. A családon belül elkövetett bűntényekről szóló információkat kiemelten kell kezelni: „*Ilyenek első sorban azok, a melyek családi körben lettek elkövetve; p. o. a férj gyanus körülmények között halt el, s a szomszédok beszélik, hogy a menyecskének kedvese van …*". A híreszteléseket nem szabad figyelmen kívül hagyni – hangsúlyozzák Kármánék – például mérgezés, magzatelhajtás, gyermekölés esetében. Ha efféle ügyekről beszélnek az emberek, a csendőr azt haladéktalanul jelentse a felettesének, a hatóság indítson vizsgálatot.

A tankönyv tanácsa szerint azonosítani kell a hír forrását, a csendőrnek szüksége van besúgókra. Akkor jár el helyesen, ha szisztematikus kérdezősködésbe fog, minél több tanút kifaggat, és a mozaik információkból megpróbálja összerakni a kirakós egyes elemeit. Újságcikkből is értesülhet a csendőrség lehetséges bűntényekről, ilyenkor a szerkesztőségnél kell informálódni, honnan kapták a hírt.

A szerzőpáros külön fejezetben tárgyalja a mérgezéseket. „*A mérgezés a legalattomosabb ölési módok egyike s így kiderítése a*

legnehezebb feladatok közé tartozik". Azért alattomos, mert váratlan, az elkövetők sokszor valamilyen betegség tünetével leplezik el a rosszullét és a halál valódi okát. Kármánék a leggyakoribb mérgek között említik a kékkövet, ciánkálit, foszfort, kénsavat, és természetesen az arzént is. Ez utóbbiról azt állítják:

„Az arzén kisebb mértékben is öl. Tünetei a hányás, égető szomj, kraczoló, égető érzés a torokban, gyomorfájás, ájulás és fájdalmak a czombokban. Az arzénnal mérgezettek izzadsága és lehellete némelyek állítása szerint fokhagyma szagú".

Az alapos és gyakorlatias kézikönyv sokféle esetet számba vesz, különösen hasznos olvasmány lehetett a híresztelésekre, suttogó pletykálkodásra és a mérgezésekre vonatkozó rész. A szöveget olvasva az a benyomásunk támad, hogy a tiszazugi arzénmérgezések tankönyvi esetek, amikor az elkövetők szinte előre megírt forgatókönyvet követtek.

Összegzés

A tiszazugi mérgezéseket sikeresen felderítette a csendőrség, persze, ahogyan ez nagy botrányt kavart bűnügyek esetében szokásos, számtalan kérdés maradt megválaszolatlan az eltelt közel kilencven évben. Az első ezek közül, ami már a leleplezéskor is foglalkoztatta a közvéleményt, hogyan tudták az elkövetők évtizedekig megőrizni a titkukat úgy, hogy az érintett falvakban a gyilkosságok nagyon is közismertek voltak. Szladek Barna nyugalmazott rendőr százados fent bemutatott, és közvetlenül a gyilkosságok leleplezését követően publikált elemzése elég pontosan feltárja az okokat, melyek között a mérgezéseket kiötlő, gyakran végrehajtó, és az ezekhez eszközt biztosító bábák, különösen Fazekas Gyuláné informális hatalma mindenképp meghatározó jelentőségű.

Szintén kérdés, hogyan lehetett ilyen magas, közel száz a gyanúsítottak száma? 39 esetben indítottak eljárást a vádlottak ellen, miként volt lehetséges ez a nagy számosság? Az érintett községekben az arzénmérgezés bevett szokássá, mintegy kialakult gyakorlattá vált az első világháború előtti évektől a botrány kirobbanásáig, 1929-ig. Könnyű és gyors megoldást kínált, Fazekasné biztosította a méreganyag hozzáférhetőségét. Mentesítette a bűntudattól az elkövetőt, hogy a falvakban elterjedt nézet szerint a

„megétetés” nem számított gyilkosságnak, inkább kényszer szülte, önsegítő akciónak tekintették. Sokan elszánták magukat erre a tettre, ráadásul a falusi társadalom egyes csoportjainak tudtával, gyakran jóváhagyásával.

Vajon sikerült-e minden gyilkosságot felderíteni a hatóságoknak? Valószínűleg nem, feltehetően a gyanúba kerültek közül is többen megúszták családtagjaik megmérgezését. A nyomozás körülményei rendkívüliek voltak, hiszen az elkövetés és a felderítés között gyakran évek teltek el, nem állt kellő és közvetlen bizonyíték a hatóságok rendelkezésére, nem lehetett rekonstruálni a bűntény helyszínét, a mérgezés természetéből következően nem mindig voltak tanuk, az elkövetők pedig a legtöbbször tagadták a vádakat. A csendőrség kiterjedt nyomozást folytatott több tiszazugi településen, ami költségesnek bizonyult és rendkívüli erőfeszítést igényelt. Az egykori gyilkosságok talán legsúlyosabb következménye, hogy az érintett falvakban, különösen a Nagyréven élők körében máig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, pontosan mi és miért történt, a helybeliek megsínylik a külvilág gyakran szenzációéhes kíváncsiságát, a szégyenbélyeget, amit nem tudtak lemosni magukról a leszármazottak. A tragédia kollektív feldolgozása lassú folyamat, ami jelenleg is zajlik, kérdés, hogy az érintettek megkapják-e a külvilág, a mai társadalom részéről az ehhez szükséges segítséget.

Irodalom és forrásjegyzék

Dr. Balás Elemér (1900): A bűnvádi nyomozás teljesítése a csendőr-járőr által. Tanulmány. A Bűnvádi Perrendtartás nyomán. Budapest: Kalmár Arnold.

Háy Gyula (1945): Tiszazug. Budapest: Athenaeum.

Hobsbawm, Eric (1974): Primitív lázadók. Budapest: Kossuth.

Kármán Elemér–Soltész Imre (1911): A nyomozás tankönyve. Útmutatás a bűnügyi nyomozás alkalmával követendő eljárásra nézve a M. Kir. Csendőrség számára. Budapest: Franklin-Társulat.

Lukács György (1970): Magyar irodalom – magyar kultúra. Budapest: Gondolat.

Magyar Nemzeti Levéltár Jász- Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (MNL JNSzML) VII. 1.a. Alispáni iratok.

Mátay Mónika szerk. (2016): Méregkeverők. Budapest: Korall.

Mátay Mónika – Trádler Henrietta: Áldozatok a háború után: arzénnel mérgezett veteránok. In Majoros István – Antal, Gábor – Hevő Péter – M. Madarász Anna szerk. (2015): Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára. Budapest: ELTE BTK, 715–732.

Szladek Barna (1930): A tiszazugi tömegmérgezés 1– 9. Csendőrségi Lapok 1930. augusztus 1. 695–698., augusztus 10. 721–724., augusztus 20. 751–754., szeptember 1. 777–782., szeptember 10. 810–814., szeptember 20. 843–846., október 1. 866–869, október 10. 895–898., október 20. 922–925.

Trádler Henrietta (2015): A Minden dolgok folytatása modern boszorkány arcai: a tiszazugi bábakép a sajtóban. In Smid, Bernadett (szerk.) Minden dolgok folytatása: Tanulmányok Deáky Zita 60. születésnapjára. Budapest: ELTE BTK Néprajzi Intézet, 559–576.

Kerepeszki Róbert

A kábítószerek terjedése és a kábítószereket ellenőrző központi szerv a Horthy-korszakban

Bevezetés

„Élt egy ember a lokálban, akit valamennyire rokonának érzett s aki a maga óvatos, gyanakvó módján érintkezett is vele. Ez az ember Achmed volt, a kávés. Kapcsolatuk titkos volt, olyan titkos, mint a minden a pálma életében: az emlékek hajszálcsövein át érintkeztek, szavak és gondolatok nélkül. Achmed néha ránézett és vizet adott neki: ennyi volt az egész. Achmed kövér volt és fekete, piros bugyogóban járt, kokainnal is kereskedett s egyszer, amikor razziáztak a lokálban, villámgyors mozdulattal elásta kokainkészletét a pálma tövébe, a gyökerek alá. Később kikaparta a kokaint s ezen a napon dupla adag vizet adott a pálmának és tenyérből megöntözte leveleit is. A pálma eltűrte ezt a cinkosságot, megértette, hogy az emberek kokaint szednek az élet ellen s értette Achmed-et, aki éppen olyan szótlanul és engedelmesen élt a lokálban, az idegenek között, a reflektorfényben, némán és sötét indulatokkal szívében, mint a pálma.” Ezeket a sorokat a kortárs író, Márai Sándor vetette papírra, amivel szemléletesen adott képet a két világháború közötti bárok, lebujok, szórakozóhelyek titkos világáról, valamint arról, hogy milyen szerepet töltöttek be ebben a kábítószerek.[1] Nem véletlen, hogy a magyar irodalmi és művészeti elit tagjait (is) foglalkoztatta/megihlette a jelenség, sőt ismert tény, hogy többük élt is narkotikumokkal (elég csak példaként Csáth Gézát vagy Kosztolányi Dezsőt említeni).[2]

A kábítószerek, ezek között is előbb a Kínából származó ópium, majd a morfium és a kokain egyre szélesebb körben tör-

1 Márai Sándor (1943): Pálma. In. Ő: Kabala. Révai, Budapest, 277. – Ezúton is köszönetemet fejezem ki Papp Istvánnak, amiért felhívta a figyelmemet erre a szövegre.
2 Arany Zsuzsanna (2017): Kosztolányi Dezső élete. Osiris, Budapest.

ténő illegális terjesztése és fogyasztása a 19. század második felére és a 20. század elejére tehető. Azonban ekkor még nem alakult ki a különböző narkotikumok terjesztésével, azok birtoklásával és a velük való visszaéléssel kapcsolatos jogi szankcionálás, sőt bizonyos szerek a hétköznapokban is jelen voltak. A kokaint például gyermekeknek is ajánlották fogfájás esetén, a világhírű pszichiáter, Sigmund Freud az 1880-as években még más betegségek kezelésére is javasolta, így – ma már morbid iróniaként értékelhetően – a morfiumfüggőség megszüntetésére, de egy manapság is népszerű üdítő-ital egészen a 20. század elejéig tartalmazta ezt a kábítószert. Ismert történelmi személyiségek is éltek narkotikumokkal, elég csak a magyar történelemből példaként említeni Ferenc József császár és király feleségét, Erzsébet királynét, aki álmatlansága és depressziója leküzdésére kokaininjekciókat alkalmazott. A kábítószerek „hétköznapivá" válását jelzi az is, hogy Sir Arthur Conan Doyle világhírű regényhőse, a detektív Sherlock Holmes is gyakran stimulálta az elméjét kokainnal vagy morfiummal, amit az író gyakran meglehetős részletességgel mutatott be műveiben.[3] De már a korabeli magyar sajtó is elrettentő példaként írt a külföldi, elsősorban angliai[4], amerikai,[5] vagy francia[6] esetekről.

Az 1912-ben megkötött hágai nemzetközi ópiumegyezménynek hiába volt egyértelmű célja a narkotikumok terjedésével szembeni államközi összefogás megteremtése, a folyamatot megakasztotta és jelentősen hátráltatta is az első világháború kitörése, illetve annak évekig tartó elhúzódása. A frontélmények – ezeken

3 A kábítószerek történetéről magyar nyelven legrészletesebben lásd BAYER István (2000): A drogok történelme. A kábítószerek története az ókortól napjainkig. Budapest.

4 A Budapesti Hírlap 1911 januárjában például arról számolt be, hogy „Angliában ijesztő mértékben szaporodnak a morfium, kokain és más hasonló kábítószerek áldozatai. A gyógyszerészek és drogisták közlései szerint főképp a szellemi munkások, írók, színészek, politikusok és orvosok, azonkívül különösen az előkelő társaság hölgyei rabjai ezeknek a mérgeknek." Budapesti Hírlap, 1911. január 5.

5 Ugyancsak a Budapesti Hírlap már 1886-ban azt közölte, hogy „az Egyesült Államokban valóságos mániává lett a kokain használása". A sajtóorgánum arról a megdöbbentő körülményről számolt be, hogy a tengerentúlon „férfiak és nők egyaránt élnek [kábítószerekkel] abban a hitben, hogy erősíti az idegeket és pótolja az alkoholt. Alig van korcsma, ahol kokainnal föleresztett szikvizet ne mérnének". Budapesti Hírlap, 1886. március 12.

6 Például figyelmet kapott a magyar lapokban a budapesti egyetem francia lektorának morfium-túladagolás miatt Párizsban bekövetkezett halála. Pesti Napló, 1912. december 28.

belül elsősorban az átélt megrázkódtatások által okozott poszttraumás stressz szindróma (PTSD), a harcok során szerzett krónikus idegrendszeri és fizikai sérülések, az erőszak mindennapossá válása – bőven elegendő lélektani alapot adtak ahhoz, hogy a háború után különösen a nagyvárosokban letelepedő egykori katonák számottevő része váljon potenciálisan vagy ténylegesen a bódítószerek rabjává. Ez a jelenség Magyarországon is megfigyelhető volt, és különösen súlyosbították az összeomlás, a forradalmak, illetve a területi elcsatolások traumáinak negatív morális hatásai, amik összességében a korábbi társadalmi normák meggyengülését eredményezték. Terjedt a bűnözés, illetve nőtt a más deviáns cselekedetek száma, ezeken belül is az öngyilkosságok és a függőségek. Jogosan merül fel a kérdés, hogy be lehet-e határolni a kábítószerekkel való visszaélések mértékét, tényleges veszélyt jelentett-e ez az új „bűnös szenvedély" a korabeli magyar társadalomra, valamint az, hogy rendészeti szempontból hogyan próbálták ezt akkoriban kezelni.

Morális pánik vagy tényleges veszély? A kábítószerek terjedésének mértéke

Kétségtelen tény, hogy a kábítószerek megjelenése és terjedése – a valóságtól való menekülést jelentő öngyilkosságokhoz hasonlóan – rendkívüli módon foglalkoztatta a korabeli magyar sajtót, főképpen akkor, ha közismert személyiség vált érintetté. A legszemléletesebb példája ennek a fiatal arisztokrata, báró Kövess Jenő 1929 januárjában bekövetkezett, a külföldi sajtóban is figyelmet kapó halála, aminek közvetett oka a kábítószer-függőség volt.[7]

A sajtó felfokozott érdeklődése mögött elsősorban a narkotikumok idegenszerűsége (mondhatni „egzotikuma"), illetve a szenzációkeltés állt. A bulvárosabb jellegű sajtótermékek a különböző esetek kapcsán – gyakran egészen bizarr részleteket közölve – igyekeztek minél inkább „kiszínezni" a történeteket, amivel nem-

7 Lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), K 428, f) sorozat, Magyar Távirati Iroda lapszemle, 1929. január 28. – Az ügy egészéről lásd részletesen KEREPESZKI Róbert (2017): Kövess báró halála – Egy Horthy-kori arisztokrata és a kábítószerek világa. Kommentár, 4. szám, 71–92.

csak az elborzasztás lehetett a szándékuk, hanem groteszk módon a „szórakoztatás" is. Ugyanis a (bulvár)sajtó természetéből adódó minél nagyobb példányszámú eladhatóság már akkor is döntő szempont volt, ennek érdekében a szerkesztők és a zsurnaliszták a megdöbbentő esetekkel (is) igyekeztek elérni a közönség érdeklődésének fenntartását. Mivel a narkotikumok terjedése és romboló hatása még viszonylag új jelenségnek számított, könynyen meg lehetett fogni az olvasók fantáziáját (és – főleg – pénztárcáját) azzal, hogy mik történhettek a „kokainorgiák" helyszínein. A közelmúltban a témának terjedelmes tanulmányt szentelő Sárosi Péter szerint „a sajtóbeszámolók hatására az a kép alakult ki, hogy a kokainfogyasztás olyan fenyegetés, amely közvetlen veszélyt jelent a társadalmi rendre, a közerkölcs teljes fellazulását hozza magával". Hozzátette: „a kokain-jelenség súlyát, elterjedtségét tekintve a média a valóságosnál jóval nagyobb problémát mutatott be, jellemzően túlbecsülték a deviáns csoport létszámát, és jócskán felülbecsülték a teljes leépülés kockázatát és a függők arányát a fogyasztók körében". Sárosi vizsgálódásai szerint az 1920-as évek közepéig meredeken emelkedett a korabeli sajtó érdeklődése a kábítószerek terjedése iránt, ami aztán az évtized második felében stagnált, majd csökkent addig, hogy „a 30-as évek végére és a negyvenes évekre a kokain szinte teljesen eltűnik a médiából". A sajtóérdeklődés kapcsán arra a megállapításra jutott, miszerint valószínűsíthető, hogy „amennyire felnagyította a jelenség valós elterjedtségét a 20-as évek közepén a média, éppen annyira kevésbé lehet a valós fogyasztás elterjedtségére következtetni a 30-as években a média-beszámolók csökkenéséből. Egy klasszikus morális pánikjelenséggel állunk szemben."[8]

Noha a korabeli sajtó kétségtelenül felnagyította a jelenség súlyosságát, mégis számos morális és rendészeti veszélyt rejtett magában. Az egyik korabeli szaklap, a Magyar Detektív például a következőkre hívta fel a figyelmet 1933 őszén: „Az emberi lélek egyik – sajnos, mind gyakrabban tapasztalható – megnyilvánulása

8 SÁROSI Péter (2017): Kokain és morális pánik Budapesten az 1920-as évek média-beszámolói alapján. socio.hu Társadalomtudományi Szemle, 4. szám, 43–76. Online: https://socio.hu/uploads/files/2017_4/26_sarosi.pdf (letöltve: 2018. augusztus 15.) – Idézetek a 45. és 47. oldalon.

az a gyengeség, hogy szeret az élet bajai elől menekülni s a küzdelem helyett keresi a kényelmes megoldásokat, ha mindgyárt [sic!] kárára is van az önmagának vagy embertársainak. […] A gyengelelkű ember szívesen menekül a feledést hozó bódítószerekhez, hogy túltegye magát a gondokon. Mások petyhüdt idegeiket csak úgy tudják ébren tartani, ha erős izgatószereket használnak. Vannak, akik a divat, vagy a kíváncsiság áldozatai és az olvasott, vagy látott példa után indulva, esnek bele a kábítószerek élvezetének bűnébe. Bűnnek kell mondani ezt az öngyilkos szokást, mert aki elköveti, vétkezik önmaga és a társadalom ellen. Az ilyen ember teste-lelke egyaránt tönkremegy, emberi ronccsá válik és ha nem is lesz mindig veszélyes a társadalomra, annak hasznavehető tagjául sohasem lehet tekinteni. […] Európában csak a kikötővárosok söpredék népe, vagy az ilyenek tanyáit felkereső enervált intellektuellek űzik a kokain és morfium élvezetét s az ő útjukon kezd terjedni más helyekre, rendszerint csak olyan városokba, ahol erősen fejlett éjszakai élet van. Az éjjeli nagyváros elesettjei, vagy simaarcú gyanús lovagjai közül kerül ki a legtöbb morfinista, vagy kokainista s tőlük tanulják el azok is, akiket a kíváncsiság visz rá erre a káros élvezetre.” A lap ugyanakkor úgy látta: „Nem hisszük ugyan, hogy nálunk valaha is erősebben talajra tudna találni a kábítószerek élvezetének rossz szokása, mégis, hogy annak terjedése a mai kereteket túl ne lépje, sőt azt a legrövidebb idő alatt teljesen kiirthassuk, módokat kell találnunk, amelyek segítségével mindörökre távol tudjuk tartani a mi egészséges népünktől ezt a ragályt, amely a nyugatról jövő kultúra redőiben meghúzódva próbál gyökeret verni és elhatalmasodni a társadalom rovására.” Ebben fontos szerepet szánt az ún. „preventív” védekezésnek, amelynek egyik fontos eleme a mozi-cenzúra szorgalmazása. Ugyanis – vélte a sajtóorgánum publicistája – „gyakran látunk filmeket, amelyek egyenesen iskolapéldával szolgálnak a kábítószerek élvezetére. Látunk képeket a vásznon leperegni, ahol ennek a szenvedélynek a rabjai félholtan fetrengenek az ópiumbarlangokban s ezek a képek a kívánatosság ingerlő mázával vannak bevonva. Lehet, hogy ezek a képek inkább elrettentő példával kívánnak szolgálni, de az sincs kizárva, hogy mégis csábító hatást fejtenek ki a nézőre.”[9] A kétségtelenül régies megfogalmazás ellenére

9 Kokainvilág Budapesten. Magyar Detektív, 1933. november 15.

a lap hasábjain megjelent cikk gondolatai akár a mai világtól sem állnak olyan távol…

A kábítószer-fogyasztás tényleges mértékéről több okból sem kaphatunk egzakt képet. Egyfelől azért, mert a különböző narkotikumok élvezete nem számított jogi értelemben büntetendő cselekedetnek, ezért csak szórványos adatokkal rendelkezünk a káros szenvedéllyel élők számáról. Másfelől a függők – ha csak nem kerültek orvosi kezelés alá – igyekeztek titokban tartani „bűnös élvezetüket”, mivel ez a társadalom többsége számára deviáns magatartásnak minősült. Néhány árulkodó adat azonban a kábítószerek aggasztó terjedésére utal, noha persze korántsem akkora mértékben, ahogy azt a korabeli szenzációhajhász sajtó sugallta, és – egy korabeli kiadvány szavaival élve – a jelenség Magyarországon „népegészségügyi problémát” nem okozott.[10]

Egy 1920-as évek végén megjelent statisztikai tanulmány szerint az „intoxikációs és infekciós elmezavarral” elmegyógyintézetben ápolt betegek száma 1920–1925 között három, míg 1926–1928 között kilenc volt, ami feltűnő emelkedésnek tekinthető, ám az ilyen kórintézményekben fekvő pácienseknek mégis csak alig 0,5%-át tette ki.11 A korszak orvos-szakmai felfogása a „pszichopaták” közé sorolta „a narkomániások, a méregszomjasok nagy csoportj[át] is, ezek között elsősorban az alkoholisták, valamint a morphium, kokain és más bódítóanyagok iránt legyőzhetetlen szenvedéllyel viseltetőknek utóbbi időben mindinkább növekedő tábor[át]”.[12] A kábítószerfüggő szenvedélybetegek egy része a lipótmezei, illetve az angyalföldi állami elme- és ideggyógyintézetben kap(hat)ott kezelést, de a számuk vélhetően jóval magasabb lehetett a magánszanatóriumokban.[13] Szemléletes példa ezzel kapcsolatban a főváros VIII. kerületében működő Pajor Szanatórium, amely az 1920-as évek közepén idegosztályt nyitott meg, és

10 Schuler Dezső (1937): Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten, II. kötet. Budapesti Statisztikai Közlemények, 90/1., Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest, 217–218.

11 Szél Tivadar (1929): Az elmebetegség mint tömegjelenség, II. rész. Magyar Statisztikai Szemle. 6. szám, 607.

12 Fabinyi Rudolf (1933): Előítélet – Psychopathia – Elmebaj. Magyar Szemle, 1933. november, 241–250.

13 Vö. Siró Béla (2010): Társadalom és elmebetegügy a világháborúk közötti Magyarországon. In. Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára. Szerk. Kovács Zoltán, Püski Levente. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 334.

„mérsékelt klinikai árakon” a „kedély- és idegbetegek részére, elmebetegek kizárásával [!], morfium- és alkohol elvonó kúrákkal” hirdette magát a korabeli lapokban.[14]

A számszerű adatokhoz visszatérve, az 1930-as évektől rendelkezünk részletesebb adatokkal a kábítószer-függőkre vonatkozóan, ami jelzi a fokozottabb hatósági figyelmet is. Egy 1930 februárjában megjelent tanulmány szerint a budapesti államrendőrség keretén belül alakult és a narkotikumokkal történt visszaélésekre szakosodott detektívcsoport 1926-os megalakulása óta „137 egyént tart nyilván és 288 egyént juttatott a bíróság vagy más hatóság kezére”.[15] Ugyanezen év októberében a Népjóléti Minisztérium osztálytanácsosa, Dr. Mozsonyi Sándor egyik előadása során arról számolt be, hogy „a budapesti rendőrség nyilvántartásában harminckilenc rendőri felügyelet alatt álló nő, 26 éjjeli életet élő egyén (öt színész, öt artista, egy táncmester, két bárszínész, egy főpincér, kilenc pincér, egy szakács, két kenyeresleány), hat gyógyítással foglalkozó (két orvos, két orvostanhallgató, egy fogtechnikus, egy szülésznő), két gyógyárunagykereskedő, tizenhat állásnélküli (nem okleveles) gyógyszerész, négy drogista, hét gyógyáruügynök és hatvankilenc egyéb foglalkozású ember szerepel mint notórius kokainista és kokainterjesztő.”[16] Ez összesen 169 személyt jelentett, ami azt mutatja, hogy ugyanazon év februárja és októbere között közel negyedével nőtt a nyilvántartottak száma.

A későbbiekben bemutatásra kerülő Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv orvosa, Temesváry György szerint 1935-ben összesen már 350 fő szerepelt a nyilvántartásban, akik közül 109 függő, 241 üzér volt. Ám Temesváry is megjegyezte, „kétségtelen, hogy a jelzett számoknál a valóságban sokszorosan több mind a betegek, mind az üzérek száma”. Az általa közölt kimutatás is rendkívül szemléletes: „A 109 (nyilvántartott) kábítószerélvező – majdnem kizárólag cocainisták – közül 39 férfi és 70 nő; foglalkozás szerint erősen megoszlanak ugyan, de feltűnő a kéjnők nagy száma (49). A 241 kábítószerüzér – majdnem kizárólag cocainterjesztők – közül 210 férfi és 31 nő; mégpedig 37 külföldi és 204

14 Fővárosi Hírlap, 1927. április 13.
15 Baranyai Zoltán (1930): Morfinománia, kokainománia. Magyar Szemle, február, 108.
16 Újság, 1930. október 26.

belföldi honos. Foglalkozás szerint vezetnek a – többnyire állástalan – iparosok és kereskedők (összesen 58), a gyógyszerészek (48), a kéjnők és pincérek (12-12), a magántisztviselők (9), a gyógyárunagykereskedők és drogisták (7-7), az orvosok (6), az orvostanhallgatók (4), az artisták, a portások és a gyógyszerész-gyakornokok (3-3)."[17] Az ugyanezen évről kiadott hivatalos kormányjelentés és statisztikai évkönyv szerint azonban 1935 végén már 417 személy szerepelt a Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv nyilvántartásában, akik között 123 fő volt a függők, 294 fő pedig a többségükben szintén „toxiomaniás" üzérek száma.18 A következő évi kormányjelentés még magasabb számokat közölt: eszerint már 170 kábítószer-élvezőt és 378 terjesztőt, tehát 548 személyt tartottak nyilván.[19] Összes számuk 1942-re elérte a 800 főt.[20] Figyelembe véve, hogy Budapest ekkor már milliós lélekszámú lakosságában ez a néhány száz fő elenyésző számnak hathat, az emelkedés még így is szembeszökő, noha csak részben világít rá a kábítószerek terjedésére és elsősorban a rendőrhatóság hatékonyabb munkájának eredménye.

Ehhez hasonlóan a narkotikumok „elburjánzására" (illetve ezzel kapcsolatban a sajtó „morális pánikkeltésére") utal az, hogy a korabeli napilapok nem ritkán megírták azt is, mely szórakozóhelyeken, a főváros mely kerületeiben, utcáiban „terítik" leginkább a veszélyes „bódítószereket". A különböző években megjelent, mégis teljesen egybehangzó tudósítások szerint az üzérkedés elsősorban Budapest belső részeire koncentrálódott. Különösen a Terézváros (VI. kerület) és ezen belül a Körúttal párhuzamos Nagymező utca, illetve az ezt keresztező szűk kis utcák (gróf Zichy Jenő utca, Ó utca), ezek után a VII. kerületben főképp a Dohány utca és a Dob utca, valamint a VIII. kerületben a Népszínház utca voltak a főváros legismertebb és legveszélyesebb „kábítószer-ne-

17 Temesváry György (1936): A kábítószerekről. Különös tekintettel az általuk előidézett kóros megszokásra és a toxicomania elleni küzdelemre (Az idevonatkozó magyar törvények és rendeletek gyűjteményével), Hornyánszky, Budapest, 55.

18 A M. Kir. Kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1937, (a továbbiakban Kormányjelentés), 23.

19 Kormányjelentés, 1936 (1938), 22–23.

20 A 60 éves magyar rendőrség, 1881–1941. Szerk. Borbély Zoltán, Kapy Rezső, Halász, Budapest, 1942, 201.

gyedei”. Nem meglepő, hiszen ezek a részek sűrűn lakottak, frekventáltak és forgalmasak voltak, és már a dualizmus korában magas bűnözési ráta jellemezte őket.[21] A szórakozóhelyek közül különösen a Teréz körúti Terminus Kávéházat, a Nagymező utcában lévő Ámor Kávéházat, illetve a Miksa (ma Osvát) utcában működött Vajdahunyad Kávéházat emlegették leggyakrabban a sajtóorgánumok. Nem véletlen, hogy emiatt a vendéglátósok korabeli szaklapja is véleményt alkotott a káros jelenség terjedésével szemben: „Bizton reméljük, hogy amennyiben voltak olyan szakmabeli üzletek, amelyekből a tiltott kábítószerek illegálisan forgalomba kerültek, ezek csak szórványos esetek. Mindenesetre kívánatos, hogy maga a szakma, mint erkölcsi testület, támogassa a hatóságokat ennek a káros és már-már járványszerűleg fellépő kóros állapot leküzdésében, alkalmazottainak különös és gondos ilyen irányú ellenőrzésével, sőt radikálisabb eszközökkel is.”[22]

Kábítószerüzérek a Horthy-korban

A korábbiakban elmondottak és más forrásokból származó adatok is arra utalnak, hogy a kábítószer-függők és terjesztők leginkább az egészségügyi vagy gyógyszerész-szakmákhoz, illetve a szórakoztató- és vendéglátóiparhoz kötődtek, vagy a prostituáltak közül kerültek ki. Az első csoport esetében érthető, hiszen munkájuk révén könnyen juthattak bármilyen narkotikumhoz, a többiek minden valószínűség szerint szenvedélyük miatt a társadalom perifériájára sodródtak, eladósodtak, elveszítették állásaikat, és kiterjedt ismeretségi körrel rendelkeztek az alvilágban.

A korabeli sajtó nem ritkán név szerint írt az alvilágban legismertebb kábítószer-terjesztőkről. A gyakran emlegetett hírhedt üzérek között szerepelt két lecsúszott pincér, Markovits Andor és az alvilágban „Lala” néven ismert Engel László is, illetve az elzüllött gyógyszerész, Grósz Sándor, akik más bűncselekmények (elsősorban lopás, csalás) miatt is többször összetűzésbe kerültek a rendvédelmi szervekkel.[23]

---

21 Vö. Perényi Roland (2012): A bűn nyomában – A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914. L’Harmattan, Budapest, 180–182, 283–286.

22 Vendéglátósok Lapja, 1929. február 5.

23 Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), VII.102.a, Fogolytörzskönyvek és -nyilvántartások, 796/1913., BFL, VII.101.d, 9568/1941. Markovits Andor fogolytörzskönyvei. BFL, VII.102.a, 1935/1913., Uo. 2215/1914., BFL, VII.101.d, 1826/1935. Engel László

Ám kétségtelenül a narkotikumokkal kapcsolatos bűnügyi krónikák leggyakrabban emlegetett antihőse a „Kokós Lexi” gúnynévvel illetett vegyészmérnök, Sohár Elek volt, akinek életpályája szemléletes példája a Horthy-kori deklasszálódásnak és a társadalom perifériájára sodródásnak. Sohár 1888. augusztus 12-én született a Torontál vármegyei Nagybecskereken római katolikus vagyontalan családban. A fogolytörzskönyvében szereplő személyleírás szerint 175 cm magas, normás testalkatú, barna hajú, kék szemű, hiányos fogazatú, beesett arcú férfi már az 1910-es évek során a rendvédelmi szervek látóterébe került. Vélhetően a vegyészmérnöki diplomája megszerzése után nem tudott (vagy nem is akart) elhelyezkedni a szakmájában, és a bűn útjára lépett. 1910-ben a szabadkai törvényszék másfél év börtönre, 1914-ben pedig a kolozsvári törvényszék két hónap fogházra ítélte lopás miatt. Sohár bűnlajstroma az 1920-as évek folyamán is folyamatosan bővült. 1921 áprilisában csalás bűntette, zsarolás vétsége miatt 2 év börtönre, továbbá 5000 korona pénzbüntetésre ítélték, amit további 50 napi börtönnel „váltott ki”.[24] Ekkoriban Sohár tejvizsgálóként dolgozott, és az volt a feladata, hogy a kávéházakban ellenőrizze a kiszolgált tej minőségét. Azonban „a tulajdonosoktól nagyobb összeget kért kölcsön azzal az ürüggyel, hogy tejigazolványokat szerez a számukra, vagy pedig azt közölte, hogy feljelentés érkezett ellenük, amit ő el tudna intézni”.[25] A büntetése letöltése után 1923 júniusában szabadult, és ezután a bűnözői „karrierje” új fordulatot vett.[26]

Egy külföldi kokain-terjesztő révén ugyanis kapcsolatba került a kábítószeres alvilággal, és nem csak terjesztője, de maga is rabja lett a narkotikumoknak. 1925 augusztusában egy nagyszabású razzia során már üzérkedés miatt tartóztatták le, majd szinte napra pontosan egy évvel később ismét kokainterjesztés miatt ke-

fogolytörzskönyvei. BFL, VII.102.a, 4733/1921., 7233/1923. Grósz Sándor fogolytörzskönyvei

24 BFL, VII.101.a, 2172/1921. Sohár Elek fogolytörzskönyve.

25 Az Est, 1921. április 23., Népszava, 1921. április 23.

26 BFL, VII.101.d, 7467/1922. Sohár Elek fogolytörzskönyve.

rült – három társával együtt – összetűzésbe a rendvédelmi szervekkel.[27] 1927 januárjában a Stéhly Lajos rendőrkapitány vezetése alatt álló, külön a kábítószerüzérekre szakosodott detektívcsoport állította elő Sohárt újfent kábítószerrel való visszaélés miatt. Ekkor 30 napos elzárásra ítélték, illetve kitiltották Budapest székesfőváros területéről.[28] Ám ugyanezen év őszén ismét letartóztatták kokainterjesztés miatt. Ekkor arról írtak a lapok, hogy a hatóságok félrevezetésére Sohár azt a módszert alkalmazta, hogy a letartóztatásakor egy kevés kábítószer bevétele után öngyilkosságot színlelt, amiért a rendőrök kórházba szállították, ahonnan könnyűszerrel meg tudott szökni.[29] Mivel azonban ekkor a kísérlete nem járt sikerrel, Sohárt a lipótmezei elmegyógyintézetbe utalták, hogy leszoktassák a narkotikumokról. Ám itt egy társával ellopták az intézmény gyógyszerrendelő könyvét, aminek révén újabb nagy mennyiségű kábítószerhez juthattak. 1928 szeptemberében mindketten megszöktek Lipótmezőről, és több helyen, például a Richter gyárban is több ezer pengő értékű narkotikumért beváltották a hamis rendeléseiket. A bűncselekményeik akkor derültek ki, amikor a gyógyszergyárak elküldték a „vásárlásokról" szóló számlákat az elmegyógyintézetnek. A két üzért 1929 áprilisában fogták el, és novemberben többrendbeli csalásért, magánokirat-hamisításért, illetve lopásért fél év börtönbüntetést kaptak, ám a bíróság úgy ítélte meg, hogy (ma úgy mondanánk) az előzetes letartóztatás alatt ezt a büntetést letöltötték, ezért szabadlábra kerültek.[30]

Nem kellett sok időnek eltelnie, hogy kábítószerrel történt visszaélés miatt Sohár ismét a rendőrhatóságok látóterébe kerüljön. 1930 tavaszán és őszén is letartóztatták, utóbbi esetben az egyik

27 Népszava, 1925. augusztus 6.; Pesti Hírlap, 1925. augusztus 6.; Pesti Napló, 1925. augusztus 6.; Az Est, 1925. augusztus 7.; Budapesti Hírlap, 1925. augusztus 7., 8 Órai Újság, 1925. augusztus 7., illetve 8 Órai Újság, 1926. augusztus 8., Friss Újság, 1926. augusztus 8., Népszava, 1926. augusztus 8.

28 Budapesti Hírlap, 1927. január 28., Friss Újság, 1927. január 28., Újság, 1927. január 28.

29 8 Órai Újság, 1927. október 19., Budapesti Hírlap, 1927. október 19., Újság, 1927. október 19.

30 Pesti Hírlap, 1929. április 21., Az Est, 1929. november 16., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 612, Magyar Országos Tudósító, 1929. november 16.

gyógyszertár körbélyegzőjét ellopva próbált tiltott úton kokainhoz jutni.[31] 1931 februárjában egyhavi fogházbüntetést kapott kábítószer-terjesztés miatt.[32] Sorsszerű, hogy ez a dicstelen életpálya dicstelen véget ért. 1932 áprilisában az akkor már negyvenes éveiben járó és több mint két évtizedes bűnözői múlttal rendelkező „Kokós Lexi" a saját szökési módszere áldozatául esett: egy letartóztatás során kokainnal próbált öngyilkosságot színlelni, ám túl nagy mennyiségű szert vett be, ami halálosnak bizonyult.[33] Sohár Elek „karrierje" jól példázza, hogy az 1920-as években még nem volt hatékony és következetes jogszabályi háttér a narkotikumokkal való visszaélések szigorú büntetéséhez, ami jelentősen hozzájárult a kábítószerekkel való visszaélések terjedéséhez.

A Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv megalakulása és működése

A jogi szankcionálás hiátusai mellett az ilyen típusú bűncselekmények megszaporodásához vezetett a rendőrség létszámbeli és szervezeti hiányossága, illetve felkészületlensége is. A kábítószerüzérek a „közveszélyes munkakerülő" büntetőjogi kategóriába tartoztak, többnyire csupán pénzbüntetéssel vagy néhány napos elzárással sújtották őket[34], és csak 1927 januárjában alakult meg külön a kábítószerüzérekre szakosodott detektívcsoport Stéhly Lajos rendőrkapitány vezetése alatt, amely gyakran tartott razziákat Budapest ismert kábítószer-terjesztő helyein.[35]

A szervezettebb rendvédelmi fellépést sürgette a már említett fiatal arisztokrata, báró Kövess Jenő halála, aminek hatására 1929 elején nagyszabású razziák indultak „a budapesti kokainlebujok kiirtására". A sajtóhírek szerint különösen azokat a helyeket ellenőrizték, „ahol külföldi artisták és artistanők tanyáznak, mert a

31 Az Est, 1930. március 18., 8 Órai Újság, 1930. szeptember 11., Pesti Hírlap, 1930. szeptember 11., Friss Újság, 1930. szeptember 11.

32 Budapesti Hírlap, 1931. február 25.

33 8 Órai Újság, 1932. április 20.

34 1913. évi XXI. tc. a közveszélyes munkakerülőkről. Online: 1000 év törvényei Net-Jogtár, http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7217 (letöltve: 2016. szeptember 15.), 41.410/1913. I.M. számú rendelet a közveszélyes munkakerülők bűnügyi nyilvántartásáról (1913. augusztus 12.), Magyarországi Rendeletek Tára. M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1934, (a továbbiakban Rendeletek Tára), 1913, 1249–1250.

35 Budapesti Hírlap, 1927. január 28., Friss Újság, 1927. január 28., Újság, 1927. január 28.

megfigyelés szerint ezek a terjesztői a kokainőrületnek.” A razziák célpontja azok a belvárosi (elsősorban VI. és VII. kerületi) utcák voltak, „ahol kocsmákban, vendéglőkben és az utcai nők tanyáin kereskednek a tiltott bódító szerrel”.[36] A kábítószerüzérekkel szembeni rendőri munka egyik nehézségét mutatta az, hogy a nagy szenzációt keltő tragédia után a környéken számítottak a razziákra, ezért „amikor detektívek a kokainbarlangként ismeretes helyekre megérkeztek, ezeket már teljesen üresen találták”. Csak több napos vizsgálat után sikerült 50 (!) kokaincsempészt letartóztatni. A következő napokban kiterjesztették az ellenőrzést a vidéki, elsősorban határ menti városokra (pl. Sopronra, Miskolcra) is.[37]

Azonban a korabeli sajtó meglehetősen szkeptikus volt a rendőrség eredményességét illetően. Szemléletes példája ennek a liberális Újság című napilap, amely 1929. január végén a következő lesújtó prognózist közölte: „hogy egyes emberek titkos úton ne szerezhessenek kokaint és hogy ne élvezhessék, azt véglegesen megszüntetni egyetlen rendőrség sem fogja tudni, mindaddig, amíg emberek vannak a világon és ameddig bódítószerek léteznek”.[38]

A hatékonyabb fellépést az segítette elő, hogy a magyar országgyűlés 1933-ban ratifikálta a két évvel korábban Genfben kötött, a kábítószerek gyártásának korlátozására és forgalomba hozatalának szabályozására irányuló újabb nemzetközi egyezményt,

---

36 8 Órai Újság, 1929. január 26., Újság, 1929. január 27.

37 8 Órai Újság, 1929. január 27., Nemzeti Újság, 1929. január 29., Friss Újság, 1929. január 31.

38 Újság, 1929. január 27. – Egyébként a korabeli lapok igyekeztek minél szemléletesebben leírni az olvasók számára a rendőrök és a kábítószerüzérek állandó macska-egér „játékát”. Jó példa erre a korszak egyik legolvasottabb képes sajtóorgánuma, a Tolnai Világlapja, amely 1937-ben a következőket írta: „A detektíveknek, akik kábítószer-csempészek üldözésével foglalkoznak, rendkívül nehéz a munkája. A csempészek ugyanis a legfurfangosabb trükkökkel dolgoznak, hogy a rendőrség éberségét és leleményességét kijátsszák. Kettős fenekű ládákban, bőröndök fogantyújában, külön erre a célra készített cipők sarkában és talpában, lepecsételt konzervdobozokban, villamos zseblámpákban, százféle áru közé elkeverve jut túl a fehér méreg a határon. A közlekedés minden eszközét igénybe veszi: hajón, vonaton, repülőgépen, autón utazik. Még postagalambokat is felhasználnak a csempészek sötét céljaik elérésére: a galambokat, »üresen« jőve át a határon, magukkal viszik, aztán rájuk erősítik az apró, mérget tartalmazó csomagokat s a madarakat felengedik. A postagalamb persze, magasan a határ felett, visszarepül, anélkül, hogy észrevenné a vámőrök fürkésző tekintete.” Lásd Az ópium rabjai, Tolnai Világlapja, 1937. július-szeptember, 20–22.

amelynek 15. cikkelye kimondta, hogy a szerződéshez csatlakozó országok „amennyiben eddig még nem intézkedtek volna, külön közigazgatási szervet fognak felállítani” a veszedelmes jelenség megfékezésére.[39] Erre a feladatra a következő év tavaszán Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter rendeleti úton kijelölte a Minisztérium IX. osztályát, amely innentől kezdve a Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv néven működött tovább (rövidítésére a vélhető „áthallás” miatt nem a KEKSZ betűszót, hanem leggyakrabban a Központi Szerv kifejezést használták, ugyanis a kokaint a korabeli argóban gyakran „koksznak” is hívták, egyébként az akkori „tolvajnyelv” csak „kokórendőrségnek” gúnyolta az új hatóságot). A testület első ügyvezetője Baksa János főkapitány-helyettes, a budapesti rendőr-főkapitányság közigazgatási osztályának vezetője lett, tényleges vezetője pedig Stéhly Lajos volt, aki a korábbi években rengeteg tapasztalatot szerzett detektív-csoportjával a fővárosi kábítószeres nyomozások terén.[40]

A Központi Szerv állományába kezdetben egy rendőrfogalmazó, orvos-szakértő, statisztikai és számvevőségi munkákkal megbízott tisztviselő, továbbá „a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának állományából kirendelt három detektív” tartozott. A létrehozásáról szóló belügyminiszteri rendelet összesen 12 pontban foglalta össze a testület feladatait, melyek a következők voltak:

A „kóros méregélvezetre alkalmas” kábítószerek nyilvántartása.

Intézkedés „azon jelentések alapján, amelyeket az elsőfokú közegészségügyi hatóságok ellenőrzésük során észlelt aggályos körülményekről vagy tiltott cselekményekről” tettek.

A kábítószerek üzemi, illetve termelési engedélyének kiadása és indokolt esetekben visszavonása a kereskedelemügyi és a földművelésügyi miniszterekkel egyetértésben.

---

39 1933. évi VIII. tc. a kábítószerek gyártásának korlátozása és forgalombahozatalának szabályozása tárgyában Genfben 1931. évi július hó 13-án kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről. Online: 1000 év törvényei NetJogtár, http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7923 (letöltve 2016. szeptember 15.)

40 Temesváry: A kábítószerekről, 81–83, 109–145., A 60 éves magyar rendőrség, 199–200.

Az üzemi engedéllyel bíró személyek, vállalatok és intézményeik, valamint minden e téren történt változás nyilvántartása.

A kábítószerek gyártására, feldolgozására és forgalomba-hozatalára vonatkozóan előírt rendelkezések betartásának ellenőrzése, az engedélyesek által beterjesztett jelentésék összegyűjtése és az elsőfokú közegészségügyi hatóságok által észlelt rendellenességekről szóló jelentések tárgyában történő intézkedések.

A kábítószerek belföldi kereskedelmi forgalmához szükséges, továbbá a tudományos célokra kért, a kórházak és rendelőintézetek részéről igényelt beszerzési igazolványok kiállítása.

Gyógyszertárak ellenőrzése.

A kábítószerek külföldi forgalmához szükséges behozatali, illetve kiviteli igazolványok kiállítása, engedélyek kiadása az átvitelre vagy az útirányváltozásra.

Az üzemi engedélyesek által raktárkészletükről félévenként, forgalmukról pedig negyedévenként felterjesztett kimutatások összegyűjtése és feldolgozása, illetve azok adatainak ellenőrzése.

Olyan esetekről szóló jelentések beszerzése a köz- és magángyógyintézetektől, „amelyeknél feltételezhető, hogy a betegség kábítószerek élvezetére vezethető vissza”.

A „kábítószer-szenvedély” elleni küzdelem megszervezése, e szenvedély kifejlődésének megakadályozása, valamint a törvényellenes kereskedelem elleni minden lehetséges intézkedés megtétele.

Országos statisztikai kimutatások elkészítése és elküldése a Nemzetek Szövetségéhez (termelés, gyártás, fogyasztás, készletek, behozatal, kivitel, orvosi-tudományos szükségletek becsült mennyisége stb.). [41]

Ugyanezen esztendő és a következő év folyamán további rendeletek is születtek a kábítószer-terjesztés megfékezésére. A már említett Genfi Egyezmény becikkelyezését ratifikáló törvény végrehajtási utasítása rendelkezett arról, hogy a környező országokkal való határszakaszokon mely határátkelők lehettek a hivatalos be-, ki-, illetve átviteli helyek: Ausztria felé csak Hegyeshalmon,

---

41 195.200/1934. B.M. számú rendelet a kábítószer termelésének, gyártásának és forgalmának ellenőrzése céljából „Központi Szerv” megalakításáról (1934. március 29.). Magyarországi Rendeletek Tára. M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1934, (a továbbiakban Rendeletek Tára) 396–400. Illetve Belügyi Közlöny, 1934. április 29., 303–305.

Jugoszlávia felé Murakeresztúron és Kelebián, Románia felé Biharkeresztesen, Csehszlovákia viszonylatában Szobon és Sátoraljaújhelyen, a dunai forgalomban pedig csak Szobon és Mohácson keresztül lehetett orvosi célú kábítószereket ellenőrzött módon átszállítani. Ugyanakkor ez a rendelet szigorította a narkotikumokkal való visszaélések büntetését is: immár minimum hathónapnyi fogházzal lehetett sújtani azt, aki a „kóros méregélvezetre alkalmas" kábítószereket hatósági engedély nélkül gyártott, behozott, eladott, terjesztett, kivitt vagy raktározott.[42]

A következő évben, 1935 tavaszán újabb szigorító szabályozás született. A báró Szalay Gábor államtitkár, a Magyar Királyi Posta vezérigazgatója által szignózott kereskedelemügyi miniszteri rendelet szerint ekkortól a „kábítószert (nyers ópium, gyógyópium, morphin stb.) tartalmazó postaküldeményeket csakis engedélyes kábítószerüzemi vállalatok adhatnak postára", amelyek jogosultságát kizárólag a Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv igazolhatta. Ezen túlmenően kimondta, hogy az „engedélyokirattal rendelkező jogosultak a kábítószert tartalmazó postaküldeményeket általában csakis egymás címére, továbbá gyógyszertárak, közegészségügyi intézmények (intézetek, laboratóriumok) és kórházak címére küldhetik". Emellett rendelkezett arról is, hogy „orvosok címére kábítószer csakis orvosi mintaküldeményként adható fel, ehhez azonban a Központi Szerv által esetről-esetre kiállított engedélyt kell bemutatni". A kábítószer-üzemi engedéllyel rendelkező cég a kábítószert tartalmazó orvosi mintát közönséges áruminta-küldeményként az engedély-jegyzék egyik példányának felmutatása mellett a főváros 72. számú postahivatalában (a Keleti pályaudvar postaépületében[43]) adhatta postára. Ám amennyiben „a hivatalokhoz kábítószert tartalmazó olyan orvosi mintaküldemény érkezik, amelyet nem a Budapest 72. számú hivatalnál adtak fel, azt a címzetteknek kézbesíteni nem szabad, hanem lefoglalása

42 2.222/1934. M.E. számú rendelet a Genfben 1925. évi február hó 19-én kötött Nemzetközi Ópiumegyezmény becikkelyezéséről szóló 1930. évi XXXVII., és a kábítószerek gyártásának korlátozása és forgalomba-hozatalának szabályozása tárgyában Genfben 1931. évi július hó 13-án kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1933. évi VIII. törvénycikkek végrehajtásáról (1934. március 1.). Rendeletek Tára, 1934, 64–82.

43 Budapesti czím- és lakásjegyzék 1928, 1. rész, Franklin, Budapest, 1928, 302.

végett rövid átirattal az I. fokú közegészségügyi hatóságot (Budapesten a ker. elöljáróságot, vidéken a szolgabírói hivatalt, illetőleg a polgármesteri hivatalt) kell[ett] értesíteni."[44]

A szigorú jogi szankcionálás és a Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv tevékenysége is hozzájárult ahhoz, hogy a narkotikumokkal kapcsolatos visszaélések az 1930-as évek közepétől kezdve kezdtek visszaszorulni, és egyre kevesebb figyelmet kaptak a korabeli sajtóban. Noha egy-egy szenzációsabb eset, bravúrosabb nyomozás még megjelent a napilapok hasábjain, de sokat sejtető a már többször idézett Újság című orgánum 1937 tavaszán megjelent cikke, amely már azt írta, hogy „amióta a Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv, mint a belügyminisztérium egyik osztálya működésbe lépett, különösen megnyugtató a helyzet s legfeljebb csak a világvárossá fejlődött Budapesten fordulnak elő szórványosan kisebb jelentőségű visszaélések. De ezeket a hatóság ritkán hagyja felderítetlenül s szigorú elzárással bünteti."[45] A narkotikumokkal kapcsolatos bűncselekmények természetesen nem tűntek el a korabeli alvilágból, ám az 1920-as évekre jellemző „morális pánik" szemmel láthatóan alábbhagyott. A második világháború kitörése azonban újabb veszélyes fordulatot hozott a szintetikus kábítószerek megjelenésével.

44 109.995/1935. K.M. számú rendelet a kábítószereket tartalmazó postaküldemények kezeléséről (1935. április 6.). Rendeletek Tára, 1935, 400–401.
45 Ujság, 1937. március 18.

Prantner Zoltán

VÉLT VAGY VALÓS MERÉNYLETKÍSÉRLETEK HORTHY MIKLÓS ELLEN

A történelem során az uralkodók, illetve államfők az általuk birtokolt hatalom és betöltött tisztükből fakadóan gyakran képezték különféle csoportok vagy magánszemélyek célpontját. Nem volt ez alól kivétel Horthy Miklós sem, aki 1920–1944 között látta el Magyarország kormányzói teendőit. Noha mindegyik kísérlet idejekorán kudarcot vallott, az állambiztonsági szervek által még az előkészítés szakaszában leleplezett merénylettervek nagy visszhangot váltottak ki a sajtóban. Kérdéses volt ugyanakkor, hogy a nyilvánosságra hozott összeesküvés-tervek mennyiben feleltek meg a valóságnak, és mennyiben szolgálták inkább a közvélemény tudatos befolyásolását, vagy a politikai szélsőségekkel szembeni határozottabb fellépés igazolását. Jelen tanulmányban különösen utóbbira kívánunk választ adni az egyes esetpéldák felvázolását követően.

A megbukott Tanácsköztársaság híveinek állítólagos bosszúja

A konzervatív rendszer konszolidációjának kezdetén a megbukott Tanácsköztársaság hívei, illetve a különféle szélsőbaloldali irányzatok szimpatizánsai közül kerültek ki azok a személyek, akik vagy magánindíttatásból, vagy ideológiai megfontolásból próbáltak Horthy életére törni. A leleplezett összeesküvések pontos feltérképezését ugyanakkor nagyon megnehezíti, hogy a nyilvánosságra hozott történetek gyakran felnagyították és eltúlozták a valóságot.

Az 1919 decemberében letartóztatott, addig Kelemen László néven a fővárosban bujkált Szamuely László, valamint kommunista társai, név szerint Mautner István gépészmérnök, Stiasnyi József tanító, Kodytek János szerelő és Feldmár Marcell magánhivatalnok, állítólag számos merényletet akartak szinte egy időben végrehajtani. A nyilvánosságra hozott bűnügy hivatalos tényállása szerint a katonai hatóságoknak 1919. december 15-én jutott tudomására egy szerteágazó szervezkedés előkészületei, amely egyszerre célozta Horthy és vezérkarának meggyilkolását, a kormány

megsemmisítését, zűrzavar kirobbantását, valamint a halálra ítélt Korvin–Klein Ottó és társainak megszöktetését, illetve a kommunista uralom visszaállítását. A gyanúsítottak vallomásai alapján az elkövetők a birtokukba került nagy mennyiségű ekrazit felhasználásával pokolgépet akartak robbantani a miniszterelnöki palotában, a fővezér által gyakran látogatott Operában, valamint a Horthy főhadiszállásaként szolgáló Gellért szállóban. Mindezen túl két további személy vállalkozott arra is, hogy célzott kísérletet tegyen Horthy életének kioltására: egyikük a nyílt utcán akarta pisztolyával megölni a fővezért, míg Stiasnyi egy mérgezett tűvel akarta halálosan megsebezni Horthyt.[1] Az összeesküvők állítólag még bécsi tartózkodásuk idején, Magyarországra történt visszaszökésük és majdani elfogásuk előtt közösen megállapodtak abban is, hogy ha a fent részletezett kísérletek egyike sem járna az általuk elvárt eredménnyel, akkor becsempésznek megbízható embert a Gellért szállóba, ahol az majd megmérgezni a Fővezér ételét.[2]

A korabeli sajtó hasábjain részletezett összeesküvés kapcsán ugyanakkor feltételezhető, hogy az állítólagos tetteseknek – még esetleges szándékuk fennállása esetén is – nem volt sem módja, sem pedig lehetősége a fent részletezett, több szinten, szerteágazóan megtervezett merényletsorozat megszervezésére. Valószínűbb, hogy a napvilágra hozott konspirációt valójában a Nemzeti Hadsereg „szegedi gondolattal" szimpatizáló hívei találták ki, hogy ezzel bírják rá Horthyt az elképzeléseiknek megfelelő politizálásra, valamint, hogy ezáltal igazolják a kommunistákkal való leszámolás jogosságát, illetve a további kemény fellépés szükségességét a szociáldemokratákkal szemben, akiket kapcsolatba is hoztak a merénylőkkel. A többit pedig már megtették a korabeli lapok, amiknek a beszámolói a napok múlásával egymást túllicitálva számoltak be a „napvilágra került újabb és újabb részletekről". Mautnerre mindössze annyit tudtak rábizonyítani, hogy vásárolt magának Budapesten egy autót, Stiasnyinál pedig csak egy tűt találtak, ami közvetett bizonyítékként sem utalt semmilyen

1 Merénylet a magyar nemzeti hadsereg fővezére ellen. In: Szatmármegyei Közlöny, Nagykároly, 46. évf. 2. sz. 1920. január 11.

2 Akik a Kormányzót akarták megölni – Kommunisták bűnszövetkezete a bíróság előtt. In: Dél-Magyarország, 9. évf. 8. sz. 1920. április 11.

erőszakos bűncselekmény elkövetésének a szándékára. A vád mindezeknek köszönhetően a vádlottak vallomásain alapult, amelyek szinte bizonyosan a kihallgatásokon kilátásba helyezett vagy akár alkalmazott fizikai kényszer eredményének tekinthetőek. Mindezek után Mautnert, Stiasnyit, Kodyteket és Feldmárt lázadásra és gyilkosságra való szövetkezés vádjával 1920. április 10-én statáriális bíróság elé állították, és alig két nappal később kötél általi halálra ítélték.[3] A rögtönítélő bíróság ítéletét Horthy kormányzói jogkörében eljárva három nappal később kegyelemből életfogytiglani szabadságvesztésre, valamint 10 év hivatalvesztésre változtatta.[4] Szamuely László náluk jóval kevésbé bizonyult szerencsésnek: a Tanácsköztársaság időszaka alatt betöltött tisztségei – és szinte bizonyosan a Szamuely Tiborhoz fűződő rokoni kapcsolata miatt – egy, a merényletkísérlet ügyétől függetlenül lefolytatott perben még 1920. január 21. napján bűnösnek találták ukrán tisztek meggyilkolásában és két társával – Bargolácz Károlylyal és Szabó Józseffel – egyetemben halálra ítélték.[5] A kivégzést a kegyelmi kérvény elutasítását követően 1920. április 28-án hajtották végre a budapesti Margit-körúti fogház udvarán.[6]

Sztaron Sándor magányos merényletkísérlete

A kormányzó személyére a csoportos összeesküvések mellett ugyanakkora, ha nem nagyobb fenyegetést jelentettek a magányos merénylők, akik saját elhatározásból próbáltak az életére törni. Eklatáns példája volt ennek Sztaron Sándor vasesztergályos esete. A lefolytatott eljárás jegyzőkönyveinek tanúsága szerint Sztaron a Tanácsköztársaság ideje alatt a Vörös Hadsereg önkéntes katonájaként szolgált, majd 1922-ben a jobb megélhetés reményével Ausztriába ment, ahol számos baloldali magyar emigránssal került kapcsolatba. Külföldi tartózkodása alatt meggyőződésévé vált, hogy az általa zsarnoknak tartott Horthy egyszemélyben volt

3 Kommunisták összeesküvése a kormányzó ellen. Forrás: www.huszadikszazad.hu/1920-aprilis/bulvar/kommunistak-osszeeskuvese-a-kormanyzo-ellen (2018.02.03.)

4 A kormányzó megkegyelmezett az összeesküvő kommunistáknak. In: Dél-Magyarország, 9. évf. 8. sz. 1920. április 14.

5 Szamuellyt halálra ítélték. In: Dél-Magyarország, 9. évf. 8. sz. 1920. január 22.

6 Szamuelly László kivégzése. In: Dél-Magyarország, 9. évf. 8. sz. 1920. január 29.

felelős a magyar munkásosztály minden nyomorúságáért. Radikális lépésre szánta el magát emiatt, amikor eldöntötte, hogy akár élete árán is meggyilkolja a kormányzót, amitől az ellenforradalmi rendszer összeomlását remélte. 1924 áprilisában emiatt hazatért, és több napon át egy töltött Frommer típusú revolverrel a kabátja alatt főváros-szerte kereste célpontját, hogy közvetlen közelről lelője, mint ahogyan azt 1914 júniusában Gavrilo Princip tette Ferenc Ferdinánddal. Még az 1924. április 8-án megtartott olasz–magyar mérkőzésre is elment, amelyen azonban Horthy az előzetes hírekkel ellentétben végül nem jelent meg. A kudarc nem szegte kedvét, és később a Nemzeti Színház előtt várta a kormányzó felbukkanását. Végül egyik beavatott ismerőse tudatta a hatóságokkal, hogy mire készül, így a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Politikai Nyomozó Főcsoport detektívjeinek sikerült még azelőtt elfogniuk, hogy ténylegesen kísérletet tehetett volna tettének elkövetésére. A vizsgálati eljárás során az önmagát anarchistának valló Sztaron nem mutatott megbánást, büszkén felvállalta eredeti szándékát az őt kihallgató detektíveknek, akiket egyúttal biztosított arról is, hogy újra kísérletet tesz Horthy meggyilkolására, amint arra módja és lehetősége adódik.[7] A bíróság végül „felségsértés elkövetésére irányzott szövetség bűntette” miatt hat év fegyházban eltöltendő szabadságvesztésre és tízévi hivatalvesztésre ítélte, valamint feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt 3–3 hónapos szabadságvesztést szabott ki Pacuna Géza lakatosra és Szokolai József bronzművesre, akik állítólag tudtak a merénylettervről, azonban nem tettek arról bejelentést a hatóságok előtt.[8] Sztaron ítéletét a Magyar Királyi Kúria másodfokon később tíz év szabadságvesztésre súlyosbította.[9] A magányos merénylő élete hátralévő részét a börtönben töltötte, és a vád alapját képező bűncselekmény miatt kiszabott viszonylag enyhe ítélet ellenére nem érte meg szabadlábra helyezését. 1929. október 21. és november

---

7 Varga Krisztián (2014): Merényletterv Horthy Miklós ellen. Dokumentumok Sztaron Sándor bírósági anyagából. In: Betekintő, 1. sz. 1–34. Forrás: www.betekinto.hu/en/2014_1_varga_k#_edn2 (2018.02.10.) 1-34.

8 Hat évi fegyházra ítélték Sztaront, aki a kormányzót meg akarta gyilkolni. In: Szeged, 5. évf. 121. sz. 1924. május 27.

9 A kormányzó elleni merénylet tettese a Kuria előtt. In: Zalai Közlöny, Nagykanizsa, 65. évf. 225. sz. 1925. október 7.

5. között ugyanis Rákosi Mátyás kezdeményezésére 62 kommunista elítélt kezdett éhségsztrájkba a szinte élhetetlen körülményeik javítására. A demonstrációhoz csatlakozott az akkor Vácon raboskodó Sztaron is, amelynek letörésére a börtönőrök mesterséges táplálás alá vetették a sztrájkolókat. Az alkalmazott fizikai kényszer hatására Lőwy Sándor és Sztaron tüdőgyulladást kapott, aminek következtében mindketten elhunytak.[10] A „hálás” utókor azonban nem feledkezett meg az emlékéről, és a Horthy-korszak letűnését követően utcát, illetve gimnáziumot neveztek el róla Vácon.

A történtek egyik következményeként külön alegység állt fel a politikai rendőrségen belül a kormányzó személyének folyamatos védelmére, illetve nyilvános szereplések során a helyszín biztosítására. Horthy azonban nem tartott igényt arra, hogy a nap minden percében mindenhova kövessék és megfigyeljék. Kenderesi tartózkodása alatt emiatt kifejezetten megtiltotta, hogy detektívek legyenek a közelében. Az államfő személye ugyanakkor tisztéből fakadóan kiemelt prioritással bírt, ezért az illetékesek a parancsot megszegve rendszeresen ügynököket helyeztek el a kastély parkjában, illetve annak környékén. A helybeliek azután mosolyogva figyelték, ha a lebukott rendőralkalmazottakat Horthy ingerülten rendre utasította, majd elzavarta őket.

A politikai szélsőségek vélelmezett szervezkedése

Ugyancsak a közvélemény tudatos befolyása és a vörös veszély felnagyítása motiválta a korabeli propagandát, amikor az 1920-as évek első felében a lapok újabb és újabb grandiózus kommunista merényletkísérletekről számoltak be. 1924 decemberében Kertész István és Hornyacsek István letartóztatásáról számoltak be a lapok, akiket kapcsolatba hoztak a kormányzó elleni merénylettervvel és kommunista puccs szervezésével.[11] A kommunisták ellen folytatott állami hajtóvadászat újabb eredményeként 1925. szeptember 22-én tartóztatták le a Kommunisták Magyarországi Párt-

---

10 Sipos Péter (1992): Fegyencek vagy politikai foglyok? Rákosi Mátyás börtönben. In: História, 3. sz. 1992. 21–23.

11 Elfogták a kommunista puccs egyik szervezőjét. In: Egri Népujság, Eger, 282. sz. 1924. december 6.

jának és az MSZMP 46 tagját, akik között ott volt az illegális szervezőmunkára hazatért Rákosi Mátyás és Vas–Weinberger Zoltán is. Noha a magyar kommunisták szinte bizonyosan az agrártársadalomban való agitációra tértek vissza Magyarországra, a sajtó már arról tudósított, hogy Moszkva utasítására egy Kun Béla által kidolgozott, hatalmas kommunista merénylet tervének kivitelezésére, amit Horthy kormányzó, Bethlen miniszterelnök és további meghatározó politikai személyek ellen akartak végrehajtani.[12]

A baloldalról megmutatkozott vélt vagy valós fenyegetettség mellett ugyanakkor a világgazdasági válság hatására egyes szélsőjobboldali csoportosulások is aktivizálódtak. A legnagyobb visszhangot kétségkívül az úgynevezett Vannay–Schill puccskísérlet váltotta ki 1931-ben. A sok tekintetben feltáratlanul maradt ügy nyilvánosságra hozott részleteiből mindössze annyi derült ki, hogy Vannay László, a Prónay-különítmény egykori tagja, Raics Károly nyugalmazott altábornagy és Schill Ferenc nyugalmazott csendőrtábornok összeesküvést szőtt a kormány és Horthy elfogására, akit a hatalom átadására akartak kényszeríteni. Tervük kivitelezésére meghatározták, hogy melyik középületeket akarják megszállni, valamint állítólag összeállították a leendő kormánytagok listáját. Idő előtti lelepleződésük azonban keresztülhúzta számításaikat, és nem került sor sem Horthy gödöllői elfogására, sem pedig Hetényi rendőrfőkapitány és Gömbös meggyilkolására.

A nyilvánosságra került vádak valóságtartalmát ugyanakkor megkérdőjelezte, hogy a lázadás előidézésére létrejött szövetség bűntettének megalapozott gyanúja alapján őrizetbe vett 19 polgári személyek ügye Horthy személyes elhatározására pertörléssel zárult le háromhavi vizsgálati fogságot követően, ami vélhetően nem történt volna meg, amennyiben az eljárás során bárminemű bizonyítékot találtak volna ellenük a kormányzó vélelmezett elfogására tett kísérletre vonatkozóan.[13] Ezt igazolta a vitéz Vannay László ellen megfogalmazott vádirat tartalma is, ami alapján az összeesküvők kalandorvállalkozásukat nemhogy Horthy háttérbe szorításával, hanem kimondottan az irányítása alatt

---

12 Ujabb kommunista összeesküvés. In: Körösvidék, Békéscsaba, 6. évf. 216. sz. 1925. szeptember 25.

13 Temesváry László és társai kérelme Vannay László v.f.hdgy. kegyelemben részesítése iránt (1931) In: Hadtörténeti Levéltár, 11137/1931.

akarták végrehajtani. A gyanúsítottak által először felvázolt elképzelés szerint ugyanis egy előre meg nem állapított időpontban meglepetésszerűen kívánták elfoglalni a főváros laktanyáit és katonai épületeit, majd az ott talált fegyverek, ágyúk és páncélkocsik birtokában akarták megszállni a főbb kommunikációs és közlekedési létesítményeket. Azt követően egy előre összeállított lista alapján letartóztatták volna a Károlyi-kormány tagjait és mindazokat a katonai és politikai személyeket, akiket ők felelősnek tartottak az ország kritikus gazdasági és szociális helyzetéért. Ezzel egyidejűleg küldöttséget menesztettek volna a kormányzóhoz, akit állítólagos elfogása helyett arra szerettek volna felkérni, hogy diktátorként vegye át a hatalmat, és az általuk javasolt személyekből alakítson új kormányt. Szó sem esett mindezeknek köszönhetően bármelyik politikus vagy katonai elöljáró meggyilkolásáról, sőt Hetényi rendőrfőkapitányt a vádirat nem is említette a célpontok között. Továbbá az úgynevezett „akcióterv" komolyságát tovább csökkentette, hogy annak végrehajtására állítólag több zászlóalj reguláris katona mellett csatlakozott a Ludovika Akadémia, a csendőrség, a folyamőrség, mintegy 10 000 ember Zala megyéből, egykori fehérkülönítményesek csapatostul, valamint – ami végképp teljesen hiteltelenítette a fenyegetettség fennállását – a vezetők 15 zászlóalj horvát beavatkozásával számoltak, akik csak azért szöktek volna át a határon, hogy őket támogassák. Elgondolkodtató volt az is, hogy a gyanúsítottak közül később többen visszavonták a budapesti államrendőrség előtt tett vallomásukat azzal az indoklással, hogy azt az őket kihallgató rendőrtisztviselő adta a szájukba, és amit csak azért írtak alá, mivel tartottak a rendőrségi kihallgatás elhúzódásától és a fizikai kényszer esetleges alkalmazásától. Az eljáró honvéd ügyész előtt tanúként már arról nyilatkoztak, hogy valóban szervezkedtek, de nem a kormány eltávolítására és a hatalom erőszakos megragadására, hanem hogy nacionalista indíttatásból egyfajta karhatalmi tartalékot hozzanak létre arra az esetre, ha a kormány már nem lenne képes önmaga hatékonyan fellépni az erősödő baloldali mozgalmakkal

szemben, és egyedül elfojtani egy esetleges kommunista forradalmat.[14] Utóbbit igazolta, hogy Kozma Miklós már 1931 szeptemberében tudomással bírt arról, hogy Raics Károly a lakásán bizalmas összejövetelt tartott, amely alkalommal antibolsevista szervezkedésre és a titkos szervezetek egyesítésére szólította fel a megjelenteket, amihez biztosította Horthy támogatását. Kozma tudomással bírt arról is, hogy a Raics személyesen felkereste az ügyben a kormányzót, aki engedélyt adott a szervezkedésre, ugyanakkor megtiltotta fegyverek használatát. Elgondolkodtató volt az is, hogy a rendőrség 1931 őszére már konkrét adatok birtokában volt a szélsőjobboldali szervezkedéssel kapcsolatban, Gömbös honvédelmi miniszter pedig a képviselőházban december 16-án tartott beszédében egyértelműen elismerte, hogy már hónapok óta tisztában volt a résztvevők szándékaival. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a régóta beazonosított összeesküvők ellen a hatóságok csak azt követően léptek fel, miután november 18-án a képviselőházban már nyíltan támadták Keresztes-Fischer belügyminisztert a különféle titkos alakulatok országok szervezkedése és fegyverkezése kapcsán.[15]

Fentieknek és a csekély számú közvetett bizonyítéknak köszönhetően végül a vétkesek tettét meglehetősen enyhén szankcionálták. Amint azt korábban említettük, a polgári személyeket viszonylag rövid idő elteltével szabadlábra helyezték feltehetően azzal a szándékkal, hogy mihamarabb le tudják zárni az egyre kínosabbá vált ügyet. Más megítélés alá estek ugyanakkor helyzetükből adódóan a fegyveres erők bűnösnek talált tagjai, akiket elítéltek ugyan, ellenben relatíve csekély büntetést szabtak ki rájuk. Utóbbinak megfelelően a fővádlott Vannayt a budapesti honvédtörvényszék mindössze hat havi államfogházra ítélte 1932. március 8-án, az érem másik oldalaként ugyanakkor évekre kiesett Horthy kegyéből. Az egyetlen kivételt ebben a tekintetben Schill Ferenc képezte, aki még vizsgálati fogsága idején, 1931. december 13-án

---

14 V.Vannay László g. előadóhelyettes és társai büntetőügye (1931) In: Hadtörténeti Levéltár, 11259/1931.

15 Vargyai Gyula (2002): A biatorbágyi merénylet. Merénylet a merénylet ellen. In: Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, Paktum Nyomdaipari Társaság. Forrás: mek.oszk.hu/04900/04964/html (2018.02.17.)

sikeres öngyilkosságot követett el, amikor egy töröközővel felakasztotta magát a Margit körúti büntetőintézetben, az elhelyezésére szolgáló tiszti zárka illemhelyén a vízöblítő tartály csövére.[16]

Magánszemélyek hamis vádaskodása

A politikai indíttatású vélt vagy valós összeesküvések mellett Horthy személyéjének védelmét bonyolították azok az esetek, amikor bizonyos polgári lakosok bizonyítottan hamisan vádolták meg haragosaikat a kormányzó ellen tervezett merényletkísérlettel. Eklatáns példája volt ennek 1933-ben Fógl Lajos gödöllői lakos esete, akit a fővárosi főkapitányságnak megküldött névtelen levélben azzal vádoltak meg, hogy Gödöllőn próbálja meggyilkolni az ott megjelenő államfőt. A feljelentés kivizsgálására a magyar királyi állami rendőrség politikai osztályának két detektívje haladéktalanul kiszállt Gödöllőre, ahol rövid idő alatt megállapították Fógl ártatlanságát. A vizsgálat során megállapítást nyert továbbá, hogy az anonim feljelentések egy bizonyos Tóth Imre kaposvári lakostól származott, aki egy nőügy miatt haragban állt Fógllal. Kiderült az is, hogy az eset nem volt egyedülálló, ugyanis Tóth korábban már több alkalommal küldött gödöllői főszolgabíróságra vagy a csendőrőrsre hasonló tartalmú névtelen feljelentéseket, a vizsgálatokat azonban mindannyiszor rövid úton lezárták helyi szinten bizonyíték hiányában. Az eljárás megnyugtató eredménye ellenére ugyanakkor Tóth öncélú bosszúakciója minden esetre jól érzékeltette a hatásköri átfedésekből származó feszültséget az államrendőrség és a csendőrség között, amit a detektívek megjelenése, illetve nyomozása váltott ki a csendőrség illetékességi területén. A vitát végül Hetényi Imre főkapitány-helyettes azzal zárta le, hogy a kormányzó személyét érintő biztonsági kérdésekben az államrendőrség törvény adta joga és kötelessége eljárni, akár országos szinten is, ami egyszerre érzékeltette Horthy kiemelt védelmének fontosságát, valamint az azt ellátó államrendőrség megnövekedett befolyását. A kijelölt detektívek ekkoriban már folyamatos az államfő közelében tartózkodtak, amihez szükség esetén akár fedőakciókat is készek voltak kreálni valós tevékenységük leplezésére. Így amikor például 1933 áprilisában Horthy Perbálra

16 Schill Ferenc ny. áll. tábornok öngyilkossága (1931) In: Hadtörténeti Levéltár, 11137/1931.

utazott vadászni, akkor az állami rendőrség detektívjei történetesen pont ott és akkor kezdtek el vadorzók után nyomozni, ami a bűncselekmény jellegéből és a helyszínből adódóan kimondottan a helyi csendőrség illetékességi körébe tartozott volna, akiket „véletlenül" elfelejtettek tájékoztatni mind a vadászatról, mind pedig a nyomozásról.[17]

A Wirth–féle puccskísérlet

Az 1940-es évekre már a megerősödött nyilas mozgalom részéről is mutatkoztak olyan megnyilvánulások, amelyek alapján Horthy arra a következtetésre jutott, hogy szélsőséges céljaik mielőbbi megvalósítására nem riadnak vissza a személye ellen végrehajtott erőszakos akcióktól sem. A napvilágra került tervekről ugyanakkor megállapítható, hogy Sztaron magányos merényletkísérletéhez hasonlóan egyéni kezdeményezésen alapultak, és maximum egy szűk csoporton kívül a szélsőjobboldali mozgalom tagjainak nem volt tudomása róla. Tekintettel arra, hogy a szélsőjobboldali vezetők többször is lojalitásukról és együttműködési készségükről biztosították a kormányzót, vélhetően nem járultak volna hozzá az ilyen kalandor jellegű vállalkozásokhoz, ami jobb esetben népszerűségük és támogatottságuk csökkenését, rosszabb esetben egész mozgalmuk illegalitásba kényszerítését eredményezhette volna. Emellett az ilyen meggondolatlan lépésekhez egészen 1944-ig nem számíthattak Hitler támogatására sem, aki a magyarok iránt érzett ellenszenve ellenére következetesen kitartott Horthy személye mellett.

Mindezek ellenére 1940. július végén Sombor-Schweinitzer József, a politika-rendészeti osztály főkapitány-helyettese arról értesítette a Kormányzói Kabinetirodát, hogy a Danubia Fegyver és Lőszergyár Rt. két mérnöke, Babay József és Kiss Jenő egy, a kormányzó személye ellen irányuló merényletkísérlet előkészületeit leplezte le. Az amúgy meglehetősen ellentmondásos történet szerint Kiss a gyárban tett egyik ellenőrzőkörútja alkalmával véletlenül kihallgatta két munkás bizalmas beszélgetését arról, hogy me-

17 Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin (1977): Megfigyelés alatt … Dokumentumok a Horthysta titkosrendőrség működéséből (1920–1944) Budapest, Akadémia Kiadó. 196–197.

rényletet terveznek elkövetni a kormányzó személye ellen. A pusmogó alkalmazottak azonban észrevették őt, ezért gyorsan elvegyültek a többi munkás között. Mivel azonban az összeesküvők tartottak tervük lelepleződésétől, emiatt egyikük, bizonyos Bosnyák Imre lakatossegéd felkereste később Kisst az irodájában, ahol állítólag részletesen tájékoztatta arról, hogy a nyilasok támadást terveznek a kormányzó ellen. Horthyt az egyik Kenderesre vagy Gödöllőre vezető vidéki útja során akarta feltartóztatni fegyveresek kis csoportja, majd pedig akár erőszak árán túszul ejteni Wirth Károly nyilas képviselő irányítása alatt. Elfogását követően ismeretlen helyre akarták volna elhurcolni, ahol addig tartották volna „védőőrizetben", amíg alá nem írja az előkészített nyilatkozatot Szálasi szabadon engedésére és miniszterelnöki kinevezésére. Ezalatt egy másik nyilas képviselő, Kovarcz Emil vezetésével nyilasok szállták volna meg a minisztériumok, a rádiót és a középhivatalokat, meggyilkolták volna Keresztes-Fischer Ferencet, valamint felrobbantották volna a vasúti vonalakat. Egy másik elképzelés szerint Horthyt a Várban kialakított lakosztályából akarták elrabolni, ahova katonai ruhába öltözve, őrségváltás ürügyén akartak bejutni.

Letartóztatását követően Bosnyák, aki nem mellesleg A Cél című hungarista lap főszerkesztőjének, Bosnyák Zoltánnak az unokaöccse volt, tagadta, hogy Horthy életére akart volna törni társaival. Mindössze azt ismerte el, hogy egy kocsmában több nyilas társaságában és Wirth vezetésével a Nyilaskeresztes Párt hatalomra juttatásának lehetőségéről beszélgettek. Ezt igazolta Cservenka Lajos üzemi főmérnöknek a bíróságon tett vallomása is. Amíg ugyanis a vád szerint Bosnyák azzal a céllal kereste meg Cservenkát, hogy beszervezze őt az összeesküvésbe és lőfegyvereket szerezzen tőle az akció lebonyolításához, addig az üzemi főmérnök egyértelműen csak arról nyilatkozott, hogy Bosnyák előtte a rend fenntartására tett készségéről nyilatkozott a fegyvergyár területén, majd pedig erélyes helyreigazítását követően távozott anélkül, hogy felettesét bármivel is megfenyegette volna. Cservenka közölte ugyanakkor azt is, hogy jelentette felettesei számára Bosnyák hungarista hatalomátvételre vonatkozó kijelentését, amit egyébiránt gyakran hangoztattak a nyilasok egymás kö-

zött 1940 nyarán, noha többségük tisztában volt azzal, hogy ahhoz messze nincsenek meg a kellő feltételek. Mindezeket követően nem kizárható, hogy Cservenka beszámolója a fegyvergyár hierarchiáját bejárva olyan személy tudomására jutott, aki kapcsolatban állt az ügyben ugyancsak érintett ifj. Károlyi Gyula gróffal, a kormányzó vejével, akinek történetesen személyes ellentéte volt Wirth-tel. A történetet tovább bonyolította, hogy a korabeli nyilvántartások és jegyzékek tanúsága szerint Kiss Jenő mérnök nem dolgozott a fegyvergyárban, így kérdéses volt, hogy tulajdonképpen kinek a vallomását rögzítették ezen a néven, valamint Babay miért jellemezte őt a barátjaként, Károlyi pedig alkalmazottjának.[18]

Mindezek ellenére Bosnyákot a kormányzó elleni összeesküvés vádjával bíróság elé állították Wirth Károly országgyűlési képviselővel, Gaál Jenővel, Fogolyán Andrással, Almási Gyulával, Molnár Richárddal, Szűcs Györggyel, Veress Miklóssal, Tóth Ernővel és Tóth Lászlóval egyetemben. A per végén a Budapesti Büntető Törvényszék 1940. december 21-én Wirthtre 4 év 6 hónap, Bosnyákra és Gaálra pedig 2 év 6 hónap börtönbüntetést szabott ki, amit másodfokon 15–13–11 év fegyházbüntetésre súlyosbítottak 1941. január 31-én.[19] A másik fővádlottat, Kovarcz Emilt, távollétében két éves börtönbüntetésre ítélte a Legfőbb Honvéd Törvényszék, mivel a vádlott még az ítélethirdetés előtt Németországba szökött. Csak Magyarország 1944-ben bekövetkezett német megszállása után tért vissza, és komoly szerepet játszott az 1944. október 15-ei nyilas hatalomátvétel előkészítésében.

Az elítéltek előbb a szegedi Csillag börtönben raboskodtak, majd 1944. márciusában Vácra szállították át őket. Ott szabadultak ki 1944. október 21-én, öt nappal a nyilas hatalomátvételt követően. A rehabilitált Wirth visszatért a nyilas parlamentbe és a munkások között politizált, amíg 1944. december 10-én életét nem veszítette egy bombatámadás során. Bosnyák, aki a világháború után is mindvégig hű maradt hungarista meggyőződéséhez, 1997. július 31-én, 84 éves korában hunyt el.

---

18 Bern Andrea (2017): “A KORMÁNYZÓ URAT […] ELFOGNI” Wirth Károly és társai ügye – Nyilas merénylet-terv? Koncepciós per? In: Napi Történelem Forrás. Forrás: napitortenelmiforras.blog.hu/2017/02/20/_a_kormanyzo_urat_elfogni (2018.02.10.)

19 Szinai Miklós – Szűcs László (1972): Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, Kossuth Kiadó. 292–301.

A Görgey–Láng feltételezett merényletkísérlet

A II. világháború után népszerű és sokáig megkérdőjelezhetetlen volt az a történet, ami alapján a nyilasok 1944 nyarán egy másik, Horthy-ellenes merénylettel akarták magukhoz ragadni a hatalmat. Az anekdota szerint Görgey Vince, a szélsőjobboldali Új Magyarság újságírója és Láng Kornél repülőszázados tervet szőtt a szentendrei Goldberger-villában tartózkodó bárcziházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár meggyilkolására, akitől így akarták megszerezni azokat a birtokában lévő kulcsokat, amelyek a miniszterelnökség épületéből a Várba vezető titkos alagút bejáratát nyitották. A kulcsok birtokában azután Görgey behatolt volna a kormányzói lakosztályba, ahol előbb házi őrizetbe helyezte volna Horthyt, majd azután akár erőszak árán lemondásra kényszerítette volna az államfőt. A június 28–29. este azonban csúfos kudarcot vallott, amikor a helyszínen Lángot az összeesküvők egyike, Góczán János véletlenül nyakon lőtte hátulról, mielőtt becsöngethetett volna. Az Államvédelmi Központ nyomozói még aznap este letartóztatták és kihallgatták az elkövetőket. A június–július folyamán lefolytatott vizsgálat azután részletesen felderítette a tényállást és annak hátterét, az eredményeket azonban állambiztonsági okból titkosították. A később nyilvánosságra került információk alapján azonban megállapítható, hogy a támadókat messze nem motiválták olyan nagyratörő tervek, mint amit nekik tulajdonítottak. Az megkérdőjelezhetetlen volt, hogy Lángnak és társainak, Góczánnak, Gremen Kornélnak és Rózsa Ferencnek Bárczy volt a célpontja. A későbbi vallomásokból azonban egyértelműen kiderült, hogy Láng célja mindössze a miniszterelnökségi államtitkár elrablása, majd pedig nyilvános megszégyenítése volt, nem pedig a megölése. Szándéka hátterében egy, nagylaki Rátz Jenő miniszterelnök-helyettesre tett pejoratív megjegyzés megtorlása állt, nem pedig a kormányzói lakosztályba vezető kulcsok megkaparintása. Tény volt az is, hogy augusztus végén a hatóságok ejtették a gyilkossági kísérlet vádját Lánggal szemben, akinek emiatt csak robbanószer tiltott birtoklása miatt kellett felelnie. Érdekes módon pont a „célpont” volt az, aki a háborús bűnösök tárgyalásán később váltig bizonygatta, hogy őt a titkos alagútba való bejutás miatt akarták elrabolni. Vallomásában ugyanakkor feloldhatatlan ellenmondásként jelentkezett az az állítása, ami szerint

a háttérben álló Baky László államtitkár Horthy elfogásával akarta hatalomra segíteni Szálasit, tekintettel arra, hogy a két férfi kölcsönösen, szívből gyűlölte egymást. Emellett a miniszterelnökség épületét és kormányzói lakosztályt külön-külön szigorúan őrizték, így még a kulcsok birtokában is erősen kérdéses lett volna a Várba való bejutás és mozgás. Legvégül az állítólagos merénylet időszakában Berlin Horthy hatalmon maradásában volt érdekelt, és nem számoltak a magyar nemzetiszocialisták hatalomra kerülésével. Vélhetően emiatt mindent megtett volna bármilyen, az államfő személye ellen irányuló akció megakadályozására, ha arról bármiféle információ a tudomására jutott volna. Mindenezek ellenére a II. világháború után széles körben terjedt el az az anekdota, hogy a merénylet-terv kudarca után Baky újabb fondorlatos tervet eszelt ki Horthy megbuktatására, aminek kivitelezésére csendőröket vezényelt fel a fővárosba.[20]

A csendőrpuccs

Az utolsó állítólagos puccskísérletre ugyanis nem sokkal Láng magánakcióját követően, júliusban került sor. Június végén ugyanis Horthy változtatott addigi, a márciusi német megszállás után alkalmazott passzív politikáján, elsősorban a május–június folyamán különböző forrásokból tudomására hozott Auschwitzi-jegyzőkönyvek tartalma, illetve a külföldi tiltakozások miatt. Horthy a külföldi kampány láttán, valamint közvetlen családi és baráti környezetének kérlelésére ekkor elszánta magát a fővárosi zsidóság megmentésére, amikor a június 6-ai sikeres normadiai partraszállás, valamint a keleti fronton kialakult krízishelyzet miatt a németek erőket csoportosítottak át Magyarországról a frontokra. Eltökéltségét tovább erősítette az a Pest-szerte ekkoriban elterjedt pletyka is, ami szerint szélsőjobboldali puccskísérlet előkészítése volt folyamatban annak érdekében, hogy Szálasit hatalomra segítsék és a hazai zsidóságot elhurcolják. Ennek megfelelően a június 26-ai Koronatanácson követelte a deportálások leállítását, és megpróbálta elérni az azokért felelős Baky László és

20 Karsai László (2012. augusztus–szeptember): Érvek a Horthy-szobor mellett. In: Mozgó Világ Online, 38. évf. 8–9. sz. Forrás: epa.oszk.hu/01300/01326/00142/pdf/EPA01326_mozgo_vilag_2012_08_5761.pdf (2018.02.24.)

Endre László belügyi államtitkárok leváltását, erélytelen fellépéséből fakadóan akkor még sikertelenül.[21] A mendemondát látszott ugyanakkor igazolni, hogy a hónap végén zászlószentelés indokával csendőralakulatokat vezényeltek a fővárosba.[22] Mindezek alapján Horthy arra a meggyőződésre jutott, hogy a karhatalmi erők és német támogatóik puccsal akarják kikényszeríteni az ő megbuktatását és a deportálások folytatását. Ez, tetézve a főváros ellen július 2-án végrehajtott jelentős légicsapással, végül arra sarkallta, hogy karhatalmi parancsnoknak nevezze ki Lázár Károly testőr altábornagyot, majd magához rendelje a Budapestre vezényelt csendőrtiszteket, akiket azután a főváros elhagyására szólított fel. Ebbéli elhatározásának nyomatékosítására július 5-én magához rendelte Koszorús Ferenc ezredest, a közelben állomásozó 1. páncélos hadtest vezérkari főnökét, akinek utasítást adott a csendőralakulatok eltávolítására a fővárosból. Másnap hajnalban a főváros környékén állomásozó magyar páncélosok és egy felderítő zászlóalj lezárta az utakat Óbuda magasságában, majd a kormányzói parancsra való hivatkozással felszólították Bakyt a Budapestre rendelt csendőralakulatok 24 órán belüli kivezénylésére. Az ultimátumra és a csendőralakulatok vezetőinek, Tölgyessy és Platthy csendőrezredesek őrizetbe vételére reagálva az államtitkár július 7-én parancsot adott az elvonulásra. Ekkora már Horthynak sikerült leállítania a deportálásokat, amely döntését még Koszorús alakulatainak felvonulásával egy időben tudatott Sztójay Döme miniszterelnökkel.

A Baky-féle állítólagos Horthy-ellenes puccskísérlet tényét ugyanakkor több tény is cáfolja. Egyfelől sem az állítólagos résztvevők, sem pedig a németek nem tudtak arról, hogy ekkor bárkinek is szándékában állt volna kísérletet tenni a kormányzó elmozdítására a hatalomból. A kivezényelt csendőrök parancsnokai is

21 Karsai László – Molnár Judit (2004): A magyar Quisling kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Budapest, 1956-os Intézet. 779-780.

22 Egymást vádolja Baky és Endre László. 1945. október. Forrás: www.huszadikszazad.hu/1920-aprilis/bulvar/kommunistak-osszeeskuvese-a-kormanyzo-ellen (2018.02.17.)

mindössze annyit tudtak, hogy a főváros zsidó lakosainak deportálásában kell közreműködniük.[23] Továbbá, amennyiben Baky valóban összeesküvést szervezett volna a kormányzó személye ellen, az az állítólagos kísérlet egyértelmű kudarca után bizonyosan rendkívül súlyos retorziókat vont volna maga után. Utóbbi azonban nem következett be, hanem helyette csak a zsidó ügyek intézése alól mentették fel július 20-án, valamint a belügyi államtitkári tisztétől nem megfosztották, hanem arról ő önszántából mondott le augusztus 9-én. Hasonló szellemben nyilatkozott maga Baky is erről népbírósági perében az utolsó szó jogán 1946. január 3-án arról, hogy az augusztus elején benyújtott felmondása ellenére Bonczos Miklós belügyminiszter szeptember elejéig visszatartotta, amire bizonyosan nem került volna sor, amennyiben a személyével kapcsolatban elterjedt híreszteléseknek bárminemű valóságalapja lett volna.[24] A pletyka valóságtartalmát gyengítette továbbá, hogy habár Baky 1939–1941 között valóban tagja volt Szálasi pártjának, azt követően azonban a két férfi szembefordult egymással. Mindezek után valószínűtlennek tűnt, hogy Baky pont azt a Szálasit akarta hatalomra segíteni, aki legfőbb riválisa volt.[25] Legvégül maga Horthy sem utalt Emlékirataiban arra, hogy Baky a csendőrség közreműködésével akarta volna őt eltávolítani tisztéből, amit minden bizonnyal megtett volna, amennyiben arra vonatkozólag bármilyen bizonyíték lett volna a birtokában.[26]

Összefoglalás

Fentieket összegezve megállapítható, hogy valóban volt kísérlet a kormányzó Horthy életének kioltására és/vagy hatalmának puccsszerű megdöntésére a két világháború között. A részletekbe menő kutatást és az egyes összeesküvések teljes körű feltárását ugyanakkor jelentősen megnehezíti, hogy a vonatkozó iratanyagok tekintélyes része a magyarországi harcok ideje alatt elveszett

---

23 Kovács Zoltán András (2008): Láday Istvánnak, a Szálasi-kormány belügyminisztériumi államtitkárának fogságban írott feljegyzései. In Lymbus, 321–356. Forrás: epa.oszk.hu/01500/01500/00006/pdf/13Kovacs.pdf (2018.02.10.) 328-329.

24 Karsai László – Molnár Judit (1993): Az Endre-Baky-Jaross per. Budapest, Cserépfalvi Kiadó. 454.

25 Karsai László (2007): Horthy Miklós (1868–1957) Legendák, mítoszok és a valóság. In: Beszélő, 12. évf. 3. sz. március, 72–91. Forrás: beszelo.c3.hu/cikkek/horthy-miklos-1868%E2%80%931957 (2018.02.24.) 72–91.

26 Horthy Miklós (2011): Emlékirataim. Budapest, Európa Könyvkiadó 277.

vagy megsemmisült. Mindezek következtében jelenlegi álláspontunk szerint az egyetlen valós merényletkísérlet Sztaron nevéhez köthető, míg a többi nyilvánosságra hozott eset hátterében nem állt az államfő élete kioltásának vagy szabadsága korlátozásának szándéka, és azok jelentőségét tudatosan eltúlozták a sajtóban alapvetően politikai célzattal, a közvélemény hangulatának tudatos formálására. Tanulmányunkat pedig azzal a gondolattal kívánjuk zárni, hogy Horthy-ellen tulajdonképpen az „egyetlen" sikeres fegyveres akciót 1944. október 16-án Otto Skorzeny SS-Obersturmführer hajtotta végre Hitler utasítására a kiugrási kísérlet kudarcát követően. Tekintettel a terjedelmi korlátra, valamint, hogy utóbbi eseménysort a szakirodalom korábban részletekbe menően feltárta, emiatt jelen tanulmány keretei között arra már nem kívánunk kitérni.

SUBA LÁSZLÓ

FINÁNCOK A SAJTÓBAN KÜLÖNBÖZŐ KOROKBAN

Bevezetés

A vámszedés története az emberiség történelmének hajnalán kezdődött. Gondoljunk csak a bibliai alakokra, vagy a római vám- és adóbérlői intézményre. Hazánkban a vámszedésről szóló első adatok Könyves Kálmán királyunk 1100 körül kiadott dekrétumában olvashatók. Innen századokon átívelő hosszú út vezet a más államoknak nem alárendelt magyar királyi pénzügyőrség megalakulásáig. *„A gróf Andrássy Gyula miniszterelnök által megalakított kormány egyik legfontosabb embere gróf Lónyay Menyhért pénzügyminiszter, a kiegyezés bonyolult pénzügyi részének kimunkálója, elismert nemzetgazdasági szaktekintély volt. Az ő nevéhez fűződik az önálló Magyar Királyi Pénzügyőrség létrehozása, mely a magyar államkincstár bevételeit biztosító, azaz a gazdasági rendvédelmünk feladatait kizárólagosan ellátó, katonailag szervezetten működő szaktestület volt."*[1] A szervezet feladata – a pénzügyi törvények és rendszabályok 1868. november 26-án megjelent hivatalos összeállításából kitűnően – a csempészet és a pénzügyi törvények és szabályok áthágásának megakadályozása, továbbá a pénzügyi törvények és rendeletek vagy szabályok megszegőinek, az adó- vagy illetékfizetési kötelezettség alól kibúvóknak a felderítése és kézre kerítése volt.[2] A pénzügyőri munka alapjaiban mára sem változott sokat, legfeljebb a hangsúlyok tolódtak el időről-időre. A pénzügyőrség létszáma mindvégig néhány ezer fő volt.[3]

---

1 Dettné Légrády Ilona (2000): A magyar vámtörténet röviden. In: Rendvédelmi füzetek, 40. sz. 3–12. 10.

2 Kovácsics Iván et al. (szerk.): Emlékkönyv a Vám- és Pénzügyőrség történetéről 1867–2000. Budapest, VIVA Média Holding 21.

3 1869-ben például 3498 fő, 1922-ben 4500 fő. – Köpf László (2004): Pénzügyőrség és a vámhivatal a Magyar Királyságban (1867-1945). In Boda József (szerk.): A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány 115.

Ekkora létszámot időben tájékoztatni a legfontosabb jogszabályváltozásokról, gondoskodni képzésükről és továbbképzésükről, eljuttatni hozzájuk a pénzügyőri társasági élet legfrissebb híreit: nagy fokú szervezettséget, igen sok munkát igénylő feladat, amelynek ellátására már érdemes lehetett létrehozni a szervezeten belüli pénzügyőr sajtót. Tanulmányom célja, hogy vázlatos áttekintést nyújtsak arról, hogy milyen kép alakult ki a pénzügyőrökről, vagy – ahogyan a köznyelv gyakran nevezte őket – a „fináncokról". Ehhez részben külső sajtótermékek tartalmát, részben pedig a pénzügyőrségi belső sajtóorgánumok cikkeit használom forrásként. Utóbbiak azért is beszédesek, mert gyakorta tartalmaztak reagálást az előbbiekben megfogalmazott, olykor nem mindig hízelgő tartalomra.

Az önálló magyar pénzügyőrség első sajtóorgánumai

1874. február 1-jén – hét esztendővel a magyar királyi pénzügyőrség 1867. március 10-ei megalapítása után – Pécsett megjelent az első testületi szaklap A pénzügyőr címmel. Az újság – a fejléc tanúsága szerint – *„ismeretterjesztő és szépirodalmi folyóirat, a m. kir. pénzügyőrség szakközlönye és arcképcsarnoka"* volt.[4] Amint a Dobos Nagy János által szerkesztett és kiadott lap első számának bevezetőjében olvashatjuk, már az első pénzügyőrségi újságnak is két fő célja volt: *„nem fogunk mi ez irat hasábjain politizálni, személyeskedni, avagy feleselni… hanem a magas szolgálat érdekében: oktatni és mulattatni szándékom…"*.[5] Úgy tűnik, hogy e nemes célok abban az időben még nem bizonyultak méltónak a remélt olvasók érdeklődésére: kellő számú előfizető híján A pénzügyőrnek mindössze egyetlen száma jelent meg. Tíz évvel később, 1884. február 28-án indult útjára a Pénzügyőrségi Közlöny Ozoray Árpád felelős szerkesztő irányításával. Az összesen tizenöt csütörtökön megjelent lap az impresszum szerint a magyar királyi pénzügy-, vám- és adóőrség számára készített szaklap volt. Valamenynyi szám címoldalán előkelő helyen szerepeltek a szerkesztőség

4 A korabeli lapszámok eredeti példányainak rendelkezésre bocsátásáért köszönet illeti (az 1874 és 1945 közötti példányok tekintetében) az Országos Széchényi Könyvtár, illetve (az 1945-től napjainkig kiadott lapszámokért) a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Képzési, Egészségügyi és Kulturális Intézete által működtetett Pénzügyőr- és Adózástörténeti Múzeum munkatársait.

5 A pénzügyőr. I. évf. 1. szám (1874. február 1.) 2.

követelései, amelyek a pénzügyőrök anyagi körülményein voltak hivatva javítani. Nem sokkal később, 1890. január 1-jén, Nagyszőllősön jelent meg a következő orgánum, Pénzügyőr címmel. A magyar királyi pénzügyi, adó-, és vámőrség közlönye (ez olvasható a fejlécen) havonta kétszer, később háromszor, összesen tizennégy alkalommal jelent meg. A Spolarich János szerkesztette újság a szakszerű önképzés eszköze kívánt lenni. Mint egyik számukban írták, *„nincs semmi testületünk ügyeibe, mi sürgősebb megoldásra várna, mint a szaktanfolyamok felállítása”*.[6] *„Az 1890 elejéig megjelent összesen harminc lapszámot szerény fizetésű, de annál lelkesebb pénzügyőrök készítették és adták ki. Érdeklődés és állami támogatás hiányában azonban mind a három újság a feledés homályába merült.”*[7]

Az első hosszabb ideig kiadott belső sajtóorgánum az 1890. február 2-án indult Magyar Pénzügyőr volt Iklódy Győző szerkesztésében. A szaklap, amely *„felölelte a pénzügy körébe vágó összes érdekeket”*, vasárnaponként jelent meg, és mivel sok szakmai tudnivalót, illetve újonnan megjelent rendeletet közölt, hasznos segítőtárssá vált az akkori pénzügyőrök, avagy, közismert szóval, fináncok[8] körében. Igaz, hogy egy 1897-es lapszám hasábjain folyt kisebb sajtóütközet egyik oka éppen a kiemelt szó volt: *„Ez a derék újság, saját tudósítójától nagy betűkkel közli, hogy Aradon »négy finánczot« a kocsmában valami kapczabetyárok inzultáltak s majdnem meglincseltek. Azt írja továbbá ez a kondásoknak való újság, hogy még az asszonyok is részt vettek a verekedésben. Mire a rendőri őrjárat a korcsmához ért, a »munkások« is széjjel széledtek, szóval gyáván megfutamodtak. A »Friss Újság«-tól több tisztességet várunk és elvárjuk, hogy a meggyalázó gúnyneveket jövőre nagy betűkkel nem fogja a lapjába nyomtatni, hogy azzal egy fegyveres testületet maga ellen provokáljon.”*[9] A Friss Újság cikke egyébként érzékletes példa arra a mindmáig megfigyelhető jelenségre, hogy a szenzáció érdekében főként a bulvársajtó mintegy

6 Pénzügyőr. I. évf., 12. szám (1890. május 20.) 148.

7 Suba László (2014a): A pénzügyőrségi sajtó kezdetei. In: Hadtudományi Szemle, VII. évf. 1. sz. 115.

8 Fináncz: fr→ném, biz 1. a vám- és pénzügyőrség tagja; pénzügyőr 2. pénzügyi tisztviselő. (Bakos Ferenc (szerk.) (1986): Idegen szavak és kifejezések szótára. Budapest, Akadémiai Kiadó 263.)

9 Kovácsics et al. 36.

az állami szervezetek „ellendrukkereként” lép föl. Nem véletlen az sem, hogy már viszonylag korai (1897-es) példát lehet hozni erre a jelenségre. *„A millennium éve kisebb határvonal volt a magyar sajtó történetében is. A lapkiadói vállalkozó szellem ekkor kísérelte meg először »néplap« néven becsempészni a bulvársajtót a magyar újságpiacra. […] Habár Mihály megindította a pártpolitikai szempontok nélkül érdekességeket és olvasmányokat naponta feltálaló lapját, a Friss Újságot, mellyel egy évtized alatt messze meghaladta a százezer példányszámot. Rákosi Jenő kiadója pedig útjára indította az Esti Újságot, az első igazi bulvárlapot, mely olcsón, egy krajcárért, csakis utcai árusításra számítva, kizárólag hírközlésre alapult. […] Ezzel megindult a magyar bulvársajtó kifejlődése, és újabb fejleménye, a szenzációsajtó is fellépett 1904-ben A Nap címmel, Braun Sándor szerkesztésében. Amerikai mintákat honosított meg ez a hírlaptípus: a pletykákra, az újságírói magánnyomozásokon alapuló leleplezésekre, a magánélet titkainak kiteregetésére és bűnügyekre fordította a fő figyelmét. A sajtótípus legjobb és legsikeresebb változataként született meg 1910-ben Az Est, Miklós Andor lapja.”*[10]

De vajon mi a magyarázat finánc szavunk bizalmas, gúnyos stílusértékére? A válaszért minden bizonnyal az önálló magyar királyi pénzügyőrség születése körüli évekbe kell visszatekintenünk. Az 1850-ben bevezetett adórendszer ellenőrzési feladatait a Finanzwache[11] tagjai végezték; e testületben magyarok – 1848/49 sérelmei miatt – nem voltak hajlandók hivatalt vállalni. A Bach-korszakot jellemző kíméletlenség miatt a nép az osztrák pénzügyőröket kiközösítette, eljárásuknak sok esetben ellenállt. Mivel a kiegyezés után a magyar kormány szükségesnek látta fenntartani az osztrák adórendszert, a (most már) magyar pénzügyőrökre is a korábban is meglévő adók beszedésének feladata várt – és az előző évekből összegyűlt ellenszenv.[12] A szót ugyanakkor maguk a pénzügyőrök is használták (s használják ma is) foglalkozásuk szinonimájaként. Talán az egyik legismertebb irodalmi példa erre Ro-

10 Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. Forrás: http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#21 (2018. 10. 29.)

11 Pénzügyőrség.

12 Dettné Légrády (2000) 10.

bert Burns The Deil's Awa Wi' The Exciseman (Arany János fordításában: Az ördög elvitte a fináncot) című költeménye.[13] Robert Burns a nyugat-skóciai Dumfries kis kikötőjében 1789-től hét esztendeig volt vámszemlész. Egy vidám testületi összejövetelen felszólították, hogy ő is énekeljen egy vidám dalt, ám a pénzügyőrként is népszerű Burns nem énekelt, hanem a „Jött az ördög hegedűszóval" kezdetű népdal dallamára rögtönözte ezt a költeményt, *„amelyben a nép minden fináncczal szembeni ellenszenve ott van ugyan, de vidámsága elveszi az élét"*.[14]

Az első hosszabb ideig kézbe vehető tartósan fennmaradt pénzügyőrségi lap az 1908. április 10-én indult, Preszly Gyula szerkesztette Pénzügyőrségi Szaklap volt, amelyet egészen 1944-ig olvashattak az akkori testületi tagok. A havonta kétszer megjelenő lap előfizetésekből és hirdetésekből tartotta fenn magát. A pénzügyőrök mindennapi – főleg anyagi – gondjairól szólt, tudósított a társasági élet eseményeiről, és sokat cikkezett egy pénzügyőri egyesület – tulajdonképpen szakszervezet – létrehozása érdekében. A Magyar Pénzügyőrök Országos Egyesülete azután 1917 novemberében meg is alakult, később a Pénzügyőrségi Szaklap az egyesület orgánumaként működött tovább. A Pénzügyőrségi Szaklap megjelentetését a Tanácsköztársaság idején beszüntették. Csak 1919 szeptemberében indult újra, majd négy évvel később, 1923-ban ismét kényszerszünet következett; igaz ugyan, hogy ezúttal „csupán" anyagi nehézségek miatt, de ez a cezúra egy egész esztendeig tartott.[15] A lap 1924-ben indult újra, s ez az esztendő más okból is jelentős volt a magyar pénzügyigazgatás történetében. A trianoni békeszerződés után négy évvel alkották meg az első magyar vámtörvényt, a vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX. törvénycikket. Ugyancsak ehhez az időszakhoz köthető az autonóm magyar vámtarifa, vagyis az 1924. évi XXI. törvénycikk kihirdetése. (Igaz, mindkét jogszabály csak két esztendővel később, 1926. július 1-jén lépett hatályba.) Az újság 1929-től új néven, Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó címmel és megújult külsővel jelent meg.

---

13 Burns, Robert (1993): Legszebb versei. Budapest, Móra Könyvkiadó 139–140.

14 Kristó Nagy István (1995): Robert Burns: Az ördög elvitte a fináncot. In: Száz nagyon fontos vers. Budapest, Lord Könyvkiadó 84.

15 Kovácsics et al. 169.

A két világháború között – hazafiság

Ezekben az években a testületi sajtó fő képviselője mindvégig a Pénzügyőrségi Szaklap volt. Idézzünk néhány jellemző sort az 1928-as esztendő legutolsó számából, melyben a szerkesztőség év végi számvetést ad közre: *„Lapunk legelsősorban a pénzügyőrségnek és ezen keresztül a hivatása által azzal szoros kapcsolatban álló üzleti világnak szolgálatában áll, azzal a rendeltetéssel, hogy a szegény hazánk megcsonkításából folyó lehetetlen közgazdasági helyzetben segítségére legyünk olvasóinknak, rámutassunk az orvoslást igénylő bajokra és tanácsokkal szolgáljunk ügyes-bajos dolgaikban. Feladatunk nem könnyű. A nehéz közgazdasági helyzet gátat szab az állami gazdálkodásnak, megakadályozza, hogy sok elismert és jogos kívánság az intéző körök óhajának megfelelő megoldást nyerjen, mert az államnak nemcsak alkalmazottai megélhetésével, hanem polgárai teherbíró képességeivel is számolnia kell, csak olyan mérvben teljesítheti alkalmazottai kívánságát, amily mérvben azt a polgári adózó képessége megbírja."*[16] A „vetélytársak" nem voltak igazi versengők: az 1929. június 28-án indult Pénzügyőrségi Szemle, ami a Jövedéki lapok mellékleteként jelent meg, alig néhány számot ért meg, és nem csak a pénzügyőröknek, de az ellenőrzés alatt állóknak (kocsmárosoknak, trafikosoknak) is szánt, rendeleteket ismertető és érdekképviseletet felvállaló újság volt; az 1935-től négy éven át kiadott Pénzügyőrök Lapja főként szépirodalommal foglalkozott, szerzői pénzügyőrök voltak, és hasonló olvasói kört próbált megszólítani, mint az imént említett társa.[17]

Érdemes röviden bemutatni, mert a kor közhangulatát és a szaklap stílusát, hangvételét jól érzékelteti, hogy miként jelent meg az újság hasábjain a harmadik bécsi döntés eredménye: Erdély visszacsatolása. A Pénzügyőrségi Szaklap 1940. szeptember 30-i számának címlapján Erdély visszatért! címmel kétoldalas szerkesztőségi cikk jelent meg, méltatva a történelmi esemény jelentőségét. Idézet a cikkből: *„Az elmúlt huszonkét esztendő alatt*

---

16 Kovácsics et al. 69.

17 Suba László (2014b): A pénzügyőrségi sajtó 140 éve. In Csiszár Imre–Kőmíves, Péter Miklós (szerk.): Tavaszi Szél 2014 / Spring Wind 2014. II. kötet Állam- és jogtudomány, közigazgatás tudomány, had- és rendészettudomány. Debrecen, Doktoranduszok Országos Szövetsége 557.

már volt részünk hasonló örömben. Igaz, csak kétszer. Ezek se voltak régen. Tavalyelőtt, amikor a Felvidék egy része és tavaly, amikor a Kárpátalja került vissza. Ezek jelentették a magyarság feltámadásának új hajnalát!" A cikk a továbbiakban méltatja az örömteli eseményt, majd arra figyelmeztet, hogy ki kell aknáznunk meglévő természeti kincseinket és a nemzet szürkeállományát. A pátosszal teli írás sorait áthatja némi keserűség: az el nem csatolt területeken az ünnepi beszédek csak üres frázisokból állottak, nem így a visszacsatolt települések szónoki emelvényein: ott – mint a cikk kiemeli – *„emelkedett okfejtést, mélyenszántó gondolatokat, testvéri megértés hirdetését hallottuk"*. Végül elénk tárulnak a hétköznapok feladatai: a környező nagy országok példáját követve a megnövekedett feladatokra a legkiválóbb embereket kell kiválasztani. S hogyan? Íme: *„(…) annakidején, Nagymagyarországon, Erdély adta legkiválóbb pénzügyőreinket. A furfangos góbé észjárásánál aligha akadhatott furfangosabb s ha a csempész a közjót anyagi téren megrövidíteni igyekvő csavaros észre valló görbe utakon igyekezett kijátszani a fennálló törvényes rendelkezéseket, bízvást nyugodtak lehettünk, hogy a még csavarosabb székely pénzügyőr túljárt eszén."*[18]

Két lapszámmal később, 1940. november 30-án Besze György fővigyázó tollából jelent meg egy írás rögtön a címlapon Újabb feladatok előtt címmel. A pátosszal teli hangvételű sorok ezúttal nem szoros értelemben vett szakmáról, nem szolgálatszervezésről vagy szervezeti, esetleg jogi tudnivalókról szólnak; szerzőjük most nem elsősorban a pénzügyőrt, hanem az embert szólítja meg, szavaival a magyarságot összefogásra buzdítva: *„Erdély és a visszatért keleti részek az anyaország szerves összefüggő részét képezik, mégis a közvetlen érintkezés a két terület lakossága között elsősorban a hatósági közegeken keresztül történik. Az egyszerű falusi székely-magyar bizonyára sohasem fogja beutazni a Nagy-Hazát és talán hazájának fővárosába sem fog soha eljutni. Ellenben mi, hatósági közegek hivatásunknál fogva legeldugottabb falujába*

18 Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó. XXX. évf., 9. szám (1940. szeptember 30.) 1–3.

is felkeressük őt és így elsősorban rajtunk keresztül fogja megismerni a magyarság lelkét és egész mentalitását”.[19]

Besze György tollából a szaklap decemberi számában is olvashatunk egy írást, melynek címe: Sajtó és pénzügyőrség. A pénzügyőrségi újságírás feladatairól nem mond újat: a szakképzés támogatása, rendeletek magyarázata, szolgálati tájékoztatók közlése, társadalmi eseményekről szóló tudósítások, érdekvédelem és így tovább – azelőtt is, azóta is mindvégig ezek voltak a pénzügyőrségi szaklapok feladatai. Cikkének apropóját ezúttal ismét a bécsi döntés szolgáltatja: *„Az ország területének megnagyobbodásával a pénzügyőrség is életének egy újabb szakasza elé érkezett. Ebben az új korszakban céljai megvalósítása érdekében nagy szüksége van a sajtó támogatására és nyilvánosságára. Mert a pénzügyőrségnek feladatai vannak, amelyeket a sajtó közreműködésével könnyebben tud megoldani, de lehetnek, sőt vannak kívánságai is, amelyeket szintén a sajtó útján tud legkönnyebben nyilvánosságra hozni. Azonkívül egyedül a sajtó a legalkalmasabb szerv arra is, hogy a megnagyobbodott országban szétszórtan, egymástól nagy távolságokban élő pénzügyőri szerveket egy bajtársi közösségben összekapcsolja, őket ebben a törekvéseikben támogassa és számukra a híradó szerepét betöltse.”*[20]

Az önálló magyar pénzügyőrség 1942-ben ünnepelte fennállásának hetvenötödik évfordulóját. Ebből az alkalomból rendkívül aktív kommunikációs tevékenységet fejtettek ki az akkori pénzügyőrök. Először is: a Pénzügyőrségi Szaklap szeptemberi száma több mint négy oldalas megemlékező cikket közölt az elmúlt háromnegyed század történéseiről. A lap – melynek fejlécén már feltüntették a pénzügyőrség jelmondatát: „Hűség a jellemünk, kötelességérzet a parancsolónk, szaktudás a fegyverünk” – az írást így vezeti be: *„Testületünk pár nap múlva ünnepli létesítésének hetvenötödik évfordulóját. Szomorúan látjuk, hogy ünnepünk most éppen úgy, mint 1917-ben az ötvenedik évforduló, ismét olyan időre esett, amikor a nemzet élet-halál harcát vívja. Az ötvenediket*

19 Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó, XXX. évf., 11. szám (1940. november 30.) 1.

20 Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó, XXX. évf., 12. szám (1940. december 30.) 7–8.

*éppen ezért nem ünnepeltük, a mostanit pedig olyan szerényen üljük meg, mint amilyen szerényen éltünk hetvenöt éven át.”*21

A korabeli zsurnaliszta még egy fontos eseményről ad hírt: az évforduló tiszteletére újraszabályozták az 1930 óta működő pénzügyőrségi múzeum működési szabályzatát, így az hivatalosan is megnyitotta kapuit az érdeklődő nagyközönség előtt. A Szaklap októberi száma A pénzügyőrségi múzeum sajtóbemutatója címmel szinte egy egész hasábot szentel a jeles eseménynek. Mint a tudósításból kiderül, nem volt eredménytelen a lelkes pénzügyőrök munkája: a bemutatón húsz napilap tudósítója jelent meg, és az újságok hasonlóan nagy terjedelemben írtak a múzeumról, mint a szakorgánum. A cikk így zárul: *„A különböző napilapokban megjelent cikkekből általánosságban az a megállapítás vonható le, hogy a nagy nyilvánosság eddig semmit sem tudott arról, hogy a pénzügyőrség szolgálata mennyire értékes és közérdekű és hogy milyen nehéz és körültekintő tevékenységet kell a pénzügyőrségnek kifejtenie a tisztes kereskedelem érdekében. Reméljük, hogy ez a megismerés és a sajtó nyilvánossága most már hozzá fog járulni ahhoz, hogy a nagyközönség jövőben teljes megbecsülésben részesítse a pénzügyőri testületet.”*22

A pénzügyőrség hetvenöt évéről nem csak a szaksajtó és a napilapok emlékeztek meg. A Magyar Rádióban akkoriban kedvelt műfaj volt a felolvasás. Különféle témájú előadások szálltak az éterbe, sőt ebben az évben (tehát 1942-ben) hétköznap a műsoridő 34%-át (vasárnap 52%-át) az úgynevezett közérdekű műsorszámoknak tartották fenn. Ezeket az adásokat egyes minisztériumok rendelték meg és részben ők állították össze.23 Talán éppen az egyik ilyen közérdekű műsorszám szerkesztőjének köszönhető, hogy a rádió fennállása, 1925. december 1. óta először, felolvasást tartottak a pénzügyőrségről. Az elhangzott gondolatokat szintén a Pénzügyőrségi Szaklap októberi száma közölte a címlapján, az alábbi bevezetőt fűzve a szöveghez: *„A magyar Rádió 1942. évi október hó 8-án este 8 órakor először tartott felolvasást a magyar pénzügyőrségről. Előző lapszámunkban közölt figyelmeztetés után,*

21 Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó. XXXII. évf., 9. szám (1942. szeptember 30.) 1–5.

22 Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó, XXXII. évf., 10. szám (1942. október 30.) 6.

23 Kollega (2000)

bizonyára sok pénzügyőr hallgatta a testületéről elhangzott szép szavakat, a szolgálati elfoglaltság viszont igen soknál lehetetlenné tette, hogy abban az időben rádiója elé üljön, ezért, hogy mindenki olvashassa az elhangzottakat és az megörökítve is legyen, azt teljes egészében közzé tesszük lapunkban."[24]

A rádióműsorban először megemlékeztek arról, hogy 1867-ben egy gyűlölt császári testületet váltott fel az önálló magyar pénzügyőrség, igaz, eleinte ennek tagjai is az átvett császári pénzügyőrökből kerültek ki. Az ellenszenv azonban nem csak ezért maradt meg. A magyar kormányzat ugyanis kezdetben átvette az osztrák uralom adópolitikáját, aminek végrehajtását most már hiába végezték magyar fináncok, a rendelkezések iránt – s így azok végrehajtóival szemben is – mégiscsak szilárd tartózkodás alakult ki az emberekben. (Lásd fentebb a finánc szó negatív kicsengéséről szóló gondolatokat!) Pedig, mint a műsorban elhangzott, a pénzügyőrség az állam pénzügyi érdekei mellett a tisztes iparos és kereskedő társadalmat is védi. De más feladatai is vannak: a pénzügyőrök kezdettől fogva részt vesznek az országhatár fegyveres védelmében; így volt ez az első világháborúban is, sőt az 1916-os román betörés első sebesültjei és hősi halottai pénzügyőrök voltak.

A műsorban szóltak még arról is, hogy a trianoni szerződés következtében egyre nagyobb teher nyomta a pénzügyőrök vállát: az ország megingott gazdaságának felélesztésében fontos szerep jutott a testületnek. Szó volt a képzésről és a szolgálat fáradalmairól, továbbá igen röviden a gondokról is, bár rögtön csillapítva a helyzet súlyosságát: *„A 75 éves pénzügyőrség fiatalos tetterőből duzzadó, munkás szellemű, fejlődő fegyveres őrtestületünk. Fejlődő, tehát számos megoldásra váró problémája van, melyeket azonban legfőbb hatósága megértéssel kezel."* Végül szomorú kötelességként megemlékeztek az első világháború pénzügyőr áldozatairól, valamint azokról a bajtársakról, akik a rádióadás idején is idegen földön harcoltak.[25]

1945 után – mindent átható politika

---

24 Pénzügyőrségi Szaklap – Pénzügyi Tanácsadó, XXXII. évf., 10. szám (1942. október 30.) 1–2.

25 Suba (2014b) 558.

A háború után már 1945. május 12-én megjelent a pénzügyminiszteri rendelet a pénzügyőrség személyi és szervezeti átalakításáról, a nyár pedig elegendő volt arra, hogy megszervezzék az új sajtóorgánumot. A Pénzügyőrségi Közlöny – amelyet a Pénzügyminisztérium Pénzügyőrségi Osztálya szerkesztett – szeptember 1-jén jelent meg először.[26] Az 1946. április 1-jei szám címlapján főszerkesztői írás hirdeti már címében is: Nem vagyunk testületünk szétdarabolói. Ez a címlap több okból is sokat mond. Egyrészt a lap látványosan szakít elődjei hagyományaival, hiszen új, első évfolyammal kezdi működését (az 1946-os lapszám tehát már a II. évfolyam darabja). A másik érdekesség: a Pénzügyőrségi Közlöny (is) próbálja csillapítani a kedélyeket – és itt még nyoma sincs a későbbi ideológiának. Íme: *„Mi nem akarunk és nem tudunk pénzügyőr és pénzügyőr között éles megkülönböztetést tenni s minden vágyunk az, hogy kenyere, munkakedve minden pénzügyőrnek legyen, s a feltámadt Jézus látja szívünket és lelkünket, hogy mi csak egyért imádkozunk és dolgozunk: feltámadásért a régi elnyomatásunkból és elhagyatottságunkból."*[27]

Az akkori tematikát jól illusztrálja az említett lapszám tartalma. Cser Kálmán nevével sokat lehet találkozni ezekben az években: a száraz szolgálati tudnivalók, módszertani leírások erdejét ő színesíti (olykor filozófiai mélységekbe hatoló) publicisztikai írásaival, prózájával, s főként verseivel. E számban éppen az alaposság fontosságát hangsúlyozza meglehetős *alapossággal* majdnem két oldalon keresztül. Tanítását e szavakkal zárja: *„Az alaposságnak e fenti szabályait mindenkinek be kell tartania, ezek szerint kell munkáját elvégezni. Ha nem így cselekszik, akkor munkája felületes lesz, ami egyet jelent a rossz munkával, a haszontalan időtöltéssel és az értéktelen névvel."*[28]

A fordulat évét követő időszak, a személyi kultusz évei rányomták bélyegüket a szaksajtóra is. 1949. november 1-jétől a pénzügyőrségi kiadvány új neve: Pénzügyőrök Lapja. Ha kezünkbe vesszük a korábbi néhány év lapszámait, talán leginkább az tűnik szemünkbe, hogy az 1945 előtti hazafias, pátosszal teli hangvételt tárgyilagos, puritán, hétköznapian szakmai terminológia váltja

26 Kovácsics et al. 169.
27 Pénzügyőrségi Közlöny, II. évf., 4. szám (1946. április 1.) 1.
28 Pénzügyőrségi Közlöny, II. évf., 4. szám (1946. április 1.) 2–3.

fel. Majd jön a Rákosi-korszak: ettől kezdve minden oldalt, minden sort áthat a politika, de még a fotók, a grafikai elemek is a kor kötelező ideológiáját sugározzák. A néhány hónappal azelőtti szakmaiságot, a tárgyilagos hangvételt felváltják a kötelező retorikai fordulatok: Sztálin elvtárs nyilatkozata új erőt ad…, Így dolgozik a nép ellensége!, Fordítsunk gondot fiatal kádereink nevelésére! – csak néhány jellemző cím a Pénzügyőrök Lapjának egy korabeli számából. A korszakban kötelező képi sablonokat jól illusztrálja egy címlap: az 1951. évi decemberi szám elején Sztálin elvtárs ül az íróasztalánál elgondolkodva, előtte nyitott könyv, az asztalon egy pohár víz, és természetesen telefon.[29]

A kádári megtorlás, majd a konszolidáció idején a testületi újság betöltötte jól körvonalazható szerepét: tudósított a szakmai eseményekről, a mindennapi munkával kapcsolatban felmerült problémákról; beszámolt az ebben az időszakban megsokasodó nemzetközi szakmai eseményekről, többoldalú nemzetközi egyezmények megkötéséről; ismertette a személyi híreket; örömmel újságolta a sportélet eredményeit. Ezek mellett azonban még mindig minden cikkben ott volt a politika.[30]

Időközben a sajtónyilvánosság már nem csak a lapokat és a rádiót jelentette: ebben az időszakban hódított teret a televízió, amelynek műsorából már nem volt célszerű kimaradni. 1972-ben írja a Pénzügyőrök Lapja: *„A testület első kiállítását minden külső segítség igénybevétele nélkül a testület tagjai és nyugdíjasai hozták létre. A megnyitót sajtófogadás követte, melyen részt vettek napilapjaink, hetilapjaink munkatársai, a rádió Esti Krónikájának riportere és a TV stábja is. A fogadás eredményeként sajtóorgánumaink foglalkoztak kiállításunkkal és a TV Híradó április 26-i első kiadása mintegy két perces híradásban emlékezett meg az eseményről."*[31]

29 Suba László (2016): A pénzügyőrségi sajtó utóbbi hét évtizede. In Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.): Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudomány Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék. Forrás: https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/valogatott-tanulmanyok-a-vam-es-penzugyori-tanszek-fennallasanak-25_-ev-forduloja-alkalmabol.original.pdf (2018. 11. 06.) 117.

30 Uo.

31 Pénzügyőrök Lapja. XXIV. évf., 12. szám, 7.

1981-ben a Vám- és Pénzügyőrség vezetése sajtótájékoztatót szervezett a testület munkájáról, ahová meghívták a központi napilapok, az MTI, a Magyar Rádió, a Magyar Televízió és a közgazdasági újságok munkatársait is. Miért volt szükség erre az eseményre? Az ok a korábbi évtizedekből, szinte az önálló magyar pénzügyőrség fennállásától kezdve már jól ismert: a sajtó egyoldalú képet fest a pénzügyőrségről. A sajtótájékoztatót (melyről a szaklap is tudósított akkoriban) a már többször idézett emlékkönyv így kommentálja: *„Némi túlzással ugyan, de mondhatjuk, hogy sorskérdés volt ez a pasaréti tájékoztató. A dinamikusan nőtt utasforgalom kitermelte salakját, a szándékos és gondatlan cselekmények sorát. Az elkövetők, vagy csak »elkövetők« pedig valós vagy vélt sérelmük orvoslására minden lehetséges fórumot megkerestek. A legnagyobb nyilvánosságot természetesen a sajtó biztosította. A tájékoztató tisztázó, felvilágosító, preventív és egyben kapcsolatteremtő célokat is szolgált. A sajtó egyetértésével. Hogy ez így volt, bizonyítja, hogy az aznapi esti tv-híradó is sugárzott felvételeket az eszmecseréről."*[32]

Ebben az időszakban honosodott meg a lapban az interjú és a riport. E két műfajjal korábban nem lehetett találkozni a belső sajtóban, az újságok készítői hosszú évtizedekig nem szólaltattak meg kollégákat, nem mentek ki „terepre".

A Pénzügyőrök Lapja időről időre közöl különböző, a szakma gyakorlása során előforduló élethelyzetekben jól használható „útravalókat". A modor az ember ajánlólevele! – szögezi le Gy. G. (Gyenis Géza) 1987-es cikkében. Azt fejtegeti, hogy miként viselkedjen a pénzügyőr az eljárása során – túl a szabályzatokban leírtakon.[33] A tizenöt évvel korábbi számokban nyelvművelő rovaton akad meg a szemünk: Szalkai Pál igyekszik hasznos helyesírási, stilisztikai tanácsokat adni. A névelő elmaradása tapasztalatom szerint még ma, 2018-ban is annyira gyakori a Nemzeti Adó- és Vámhivatal munkatársai körében, hogy akár mostanában is megjelenhetnének Szalkai Pál alábbi sorai (természetesen más példákkal): *„A névelő legtöbbször címekből, föliratokból marad el:*

32 Kovácsics et al. 101.

33 Gyenis Géza (1987): A modor az ember ajánlólevele! In: Pénzügyőrök Lapja, XXXIX. évf., 6. szám, 4.

»Csempészet módszerei«, »Cselekmények számának alakulása«, »Népgazdaság részére biztosítva«, »Utasforgalom alakulása«."[34]

A rendszerváltozástól az EU-csatlakozásig – céltudatos kommunikáció

A rendszerváltozás változást jelentett a testületi sajtóban is. A Pénzügyőrök Lapja a múlt rendszer újságja volt, ezért új orgánum, új cím kellett. Megjelent tehát az azóta már megszűnt Pénzügyőr. A címlap tanúsága szerint az orgánum a vám- és pénzügyőrség lapja. „Alapítva 1874" – adta tudtul a színes borítóba „csomagolt" fekete-fehér-zöld, később teljes terjedelmében színes újság. Felvállalta tehát az összes előd hagyatékát, feladata mindvégig ugyanaz maradt, mint az elmúlt mintegy száznegyven évben bármikor. Beszámolt a testület eseményeiről, interjúkat közölt vezetőkkel és beosztottakkal egyaránt, riportokban hozta közel olvasóihoz a mindennapok küzdelmeit és sikereit, magyarázta a jogszabályokat, módszertani útmutatásokat közölt, és megörökítette a pénzügyőr társasági élet örömteli pillanatait, a pénzügyőr sportolók eredményeit. A Pénzügyőr mellett azonban megjelent egy másik lap is. 1991. május 15-én *„a pénzügyőr sajtó a »belső használatra« kötöttségből »Vám–Zoll« néven kilép az utcára"*,[35] vagyis megjelenik az az újság, amely – fejléce szerint – „a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságának folyóirata"-ként hónapról hónapra tájékoztatja a szakmai közvéleményt a legfrissebb tudnivalókról. A Vám–Zoll rovatai vám- és jövedéki témájú, később egyre nagyobb terjedelemmel a környezetvédelmi termékdíjjal foglalkozó cikkeket tartalmaztak. Valamennyi szám tartalmazott bűnügyi híreket, de ezeken kívül a szakmai újság figyelemmel kísérte a gazdasági élet aktuális folyamatait, történéseit is, amelyekről rövid tudósításokban számolt be. A nyílt terjesztésű Vám–Zoll cikkeinek jó része a Pénzügyőrből átvett (adott esetben rövidített, átdolgozott), a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága (VPOP) neves szakemberei által jegyzett írás volt.

Mint említettem, a vámhatóság sajtósainak időről-időre feladata az is, hogy reagáljanak a „civil" sajtótermékek híreire, tudósításaira, amelyek olykor nem is túl hízelgő hangnemben íródtak. 1994.

34 Szalkai Pál (1972): Nyelvi műveltség. In: Pénzügyőrök Lapja, XXIV. évf., 10. szám, 7.
35 Kovácsics et al. 237.

június 13-án – a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság tájékoztatása alapján – öt országos napilap is hírt adott arról, hogy két esetben szállítottak el ismeretlenek különféle árukat egy vámszabad területről, illetve egy vámraktárból – a vámosok engedélye nélkül. Az 1994. júliusi Pénzügyőr a Népszabadságot idézi, amely Lopnak a vámosoktól címmel számolt be az esetről. A pénzügyőrségi kiadvány reakciójának címe, amelyben rögzítik a tényeket: „Lopják" a vámosok becsületét.[36] A sajtóval való kapcsolattartás mikéntjéről az 1990-es évek közepén pontos képet kaphatunk, ha felidézzük, milyen intézkedéseket tett a Vám- és Pénzügyőrség az eset kapcsán. *„A VPOP MTI közleményben utasította vissza a valótlan állításokat és kérte a valós tények közlését. Az öt napilap újságíróit a Titkársági és Sajtó Önálló Osztály beszélgetésre hívta meg, ahol írásos háttéranyagot adtunk át, minden félreértést tisztáztunk, annak reményében, hogy az igazságot részletesebben fogják megírni, mint a téves hírt. […] Téves hírek, valótlan adatok közzétételét, tények esetleges elferdítését általában sajnos nem tudjuk megakadályozni. Az MTI-vel és a legtöbb sajtóorgánummal kialakított napi munkakapcsolatunk keretében egyre gyakoribb, hogy egy-egy hírt a vám- és pénzügyőrségnél ellenőriznek, kiegészítenek, mielőtt közreadnák. Mi is arra törekszünk, hogy mindig »hallgattassék meg a másik fél is«. Ha ez mégsem történik meg, őszintén reméljük, hogy az ilyen esetekben tett intézkedések nem »eső után köpönyeg« hatékonyságúak, hanem valóban az olvasók pontos, hiteles tájékoztatását és a vám- és pénzügyőrség jó hírnevének megvédését szolgálják."*[37]

Még 1994 decemberében számvetést készítettek a vám- és pénzügyőrség sajtósai: milyen eredményeket értek el és milyen kudarcokat éltek meg abban az esztendőben? A Jó újságok – sajtó, újság ügyben című cikkben ugyancsak Szükné dr. Szentirmai Mária sajtótitkár így fogalmazza meg az akkoriban bevezetett újítások lényegét: *„…az eddigieknél nagyobb figyelmet fordítottunk a testület arculatának kialakítására. Igyekeztünk munkánkat életközelbe hozni, a komolyabb eredményeket publikálni, ezzel is elősegí-*

36 Szükné Szentirmai Mária (1994a): „Lopják" a vámosok becsületét. In: Pénzügyőr. 1994. július. 17.

37 Szükné Szentirmai (1994a) 18.

teni a vám- és pénzügyőrség presztízsének növelését, a pénzügyőrök tevékenységének széles körű elismerését”.[38] A szerző kiemeli, hogy bevált a szóvivői intézmény, a testület szóvivője[39] ismertté vált a sajtóorgánumok vezető munkatársai körében.

A vámhatóság pozitív megítélését nem csupán a mindennapi korrekt, gyors, jogszerű munka, vagy az eredményekről való híradás segíti. Még mindig 1994-nél maradva, ekkor, a nemzetközi vámnapon, azaz január 26-án mutatták be az Egy testület arca című filmet, amelyet a nagyközönség különböző szakmai kiállításokon láthatott. Az alkotást több városban (Debrecenben, Szegeden, Kecskeméten, Budapesten, Pécsett, Győrben, Miskolcon és Szombathelyen) bemutatták a sajtó képviselőinek is, majd pedig minden alkalommal sajtóbeszélgetés következett.[40] Az erről szóló Májusban indult útjára a film című 1995. januári interjúban Laczó László szóvivő olyan „merész” terveket fogalmazott meg, amelyek azóta sem valósultak meg: *„egy saját stúdió felszerelése […] rövid időn belül meghozná a »pénzét«. Az itt elkészített referencia filmekről országos és a helyi tévéműsorokban sokkal intenzívebben és szakszerűbben lehetne jelen a testület, nem beszélve az oktatófilmek készítéséről, elősegítve ezzel a szakemberképzést”.*[41] Ez a gondolat időszerű ma is: jelenleg nincs olyan aktuális tartalmú film, amely a Nemzeti Adó- és Vámhivatal munkáját, feladatait szemléletesen tárná a közönség elé. Ugyancsak hiányzik a néhány szakmai területen különösen hasznos oktatófilmek tárháza. Nemrég egy vietnami vámiskolai delegáció is arról érdeklődött a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen, hogy rendelkezésre állnak-e az oktatáshoz szemléltető videóanyagok. Sajnos, nemleges választ kaptak. Az utolsó – mintegy 15 perces – film, amely a pénzügyőrök munkájáról készült, több mint egy évtizede került ki a vágószobából. A film fényképezését a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága (VPOP) akkori sajtófőosztályának munkatársa végezte, az

38 Szükné Szentirmai Mária (1994b): Jó újságok – sajtó, újság ügyben. In: Pénzügyőr. 1994. december. 26.

39 Akkoriban dr. Laczó László. Utódai: Sipos Jenő, majd Suller Attila. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal megalakulásával (2011. január 1.) átszervezték a szóvivői munkát: a szervezetet három szakterületi szóvivő képviseli: a bűnügyi, az adószakmai és a vámszakmai szóvivő.

40 Májusban indult útjára a film (1995). In: Pénzügyőr. 1995. január. 31.

41 Uo.

utómunkálatok pedig egy fővárosi kerületi televízió stúdiójában történtek. Ezen kívül csak egy-két (szintén „házilagos” módszerekkel készült) oktatófilm látott napvilágot, szintén a 2000-es évek első évtizedében.[42]

Az EU-csatlakozás pillanata – céltudatos kommunikáció (?)

Végül egy rendkívül tanulságos eset rövid ismertetésével kívánom bizonyítani azt, hogy a nyilvánosság érdeklődése szinte mindig egy szervezet negatívumaira összpontosul, így a szervezetnek kész kríziskommunikációs tervvel kell(ene) rendelkeznie.[43] A Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságán 2002 elején létrejött Inter-operabilitási Projekt (IOP) feladata volt azoknak a vám-informatikai rendszereknek a fejlesztése, implementálása, amelyek megléte és működése az Európai Unió részéről elvárásként fogalmazódott meg. A projekt által 2004. május 1-jén bevezetett vámárunyilatkozat-feldolgozó rendszer (Customs Declaration Processing System, CDPS) több problémával indult. Az elektronikus média érdeklődését először május 5-én, szerdán keltette föl a kialakult helyzet. A Hír TV arról számolt be, hogy *„állítólag az uniós csatlakozás óta fejetlenség uralkodik a magyar vámrendszerben, mert összeomlott a VPOP számítógépes rendszere”*.[44] A vámhatóság akkori szóvivője, Sipos Jenő először cáfolta az értesülést, majd néhány nappal később, május 8-án elismerte, hogy egyes vámudvaroknál – főként a fővárosiaknál és a kelet-magyarországiaknál – vannak fennakadások. A kezdeti időszak után – a többi között a megnyugtató szóvivői reagálásnak köszönhetően – a sajtó két hétig nem foglalkozott az informatikai problémákkal. A helyzet azonban a várakozások ellenére mégsem rendeződött, és május 17-én ismét napirendre került a vámkezelések lassúsága. A vámhatóság csupán a sajtó felvetéseire reagált, és remélve, hogy a problémák hamarosan megoldódnak, igyekezett – az idő előrehaladtával egyre csökkenő mértékben – bagatellizálni a helyzetet.

42 Jelen tanulmány szerzője szerencséjének tartja, hogy valamennyi alkotás elkészítésében részt vehetett narrátorként.

43 A történtekről készült részletes esettanulmányt lásd: Suba László (2015): A vámhatóság interoperabilitása – és annak kommunikációja (A 2004-es EU-csatlakozás kihívásai).In: Hadtudományi Szemle, VIII. évf. 4. sz. 306–315.

44 Hír TV Hírek, 2004. május 5.

A váminformatikai rendszerek működésében tapasztalható zavarok május 20-ától kaptak néhány napos kiemelt publicitást. Ekkor ugyanis a politika is érzékennyé vált a nemzetközi kereskedelmet és ezen keresztül az egész gazdaságot érzékenyen érintő anomáliákra. Az akkori miniszterelnök, Medgyessy Péter, valamint pénzügyminisztere, Draskovics Tibor felkeresett egy budapesti nagy forgalmú vámhivatalt, hogy a helyszínen tájékozódjon a kialakult viszonyokról. A látogatásról aznap hírt adott az MTV 1, a Duna TV, a TV2, a Hír TV, a Klub Rádió, az Infó Rádió, illetve a Gazdasági Rádió. A következő napokban – 21-e, péntek és 25-e, kedd között – az elektronikus sajtó a miniszterelnöki látogatás apropóján összesen mintegy hetven alkalommal tett említést arról, hogy a vámhatóságnál normalizálódik a helyzet. A vámhatóságról ily módon olyan kép alakulhatott ki, hogy egymaga nem képes megoldani válsághelyzeteket, a kormányfő „feddése" szükséges ahhoz, hogy intézkedjen a megoldás érdekében. Pedig a fejlesztések, a munkaerő-átcsoportosítások folyamatban voltak.

Összegzés

A fenti sajtótörténeti vázlat egyrészt – úgy vélem – az adó- és vámhatóság kommunikációját alakító, illetve tágabb értelemben, a rendészeti kommunikációban részt vevő szakemberek részére értékes tanulságokkal szolgálhat. Másrészt egyes elemei bizonyítékul szolgálnak a rendészeti kommunikáció ismérveinek rendszeréhez is, amely így foglalható össze: *„a kommunikációs eljárások differentia specificáját (nevezhetjük a közlésfolyamatban felmerülő zajoknak) a következők okozzák:*

a) a rendészeti tevékenység hivatás, amelynek képviselői különös felelősséggel és komoly hatalommal felruházva,

b) az emberek közötti konfliktusok közepette végzik problémamegoldó munkájukat,

c) legtöbbször a nyilvánosság különös érdeklődésétől kísérve,

d) egy sajátos szervezeti kultúra tagjaként, amelynek fő jellemzője a szigorú hierarchia, valamint a parancsuralmi rendszer, és amelyben

e) a merev jogi, katonai, hivatalos stílus az uralkodó, mindamellett

f) el kell fogadtatni a közösséggel e szervezetek erőszak-monopóliumi és szankcionáló szerepét, ráadásul úgy, hogy

g) annak tagjait együttműködésre bírjuk, és meggyőzzük őket a biztonságteremtő munka szolgáltató és polgárbarát jellegéről."[45]

Amint azt az idézett forrásokból is láthatjuk, talán a legnehezebb feladat az, hogy a rendészeti tevékenységet végző szervezetek elfogadtassák a közösséggel erőszak-monopóliumi és szankcionáló szerepüket, és hogy annak tagjait együttműködésre bírják. Ehhez azonban a sajtó hasznos eszköz, de nem kizárólagos, hiszen ahogyan szintén Molnár Katalin írja: *„a közvéleményt alkotó egyének elsősorban saját tapasztalataik alapján alakítják ki véleményüket az adott rendészeti szervezetről. Másodsorban az ismerősöktől szerzett információkra hagyatkoznak. S ehhez képest csak harmadlagos a hírekben hallottak-látottak hatása"*.[46]

---

45 Cserép Attila – Molnár Katalin (2010): A rendőrség kommunikációs stratégiája és belső kommunikációja. In: Rendészeti Szemle, 2010/2. sz. 4.

46 Molnár Katalin (2018): Rendészeti kommunikáció – a média tükrében. Kézikönyv és szemelvénygyűjtemény a Rendészeti szakújságíró szakirányú továbbképzési szak hallgatóinak. Budapest, Dialóg Campus Kiadó 18.

Sipos Nikoletta

KÜLÖNÖS KEGYETLENSÉGGEL ELKÖVETETT BŰNCSELEKMÉNYEK A HORTHY-KORBAN

Bevezetés

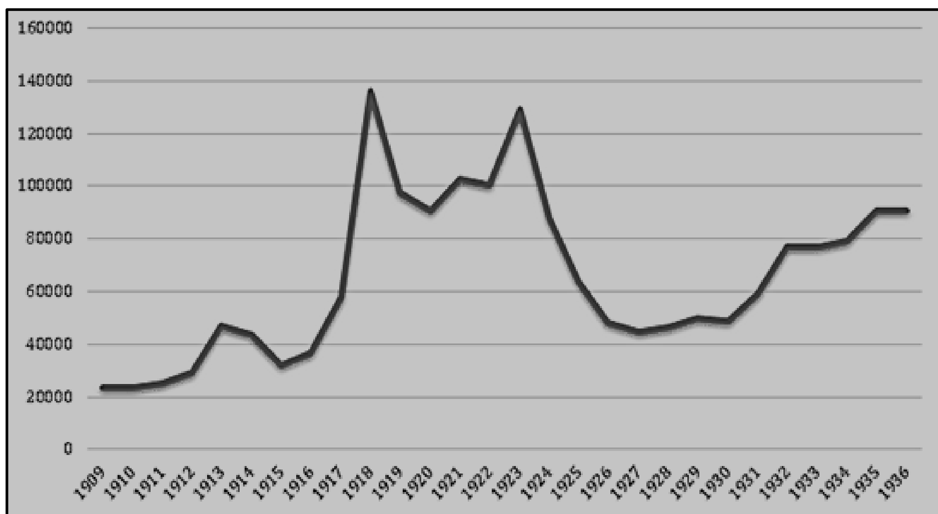
A közelmúltban a magyar filmgyártás elkezdte egyre jobban felfedezni és a nagyközönség elé tárni a közelmúlt történelmét, ezen belül is mind nagyobb figyelmet kaptak a 20. század eleji magyarországi bűnözés kuriózumnak számító esetei. Az egyik ilyen alkotás az 1920-as évek legnagyobb érdeklődéssel kísért gyilkosságát mutatta be, az úgynevezett Léderer-ügyet, amelynek során az elkövetők, Léderer Gusztáv egykori különítményes tiszt és csendőr, illetve felesége megölték Kodelka Ferenc hentest, majd a holttestét feldarabolták. Jelen tanulmányban nem célom ennek az esetnek az ismertetése[1], hanem inkább ennek a bűnesettípusnak a szélesebb kontextusban történő megvizsgálása, nevezetesen az, hogy vajon mennyire volt egyedülálló ez a brutális bűncselekmény a korabeli magyar kriminalisztika történetében.

A vizsgálódás első lépcsőfoka az, hogy a korabeli bűnözési trendről ejtsünk néhány szót. Ahogy a korábbi szakirodalomban és a korabeli statisztikákban már többen rámutattak[2], a Nagy Háborút követő években jelentősen megnövekedett az elkövetett bűncselekmények száma Magyarországon is. Ez természetesen összefüggésben volt azzal, hogy az évekig tartó katonai konfliktus

1 Az esetről lásd részletesen A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941. Szerk. Borbély Zoltán és Kapy Rezső. Halász Irodalmi és Könyvkiadó, Budapest, 1942, 350–353., Gyáni Gábor (2009): A bűnözés Horthy-kori történetéhez. Történelmi Szemle, 2005. 3-4. szám, 385–387. – Az ügy irodalmi jellegű feldolgozását adja Jankovics Éva: „Léderemé, mi van a kosárban?" Egy hátborzongató gyilkosság igaz története. Athenaum, Budapest.

2 Gyáni Gábor (1931): A bűnözés, i.m. 381–383., Földes Béla: Bűnügyi statisztika és bűnügyi szociológia. Magyar Statisztikai Szemle, 1934. 2. szám, 99–103., Földes Béla: A bűnügy irányvonala. Magyar Statisztikai Szemle, 1936. 8. szám, 694–698., Hacker Ervin: Budapest hatása a kriminalitásra. Budapesti Statisztikai Közlemények, 62/2. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest.

során az erőszak a hétköznapok részévé vált, az emberi élet leértékelődött, illetve egyéb szociálpszichológiai hatások is mély nyo-



mot hagytak a társadalomban, mint például a háborús pszichózis, frontélmények és más fizikai-lelki sérülések, amelyekkel a háborút megjárt katonák hazatértek.[3]

1.ábra: A bűncselekmények száma[4]

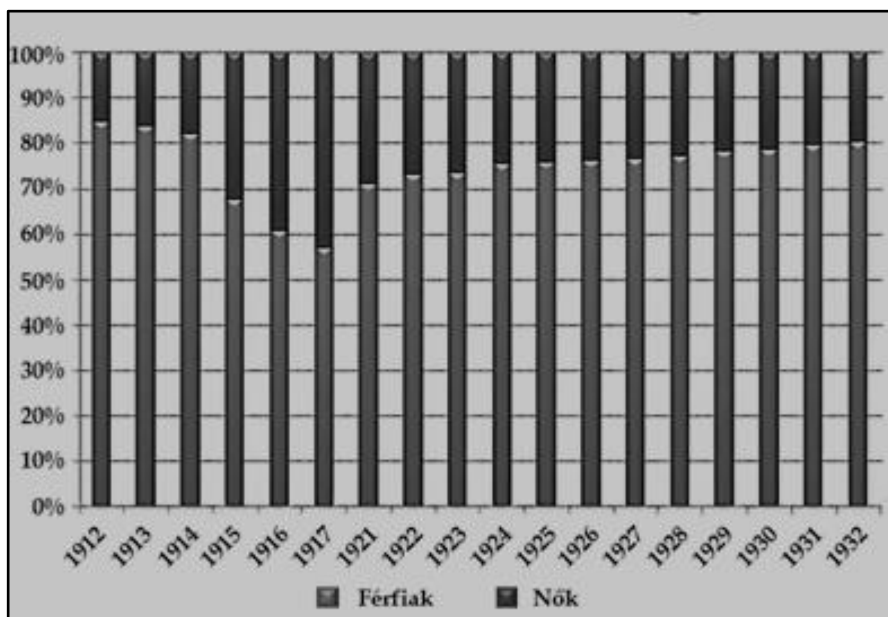
A korabeli statisztikák által közölt kimutatásokkal kapcsolatban (lásd 1.1 ábrát) fontos figyelembe vennünk, hogy adataik némiképp csalókák lehetnek, hiszen általában véve a bűnügyi statisztika torzít, mert nem minden bűncselekmény derül ki, ebből adódóan egzakt képet nem ad a bűnözés alakulásáról, azonban a trend így is nagyon jól kirajzolódik.[5]

---

3 Az itt leírt tényezőkről lásd összefoglalóan Erős Ferenc (2015): Háború és forradalmak: a trauma és az erőszak szociálpszichológiai megközelítésben. In: Az első világháború következményei Magyarországon. Szerk. Tomka Béla. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 135–164.

4 Pálosi Ervin (1928): Budapest kriminalitása és moralitása az 1909–1925. években. Budapest Statisztikai Közlemények, 55/3. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest. Nyigri Imre: A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztika tükrében. In: A 60 éves magyar rendőrség, i.m. 528., 548–549.

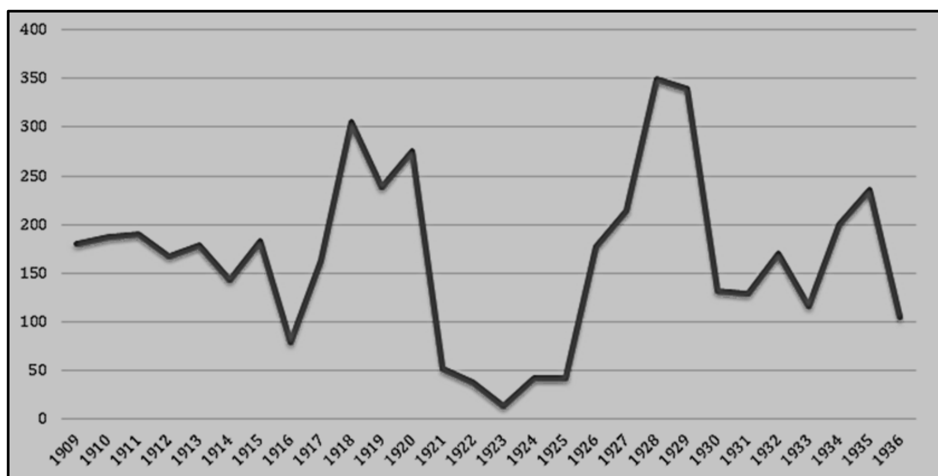
5 Földes Béla (1932): A bűnügyi statisztika problémái. Magyar Statisztikai Szemle, 4. szám, 243–244.



1.2 ábra: A bűnelkövetők nemek szerinti megoszlása[6]

Nevezetesen az, hogy az első világháború alatti és azt követő években a korábbiakhoz képest jelentősen megnövekedett az elkövetett bűncselekmények száma. A szűkebb téma szempontjából fontos az általános bűnügyi statisztikában szemügyre vennünk a bűnelkövetők nemek szerinti megoszlását is (lásd 1.2 ábrát): ebben a vonatkozásban megállapíthatjuk, hogy szintén a Nagy Háború ideje alatt nagyban megnőtt a női elkövetők száma, ám a Horthy-korban a tetteseknek már csak a negyede-ötöde volt nő.

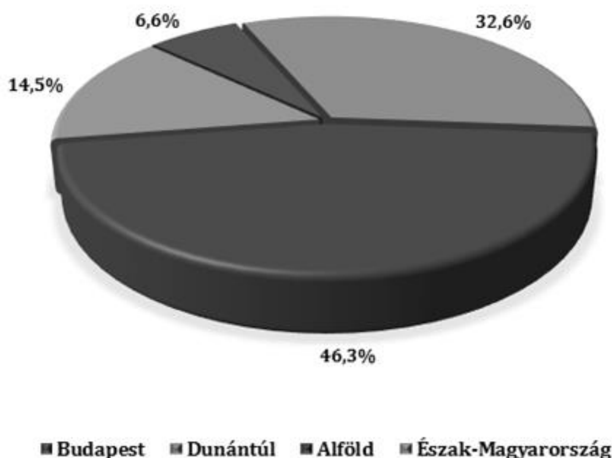
6 Nyigri Imre: A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztika tükrében. In: A 60 éves magyar rendőrség, i.m. 574.



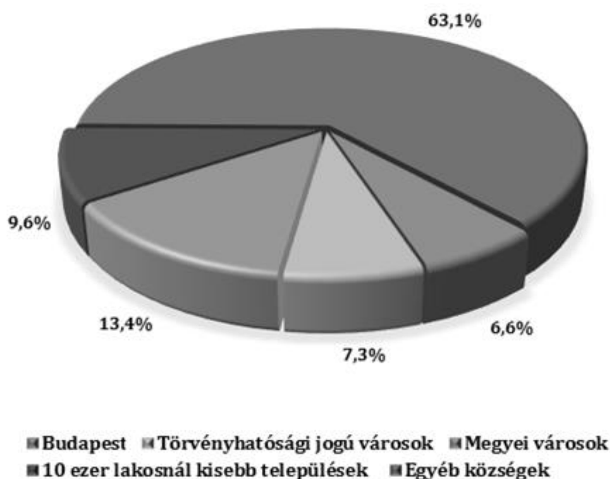
2. ábra: Gyilkosságok és szándékos emberölések száma[7]

A fent látható adatsorok (lásd 2. ábra) a személy ellen elkövetett erőszakos bűncselekmények számának bizonyos jellegzetességeit mutatják. A korabeli magyar büntetőtörvénykönyv e típusban a minősítés szempontjából különböző kategóriákat nevez meg. Az első az előre megfontolt szándékkal elkövetett gyilkosság, a második a nem előre megfontolt szándékkal történt emberölés, a harmadik pedig az erős felindulásban elkövetett emberölés.[8] Ezen bűncselekmények esetében a statisztika részben hasonló értékeket mutat, mint az általános bűnözési trend, hiszen az első világháború utolsó éveiben jelentősen emelkedett, majd a konszolidálódó időszakban számottevően visszaesett a számuk, ám az 1920-as évek közepétől kezdve ismét látványosan megnövekedett.

7 Uo. 528.
8 Uo. 546.



3.1 ábra: Az ember élete ellen elkövetett bűntettek és vétségek elkövetésének helye az 1929-1938. évek átlagában[9]



3.2 ábra: Az ember élete ellen elkövetett bűntettek és vétségek miatt elítéltek százalékos aránya az elkövetési hely szerint 1929-1938. évek átlagában[10]

9 Auer György (1944): A bűnözés területi megoszlása az 1929-1938. évtizedben. Magyar Statisztikai Szemle. 9-12. szám. 456.

10 Uo. 458.

Fontos az elkövetett bűncselekményeket területileg is megvizsgálni (lásd 3.1 és 3.2 ábrát). A két háború közötti korszak második évtizedéről rendelkezünk erre vonatkozó részletes kimutatásokkal, amik azt mutatják, hogy az ember élete ellen elkövetett bűntettek és vétségek elkövetésének helye elsősorban Kelet-Magyarország, főképpen az Alföld volt. Ha a különböző településtípusokban vizsgálódunk, akkor pedig feltűnő, hogy ezek az esetek főleg a vidéki kisebb településeken történtek.

Általános áttekintés

A Léderer-gyilkosság a Horthy-korszak legismertebb és legnagyobb érdeklődéssel kísért bűncselekménye volt, azonban a két háború közötti időszakban több, elkövetési módjában ehhez hasonló, különös kegyetlenséggel elkövetett esetről számolnak be a források. Kutatásaim során a Léderer-ügyön kívül 26 olyan bűntettet vizsgáltam, amelyek során az áldozatot feldarabolták. Önmagában ez a magas szám is megdöbbentő, ugyanakkor fontos hangsúlyozni azt is, hogy ennél vélhetően több ilyen eset történhetett, ugyanis a darabolós gyilkosságok hátterében mindig az állt, hogy az elkövető ily módon próbált megszabadulni cselekedete legnyilvánvalóbb „bizonyítékától”, az áldozat holttestétől, tehát a feldarabolás már mindig a halál beállta után, post mortem történt. Az ilyen ügyekben a gyilkos szándéka tehát eredendően nem arra irányult, hogy feldarabolja vagy megcsonkítsa áldozatát. Ha pszichológiailag nézzük, a holttestek feldarabolását elvégző elkövetőket valamilyen mély elszántság is jellemzi, ami magában foglalja különböző lelki akadályok, így az undor, szorongás, gátlás leküzdését is, ami abból a szempontból is érdekes, hogy többségük büntetlen előéletű volt, néhánynak volt csak közülük valamilyen összetűzése a törvénnyel.

A holttest elrejtésének szándékából adódóan nem minden esetre derülhetett fény, sőt van tudomásunk olyan ügyről is, amelyben a rendvédelmi szervek egy személy eltűnése kapcsán csak vélelmezték, de bizonyítani nem tudták, hogy ilyen brutális gyilkosság áldozatává vált. Például 1930 januárjában egy újpesti férfit a feleségének eltűnése kapcsán gyanúsították meg azzal,

hogy feldarabolhatta a házastársát, de mivel a holttest maradványai végül nem kerültek elő, így nem helyezhették vád alá.[11] Ugyanakkor olyan eset is előfordult, amikor egy asszonygyilkos a hatóságok félrevezetése céljából először azt vallotta, hogy feldarabolta a feleségét.[12]

Fontos hangsúlyozni, hogy a legritkább esetben vezérelte nyereségvágy az ilyen bűncselekmények elkövetését, sokszor teljesen más motiváció mozgatta a tettest, ahogy azt a későbbiekben majd látni fogjuk, így például pánik, kétségbeesés vagy más emocionális okok. A rendvédelmi szervek munkájának szempontjából nézve az esetek jelentős számában pár nap alatt elkapták az elkövetőket, mivel a nyomozásokban kulcsszerepet játszottak a szemtanúk, akik többé-kevésbé részletes leírást adtak az elkövetőkről, a tettes és áldozat közötti kapcsolatról, például veszekedésekről, illetve leggyakrabban arról, hogy az elkövetők milyen gyanús módon viselkedtek, amelyek többnyire azzal voltak összefüggésben, hogyan próbáltak megszabadulni az áldozatuk maradványaitól. Ezeknek a gyilkosságoknak mindig nagy visszhangjuk volt a napilapokban is. Mind a 26 vizsgált gyilkosságot meg lehet találni a korabeli nyomtatott sajtóban, minél brutálisabb volt egy eset, annál több figyelmet szenteltek neki a lapok.[13]

Az esetek főbb jellemzői

A részletesebb elemzés során érdemes először az esetek motivációival kezdenünk. Ebből a szempontból négy csoportot különíthetünk el: ilyen a hirtelen felindulásból, a pánikszerűen vagy kétségbeesésből elkövetett, az előre eltervezett és az elmezavar

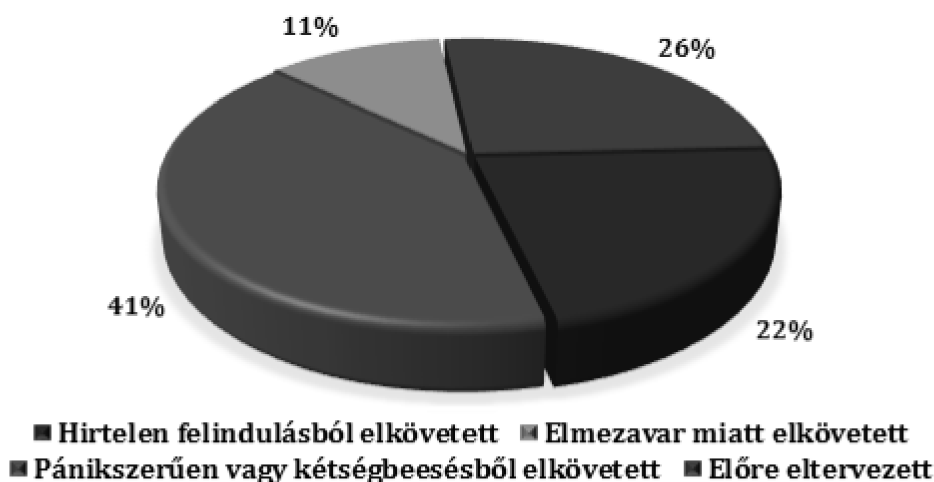
---

11A két év előtt feldarabolt női holttest rejtélyének uj fordulata: Letartóztatták Szőcs ujpesti villamosellenőrt, akit felesége meggyilkolásával gyanúsitanak. Kis Újság. 1932. május 25.

12 Döbbenetes tetemrehívás a feleséggyilkos kertész házában. Friss Ujság. 1934. november 30.

13 Minden eset részletes bemutatására jelent tanulmányban nem térek ki, a későbbiek folyamán is csak néhányat fogok kiemelni példaként. Az általános kép és a statisztikai vizsgálat megalkotásához az ügyekre vonatkozóan felhasználtam elsősorban a bulvárosabb és ebből adódóan a közvéleményt megbotránkoztatni igyekvő sajtótermékeket (Friss Ujság, Az Est, Esti Kurir), illetve a tárgyilagosabb hangvételű napilapokat is (Dunántúl, Budapesti Hírlap, Pesti Napló, Népszava, Kis Ujság), valamint a Magyar Távirati Iroda napi jelentéseit és tudósításait (Magyar Nemzeti Levéltár, K 428).

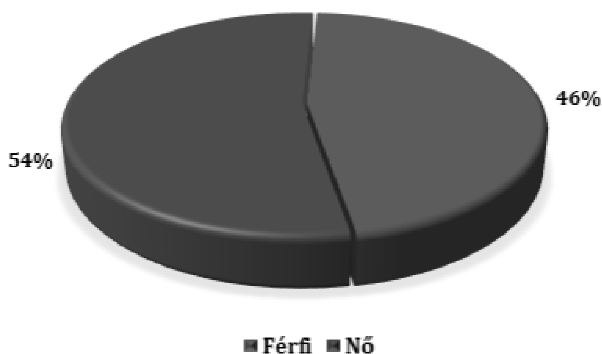
miatt elkövetett gyilkosság (lásd 4. ábrát). Ezek közül kiemelkedően magas a pánikszerűen vagy kétségbeesésből elkövetett bűncselekmények száma, amiket sokkoló módon szinte kivétel nélkül újszülött csecsemők ellen követtek el a gyermekek anyjai (összesen 12 ügyben). Az ilyen esetekben az anyák azért követték el ezt a brutális bűncselekményt, mert társadalmi helyzetükből adódóan nem tudták volna eltartani az újszülött gyermeküket, tehát ezzel lényegében, még ha rendkívül morbid módon is, egy könyörtelen „születésszabályozási" módszert alkalmaztak (ehhez hasonló indíttatás vezérelte például a korszakban tiszazugi arzénes gyilkosságok egy részét is[14]). Az adatok alapján a második helyen, csaknem ugyanannyi áldozattal, az előre eltervezett és a hirtelen felindulásból elkövetett gyilkosságok állnak, végül pedig az elmezavar miatt elkövetett, jellemzően nagyon kisszámú esetek következtek.



4. ábra: A motiváció és az elkövetés módja szerinti megoszlás

14 Mátay Mónika (2017): Méregkeverők. Korall, Budapest, Gyáni Gábor: A bűnözés, i. m. 383–385., Gunst Péter: Tiszazug. Kísérlet a gyilkossági ügyek társadalomtörténeti elemzésére. Valóság, 1986. 10. szám, 89–97.

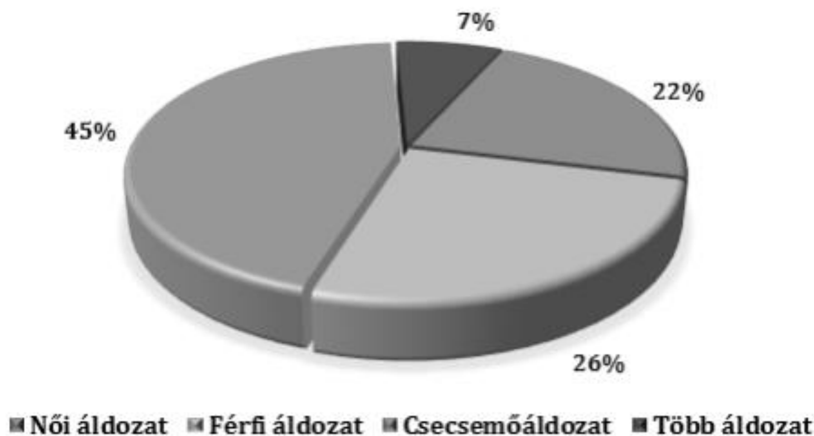
A tettesek társadalmi összetételét tekintve is érdekes körülmények fedezhetőek fel. Meglepő, hogy a korábban bemutatott általános bűnözési statisztikával ellentétben az ilyen bűncselekmények többségében nők voltak az elkövetők (azokat az eseteket is figyelembe véve, ahol párban követték el a gyilkosságot, mint a Léderer-ügyben, a 26 bűntettben összesen 15 nő volt az elkövető, illetve tettestárs, lásd 5. ábrát). Az esetek részleteit vizsgálva feltűnő, hogy a férfi elkövetők között nagyobb számban jellemzők az emocionális okok miatt elkövetett gyilkosságok, ilyenek például a hirtelen felindulásból, dühből, féltékenységből, irigységből elkövetett emberölések, míg a nők esetében más a helyzet, mivel – ahogy arról a korábbiakban már szó esett – leggyakrabban sokkal racionálisabb okok vezérelték a gyilkosságok elkövetőit (például a születésszabályozás). Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a gyilkosok kivétel nélkül a szegényebb társadalmi csoportokból kerültek ki, és ez a bűncselekmény típus nem volt jellemző az értelmiségi rétegre.



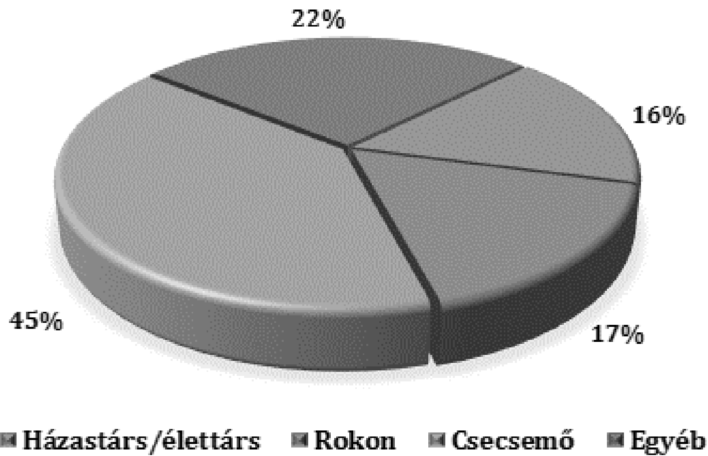
5. ábra: Az elkövetők nemek szerinti megoszlása

A bűncselekmények áldozatait is külön kategóriákba lehet sorolni az alapján, hogy milyen kapcsolatban álltak az elkövetővel, így négy kategóriát lehet elkülöníteni, amik a következők: házastársi/vadházastársi/élettársi kapcsolat, rokoni kapcsolat, csecsemő és az egyéb kategória (lásd a 6.1 ábrát). Az újszülöttek ellen elkövetett gyilkosságok száma a legmagasabb, mint ahogy arról már korábban szó esett. A csecsemőgyilkosságok után a számsze-

rűen legnagyobb kategóriába az egyéb indíttatású esetek tartoznak, amelyek során az elkövetők nyereségvágyból, féltékenységből vagy bosszúvágyból követték el tettüket. Az utolsó helyre pedig ugyanolyan számban a rokoni kapcsolat és a házastársi/vadházastársi/élettársi kapcsolatban álló tettesek sorolhatóak. Tehát összességében megállapítható, hogy az esetek döntő többségében az elkövető és az áldozat közeli kapcsolatban álltak egymással, sőt a gyilkosságok nagy részét családon belül követték el és kevéssé volt jellemző a nyereségvágyból történt emberölés (lásd a 6.2 ábrát).

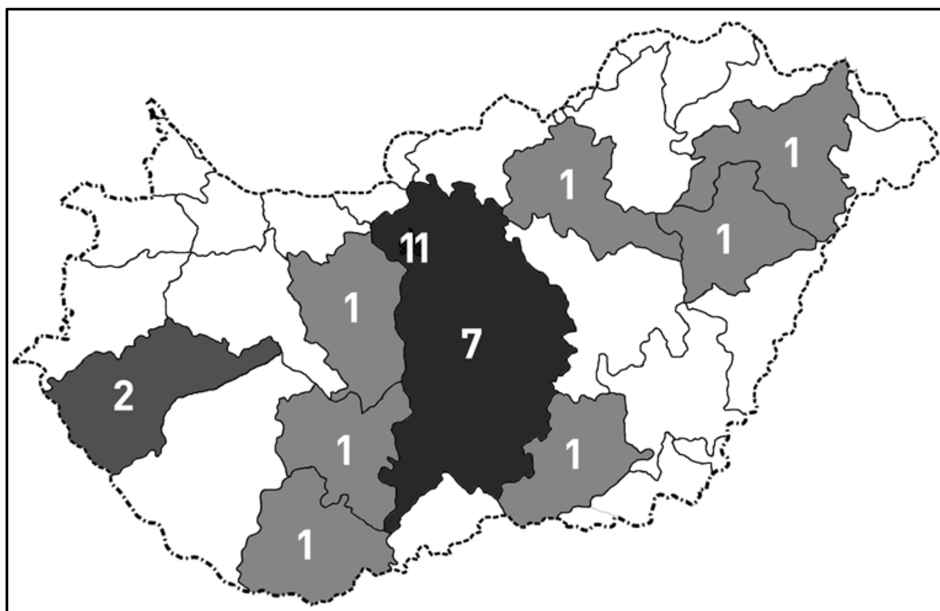


6.1 ábra: Áldozatok megoszlása



6.2 ábra: Az elkövető és az áldozat közötti kapcsolat megoszlása

Földrajzi szempontból is jelentős különbségek figyelhetőek meg, ugyanis a darabolós gyilkosságok nagy része Budapesten és vonzáskörzetében történt, majd a második legtöbb számú a Duna-Tisza közén, végül a Dunántúlon és a Tiszántúlon, tehát ezek az esetek Kelet-Magyarországra és a fővárosra koncentrálódtak (lásd a 7. ábrát). Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy vidéken ténylegesen kevesebb darabolós gyilkosságot követtek el, valószínűleg kevesebb dokumentáció maradhatott fenn, illetve általában is nagyobb figyelem irányult magára a fővárosra és vonzáskörzetére, továbbá a gyilkosok vidéken nagyobb sikerrel járhattak a holttestek elrejtésével.



7. ábra: Darabolós gyilkosságok földrajzi megoszlása

Esettanulmányok

Az elkövetett gyilkosságok közül három eset kiemelkedő, amik érdekes példával szolgálnak az ilyen típusú bűncselekmények pszichológiai és rendvédelmi vagy jogi hátteréhez. Az első 1928-ban történt Vidornyaszőlősön, ahol Nagy Anna megfojtotta újszülött gyermekét, anyja, Csiza Ferencné pedig félelmében feldarabolta és a közeli patakba dobta a gyermek darabjait. Ez az eset tipikus példája a pánikszerűen vagy kétségbeesésből elkövetett darabolós gyilkosságoknak, viszont különlegessége az, hogy Nagy Anna édesanyját felmentették a vád alól, azzal az indokolással, hogy a gyermek akkor már halott volt, mikor a nőhöz került.[15] Ez az utóbbi körülmény érdekes lesz a harmadik eset szempontjából is.

15 Megfojtotta újszülött csecsemőjét. Friss Ujság. 1928. július 17.

A második eset Alagon történt, az elkövető pedig Bognár Istvánné volt, aki megölte férjét, Bognár Istvánt 1933. december végén, mert a házastársa megcsalta őt.[16] Az asszony megelégelte férje kicsapongásait és álmában megölte férjét, majd feldarabolta és a részeit a város különböző pontjain kosarakban rejtette el. December utolsó napjaiban kerültek elő az első maradványok, majd a Pest megyei csendőrkerületben, illetve a budapesti főkapitányságon is megindult a nyomozás egy szemtanú beszámolója alapján. Az áldozat beazonosítása után a házkutatás során megtalálták a bizonyítékokat, és Bognár Istvánnét 1934. január 1-én le is tartóztatták. A korabeli sajtó meglehetősen rideg képet mutatott a gyilkos asszonyról, ahogy a Pesti Hírlap írta 1934. január első napjaiban: „Beismerő vallomásából kiderült, hogy mindent elkövetett a nyomozás megnehezítésére, tervszerűen rejtette el a feldarabolt holttest döntő jellegzetességeitől megfosztott részeit és konok, cinikus tagadásával igyekezett megtéveszteni az őt kihallgató csendőrtiszteket." Végül azonban mégis mindent beismert és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Érdekesség, hogy négy évvel később Bognárné megszökött a fegyházból, ám már másnap újra elfogták őt a rendőrök Budapesten.[17]

A harmadik eset különlegességét az adja, hogy itt – a Léderer-ügyhöz hasonlóan – két elkövető is részt vett a bűncselekmény elkövetésében. Ez az eset 1941-ben történt Budapesten, amikor is Mandlin Ferenc vendéglős és szeretője, Mozsár Lajosné megölték és feldarabolták a férfi feleségét, Mandlin Ferencnét, majd darabjait különböző helyeken rejtették el a városban.[18] Az első testrészek előkerülésekor azt hitték a nyomozó hatóságok, hogy a törvényszéki orvostani intézetből vagy az egyetem orvosi karának anatómiai tantermébõl kerültek ki a megtalált maradványok. A rendőrorvosi vizsgálatok után azonban kiderült, hogy gyilkosság történt, ezért megkezdődött a nyomozás. Először a budapesti rendőrkapitányság életvédelmi-osztályának eltűnési anyagát vizsgálták meg, hogy vajon hol és kik között kell keresniük az áldozatot. A további maradványok előkerülése után sikerült beazonosítani az áldozatot, így a nyomok Mandlin Ferenchez vezettek, aki

16 A 60 éves magyar rendőrség, i.m. 374–375.
17 Az alagi hentesné beismerte férje meggyilkolását. Pesti Hírlap. 1934. január 3.
18 A 60 éves magyar rendőrség, i.m. 386–389.

azt vallotta, hogy már három napja nem látta a feleségét. Tanúként hallgatták meg Mozsár Lajosnét és házkutatást is tartottak, aminek során előkerültek a bizonyítékok így a megmosott balta, a hentesbárd, konyhakés és a bőrönd, amelyben a holttest darabjait elvitték. Mandlin végül beismerte a gyilkosságot, de azt állította, hogy a testrészeket a Dunába dobta. További nyomozások során megtalálták a feleség fejét és torzójának további részeit. Ebben az esetben érdekes, hogy az első példával ellentétben vád alá helyezték és elítélték a holttest feldarabolásban és eltűntetésében résztvevő Mozsárnét is. Erre az ügyre is az jellemző, hogy a rendőrség rendkívül gyorsan, 48 órán belül felderítette az elkövetőket.[19]

Konklúziók

Összegzésképp elmondható, hogy a korszak bűnesetei között a legnagyobb figyelmet a Léderer-ügy kapta, ám viszonylag nagy számban történtek még hasonló különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkosságok, amelyek között közös pontok és eltérések is felfedezhetőek. A Léderer-ügy visszhangja azért volt akkora, mert egyrészt nyereségvágyból követték el a bűncselekményt és nem emocionális okokból, másrészt két tettes követte el azt előre megfontolt szándékkal, végül pedig azért, mert Léderer Gusztáv csendőrfőhadnagy, tehát egy rendvédelmi alakulathoz kapcsolható személy volt. A többi esetben főképp alsóbb társadalmi rétegekből kerültek ki az elkövetők és az áldozatok is, de éppen ezért is érdemes vizsgálni ezeket, mivel sok érdekes adalékkal szolgálnak a korabeli morál, devianciák, a bűnözés, illetve általában véve a korabeli társadalmi viszonyok megismeréséhez és megértéséhez.

19 Agyonlőtte, majd feldarabolta feleségét egy angyalföldi kocsmáros. Dunántúl. 1941. június 1.

Tarján G. Gábor

A RENDŐRSÉG ÚJJÁSZERVEZÉSE 1945-BEN

1944 őszén a Vörös Hadsereg nagy erővel szorította vissza a magyar és német csapatokat az ország területén, s ezzel párhuzamosan összeomlott a korábbi magyar államhatalmi szervezet, a kiürítések után a közigazgatás is. A szovjet csapatok 1944. október 19-én foglalták el Debrecent, ezt követően megalakultak az új, ideiglenes államhatalmi szervek. Még az ideiglenes magyar kormány megalakulása előtt *„az akkor már mintegy harmadában megszállt ország területén – majd a későbbiekben elfoglalt s az 50-100 kilométeres arcvonal mögötti zónában is - a szovjet parancsnokságok a későbbieket is meghatározó mélyreható intézkedéseket tehettek. A rendelkezéseik alapján a helyi vezetésbe bekerült személyek, a helyzet konszolidálódása után is szerephez jutottak a közéletben. Különösen sok gondot okozott ez a helyi rendőrségek, polgárőrségek vonatkozásában, mivel ezeknek a testületeknek a nem mindig kifogástalan erkölcsű, de a szovjet parancsnokság bizalmába férkőzött emberei jórészt átkerültek az 1945 tavaszán létesült államrendőrségbe is.”*[1]

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-i határozata alapján 22-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány, melyben Erdei Ferenc, a Nemzeti Parasztpárt képviselője, a Magyar Kommunista Párt titkos tagja lett a belügyminiszter. A kormány már januárban több intézkedést tett az államrendőrség újjászervezésére.[2] Az 1944. december 28-i minisztertanácsi ülésen Erdei Ferenc belügyminiszter beszámolt a szovjet vezérkar

1 Szűcs László (1997): Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.-1945. november 15. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 28. Budapest, 1997. 13.

2 Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (2009): A magyar politikai rendőrség, 1944. december – 1946. októ-ber. In: Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945 – 1946. Szerk.: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf, L'Harmattan Kiadó. 9-62.

képviselőivel a közbiztonság és közrend, valamint a politikai rendőrség felállítása tárgyában folytatott tárgyalásáról. Ugyanekkor a kormány *„megtárgyalta a városonként szervezendő polgárőrség létrehozásáról szóló tervezetet, ennek alapján adták ki 1945. január 4- én a kormány 13. számú rendeletét, amelyben felhívták a nemzeti bizottságokat, az önkormányzati testületeket és a vezető tisztviselőket, hogy minden községben és városban haladéktalanul szervezzék meg a polgárőrséget, amelynek politikailag megbízható, katonaviselt személyek lehettek a tagjai. A parancsnoki posztokra általában kommunisták kerültek, a személyi állományon belül pedig körülbelül ötven százalék volt az MKP tagjainak az aránya országosan."*[3]

A rendteremtés, az élet konszolidálása, normális mederbe terelése a szovjet csapatok előre nyomulásával párhuzamosan, az általuk elfoglalt területeken kezdődött, a fővárosra csak később került sor. A közbiztonság megteremtésére irányuló törekvések hamar bebizonyították, hogy központosított állami rendőrségre van szükség.

Az alábbi, Kecskemétre vonatkozó megállapítás általánosítható a következő hetekben, hónapokban a szovjet katonaság által elfoglalt városokra nézve: *„A front elvonulása után a közbiztonság megteremtése és a rendfenntartás megszervezése volt az egyik legfontosabb feladat. Kezdetben a Vörös Hadsereg támogatásával felálló rendfenntartó szervek kerültek maghatározó szerepbe, mivel a szovjet hatóságoktól kaptak igazolványt, fegyverviselési engedélyt és fegyvert is. Az új rendőrség kiépítése a nemzeti bizottságok irányításával történt, amelyekben az MKP játszotta a vezető szerepet, és a rendőrség munkájába a szovjet állambiztonsági szervek is bekapcsolódtak."*[4]

Hódmezővásárhelyen a Vörös Hadsereg bevonulása után 1944. október 9-től a polgárőrséget szervezték meg Karácsony Ferenccel az élen, akit helyettese, Zombory István váltott az előbbi főispáni kinevezése után (1945. január). A polgárőrség alakult át rendőrséggé és a háborús bűnösök felkutatására kétfős politikai osztályt

---

3 Orgoványi István (2014): A politikai rendőrség létrehozása és működése a Duna-Tisza közén 1945-1946-ban. Betekintő, 4. sz. Forrás: http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2014_4_orgovanyi.pdf (2018.december 5.) 1.

4 Orgoványi (2014) 3.

hoztak létre. A rendőrkapitányi posztot és a politikai osztály vezetését is a kommunista párt kapta meg. *„Hódmezővásárhelyen is előfordult, hogy a baloldali pártok politikai leszámolásra használták a nyomozásokat és alaptalanul vádolták meg az előző rendszer közigazgatási és politikai vezetőit."*[5] A kommunisták célja *„az lett, hogy a rendőrség segítségével felszalámizza a helyi kisgazdavezetést, illetve hogy teljesen kiszorítsa a rendőrség vezetéséből a szociáldemokratákat."*[6]

A szovjet csapatok 1944. október 21-én foglalták el Kecskemétet, és még abban az évben megalakult a nemzeti bizottság, illetve elkezdték működésüket a pártok. 1944 decemberében Imre Gábort bízták meg a rendőrség vezetésével, aki névlegesen az SZDP tagja volt, valójában titkos kommunista. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. január 16-i ülésén – a szociáldemokrata Kara Balázs javaslatára – a korábbi csepeli vasesztergályost, Bánó Mihályt nevezték ki a kecskeméti rendőrség élére, akinek hatáskörét kiterjesztették a kecskeméti királyi törvényszék egész területére. Bánó kommunista volt, és a szovjetekkel, miután elfoglalták a várost, rögtön felvette a kapcsolatot. A korabeli jellemzés szerint tervei végrehajtásánál nem válogatott az eszközökben, féltek tőle, és a koalíció polgári része gyűjtötte ellene a panaszanyagot. Korábbi munkaszolgálatosokból és Budapestről menekült fiatalok politikai nyomozócsoportot szervezett, majd a politikai osztály munkájának vezetését Bárd Dezsőre bízta. Bánó 1945 februárjában a közbiztonság megerősítésére a rendőrség létszámának felemelését kérte a nemzeti bizottságtól. Márkus Ferenc főispán is támogatta a javaslatot, és felszólította a pártokat, hogy tagjaik közül toborozzanak rendőröket. 1945 tavaszán a belügyi vezetők ellenőrizték a vidéki rendőrségeket; politikai szempontból Tömpe András rendőrfőtanácsos, szakmai szempontból pedig dr. Nagy Imre belügyi államtitkár tartotta a vizsgálatot.

Nagy Imre 1945. április 27-én ellenőrizte a Kecskeméti Rendőrkapitányság ügykezelését, ügyintézését és bűnügyi vonalon visszaéléseket és szabálytalanságokat talált. Az ellenőrzés dicséretét fejezte ki a kecskeméti főkapitányság valamennyi osztályának, és

5 Bencsik Péter (2015): Rendőrség, politikai rendőrség Hódmezővásárhelyen 1944 után. Rendvédelem-történeti Füzetek, 47-48-49-50. sz. SZBMRTT Budapest.16.
6 Uo.

megállapították, hogy a helyi rendőrség az országban az első közé tartozik. De azt is megállapították, hogy a rendőrség sok olyan ügyben hozott határozatot, ami a bíróság kompetenciája lett volna. Március 1-én visszarendelték Garzó Lajos nyugállományú rendőrfőtanácsost a bűnügyi osztály élére, akinek sikerült megszüntetnie a területén megnyilvánuló anomáliákat. Többek között azt, hogy a nyomozók képzetlenségük miatt képtelenek voltak megfelelő jelentést készíteni.

A rendőrségi visszaélések minden városban jellemzőek voltak, interpellációk is többször elhangzottak emiatt a parlamentben. A visszaélések közül is kiemelkedett, hogy a kecskeméti rendőrök jogtalanul megállítottak egy Bácskából Németországba tartó, kitelepített svábokat szállító vonatot, és a több száz családot, ezer embert a rossz emlékű téglagyárba telepítette. Egy hét után útba indította őket, de már értékeik és felszerelésük nélkül. A holmik több nagy raktárhelyiséget töltöttek meg és nagy értéket képviseltek. Ezeket Bánó kiosztotta részben a rendőrség rászoruló tagjainak, részben a menekült lakosságnak. A vagyonelkobzás foglalkoztatta a város lakosságát, és a Belügyminisztérium igazolásra szólította fel a rendőrkapitányt.

Közben 1945 augusztusában a Kecskeméti Lapokban jelentek meg hirdetések, amelyekben rendőröket toboroztak. Nagy volt az érdeklődés, sokan jelentkeztek. Általában szegény, tanulatlan, négy elemivel rendelkező emberek, nagyrészt földművesek; a szegényparasztok mellett még munkások érdeklődtek viszonylag nagyobb számban, arányban. A pályázathoz politikai igazolást is kellett csatolni, amit a nemzeti bizottságoktól kértek a pályázók.

A rendőrség a városházán kezdte meg működését, a foglyokat a városháza pincéjében őrizték, ahol 1945 tavaszán kiütéses tífusz ütötte fel a fejét. 1945 januárja és 1947 februárja között a törvényszéki fogházban a foglyok száma 221 és 341 között mozgott, akik között a politikai foglyok száma 115 és 28 fő között változott.[7] A város belterületén 197 rendőr, a külterületeken pedig 250 rendőr és további 300, fizetés nélküli segédrendőr látta el a fegyveres közbiztonsági szolgálatot. Egyenruhája csak tizenhét

7 Rigó Róbert (2014): Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938-1948) Kronosz Kiadó.204.

rendőrnek volt, a többiek polgári ruhában dolgoztak. A 24 politikai nyomozóra 18 bűnügyi nyomozó jutott, ez utóbbiak nem rendelkeztek gyakorlattal, képzésben sem részesültek.

Bánó Mihály leváltása 1945. szeptember 24-én történt. Az ezt követő nemzeti bizottsági ülésen (november 16.) Kalász László (SZDP) interpellált a rendőrséggel kapcsolatban: a rendőrség milliárdos értékeket szerzett meg és osztott szét az állomány tagjai között. Az új kapitány, Deméndi Lajos őrnagy szerint a rendőrség nem hibázott, az interpelláció sérti a szervezet tekintélyét, majd vizsgálóbizottságot alakítottak. Vita alakult ki a kérdésben – például visszaszedjék-e a kiosztott holmikat -, többek között abban, hogy a rendőrség vizsgálja ki azt, amit a rendőrség követett el. A nemzeti bizottság elnöke írásban kérte a belügyminisztert, hogy vizsgálja ki a sváb holmikkal kapcsolatban a rendőrségnél történteket.

Tény, hogy Bánó Mihály a törvényes kereteket felrúgva, hatalmával visszaélve segítette, hogy rendőrök, elsősorban a politikai rendőrség munkatársai embereket bántalmazzanak és lopás-rablás jellegű akciókat hajtsanak végre. Bánó 1946. július 1-én motorbaleset áldozata lett, temetésén 2000 ember vett részt, többek között az MKP és az SZDP is képviseltette magát.

1945 tavaszán a Kiskunfélegyházi Rendőrkapitányság vezetője Barta Károly ácsmester volt, aki 1919-ben a város kommunista rendőrkapitányaként funkcionált. A városban 1945 elején a rendőrség létszáma 120 főre rúgott, de csak nappali szolgálatot adtak, éjszaka semmiféle védelmet nem biztosítottak a lakosság számára. A rendőrség parancsnokának a feladata a szovjetek számára napi 800 fő munkaerő biztosítása volt. A város piszkos és gondozatlan volt, romeltakarítást senki nem végzett, a közellátás minimális volt. A politikai osztályt Romhányi István vezette. Politikai nyomozóként kilencen, bűnügyi nyomozóként pedig négy fő szolgált a testületben, az előbbiek két kivétellel kommunisták voltak. Belterületen negyvenkilenc rendőr, közülük hét állandó őrszem, a tanyavilágban huszonnégy rendőr teljesített szolgálatot. Huszonhat egyenruhával rendelkező régi rendőr maradt meg, a többiek polgári ruhában dolgoztak. Összesen tizenhárom lőfegyver állt a rendőrök rendelkezésére. A tanyavilág polgárőrségét

megszervezték ugyan, de a városi rendőrséghez hasonlóan fegyvertelen volt. A rablás és a fosztogatás nemcsak a szovjetek, hanem a polgári lakosság részéről is gyakorinak bizonyult. Mivel a bíróság még nem működött, a bűncselekmények megtorlás nélkül maradtak. A megbízhatatlannak tartott rendőrség tagjainak fizetése napi tíz pengőt tett ki.

A kiskunmajsai rendőrségen negyvenen teljesítettek szolgálatot, akik fegyvert és fizetést nem kaptak 1945 elején. A tanyavilágban polgárőrséget szerveztek, amelynek a működése a kóborló és fosztogató orosz katonák miatt bizonytalannak/reménytelennek bizonyult. A város az oroszok szabad zsákmányává lett.

Tiszalökön a demokratikus rendőrség szervezése csak 1945 márciusában kezdődött el a járásban, a rendőrök azonban nem minden esetben feleltek meg a szakmai munkában. Büdszentmihályon a nemzetőrség parancsnokát azért kellett a rendőrségből eltávolítani, mert „lepénzelhető és állandó illuminált állapota miatt veszélyes " is volt. Leváltását rendőrtársai kérték, mivel a) a legénységgel szemben társadalmi megkülönböztetést alkalmazott;) a járőrözést rendszertelenül végeztette, járőrbe, szolgálatba csak a szegényebbeket küldte; c) a közellátást veszélyeztetőkkel szemben humánus volt, lehetőséget adott nekik bűnös munkájuk folytatására, és végül d) az egyik rendőrt felmondással fenyegette meg, mert — szolgálaton kívül — politikai előadásra ment.

A borsodi rendvédelem előtörténetéhez tartozik a Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja (MOKAN) tevékenysége. „*A MOKAN-Komité a miskolci MKP elődszervezeteként szolgált, és a szovjet városparancsnokság által fegyveres karhatalommá előléptetett MOKAN biztosította a kommunista párt számára a város újjáépítésében a kizárólagosságot.”*[8] A kommunista MOKAN-t hivatalosan az illegalitásban élő és 1944 nyarán Miskolcra költöző Tóth Béla alapította saját kezdeményezésre. Szabotázstevékenységet folytattak, és felderítőként értékes információkkal segítették a Vörös Hadsereg előrenyomulását.

A borsodi térségben (Borsod-Gömör) november 6–11. között a szovjetek (2. és részben a 4. ukrán front) elfoglalták a megye déli

8 Majzik Dávid (2015): A MOKAN-Komité szerepe a kommunista hatalomváltás előkészítésében Mis-kolcon. Herman Ottó Múzeum Évkönyve LIV, Miskolc, 454.

részeit. Második szakaszban (november 12–december 3.) a középső részeket és Miskolcot szállták meg, majd a harmadik szakaszban (december 3–24.) a keleti területeket.

December 3-án Tóth Béla kezdte meg a tárgyalásokat a szovjet parancsnoksággal. Ezeken a megbeszéléseken tisztázta a MOKAN szervezet háború alatti tevékenységét és politikai nézeteit. Az ellenállási tevékenységek felnagyítása, a felderítő tevékenység folyamatossága, a kommunista nézetek hangsúlyozása tette lehetővé, hogy a Vörös Hadsereg miskolci városparancsnoksága, élén Mihajlov tábornokkal nem fegyverezte le a szervezetet (mint ahogy tette a rendőrséggel), hanem rendfenntartási célokkal elismerte, mint magyar karhatalmi szervet, melynek vezetője Szalay Tibor alezredes lett. Helyettesének Szabó Lajos őrmestert nevezték ki. A MOKAN politikai részlegének irányítója, akinek feladata a sorozás során bekerülő tagok „megfelelő" politikai beállítottságának ellenőrzése volt, Jekkel Géza lett. A bűnügyi csoport vezetését Orosz Kálmán végezte, az egészségügy irányítója dr. Petrássy Miklós orvos alezredes lett. A szervezet gazdasági ügyeit Czapáry Miklós intézte. A karhatalom feladata: *„Együttműködni a szovjet csapatokkal az általános rend helyreállítása érdekében. Állami értékek megőrzése. Minden fasiszta elemnek: németek, terroristák és ellenszegülők letartóztatása és a városparancsnokságnak való átadása."*[9] Első lépésként őrszolgálatot hoztak létre a lakosság számára fontos épületeknél, mint például gyógyszertárak, különböző orvosok rendelői, erdőkincstári fatelep, pékségek, berekaljai és perecesi szénbányák, vágóhidak és iskolák.

1945. január 7-én a miskolci Nemzeti Bizottság arra az elhatározásra jutott, hogy régi rendőrség és csendőrség nem tudja ellátni feladatát, ezért tisztázni kell a rendfenntartás kérdését. A rendőrség szervezeti felállítását határozták el, melynek két osztálya lesz: politikai és rendészeti. E két részleg felett a rendőrfőkapitány fog állni. Erre a posztra Fodor Jánost javasolták, a politikai osztály élére Kecskés Ferencet, a rendészetire pedig Pintér Istvánt az ülnökök, akiknek javaslatát elfogadták. A bizottság elnöke utasította a rendőrség megválasztott vezetőit a munka haladéktalan megkezdésére.

---

9 Majzik (2015) 456-457.

Az Államrendőrség működésének megindulásával a MOKAN karhatalom szervezetileg vált feleslegessé, fenntartása és működtetése a város szempontjából csak ideiglenes volt. Megszűnése nem egyik pillanatról a másikra történt, de február végére teljesen átadták az összes feladatkört a hivatalos rendőröknek, ezáltal a MOKAN karhatalom megszűnt. Volt tagjai közül többen az új rendőrség szervezetébe nyertek felvételt.[55] A MOKAN karhatalmi létszáma 1944 decemberében 144 fő volt, megszűnése idején 227 fő dolgozott MOKAN rendőrként. A volt „mokanosok" igyekeztek helyet találni a rendőrség vezetőségében és szervezetében, elsősorban a politikai rendőrség kötelékében.

A szakmai értékelés szerint: „*Sajnálatos módon a MOKAN karhatalom működésének a társadalmi tapasztalata nem sokban különbözhetett a nyilas karhatalométól, csak egy másik bevonuló hadsereget szolgált ki… A MOKAN karhatalom részt vállalt az elhurcolásokban, rendszeresen tartott razziákat és vezetői azt foglalták le, ami szerintük a közösséget illetné meg, fegyveresen volt jelen az utcákon a hétköznapi életben, abban az időszakban, amikor minden más magyar fegyveres testületet az orosz hadvezetés betiltott. A város politikai életébe belépő egyes MOKAN tagok tudatosan, vagy tudat alatt pedig olyan politikai kommunikációs eszközöket használtak, amelyek nem tették kétségessé a közösség számára, hogy az illető igenis a hatalom kisajátítására törekszik, annak ellenére, hogy népi demokráciáról beszélt.*"[10]

A vármegyei főkapitányság 1945 áprilisában alakult meg. Megállapított létszáma április 8-án 1699 fő volt 102 rendőrbiztosságon és rendőrőrsön, de a tényleges létszám csak 800 fő volt. A 8 járásban járásonként általában 15-38 rendőr teljesített szolgálatot. A koalíciós tárgyalások, viták következtében a létszám felduzzadt, amit 1945 júniusában leépítés követett. Erről így számolt be a korabeli sajtó: „*A főkapitányság kötelékében eddig 1835 rendőr, 51 rendőrbiztosság, 53 körzeti rendőrőrs működött. Ezt a túlméretezett létszámot lecsökkentették 1022 rendőr, 8 rendőrbiztosság és 52 körzeti rendőrőrsre.*".[11]

---

10 Majzik (2015) 467.

11 Magyar Hírlap, 1945. június 9. idézi: Czecze József (2015): Borsod-Abaúj-Zemplén megye rendvédelme, csendőrsége és rendőrsége. Bíbor Kiadó, Budapest. 61-62.

Szentesen a Vörös Hadsereg közeledtének hírére 1944 szeptemberében kiürítési parancs jelent meg, a rendőrség tagjainak több mint 80%-a, a tisztek 90%-a távozott a városból.[12] A szovjet katonaság október 8-án foglalta el a várost, másnap polgárőrséget szerveztek a rablások és fosztogatások miatt. A 170 főből 70 fő a raktárakat őrizte. A többiek egy-egy orosz katonával járőrszolgálatot láttak el. A rendőrség megszervezése után Lakos József régi detektív lett a rendőrkapitány. Lakos 1945. április hónapjában több detektívet és rendőrt akart szolgálati érdekekből, megbízhatatlanság címén, törvényes úton elbocsátani. Többek között Láng Bélát is, kinek alkalmazása ellen több ízben tiltakoztak az ottani pártok vezetői. Láng Béla, aki azelőtt kisegítő munkaerő volt a szentesi kórházban, most rendőrszázados, a csongrádi rendőrkapitányság politikai osztályának vezetője, ennek és a dr. Joób Béla főorvos lopás miatt bűnvádi feljelentést tett ellene.

Miután április 19-én vizsgálóbizottság érkezett Szentesre, melynek tagjai Tömpe András rendőralezredes és Nagy István rendőrezredesek voltak, Lakost április 20-án letartóztatták, és Nagy István lett az utódja. Ezt követően Láng Béla rendőrszázados – akiről az a hír járta, hogy lepedőket lopott – Gulyás Emil és Garay detektívek segítségével rendszeresen véresre verte a korábbi kapitányt. Közben azzal biztatták, ha aláírja a jegyzőkönyvet, abbahagyják a verést. Lakos ügyében Futó Dezső képviselő, a Kis-Újság főmunkatársa interpellált a Nemzetgyűlésben. Elmondta, hogy amikor a városi orvos megvizsgálta Lakost, Láng Béla azzal fenyegette meg, hogy az édesanyját is meg fogja verni. Fekete Imre szentesi képviselőt ugyanezek az emberek verték hónapokon keresztül (!). A képviselő kijelentette a Nemzetgyűlésnek – amit mindenki sejtett -, hogy Lakost azért verik a jegyzőkönyv aláírásáért, mert kompromittálni akarnak kisgazda és szociáldemokrata párttagokat. Később Lakost internálták és ügyében a belügyminiszter 1945. december

12 Takács Edit (1977): Szentes közigazgatásának alakulása 1944. október 8. – 1945 június in: Tanulmányok Csongrád megye történetéből 1919-1945. szerk.: Farkas József, Szeged 180.

15-én felülvizsgálatot rendelt el. Közben a hivatalban levő rendőrök az internálást követően Lakostól egy 9 csöves Siemens rádiót, írógépet és sok más holmit raboltak el.

A szentesi kapitányság új vezetője, a már említett Nagy István, 1945. május 3-án, annak ellenére, hogy Lakos Józsefet a szentesi második számú igazolóbizottság leigazolta, elődjét a mezőhegyesi internáló-táborba szállította. Később hamis vádak alapján átadták a szegedi ügyészségnek, ahol minden vád alól felmentették. Ennek ellenére Lakos internálását a szentesi kapitányság nem szüntette meg, sőt Láng és társai arra biztatták a mezőhegyesi rendőröket, hogy Lakost verjék meg minden nap. Mezőhegyesen azonban ennek ellenére egyszer sem bántották.

Szegeden a szovjet csapatok 1944. október 11-i bevonulása után szovjet jóváhagyással Diczfalussy Ferenc nyugalmazott honvéd alezredes, a szőregi kátránygyár igazgatója kezdte meg a rendőrség újjászervezését. Az elődszervezetnek az októberben felállított „Csongrád megyei polgári rendőrség" tekinthető, melynek elnevezése 1945. február 6-án rendőrségre, majd április 25-én Magyar Államrendőrség Szegedi Főkapitányságára változott. Kezdetben a szegedi rendőr-főkapitányság „Főfelügyelőség" címen működött, és elnöki, politikai, bűnügyi, illetve kihágási osztályokra tagozódott. Önálló őrszemélyzeti osztálya nem volt, az osztályvezetői teendőket maga a főkapitány látta el. Az őrszemélyzet létszáma 1457 főt tett ki, ebből 826 fizetéses, míg a többi tanyai önkéntes, fizetés nélküli rendőr volt. Az őrszemélyzet tagjai általában saját, polgári ruhájukban teljesítettek szolgálatot, megkülönböztető jelzésnek az előírásos nemzetiszínű karszalagot viselték. Fegyveresen látták el szolgálatukat, kezdetben 691 puska, 113 pisztoly és 3 golyószóró állt a rendelkezésükre. A tanyai „közbiztonsági rendőrök" pedig a tanyai lakosoktól „önkéntes adomány" címén különféle élelmiszereket, húsárukat szereztek, amit maguk közt osztottak szét. Egy 1945. április végi létszámkimuta-

tás szerint a 39 tanyai őrszobán összesen 686 fő volt az összlétszám, melyből 261 fő volt a fizetett, 425 fő az önkéntes, a 16 községi őrszobán pedig összesen 284 fő teljesített szolgálatot.[13]

Már január közepén felmerült a külterületi – tanyavilágban ténykedő – rendőrség átszervezésének a kérdése, ezért egy bizottságot hoztak létre, melyben a polgármesteren, a későbbi igazságügy-miniszteren Valentiny Ágostonon kívül, a Szegedi Nemzeti Bizottság tagjai, valamint a pártok képviselői vettek részt. A cél az volt, hogy a tanyai rendőrséget, amely elsősorban önkéntesekből állt, feloszlassák, hogy helyettük kiképzett és fizetett rendőrök teljesítsenek szolgálatot a tanyavilágban is. Ennek a külteleki rendőrségnek a parancsnoka Bokor Antal volt, aki ellenezte a fenti átszervezést, és április végén történt letartóztatásáig ezt meg is tudta akadályozni. Ellenforradalmi szervezkedés, ellenforradalmi puccsra készülődés és a földreform végrehajtásának elszabotálása miatt Bokort 1945. április 23-án tartóztatták le, majd internálták, és később, 1946. május 4-én rendőrhatósági felügyelet alá helyezték. Közben Szegeden is megindultak a vizsgálatok, és április 21-től kezdődően több napon keresztül folytak a tanúkihallgatások, melyeket egy idő után Tömpe András, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Osztálya vezetője – májustól Politikai Rendészeti Osztály – személyesen irányított.

Miközben ezek a folyamatok zajlottak a Vörös Hadsereg által elfoglalt területeken, az Ideiglenes Nemzeti kormány Debrecenben már foglalkozott a rendteremtés, rendőrség kérdésével. 1945. január 12-i kormányülésre készült el a „Tervezet az Államrendőrség újjászervezésére" című dokumentum, amit Erdei mutatott be. (Ekkor még zajlottak a hadműveletek a Dunántúlon, és Pest egy részét is a Wehrmacht egységei magyar szövetségeseikkel együtt tartották megszállva.) A Horthy-korszak rendőrségi szervezetét mintául vevő elképzelésben a közbiztonság megteremtésével azonos súllyal szerepelt a demokratikus államrend védelme és megszilárdítása. A terv szerint a polgárőrség soraiban szolgálatot teljesítő demokratikus beállítottságú személyek átkerülhetnek az államrendőrség állományába. Az állami szervet kettős tagoltságban

13 Krahulcsán Zsolt (2007): A Bokor-ügy. A szegedi külterületi rendőrség vezetőjének letartóztatása 1945 áprilisában. Betekintő, 3. sz.

képzelték el, a bűnügyi és a politikai osztályok párhuzamosan kerülnek megszervezésre, kivéve a legalsó szintet, vagyis a helyi rendőri egységeket. A szervezet a meglévő polgárőrségekre és a települések által a háború alatt létrehozott önkormányzati rendőrségek állományán épülne ki.[14]

A tervezetet elfogadta a minisztertanács, de ismeretlen okból nem hirdették ki. A rendőrségnek egyrészt a demokratikus államrend védelmét és megszilárdítását kell szolgálnia, másrészt pedig a közrendet biztosítania a közönséges bűncselekményekkel szemben. Ennek a kettős feladatnak megfelelően végig az egész rendőrségi szervezeten érvényesülnie kell a kettős tagoltságnak: a politikai és bűnügyi osztályok egymás mellett való megszervezésének, kivéve a legalsó helyi szervezeteket. Nem deklarálták a rendőrség pártatlanságát, és engedélyezték, hogy e nemzetgyűlésben szereplő pártokba belépjenek a rendőrök. Azt tudjuk, hogy Erdei beterjesztette a tervezetet a minisztertanácson, hozzászólt Faragho Gábor, Vásáry István, Valentiny Ágoston, Nagy Imre és Molnár Erik, végül elfogadták.

Január 17-én Erdei Ferenc három rendeletet adott ki az új rendőrség szervezésével kapcsolatban. Az elsőben az alakuló helyi hatóságoktól kért be adatokat a korábbi – azaz a magyar királyi rendőri és csendőri - szervek létszámáról és politikai párthoz való tartozásukról. A másodikban a szökött katonák elfogásáról intézkedett, végül a harmadikban elrendelte, hogy az új közbiztonsági szervek vezetői és tagjai egységes karszalagot kötelesek viselni „Rendőrség” felirattal és azonosításra alkalmas számmal.

A Magyar Kommunista Párt vezetésének döntése alapján 1945. január 19-én valamivel több, mint 200 kommunista és szimpatizáns megkezdte a fővárosi rendőrség megszervezését és négy nap múlva (!), 23-án a közigazgatást irányító Budapesti Nemzeti Bizottság Sólyom László vezérkari századost bízta meg a főváros főkapitányi teendőinek ellátásával, helyettesévé Kádár Jánost, míg a politikai osztály vezetőjévé Péter Gábort nevezte ki.[15] A szervezet hivatalos neve Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság lett, székhelye pedig a Magyar-Olasz Bank Nádor utca 16.

14 Szűcs (1997) 118-120.

15 Kozáry Andrea: Dokumentumok a szerveződő rendőrségről (1945. január-február) Társadalmi Szemle 1997.1. sz. 81.

szám alatti épülete. A budai rendőrség – az I., a II., a III., a XI., és XII. kerületi rendőrkapitányságok – egy ideig önállóan, a budapesti főkapitányságtól, gyakran egymástól is elszigetelve működtek. *„Péter Gábor 1. számú napi parancsa 1945. február 12-i keltezésű – ebben osztályának megalakítását február 2-re dátumozta -, melyet egy hivatalosan még meg sem alakult szervezet, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály vezetőjeként adott ki."*[16]

1945. február 9-én Kádár János tájékoztatása szerint a szovjet csapatok bevonulása után megkezdődött a rendőrség szervezése, a kerületi nemzeti bizottságok a legtöbb helyen civilekre bízták a kapitányságok vezetését, akik a jelentkező korábbi rendőrökkel és tisztekkel kezdték el a munkát. A munka nehezen indult, mert az orosz hatóságok a kapitányságokról vagy a laktanyákból vittek el a rendőröket, így a szolgálatba indulók alig 50 %-a érte el szolgálati helyét. A rendőrök elvitele olyan méreteket öltött, hogy Gödöllőn 2-3000 főnyi rendőrtisztet és legénységet őriztek táborban.

A mindennapi munkában a valódi rendőri funkciók szűk térre szorítkoztak, a rendőrök elsősorban a hullák és dögök, a fasiszta plakátok eltávolítását, az utak szabaddá tételét ellenőrizték, illetve a polgári lakossággal végeztették. Később virradattól sötétedésig egyes helyeken őrszemeket állítottak, illetve járőröket szerveztek, néhol az orosz őrségekkel együtt. Mivel a rendőrség fegyvert nem viselhetett és csak nappal működhetett, ez kedvezőtlenül befolyásolta hatékonyságát. A leírtak valóságtartamát alátámasztja a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége főnökének helyettese által írt beszámoló a budapesti helyzetről, mely szerint január 13-tól megszervezték a katonák járőrözését az NKVD /Belügyi Népbiztosság/ erőivel együtt. *„A helyi hatóságok tevékenysége gyakorlatilag a szovjet parancsnokság egyes utasításainak végrehajtására, az utcák, üzemek, a házak rendbehozatalára korlátozódik. Ők szervezik a lakosság élelmezését. ... A központi és a kerületi katonai helyőrség-parancsnokságok mindennap ellenőrzik a helyi rendőrség tevékenységét."*[17]

---

16 Bank Barbara (2017): Recsk. A magyar internáló táborok története 1945-1953. Athenaeum Kiadó, Budapest, 112.

17 Kozáry Andrea (1998): A rendőrség megalakulásának és kezdeti tevékenységének vázlatos összefoglalása (1945-1948). In: A rendőrség társadalmi szerepe (Tudományos konferencia, 1998. ápr.21-22.) Rejtjel Kiadó, 25-26.

A politikai rendőrség szervezését januárban kezdték el a kommunista párt Tisza Kálmán téri székházában, majd átköltöztek a hírhedt Andrássy út 60-ba. Hivatalosan mint a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya február 1-én vagy 2-án alakult meg 60 fővel, 6 csoporttal, csoportonként 10 taggal. Péter Gábor vezetésével, akit hivatalosan 1945. október 31-én neveztek ki a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály vezetőjének.[18] Helyettese a szovjet Állambiztonsági Népbiztosság magyar származású ezredese, Kovács János lett. Ugyanekkor Debrecenben Erdei Ferenc megbízta a Nógrádi Sándor partizánegységével érkező Tömpe Andrást a politikai rendészeti osztály (PRO) megszervezésével, és január 27-én rendőrfőtanácsossá nevezett ki. A Tömpe vezette csapat január 26-án érkezett Pestre, de az Andrássy út 60-ba – Péter Gáborék hivatalába – nem engedték be őket. Végül helyet kaptak, s a Belügyminisztérium Politikai Nyomozóosztálya elnevezéssel kezdték meg munkájukat. A Tömpe vezette osztály létszáma február 20-án 91 főt tett ki, Péter Gáboré 98 főt.

Andreánszky István miniszteri osztálytanácsos február 15-i jelentése szerint a fővárosi rendőrség helyzete anarchikus, ötféle, egymástól különálló, jogtalanul működő nyomozó szerv tevékenykedik.[19] Mint írta, *„ötféle, egymástól különálló, teljesen jogtalanul működő nyomozó szerv működik Pesten. Külön rendősége van a csehszlovák nemzeti karszalagot viselő, Budapesten élő csehszlovákoknak, akik ez ideig magyaroknak vallották magukat. Ez a szerv is előállít, házkutatást tart, letartóztat.”*[20]

A budai rendőrség és az I., II., III., XI. és XII. kapitányságok valóban önállóan, még egymástól is gyakran elszigetelve működtek, a XI. kerületi rendőrkapitányságot egy illegális kommunista, Ratulovszky János szervezte meg. Pászkán Ferenc rendőrtanácsos szerint a megalakult kerületi kapitányságok ügyészség hiányában még nem tudtak szabályszerű bűnügyi eljárást indítani.

1945. február 28-án Sólyom László budapesti főkapitány a budai rendőrség helyzetéről adott tájékoztatást a Budapesti Nemzeti

---

18 Péter Gábor beszámolója a politikai rendőrség munkájáról (1945. február) In: Krahulcsán – Müller (2009) 73-74.

19 Palasik Mária (1999): „Üstökön ragadni a reakciót” - Az államrendőrség és a politikai rendőrség kezdetei. Beszélő, 11. szám, Évfolyam 4, Szám 10. Forrás: http://beszelo.c3.hu/cikkek/”ustokon-ragadni-a-reakciot” (2018. december 6.)

20 Uo.

Bizottságnak a szervezés nehézségeiről.[21] Még hetekkel korábban, Buda teljes felszabadítása előtt Csorba János polgármesternél (1945. január 19. - május 16.) megjelent egy Iványi Endre nevű férfi, akit a polgármester megbízott a budai rendőrség megszervezésével. Sólyom nem tudott a polgármester megbízásáról, sem a férfi létezéséről egész február 23-ig. A Buda felszabadulása után megalakult Budai Nemzeti Bizottság Csikkel József rendőrtanácsost bízta meg a budai rendőrség vezetésével. A főkapitány meggyőződött arról, hogy a Budapesti Nemzeti Bizottság által elismert Budai Nemzeti Bizottság jogszerűen szervezi a rendőrséget, ezért 23-án szóban megerősítette Csikkelt tisztségében, és feladatául tűzte ki „az illetéktelenül működő rendőrségek megszűntetését". Közben Csorba polgármester is meggyőződött arról, hogy Iványi alkalmatlan az általa adott megbízás végrehajtására, de az érintett nem volt hajlandó elállni megbízatásától. A főkapitány kérte a Budapesti Nemzeti Bizottságot, hogy segítségként interveniáljon ez ügyben az orosz katonai hatóságoknál.

Március 5-én a főkapitány értesítette a II. kerületi Nemzeti Bizottságot Csikkel feladatáról, hogy a nemzeti bizottságokkal egyetértésben végezze a budai rendőrség megszervezését, és ideiglenes jelleggel megbízta a budapesti főkapitányság budai kirendeltségének vezetésével. Közölte, hogy a kerületi kapitányságok egyetlen és teljes jogú vezetőjének csak az tekinthető, akit az illetékes nemzeti bizottság erre kijelöl. *„Mellette semmiféle más, az adódó rendőri feladatokat vele megosztó parancsnok nem lehet és ilyennek kijelölésére senki sem jogosult."*

1945. április 12-én Sólyom László rendeletet adott ki az összes kerületi kapitány, a politikai osztály, a fogház és toloncügyosztály és a bűnügyi osztály vezetőjének. Ennek értelmében az Orosz Katonai Ellenőrző Bizottság számára 11 szempont szerint kellett adatokat közölni az április 12-i 20 órai állapotnak megfelelően.[22]

A 11 szempont a következő volt:

1) politikai ügyben őrizetbe vett, illetve letartóztatott személyek száma;

21 Tarján G. Gábor (2016): Az első lépések. Adalékok a budapesti rendőrség1945. évi működéséhez. Belügyi Szemle, 5. szám 24.

22 Tarján G. G. (2016) 31.

2) fentiek közül néptörvényszék elé, internálásra, rendőri felügyelet alá kerülők várható száma;
3) a néptörvényszéknek és a politikai osztálynak átadottak száma;
4) jelenleg őrizetben levő jelentősebb politikai bűnösök személyi adatai – közte nemzetiségi hovatartozás –, letartóztatás ideje és oka, az ügy jelenlegi állása és várható befejezése;
5) bűnügyben őrizetbe vett, illetve letartóztatott személyek száma;
6) fentiek közül rendes bíróság elé kerülők várható száma;
7) a bűnügyi osztálynak/rendes bíróságnak átadott személyek száma;
8) internálótáborban levők száma és az internálás oka;
9) rendőri felügyelet alá helyezettek száma és oka;
10) internálótáborok címe és az internáltak száma táboronként;
11) mivel foglalkoznak az internáltak.

A beérkezett válaszokból, az eredeti 2. és 3. szempont felbontásával részletesebb kimutatás készült, amit az alábbi táblázatok tartalmaznak. Tehát az 1. szempont változatlan (politikai ügyben őrizetbe vett, illetve letartóztatott személyek száma).

A 2. szempont bontásával három kimutatás készült:

2.) fentiek közül (1. szempontban lévők) néptörvényszék elé kerülők várható száma;

2/A) fentiek közül (1. szempontban lévők) internálásra kerülők várható száma;

2/B) fentiek közül (1. szempontban lévők) rendőri felügyelet alá kerülők várható száma.

A 3. szempont bontásával két kimutatás készült:

3.) a néptörvényszéknek átadottak száma;

3/A) a politikai osztálynak átadottak száma.

A 4. szempont számszerűsítésének lehetetlensége miatt nem került feldolgozásra, ezért ez az eredeti összesítésből is kimaradt. A további szempontokhoz kapcsolódó adatok a rendeletben meghatározottak szerint kerültek feldolgozásra.

Kapitányság	Szempontok száma					
	1. (fő)	2. (fő)	2/A (fő)	2/B (fő)	3. (fő)	3/A (fő)	5.
XIII. ker.	16	3	10	3	7	52	10
IX. ker.	26	10	9	7	nem-leges	21	nem-leges
XIV. ker.	34	6	15	4-5	min. 6	382	1
I. ker.	38	–	10	1	–	16	nem-leges
XII. ker.	180	20	100	60	–	13	nem-leges
II. ker.	56	8	22	26	10	7	5
VI. ker.	10	5	4	1	–	113	–
XI. ker.**	175	n. a.	116	14	n. a.	n. a.	n. a.
Csepel	334	34	294	–	–	–	6
X. ker.	308	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
VIII. ker.	36	még tart	még tart	még tart	–	93	1
V. ker.	42	8	27	7	17	48	–
VII. ker.	62	–	10	24	–	14	2
III. ker.	281	14	30	54	10	27	–

Kapitányság	Szempontok száma					
	6. (fő)	7. (fő)	8. (fő)	9. (fő)	10. (fő)	11.
XIII. ker.	10	10	–	–	–	–
IX. ker.	minden válasz nemleges					
XIV. ker.	1	1	121	68	121	
I. ker.	minden válasz nemleges					
XII. ker.	nemleges	1	29	30	60	
II. ker.	5	–	54	10	54	
VI. ker.	–	11	75	120	–	
XI. ker. **	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Csepel	–	–	334	29	334	
X. ker.	182	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
VIII. ker.	elbocsátva	29	37	43	–	
V. ker.	–	1	32	71	32	
VII. ker.	2	8	41	n. a.	n. a.	
III. ker.	n. a.	n. a.	n. a.	194	16	

Május 2-án Sólyom a főkapitányság szervezési osztályának adta ki feladatként, hogy készítsék el a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó napiparancsot, amely elrendelte a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatszolgáltatást a kapitányságok, ügyosztályok és hivatalok számára május 9-i határidővel.[23] Két kimutatás is készült, amelyek nem teljesen egyeznek meg. Az első az „alapanyag" – amelyet nem továbbították –, beosztás nélkül közli a nemzetiségi hovatartozást. E szerint a főkapitányság 8078-as állományában 8056 magyar, hat orosz, öt lengyel, négy szerb, két-két cseh és román, egy-egy szlovák, lett és bolgár nemzetiségű személy teljesített szolgálatot. A felsorolásból kihúzták a zsidó (sic!), német és horvát nemzetiségűek számát.

Végül június 1-jén az alábbi kimutatást küldte el Sólyom a belügyminiszternek:[24]

23 Tarján G. G. (2016) 35.
24 Uo.

A BRFK nemzetiségi összetétele 1945 tavaszán

	magyar	orosz	bolgár	lengyel	jugoszláv	cseh	szlovák	román	lett	ruszin
Fogalmazói kar	359									
Felügyelői kar	111									
Orvos	34									
Számvevő	35									
Segédhivatal	570									
Detektív	1409			1						
Rendőr	6080	1	1	4	2		1	2		
Hivatali altiszt	200									
Egyéb	135	4			2	1			1	1

A politikai rendészeti osztály 453 fős állományából 449 új alkalmazott volt, közülük 445 magyar, két cseh és egy-egy lengyel, illetve jugoszláv nemzetiségű. Legtöbben a nyomozók voltak, 247-en: 246 magyar és egy lengyel nemzetiségű. A régi állományból négy magyar nemzetiségű személyt alkalmaztak, három tisztviselőt és egy detektívet.[1]

Az államrendőrség megalakításáról és a csendőrség feloszlatásáról a március 28-i és az április 23-i minisztertanácson tárgyaltak ismét, a rendeletet a miniszterek ellenszavazat nélkül fogadták el. Az 1945. május 10-én kihirdetett kormányrendelet feloszlatta a csendőrséget, deklarálta, hogy a magyar állam területén a belügyminiszter legfelsőbb felügyelete és ellenőrzése alatt a Magyar Államrendőrség látja el a rendőri szolgálatot és gyakorolja a rendőrhatósági jogokat. A miniszter közvetlen felügyelete alatt Vidéki Főkapitányság és Budapesti Főkapitányság alakult. 1945. szeptember 20-án jelent meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete (8.940/1945. sz.), ami a fővárosi főkapitányság szervezetéről és az államrendőrséget érintő kérdésekről rendelkezett. Minden megyei és városi főkapitányságon, városi és járási kapitányságon négy osztályt kellett felállítani: bűnügyi, politikai, igazgatásrendészeti, valamint rendőrbírói osztályokat. A Budapesti Főkapitányság illetékessége Nagy-Budapest területére terjedt ki, központi hivatalból – 1946-ban 28 ügyosztály –, kerületi kapitányságokból és peremkapitányságokból állt.

Az új főkapitányság hatáskörébe tartozott a közbiztonság, az államrendészet vagy politikai rendészet, az igazgatásrendészet, a rendőri büntetőbíráskodás, a volt csendőri teendők és a végrehajtó szolgálat, végül minden olyan ügy, amelyet külön törvény vagy rendelet a rendőrség hatáskörébe utalt. A kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt vezetői ragaszkodtak hozzá, hogy a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának helyettes vezetői a két párt delegáltjaiból kerüljenek ki. Kovács János mellett a kommunista Fehér Lajost, majd a szociáldemokrata dr. Hortobágyi Endre és a kisgazdapárti Gyuris Aladár rendőrtisztet nevezték ki Péter helyettesévé.

1 Uo.

A Vidéki Főkapitányság nyolc osztállyal 1945. június 1-jén kezdte meg tevékenységét Budapesten, a Bajza utca 52. szám alatt, amely épület korábban a Magyar Királyi Rendőrség Vidéki Főkapitányságának székhelyeként funkcionált. Első vezetője Krisztinkovich Antal rendőrfőtanácsos lett, akit 1945 júliusában Székely Béla rendőr altábornagy, szeptember 5-étől Szimon István rendőr vezérőrnagy, majd 1946 májusában Komáromy László rendőr altábornagy váltott fel.

A főkapitányság alá rendelve működtek törvényhatóságonként a főkapitányságok, vármegyei főkapitányságok, városi főkapitányságok, ezek alá rendelve a kapitányságok, ezek alatt pedig a rendőrbiztosságok, végül a körzeti őrsök. Jogosultsága azonban nem terjedt ki a vármegyei határ-, folyam- és légirendészeti hatóságokra. Az államrendészeti, politikai rendészeti feladatok a politikai rendőrség hatáskörébe kerültek. Tömpe András a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának élére az MKP KV javaslata alapján került 1945. május 11-én. A kapitányságok politikai osztályainak a vezetőit a törvényhatósági bizottságok és a képviselőtestületek terjesztették fel a belügyminiszterhez, ugyanis az ő joga volt kinevezni őket. A korábbi/régi rendőröket a demokratikus pártok tagjaiból álló igazoló bizottság vizsgálta meg. Az első tárgyalás április 27-én zajlott le.

A Magyar Kommunista Párt 1945. május 20-ai „pünkösdi konferenciáján" Szebenyi Endre, a Belügyminisztérium (BM) közrendészeti osztályának vezetője úgy összegezte a helyzetet, hogy általában a kommunisták szervezték a rendőrséget, de nem azért, mert a többi pártot ki akarták zárni, hanem mert a felszabadulás után a kommunisták mentek először az utcára „rendőrködni".

Sólyom a közbiztonsági helyzetet és az orosz-magyar viszonyt taglaló június 9-i értékelésében rámutatott, hogy májusban az előző hónapokhoz képest a főváros közbiztonsága jelentősen romlott. Nemcsak a gyilkosságokról, rablásokról, fosztogatásokról, fogolyszöktetésekről van szó, hanem egyre több rendőr vált bűncselekmények áldozatává. Ezekben nagy szerepet játszanak a fővárosban illegálisan tartózkodó oroszok, akik közé Vlaszov-gárdisták, katonaszökevények és a korábban önként Németországba

távozott és jelenleg a felelősségrevonástól félve hazájukba visszatérni nem akaró orosz polgári lakosok tartoznak, és akik a budapesti alvilággal szövetkeztek. A bűncselekményeket gyakran szökésben levő német katonák és hadifoglyok követik el. Ezek a személyek az erősebb megszállás és ellenőrzés alatt álló német területekről érkeznek a gyengébb ellenőrzés alatt álló Budapestre. Itt a bombázások következtében elpusztult városnegyedek jó búvóhelyet biztosítanak számukra.

A fővárosi rendőrség az orosz városparancsnokság segítségével harcol a bűnözők ellen, amit nehezít, hogy ezek a felfegyverzett személyek gyakran a Vörös Hadsereg katonái, és tiszti egyenruhát viselnek. Mivel a rendőrök nem beszélnek oroszul, nem tudják megállapítani, kikkel állnak szemben. A főkapitány a helyzet javítására két módszert javasolt: 1.) az orosz katonai hatóságok nagyobb mértékben támogassák, segítsék a budapesti rendőrséget, és ilyen értelmű utasítást kapjanak a katonák; 2.) a szesztilalom ismételt bevezetése, az árusítás és illegális főzés drasztikus megtorlása (statárium). Ugyancsak statáriális rendszabályok alkalmazását tartotta szükségesnek a bűncselekmények – lopástól a gyilkosságig – elkövetői és felbujtói ellen, ismét hozzátéve, hogy ezekben „illegális orosz elemek" vesznek részt. Felkutatásuk érdekében emelni kellene az orosz karhatalmi erők létszámát, és szabályozni a fővárosba áramló orosz forgalmat, így kiszűrve a nemkívánatos elemek bejutását.

Sólyom leszögezte, hogy a probléma megoldása politikai vonatkozású is, mert a sorozatos „zaklatások" a lakosság körében oroszellenes hangulatot keltenek, amit a nagyszámú reakciós- és nyilas elemek ki is használnak. Ez az agitáció eredményes volt, mert több esetben majdnem lincselésre került sor. Legutóbb a Teleki téren, ahol „nagyobb csoport kereskedőket kezdett fenyegetni, mire a néphangulat a téren található összes orosz ellen fordult". Sok jelentés érkezett arról, hogy rabláson, fosztogatáson ért „orosz egyéneket a felbőszült lakosság a nyílt utcán megvert".

Magyarországon a háború okozta anyagi veszteség értéke elérte az 1938-as árakon számított nemzeti jövedelem 40 százalékát. A nemzeti jövedelem (GDP) 1945-re az előző évi felére csökkent, miközben az ország romokban hevert. A közvetlen károkkal egyező mértékben szenvedtek veszteséget a termelési rendszerek,

létesítmények (közvetett veszteség). A legsúlyosabb veszteség a közlekedést érte, mivel itt a nemzeti vagyon közel 60 százaléka semmisült meg. A külkereskedelem mértéke is töredékére esett vissza. A gazdasági nehézségek leküzdésére az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 15-i ülésén határozatott hozott a Közellátási Kormánybizottság felállításáról, melynek élére Vas Zoltánt nevezték ki. A Közellátási Kormánybizottság mellett létrejött a Közellátási Ellenőrzési Főcsoport, azaz közellátási rendészet, amely a gazdasági rendőrség előfutáraként működött.

A rossz gazdasági helyzet magával hozta a gazdasági bűnözés növekedését. Ezért a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya is javaslatot tett a Gazdasági Rendőrség felállítására, illetve a gazdasági viszonyok rendőri felügyeletére. Fehér Lajos, a Politikai Rendészeti Osztály helyettes vezetője 1945. augusztus 14-én indítványozta Erdei Ferenc belügyminiszternél az új szervezet létrehozását, az egyre gyakrabban előforduló gazdasági természetű háborús bűncselekmények nyomozása miatt. A javaslatban a Gazdaságpolitikai Alosztály elnevezés szerepelt. 1945. szeptember 1-jén érkezett válasz a Belügyminisztériumból, amelyben ideiglenesen hozzájárultak a felettes szervek az alosztály működéséhez.

Augusztus második felétől a gazdasági rendőrség működésének kezdetéig az ún. Áruellenőrzési Főosztály tartott sorozatos razziákat a főváros piacain és csarnokaiban, amiről a napilapok szorgalmasan beszámoltak. Az ellenőrzések kiterjedtek a vendéglőkre is, amelyek ellen főleg árurejtegetés, illetve rendeletekben tiltott ételek (pl. borjúhús stb.) felszolgálása miatt léptek fel.

Péter Gábor már korábban rendelkezett a Politikai Rendészeti Osztályon belül egy gazdaságpolitikai alosztállyal. Péter az alosztályvezetői teendőkkel Villányi Andrást bízta meg, akinek a szervezésben Gyenes-Dienes András rendőr alezredessel kellett egyeztetnie. Az alosztályt az Andrássy 60-ban helyezték el.

A szeptember 15-én megalakult Budapesti Főkapitányság Gazdasági Rendészeti Osztálya (GRO) a Wurm utca 3. szám alatti épület hat helyiségében kezdte meg működését. Az osztály a Törzs mellett hat alosztályra és egy segédhivatalra tagozódott, összesen 75 főt jelentett. Az osztály működését segítették a gépírók és az

altisztek is. A gazdasági rendőrség csak 3 évig és 3 hónapig működött, 1948. december 15-ig.

A gazdasági rendészet működésének megszervezését először Nagy-Budapest területén 23 kerületi, illetve peremkerületi kapitányságán kezdték meg. A feladatellátást nehezítette a gépkocsihiány is. Hatásköri surlódásokhoz vezetett, hogy a GRO, azaz a Budapesti Főkapitányság egyik osztálya a Vidéki Főkapitányság területén folytatott nyomozásokat és ellenőrzéseket, de az országban uralkodó anarchikus közellátási állapotok szükségessé tették az állandó vidéki gazdasági rendészet létrehozását. A probléma megoldására 1946. augusztus 1-jén kiterjesztették a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának és a vármegyei főkapitányságok Politikai Rendészeti Osztályainak hatáskörét a gazdasági rendészeti feladatok ellátására is. Ugyanakkor a GRO állományából 56 embert áthelyeztek ezekre az osztályokra.

A gazdasági rendőrök nyomoztak a közélelmezéssel, közellátással, közszükségleti cikkekkel való visszaélésekkel, a forint értékállóságát veszélyeztető cselekményekkel (árdrágítás) kapcsolatban, és olyan, a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények esetében, mint a készletbejelentés elmulasztása, áruk engedély nélküli vagy az engedélytől eltérő forgalmazása, a csempészés, illetve a külföldi fizetési eszközök, értékpapírok, külföldi eredetű arany, külföldi bankszámla bejelentésének és letétbe helyezésének elmulasztása.

A bűncselekménynek minősített ügyek a nyomozás lezárása után szinte mindig a GRO saját ügyészségéhez, a Valutaügyészséghez kerültek. A vádemelés után az ügyek a kizárólag gazdasági bűncselekményekkel foglalkozó, 1945 őszén létrehozott Uzsorabíróság elé jutottak, ahol a tárgyalásokat általában gyorsított eljárással folytatták le. A GRO hatalmát mutatja, hogy az Uzsorabíróság felmentő ítélete ellenére alkalmanként előfordult, hogy a gyanúsnak talált személyeket a gazdasági rendőrség mégis internáltatta.

A gazdasági rendőrséget fennállásáig végig a korrupció gyanúja lengte körül. Razziák közben a detektíveknek rengeteg lehetősége adódott kenőpénz elfogadására és egyéb illegális haszonszerzésre. A szervezet szokásos feladatain kívül politikai jellegű ügyekben is szerepet vállalt.

Villányi András igen jó kapcsolatot alakított ki Rajk Lászlóval, aki 1946 márciusától belügyminiszter volt. Példának okáért Földművelésügyi Minisztérium tisztviselői ellen folytattak nyomozást a GRO munkatársai „megrendelésre”. Az ügy eredetileg az ÁVÓ-ra tartozott volna, de Rajk László belügyminiszter nyomására át kellett adniuk a GRO-nak, ezért a két szervezet között komoly ellentét alakult ki.

Lojalitása ellenére a Gazdasági Rendőrséget 1948. december 15-én megszüntették, amit belügyminisztériumi rendeletbe foglaltak azzal az indokkal, hogy megalakulását a háború utáni gazdasági viszonyok romlása, a gazdasági bűncselekmények üldözése tette szükségessé, de mivel a gazdasági helyzet stabilizálódott és stabilizálódik, az önálló szervezet fennmaradása nem indokolt. A Gazdasági Rendészeti Osztály állományának egy része a Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Osztályba olvadt bele, másrészt pedig a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósághoz kapcsolták alosztályként.

Rajk László bukásával Péter Gábor számára elérkezett a leszámolás ideje, így megszakadt Villányi András karrierje is. Az Államvédelmi Hatóság 1949. szeptember 20-án letartóztatta Villányi Andrást, aki a Szebenyi Endre és társai per másodrendű vádlottjaként bíróság elé került. A fél évvel későbbi Rajk-per mellékperének tekinthető tárgyaláson bűnösnek találták Szebenyit és Villányit is. 1950. március 20-án a Budapesti Büntetőtörvényszék, majd másodfokon a Legfelsőbb Bíróság 1950. május 20-án halálra ítélté Villányi Andrást és Szebenyit, elsősorban a kor „klasszikus” és végzetet jelentő indoklásával: demokrácia- és államrend ellenes szervezkedés.

1945-ben a rendőrség egy új feladatot is kapott, részvételt az internálásokban. Az internálást, azaz rendőrhatósági őrizetet és a rendőrhatósági felügyeletet először büntetési módként, majd megelőző kényszerintézkedésként használta az egyre jobban megerősödő kommunista vezetés. A háború utáni internálási joggyakorlatot Erdei Ferenc 1945. június 21-i bizalmas, nyilvánosságra nem hozott rendelete határozta meg, melynek alapján tovább bővült a politikai rendőrség hatásköre, mivel bírósági ítélet nélkül is internálási jogot kaptak.[2] „A fenyegetett demokrácia”

2 138.000/1945. biz. BM számú rendelet

időszakában (1945-1948) az internálás, mint a hagyományos és külön büntetőbíráskodás kiegészítője, a törvénytelenségek fóruma lett, és a politikai rendőrség fegyvereként funkcionált. Az internáltak száma a fővárosban és vidéken meghaladta a 40.000-t."[3] A rendelet értelmében azokkal szemben, akik gátolják az ország demokratikus szellemű újjáépítését, illetve ráutaló magatartásuk alapján segítenék a korábbi rendszer visszatérését, kétféle módon kell eljárni. Ezek nem megtorló, hanem megelőző intézkedések. Akiknél várható, hogy veszélyes magatartásukkal támogatnák a politikai revíziót, azok internálandók, míg, akiknek magatartása aggályos, rendőri felügyelet alá helyezendők. A főkapitány az egyes rendőrkapitányságok vezetőit is felhatalmazta, hogy illetékességi területükön internálási, illetve rendőri felügyelet alá helyezést elrendelhessenek. A refesek napi közmunkába helyezéséről is a kerületi kapitánynak kellett gondoskodnia. A rendelet 11+10 kategóriába sorolta azokat a személyeket, akiket internálni kell. Ennek értelmében a társadalomnak több mint a fele vált érintetté. 1945. április 12-én a politikai rendőrség beszámolója szerint Budapesten összesen 1869 internált volt.[4]

3 Bank B. (2017) 81.

4 Bank Barbara (2015): Buda-déltől Recskig. Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-1953. Rubicon, 2015. 10. sz. 6.

Fórizs Sándor

A HONVÉD HATÁRŐRSÉG MŰKÖDÉSE 1945-1949 KÖZÖTT

Bevezetés

A második világháború végén, majd az azt követő időszakban Kelet–Közép-Európában újult lendületet kapott az államhatárok módosítása a háború során megváltozott erőviszonyoknak megfelelően. Az eseményeket előre jelezték a jaltai és a potsdami konferencia döntései, melyek végül a párizsi békeszerződésben realizálódtak. Egyes történések még ezt követően is jelentős hatással voltak Magyarország politikájára, gondolok itt például a csehszlovák – magyar lakosságcsere egyezményre vagy a német nemzetiségű magyar állampolgárok kitelepítésére, melyről már Potsdamban is állásfoglalás született. Publikációmban a Honvéd Határőrség 1945 –1949-es évek közötti tevékenységével kívánok foglalkozni. Bár csak rövid öt évről van szó, ez az időszak történéseiben, bel- és külpolitikai viszonyaiban rendkívül bonyolultnak bizonyult. Több szempontból is szakaszolható, egymástól jellegében lényegesen eltérő időszakokra osztható, melyek más–más körülményeket teremtettek a határőrség számára, és ellentmondó feladatok elé állították a szervezetet. Ezeknek az éveknek jelentős irodalma található a könyvtárakban, így én néhány kevésbé feldolgozott eseményre kívánok összpontosítani. Tanulmányom adatai jelentős részben a Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL) határőrségi anyagaiból származnak, melyek a MNL HOP XIX – B – 10 jelzésű dobozaiban találhatók.

A vizsgált időszak néhány sajátossága

A határőrség megszervezésének kezdete az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz kötődik, mely Debrecenben 1944. december 22-én alakult meg, majd megerősítése több ezt követő kormányzaton keresztül folyt, többször módosult célkitűzések mellett. A szervezet

létszámát kezdetben 5000 főben határozták meg, ez az egész honvédség 20000 fős tervezett létszámához képest igen magas arány, de az államhatár hosszát nézve és a háború után romokban heverő ország biztonsági elvárásait vizsgálva már közel sem lett elegendő. Egészen 1949 végéig kiélezett politikai harc zajlott az újjáalakult pártok között a hatalom megszerzéséért, szilárd birtoklásáért. A kommunista párt egyik meghatározó törekvése volt a belügyminisztériumi, a rendőrségi, és a határőrségi vezetői pozíciók saját megbízható káderekkel történő feltöltése, és ez által a hatalmi harc támogatása. A szervezetnek ebből lényegében szakmai előnye nem származott, amit a vezetőivel történtek is jól mutatnak. A határőrség csúcsvezetése a politikai döntések nyomán sűrűn változott, nem vált lehetővé stabil irányítás kialakítása. Az első parancsnoka 1946 márciustól Pálffy György (eredeti neve Oesterreicher György) a törzsparancsnokával, Németh Dezső ezredessel a koncepciós perek áldozata lett, s akit 1949. októberben kivégezték. Hasonló sorsra jutott Korondi Béla György ezredes, aki 1946 elejétől a Határőrség Főparancsnokságán vezető beosztásban dolgozott, majd novembertől a BM-ben szervezte a karhatalmat.1949. július 6-án letartóztatták. A Pálffy-perben másodrendű vádlott volt, ez az életébe került.

A belső történéseket lényegesen befolyásolták az országban zajló katonai események. Még folyt a háború. A szövetséges hatalmakkal 1945. január 20-án kötött fegyverszüneti szerződésben vállaltuk, hogy a továbbiakban az 1937. december 31-én fennállott államhatárokat fogadjuk el. A Honvédelmi Minisztérium 1945. február 23-án kiadott 20.183 számú rendeletével kezdődött meg a határőrség újjászervezése.[1] A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB), melyben értelemszerűen a Szovjetunió képviselőjének volt meghatározó szerepe, 1945. május 14-én jóváhagyta a tervezetet. Ekkor önálló államiságról lényegében nem beszélhetünk. A háborúból vesztes félként kerültünk ki, szomszédjaink közül egyedül Ausztria volt hasonló helyzetben. Mint megszállt ország, minden államigazgatással kapcsolatos intézkedést, és a magasabb szintű személyzeti döntéseket a SZEB-el volt szükséges engedélyeztetni. Államhatárok helyett tűzszüneti vonalakról beszélhetünk egészen

1 Baráth Magdolna (2017): Adalékok a magyar határvédelem/határőrség második világháború utáni újjászervezéséhez. Betekintő 4. szám.

a békeszerződés megkötéséig. A szomszédos országokkal még hosszú ideig rendezetlenek, rosszak voltak a kapcsolataink. A párizsi békeszerződést 1947. február 10-én írtuk alá, és az 1947. évi XVIII. törvénnyel hirdettük ki. Innen számíthatjuk a még korántsem teljes államiság újrakezdését.

Magának az államhatár vonalának a meghatározása sem volt egy egyszerű feladat. Határjelek semmisültek meg, elvesztek a határleírás okmányai. Régi határvadászokat hívtak be, hogy a terepet lejárva mutassák meg, emlékezetük szerint hol található a háború előtti határvonal. Az új szovjet-magyar államhatár megjelölésével, újra jelölésével kapcsolatban még 1949-ben is Moszkvában tartózkodott a redemarkációs bizottság Szalvai Mihály vezetésével.[2] Ez az államhatár, mely ma már a magyar-ukrán határ, 1937-ben még csehszlovák-magyar államhatárként funkcionált, és a módosítások átvezetése nem is ment olyan gyorsan. Az időszak bonyolult körülményeinek feldolgozása szerepel Sallai János publikációjában is.[3]

A határőrség felállítása

A honvédségi szervezetben létrehozott határőrség felállítása szakmailag helyes döntésnek bizonyult. Ebben az időben, az adott körülmények között rendőri szervezet, felszerelés és módszerek nem működtek volna. Az összeköttetés hiánya, a motorizáció megszűnése, a sok fegyveres banda, csempész tevékenysége megkövetelte egy katonai jellegű szervezet létrehozását. Ezen a téren egyébként is rendelkeztünk saját nemzeti tapasztalatokkal, hiszen a háború előtt és alatt is a honvédséghez tartozott a határőrizet. A közbiztonság 1947 végéig szilárdult meg, fegyveres csoportok tevékenykedtek a szomszédos országok területére átnyúlóan. A Balkánról és Kelet-Európából a legkülönbözőbb németbarát és nacionalista szervezetek képviselői, fegyveres csoportjai, katonaszökevények menekültek nyugati irányba. Ha kellett, erőszakkal törtek utat maguknak, ellátásukat a lakosság kifosztásával biztosították. Ilyen körülmények között érthető módon először

---

2 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 31. sz. doboz, XI-2. tárgykör, 001. folyószám „Tárgy: A moszkvai redemarkációs bizottság ellátmányának átutalása."

3 Sallai János (2013): Határszéli jelentések a II. világháború után. Valóság: Társadalomtudományi Közlöny 2013 (6) pp. 72-77.

a határokat kellett lezárni a rendteremtéshez. Ezt pedig rendőri erővel akkor és ott nem lehetett végrehajtani. Megoldásként maradt egy nagyobb létszámú, katonailag szervezett és felszerelt határőrség.4

A határőrség felállításával párhuzamosan sor került az államrendőrség megszervezésére a 6690/1945. M. E. rendelet alapján. Ez felhatalmazta a belügyminisztert határrendőrségi feladatokat ellátó szervezet létrehozására. A rendelet 3. § (5) szerint „összhangban a honvédelmi szervekkel a határrendészeti, folyamrendészeti és légiforgalmi rendészeti szolgálat ellátására az államrendőrség keretein belül különleges hatóságokat és szerveket állíthasson fel". A Magyar Határrendőrség felállításáról a 145.389 sz. belügyminiszteri rendelet intézkedett 1945. augusztus 17-én; ez november 10-én jelent meg a Rendőrségi Közlönyben. A határrendőrség az akkor működő Vidéki Főkapitányság állományába tartozott, szervezetileg elválasztva a rendőrség többi részétől. Ezzel a távolsági határforgalom ellenőrzése, mely akkor alapvetően vasúton és vízen zajlott, a rendőrséghez, a Magyar Határrendőrséghez került, a határőrség a terepen, a „zöldhatáron" látta el feladatait. A határvadászok tevékenységi körében maradt a kishatárforgalom ellenőrzése. Ez az úgynevezett kettősbirtokosok (két szomszédos állam területén is földekkel rendelkező személyek) átléptetését, felügyeletét foglalta magába, és 1950-51-ig gyakorlatilag politikai okokból megszűnt. A távolsági határforgalom és a zöldhatár ellenőrzésének egy szervezetben történő összefogása 1950-ben történt meg, az akkor létrehozott Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom keretében.

A határőrségbe a toborzás az Ideiglenes Nemzeti Kormány felhívása alapján már 1945. január 30-án megkezdődött. Az 1945. január 31-én kiadott rendelet a háború előtti szervezetet követve a felállított honvéd kerületekbe illesztette az új határportyázó századokat.

4 Deák József (2013): Az állambiztonsági propagandától a nemzetbiztonságig – a Belügyi Szemlében megjelentek tükrében. Rendvédelem. A Belügyminisztérium Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatóság online folyóirata. 2. évfolyam 3. szám pp. Budapest, 2013. pp. 15–22

1945. február 23. után szakaszosan kezdődött meg a határportyázó századok felállítása. A SZEB által 1945. május 14-én jóváhagyott tervezet 5000 fős létszámot, 27 határportyázó századot és 150 határportyázó őrsöt tartalmazott. A századok hét honvéd kerületi parancsnokságnak lettek alárendelve, melyek fő profilja a katonai feladatrendszer és nem az államhatárok őrizete volt, és ez akadályozta a határőrizeti szakmai feladatok végrehajtását. A parancsnokságok sok egyéb feladattal rendelkeztek, melyekre a határőröket is igénybe vették. Nyilvánvalóvá vált, hogy a hét részre felosztott, hét parancsnokság alá tartozó kötelék nem képes országos szintű tevékenységet eredményesen ellátni.

1946 márciusban átszervezés történt. Határőr Parancsnokságot állítottak fel (ez országos vezetési törzs) a szakmai feladatok végrehajtásának központi irányítására. 14 zászlóalj, 50 század és 250 őrs szerepelt a szervezetben, plusz 4000 fővel megerősítették az állományt. A létszámot 10000 főben határozták meg, bár lényegében folyamatosan nem tudták biztosítani.

Egy vasútbiztosító zászlóalj is tartozott a kötelékbe 1949 tavaszáig, akkor átszervezték központi kiképző zászlóaljnak, és a többi határvadász zászlóaljnak is lett egy-egy kiképző százada. A vasútbiztosító alakulat működtetése rávilágít a közbiztonság áldatlan helyzetére. A szállítások az országban meghatározóan vonaton történtek. Az általános árú és élelmiszer hiány rendszeres fosztogatásokhoz vezetett mind az állomásokon rakodás közben, mind a nyílt pályán engedély nélkül megállított szerelvények esetében.

1949. márciusban ismét átszervezés volt a honvédségnél, az úgynevezett „Klapka” hadrend (ez a határőrség létszámát 11493 főben állapította meg). Ekkor alakult meg a központi kiképző zászlóalj, egy önálló híradó század, s a századok száma 43 lett 194 őrssel. Differenciálták az őrsöket. „A” típusú 87 db. 33 fős az osztrák és jugoszláv szakaszon (plusz 2 db. nagyobb őrs), „B” típusú 104 db. 17 fős a többi viszonylatban és egy nagyobb. Az „A” típusúak negyedén volt tiszt az őrsparancsnok, valamennyi az osztrák határon, a többieken tiszthelyettes látta el a vezetői teendőket.

A jugoszlávokkal megromlott viszony miatt 1949 októberben („Zalka” hadrend néven) lényeges átcsoportosításokat hajtottak

végre. Megerősítették a déli viszonylatot elsősorban észak és kelet terhére. Megszüntettek egy zászlóalj parancsnokságot és 9 századot, 36 őrsöt kivontak, és belőlük délen egy zászlóaljat, 5 századot és 36 őrsöt állítottak fel. Az öt déli zászlóaljhoz egy-egy 22 fős tartalék őrsöt is szerveztek.

Öt év alatt az állomány létszáma két és félszeresére nőtt.

A Honvéd Határőrség tevékenysége 1949. december 31-el fejeződött be. A Minisztertanács 4.353/1949/268. M.T. számú rendelete 1950. január 01-től a Honvéd Határőrséget leválasztotta a honvédségről, és az Államvédelmi Hatósághoz helyezte. Az ÁVH vezetőjét a Minisztertanács előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki. Első vezetője Péter Gábor altábornagy lett, aki a határőrséget a IV. Főosztály vezetőjén keresztül irányította. A határőrség új parancsnoka, Kajli József államvédelmi ezredes beosztásában egy évet sem töltött ki.

Hogy milyen mértékben erősödött, változott a határőrség szervezete, felszerelése 1945-1950 között, azt az egyes számú melléklet szemlélteti. Erre az időszakra esik az első háború utáni szabályzatok kidolgozása.[5]

A szolgálatellátás módja az első két évben

A szolgálatellátás módja természetesen 1945-49 között sokat változott: amint a felszerelés minősége, az elhelyezés és az összeköttetés javult, megjelent az aknazár. A megalakulást követően nem volt elegendő laktanya. A határőrség tanyákat, kocsmai épületeket, iskolákat bérelt, alakított át laktanyai alkalmazásra. A kis létszámú őrsök állománya 15-20 fővel gyakran egy szobában aludt, külön volt az ügyeletes és egy parancsnoki iroda, plusz a raktárak. A gyenge felszerelés, fegyverzet a háborúból maradt vissza, részben a szovjetek adták a zsákmányanyagból. Leginkább a téli meleg öltözet hiányzott. Biztonsági okokból két és több fős járőröket vezényeltek hosszú, 10-16 órás szolgálatokra, melynek

5 Vitéz Réthy István (1946): Jegyzet. A határszolgálat ellátásával kapcsolatosan felmerült utasítások és tudnivalókról. Drávavölgyi Könyvnyomda. Siklós. 34.;

A határszolgálat ellátása. sz. melléklet a 149/Elnk.rendelethez. Szombathely 1945. 28.; Határszolgálati utasítás (tervezet) I-II. rész. A hv. örspk kötelmei. Összeállította: Abrudbányai Aladár. kn. hn. 1947.88.

során meghatározott pontokon, istállókban, kocsmákban felváltva pihenhettek a katonák. A működési területen számozott tájékozódási pontokat, jellegzetes épületeket, hidat, határtörést stb. jelöltek ki. A járőr úgynevezett „járőrlapot” kapott, melyre felírták a szolgálat idejét, tereppontok szerint a menetvonalát, mikor, hol, mennyi időn keresztül kell tartózkodnia és milyen feladatot kell ellátnia. A szolgálat rendkívül megerőltető volt és veszélyekkel járt. Kezdetben leginkább az árucsempészet megakadályozása lett a feladatuk, mely virágzott a háborút követő első években a hiánygazdálkodás körülményei között. Az erdős területeken éjszaka gyakran lehetett hallani az orvvadászok lövéseit. Mindenfelé tömegével volt a lakosságnál elrejtett fegyver, és a férfiak többsége a háborús szolgálat során meg is tanulta kezelni azokat. A kezdeti időszakban a katonákat az elsőnek megalakult és Ausztriába kiszállított, de már harci alkalmazásra nem került hadosztály állományából, illetve a vasútépítő alakulatoktól toborozták. A katonai szolgálat vállalása védelmet nyújtott a Szovjetunióba munkára történő kiszállítással szemben. Később a helyek feltöltése normál sorozással történt.

A személyi állomány összetételével kapcsolatban is panaszok, nehézségek merültek fel. A felkészületlenségre, képzetlenségre vezethető vissza számtalan fegyveres baleset. Még a katonai tapasztalatokkal rendelkezők esetében is legtöbbször hiányoztak a határőrizeti ismeretek. A járőrszolgálat sajátosságait, egy őrs irányításának módját gyorsan el kellett sajátítani. Az őrsparancsnoki tanfolyamok azonnal megkezdődtek, és erre a szintre eredetileg tiszthelyettesi állományt szántak. A szolgálatra jelentkezők között voltak egykori SS katonák, büntetőszázadok kerettagjai, háborús bűncselekményt elkövetők, akiket fokozatosan kirostáltak, eltávolítottak. A felvételnél nem volt megfelelő személyi ellenőrzés. Adatbázisok hiányában erre nem is nyílott lehetőség. Gondoljuk át, ekkor az országban még nincs kötelező lakcímbejelentés. Sokaknak volt nyugaton rokonsága, mások nyugati hadifogságból tértek haza, és közben az országban megkezdődött politikai változások hatására esetleg meggondolták magukat, a külföldre távozás mellett döntöttek. Nem volt ritka a külföldre szökés, az önkényes távolmaradás.

Rendkívüli nehézséget jelentett az állomány étkeztetése, ellátása. Az élelmiszerhiány és az infláció hajtotta a csempészet növekedését, és akadályozta a katonák megfelelő kiszolgálását. Rövid ideig – valószínűleg mert nem lett a lehetséges következmény megfelelően mérlegelve, illetve a viszonyok annyira katasztrofálisak voltak – engedélyezték, hogy az őrsök az elkobzott élelmiszer és egyes áruk (só, dohány) bizonyos részét megtartsák. Ezt követően a folyamat felett elveszítették az ellenőrzést. Hiányzott a lefoglalt anyagok visszaellenőrizhető okmányolása. Mikor a felhasználhatónál több só, dohány, zsír került az őrshöz, megkezdték azok elcserélését a lakosság körében más szükséges anyagokra, esetleg italra. Robbanásszerűen beindult az üzletelés, megszüntetésére végül központilag kellett intézkedni.

Az általános szegénységet a szervezeten belül és a megfelelő felszerelés hiányát több módon is megkísérelték ellensúlyozni. Ennek egyik változata a honvédelmi miniszter engedélye, amennyiben a lakosságtól minden katonai vonatkozású eszközt, ruházati cikket el lehetett venni. Durván szólva még a használt egyenruha nadrágot, lábbelit is lehúzták viselőjéről, amennyiben kincstári tulajdonról volt szó. Kulacs, csajka, derékszíj, semmi sem volt biztonságban. A fegyverekről nem is szólva.

Mai szemmel nézve elképzelhetetlen szegénység uralkodott. Nem voltak lovak és szolgálati kutyák. Az infláció tönkretette a katonák zsoldját. Igyekeztek az állományt természeti javakban (élelmiszer, tüzelő) kifizetni. Nem rendelkeztek írógéppel, mindent kézzel kellett feljegyezni. Viszont papír sem volt. Korábban használt, begyűjtött papírlapok hátoldalára jegyezték fel a jelentéseket. Az első két évben nem állt teljesen fel a híradó vezetékek rendszere. A vidék a pesti parancsnoksággal többnyire postai táviratok útján tudott érintkezni, amelyeket az országos szabvány szerint fizetni kellett, de viszont pénz nem igen állt rendelkezésre. Az elfogott személyek étkeztetését, többször felmerült panasz szerint a katonák normája terhére lehetett megoldani, mert erre külön keretet nem biztosítottak. Az előállítottak fővárosba történő szállítását vonattal oldották meg, és mind a kísérőknek, mind pedig az elfogottaknak jegyet kellett váltani.

Műszaki létesítmények alkalmazása

Műszaki létesítmények építése a határőrizet érdekében évezredes tevékenység, a régi egyiptomiak és rómaiak is híresek voltak komoly határmegerősítő munkálataikról. Magyarországon a háború után először az elégtelen létszám miatt kezdeményezte a határőrség vezetése az államhatárok műszaki megerősítését, ekkor már alapvetően az osztrák és jugoszláv államhatáron. A műszaki zár kiépítésének menetét külön tanulmány dolgozza fel.[6] A munkálatokhoz eltérő tevékenységek tartoztak:

– Az államhatáron átvezető földutak sorompókkal, útakadályokkal, árkokkal történő lezárása. Ezek a jól járható földutak még a monarchia idejéből maradtak fenn, az akkori egy országhoz tartozó községeket kötötték össze és a trianoni államhatárok vágták ketté őket.
– Magasfigyelők kiépítése az államhatár közelében a figyelő járőrök számára. Általában a határtöréseknél létesítették ezeket, és a többfős járőrök közül egy fő fent, a többi pedig lent teljesített szolgálatot.
– Vezetékes híradó vonalak kiépítése a járőrök szolgálati helyei, a magasfigyelők és az őrsök között, majd tovább a határvadász századok laktanyáihoz. Rendkívül munkaigényes feladat volt az első vonalak telepítése, külön híradó alegységek végezték.
– Járőr utak, kishidak létesítése.

A munkálatok jogszabályi alapjait egy kormány[7] és egy belügyminiszteri rendelet[8] képezték. A kormányrendelet egyes rendelkezései végrehajtására kiadott belügyminiszteri rendelet részletesen összefoglalta a tennivalókat, határidőket. Főbb szempontjai az alábbiak:

Az ország teljes államhatára mentén az 50 méteres sávban magas növésű növényzetet, (a rendelet 60 centiméterben határozta

---

6 Fórizs Sándor (2015a): Az államhatár műszaki megerősítésének kezdete 1948-ban. Hadtudomány, XXV. évfolyam. 1. 101-110.

7 3.810. Korm. rendelet. A jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészés megakadályozásának előmozdítása 341, Rendőrségi Közlöny 4. évfolyam 9. szám, 1948. április 15.

8 286.970/1948. B. M. sz. rendelet. A jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészés megakadályozásának előmozdításáról szóló 3.810/ 1948. Korm. számú rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtása 645 old., Rendőrségi Közlöny 4. évfolyam 16. szám, 1948. augusztus 1.

meg) nem lehet termelni, a fás területeket le kell tarolni. Ezt a kultúrnövényzetet október 15-ig, tehát nem azonnal kellett eltávolítani. A határidővel az állampolgároknak és a különböző szervezeteknek még sok problémájuk lett, mivel a rendelet július végén lépett hatályba. Egyes helyeken 100 méteres sávot is ki lehetett jelölni, melynek eldöntésére egy bizottság volt jogosult.

A határmenti ingatlanok tulajdonosainak tűrniük kellett, hogy a határőrség a birtokaikon figyelést szolgáló műtárgyakat helyezzen el, és az ezek megközelítésére szolgáló utakat használja.

Szintén tűrniük kellett, hogy a határvonalat átszelő, de a határforgalom számára meg nem nyitott utakat a határőrség a határvonalnál torlaszokkal elzárja. Ilyen útvonal, többnyire földút, ma is sok található az országban. Az első világháborút megelőzően, amikor a később más-más ország területére került falvak lakossága még zavartalanul közlekedhetett, mert a határvonal nem vágta ketté a közöttük található területet, a kapcsolattartás, terményszállítás természetes dolog volt. Ezek az útvonalak lettek most torlaszokkal és árkokkal lezárva.

A nyugati államhatáron azonnal elrendelték az ötven méteres (egyes helyeken százméteres) sávban valamennyi fa letarolását szintén október 15-i határidővel. A többi viszonylatban csak azt követően, ha a bizottság az ezen sávon kívüli területeket kijelölte. A megjelölt dátum rendkívül szűk időt tartalmazott, a rendelet július végén lépett hatályba. Mivel az erdők részben magántulajdonban voltak, és a gazdák augusztusban egyéb mezőgazdasági munkát végeztek, a csúszás előre látható volt. Az állami területeken, (pl. Kőszegi-hegység), pedig a tennivaló nagyságát nem mérték fel reálisan.

Az érintett területek megállapítására bizottságot hoztak létre.

Azok a gazdák, akiket a munkálatok során anyagi hátrány ért, kártérítésért folyamodhattak, melyet a honvédelmi tárca költségvetéséből kellett kifizetni.

A rendelet egyben lehetővé tette, hogy a munkát késedelem esetén a tulajdonos költségére a honvédség elvégeztesse.

A munkálatok lényegesen hosszabb ideig elhúzódtak, mint azt eredetileg tervezték. Az 1948. október 15-i befejezési dátum helyett egy 1949. május 26-i feljegyzés szerint a déli területen már majdnem befejeződött a munka.

A Jugoszláviával fenntartott kapcsolatok romlásakor megkezdték a déli viszonylatú laktanyák katonai védelmi rendszerének kiépítését. Az őrsök működési területén is tüzelőállásokat, futóárkokat létesítettek. Ezek minősége komoly kifogásokat hagyott maga után. Nem volt elegendő megfelelő minőségű építő anyag. Az eső és a talajvíz gyakran használhatatlanná tette a már elkészült rendszereket. Egyébként pedig az erőfeszítéseknek nem volt semmi értelme, hiszen a jugoszlávok nem szándékoztak támadást intézni.

A szolgálatellátást leginkább meghatározó létesítmény az aknamezővel kombinált műszaki zár kiépítése lett. „1949 nyaráig 227,5 kilométer kettős drótkerítést és 194,55 kilométer egyes drótkerítést építettek meg. Ezt később, összesen 942 559 folyóméter hosszúságban, aknazárral egészítették ki, 3 572 139 folyóméteren 49 M. gyalogsági taposóaknák, 343 752 folyóméteren pedig 49 M. érintőaknák felhasználásával; 26 658 folyóméteren vegyes aknamezőt telepítettek, összesen mintegy 2 000 000 aknát. 1949-től 1955 végéig folyamatos volt az aknásítás és az aknasűrűség növelése, mert a 49 M. taposóaknákat – amelyek élettartama csak 1–2 év volt – 1952-től cserélni kellett. 1949-ben az aknamezőket a drótakadályok közé telepítették, ám ez nem vált be, ezért 1952-től a különösen „veszélyeztetett" szakaszokat többsoros aknamezővel látták el." 9

Az elsőnek megépített drótkerítés hamarosan a műszaki zár államhatár felöli külső tagja lett. A kerítés mellett az ország belseje felé húzódott a 24 méter széles aknamező, mellette a 10 méter széles nyomsáv, majd egy 10 méter széles, a látást zavaró növényzettől megtisztított területsáv. Az egész rendszer méreteit a műszaki leírás 50 méter szélességben határozta meg. A nyomsáv és az aknamező között egy figyelmeztető drótszálat húztak ki, hogy a járőröket megóvják a balesetektől. Valójában a telepítés a tereptől és a rendelkezésre álló anyagoktól függően nagyon eltérő volt, az 50 méteres szélességet általában nem érte el. A terepen különösen problémás szakaszok is voltak, vízmosások, folyópartok,

9 Suba János (2009): Magyarország határán létesített műszaki zárak felszámolása 1956-ban. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) XVII. évf. 20. sz.

patakok, határtörések, melyeket úgymond „ki kellett zárni”. Szükséges volt a határvonaltól megfelelő távolságot tartani részben annak vonalvezetése miatt, valamint, hogy aknarobbanás esetén a repeszek a szomszéd ország területét ne érjék el. Az állami fennhatóság biztosítása, a határjelek ellenőrzése, a kizárt területek elérése átjárókat igényelt a létesítményen, és ezek gyakran lettek balesetek helyszínei.

A műszaki zár alapvetően befolyásolta, megváltoztatta a szolgálatellátás módját. A járőrök a zár vonala mellett teljesítettek álló, illetve mozgó szolgálatot. Reggel, este és az éjszaka közepén általában összefüggően ellenőrizték a nyomsávot és a drótok állapotát. Aknarobbanás esetén a legközelebbi katonák a helyszínre siettek az okok kivizsgálása céljából. Az aknamezőt benőtte a növényzet, nagyon veszélyes volt rálépni. Ugyanez vonatkozik a drótkerítés által kizárt területre. Az aknák pótlására, kezelésére őrsönként külön katonákat képeztek ki. Az esőzések, patakok áradásai miatt elmozdult, hordalékfölddel befedett vagy egyszerűen rossz helyre telepített, helytelenül jelölt robbanótestek gyakran okoztak baleseteket.[10]

A határőrizet erősítése érdekében nyugaton és délen 50 és 500 méteres határsávot, valamint határövezeteket állítottak fel. A határövezet jogszabályban megjelölt települések közigazgatási területére terjedt ki. A törvényes belépés mindhárom területre külön engedélyekhez kapcsolódott. Az úgynevezett vasfüggöny szerepét és későbbi felszámolását feldolgozta Sallai János.[11]

Menekültügyi válsághelyzet, idegenrendészet[12]

A második világháborút követően újra kellett rendezni kapcsolatainkat a szomszédos országokkal. A viszonyok mondhatjuk mélyponton voltak a háború alatt, és ehhez képest még további területeken romlottak az első években. A csehszlovák kormány

10 Fórizs Sándor (2016a): Események a határőrségi aknamezőkön az osztrák-magyar államhatáron (1949-51). Hadtudomány, XXVI. évfolyam 1-2. szám, április, 52-64.

11 Sallai János (2012): Egy idejét múlt korszak lenyomata. Budapest: Hanns Seidel Alapítvány, 2012. 333

12 Fórizs Sándor (2014a): Az idegenrendészet problémái 1947-ben, Magyar Rendészet, XIV. évfolyam, 4. szám, 53-64.

belekezdett az államhatár szlovák oldalán az összefüggően magyar nemzetiség által lakott területekről a kisebbségi lakosság kitelepítésébe, áttelepítésébe, Csehországba és a Szudéta-vidékre. A cél az etnikai viszonyok végleges és alapvető megváltoztatása, úgymond, azzal a céllal, hogy a magyarok soha többé ne tarthassanak igényt ezekre a területekre. Az eseményekkel párhozamosan már folyt a magyar-szlovák lakosságcsere, mely elvileg önkéntes volt, de olyan radikálisan nem változtatta volna meg a nemzetiségi összetételt, amennyire a csehszlovák kormány törekedett. Az egy éves kötelező munkaszolgálat elrendelése és egész családok ehhez kapcsolódó kitelepítése menekülthullámot indított el az államhatáron keresztül hazánk irányába 1946 végén, 1947 elején, ami egy teljesen természetes reakció, hiszen az érintettek sehol máshol nem találhattak menedéket. Ugyanakkor a kisebbség részleges és várhatóan végleges eltávozása beleillett a szomszéd hivatalos elképzeléseibe.

A kitelepítés, a munkaszolgálatra történő elvitel, mivel ahhoz önkéntes jelleg jórészt nem kapcsolódott, az esemény természeténél fogva rendkívül durván került végrehajtásra. A csehszlovák katonaság és csendőrség bekerítette az érintett településeket. Hermetikusan körülzárták a falvakat. Ha a község az államhatár közelében húzódott, határzárat hoztak létre. Ilyenkor gyakran szüneteltették a kishatárforgalmat, hogy Magyarországról gazdálkodók ne léphessenek be, és a történteknek ne legyenek szemtanúi, ne vigyék ki az események hírét. A katonaság általában beszállásolta magát az iskolába, majd az utcákon járőrözni kezdtek. Éjszakára kijárási tilalmat rendeltek el, megtiltottak minden gyülekezést és megbeszélést, igyekeztek az érintetteket elszigetelni egymástól. Az előzetesen összeállított névjegyzékek alapján a községházába berendelték a családfőket, és átadták a kitelepítési határozatot, vagy egyenesen házhoz vitték azt, aláíratva az átvételt. Csomagolásra minimális időt hagytak. A munkaszolgálatosakat, gyakran az egész családot, fizikai erőszakkal tehergépkocsikra szállították, majd egy közeli vasútállomáson vagonokba zárták. Az ellenállás megtörése érdekében gyakran a levegőbe lövöldöztek, a gépjárművek motorjait bőgették, mellyel elnyomták a védekezők kiabálását. Házról-házra menve gyorsan kiürítették a

kiszemelt épületeket. Az egész rettenetes módon hasonlított a háború alatti deportálásokhoz, és így az emberekben a legrosszabb érzéseket keltette. A gyerekek ruhájára azonosító adataikat tartalmazó cédulákat kellett rögzíteni. Emiatt elterjedt a hír, hogy a kicsiket a szülőktől elválasztják, és nevelő otthonokba, nevelő szülőkhöz adják. A panaszok szerint különösen durván bántak és fizikai erőszakot alkalmaztak a kitelepítettekkel az úgynevezett „partizánok". Ők azok, akik a háború alatt német és magyarellenes harcokban vettek részt, és az új államgépezet kiépítésekor sokan közülük megbízhatóságukból kifolyólag a biztonsági szervekhez kerültek, magukkal hozva korábbi magyarellenességüket.

A szlovák hatóságok által a 88/945 számú elnöki dekrétummal kiadott intézkedéseket egyáltalán nem vették figyelembe a végrehajtók a kitelepítések alóli mentesülésről. Névjegyzékbe vettek kisgyerekes nőket, időskorúakat, szétszakítottak házaspárokat.

A tömeges menekülés gazdaságilag nehéz helyzetbe hozta az országot, hiszen az elüldözöttekről gondoskodni kellett. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy az átjövők jelentős része rokonokkal rendelkezett az államhatár közelében, akik jelentős segítséget nyújtottak a számukra. A határőrségnek a menekülés biztosításában volt szerepe. Járőrök vigyázták az államhatár vonalát, mert a szlovák szervek üldözés közben többször is átlépték az akkor még demarkációs vonalat. Több fegyverhasználatra került sor a menekülőkkel és a magyar határőrökkel szemben. Az ide érkezők hoztak magukkal mindent, amit csak lehetett, bútort, állatokat, lovas kocsit, ágyneműt stb. A nyilvántartásba vétel, meghallgatás, jegyzőkönyvek felvétele, jegyzékek készítése a magukkal hozott anyagokról, ideiglenes okmányok kiállítása, szükségelhelyezés biztosítása, egyszeri pénzbeli támogatás kifizetése súlyosan leterhelte a határőrség és a közigazgatás munkatársait.

Az ugyanebben az időben zajló szlovák – magyar lakosságcsere elvileg önkéntes volt. Magát az egyezményt 1946. február 27-én írták alá Budapesten, melynek értelmében a két ország áttelepítés révén kívánta rendezni a második világháború után ismételten felmerülő (a csehszlovák szervek részéről hivatalosan erőltetett) kisebbségi kérdést. A feliratkozott személyek elhagyhatták az országot értékeikkel együtt, lényegében kivándoroltak. A nehézséget a kiléptetés, illetve a magukkal vitt vagyontárgyak értékének

meghatározása jelentette. A határőrség és a vámszervek dolgozói rendszeres vitában álltak egymással, nem volt felhőtlen az együttműködésük.

A szomszédos országban folyó események befolyásolása céljából a magyar kormány rövid időre áttelepülési tilalmat rendelt el a tőlünk kivándorolni kívánó szlovákokkal szemben. Erre reagálva a Pozsony előterében található, akkor még Magyarországhoz tartozó Oroszváron különböző községekből magyarországi szlovákok telepedtek le, hogy kikerüljék a magyar kormány áttelepülési tilalmát, megtudva, Oroszvár községet hamarosan Szlovákiához fogják csatolni a békeszerződés értelmében. Ez be is következett, és magát az Oroszvári Határrendészeti Kapitányságot is 1947. október 11-el elköltöztették, mivel három községet (Horvátjárfalu, Oroszvár, Dunacsuny), 1947. október 15-én reggel 5-órával át kellett adni Szlovákiának. A 65., 66., 67. határvadász őrsök is új helyükre kivonásra kerültek a pozsonyi hídfőből.

A menekülők helyzetének viszonylag gyors és rugalmas rendezését a lakossági összefogás jelentős mértékben segítette. A határ közvetlen közeléből, általában egy 10-20 kilométeres sávból származtak, és többnyire a magyar oldalon közeli rokonokkal rendelkeztek, akik befogadták őket meghatározó segítséget nyújtva a kezdeti nehézségek leküzdéséhez. Elmondhatjuk, a magyar államban megvolt a szándék az elmenekülők befogadására – ha azok magyar nemzetiségűek voltak – a körülményekhez mért szerény anyagi támogatásra, így a többség kapott letelepedési engedélyt.

A lakosságcsere keretében az áttelepülésekre 1947 júliusa és 1948 nyara között került sor, amikor mintegy 110 ezer magyar nemzetiségű személy hagyta el az akkori Csehszlovákiát, és ezzel szemben, a széles körű agitálás ellenére nagyjából 73 ezer szlovák távozott az országból, (az ezzel a népvándorlással kapcsolatos adatok nem egységesek). A Magyar Áttelepülési Kormánybiztosság igyekezett a lakosságcsere keretében betelepülő magyar családokat, rokonokat lehetőleg egy helyre, vagy egy adott környékre telepíteni, de ez a gyakorlatban általában nem sikerült.

A hivatalos magyar politikában is érvényesült bizonyos kétarcúság, amennyiben tiltakoztak a magyar lakosság Szlovákiából történő kitelepítése ellen, miközben ugyanez a sors várt a német nemzetiségre nálunk, illetve nem kívántuk befogadni az Erdélyből

kiűzött szász és zsidó származású korábbi magyar állampolgárokat.

A menekültválság részletes határőrizeti vonatkozású feldolgozását tartalmazza Fórizs Sándor publikációja. [13]

Románia és Jugoszlávia kormánya megfosztotta állampolgárságától azokat a magyar, szász, sváb férfiakat, akik a háború alatt a magyar vagy német fegyveres erőknél szolgáltak. Ők csak titokban térhettek haza családjukhoz, és határsértési kísérleteik gyakran végződtek tragédiával, mert az államhatáron történt elfogásuk esetén gyakran az életüket kockáztatták.[14]

Külön nehézséget jelentett a Nyugatról angol, amerikai, francia fogságból hazatérők ügyeinek rendezése. A több százezer főt biztonsági ellenőrzésnek vetették alá. Igyekeztek kiszűrni a háborús bűnösöket, körözött személyeket. Bevonták tőlük a kincstári tulajdonú anyagokat, az előző hadsereg felszerelését, okmányokkal látták el őket. A feladat jelentősen leterhelte a határvadászok és a vámőrség állományát. Minden érkező személyt meghatározott ellenőrző táborokba kísértek fegyveres őrizettel. A vonatkozó számadatokat a 2. számú melléklet tartalmazza.

Kapcsolat a szovjet hatóságokkal

A párizsi békeszerződés kihirdetéséig a Szovjetunió mint megszálló nagyhatalom a SZEB-en keresztül gyakorolta az igazgatással kapcsolatos teendőket. Kiemelt fontosságú volt a határőrség és a szovjet katonai szervek kapcsolata az államhatár őrizete szempontjából, lásd Fórizs Sándor kapcsolódó publikációját.[15] A SZEB nyomozást rendelhetett el, személyek őrizetbe vételére és kiadására intézkedhetett. Ugyanakkor a SZEB is érdekelve volt egy optimális helyzet kialakításában. A külföldi katonák részt vettek a belső rend biztosításában, objektumokat őriztek, fegyveresen utaztak, szállítmányaik vasúton és közúton, keletről nyugatra és

13 Fórizs Sándor (2015b): Menekültügyi válsághelyzet 1947-ben. Belügyi Szemle 63. évfolyam 2015/02. A Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóirata, 149-163.

14 Fórizs Sándor (2014b): Tragédia az államhatáron. Hadtudomány, XXIV. évfolyam 1. elektronikus szám, p. 185-194.

15 Fórizs Sándor (2016a): Szovjet katonák a határőrségi jelentésekben. In: Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából. NKE 34-52.

visszafelé folyamatosan haladtak át az országon. Katonai parancsnokságaik működtek a városokban. Voltak olyan helyzetben, hogy büntetlenül megtagadják az engedelmességet a magyar rendőri szerveknek, elvegyenek értékeket ellenszolgáltatás nélkül, kivonják magukat minden ellenőrzés alól. Nehezítette a helyzetet a nyelvi probléma. A lakosság zöme és a saját hivatalos szervek nem beszéltek oroszul, nem tudták elolvasni a cirill betűs dokumentumokat, ilyen felkészültségnek nem voltak történelmi hagyományai. A szolgálatba lépőket úgy igazították el, hogy tevékenységük nem terjed ki a szovjet katonákra, illetve konfrontálódás ne legyen, inkább engedjék tovább őket. Speciális gondot jelentettek a nyugatról hazafelé tartó egységek, amelyek esetleg csak néhány napot tartózkodtak az országban. Ha hajlandóságuk volt rá, és saját tisztjeik nem akadályozták meg, vittek, amit vihettek. A mozgásban lévő kötelékek beazonosítása, későbbi feljelentése szinte lehetetlen volt. Felügyeletük megoldhatatlan feladatnak bizonyult. Aki valamilyen ellenszolgáltatás fejében, fizetés ellenében csatlakozott hozzájuk, feljutott a vonatukra vagy gépkocsijukra, máris kivonhatta magát a magyar szervek ellenőrzése alól. Az árucsempészetbe szinte azonnal bekapcsolódtak a rendszeresen utazó és helyi kapcsolatokat kiépítő szovjet katonák. Az ő járműveik biztonságban voltak, lényegében nem lehetett átvizsgálni a rakterüket. Külön nehezítette a helyzetet, hogy eleinte az Ausztriát és Magyarországot megszálló katonai alakulatok működési területét nem igazították hozzá az államhatárhoz, azaz egyes egységeknek kötelékei voltak mindkét oldalon. Ez napi mozgást, szállítást jelentett, melyet kedvezően lehetett összekötni a feketézéssel, és a határ mindkét oldalán ismeretséget építettek ki, megtalálták a szükséges orgazdákat. Az osztrák határmenti gazdák is kihasználták ezt a lehetőséget. Az ellenőrzést megkerülve szovjet katonák segítségével üzleteltek magyar területen, és vitték ki a bagatel összegekért vásárolt értékeket vámellenőrzés nélkül.

Elképesztő, hogy a bűnözők és a keletről nyugatra menekülők milyen gyorsan felismerték a szovjet egyenruha nyújtotta lehetőségeket. Az egyenruha, az okmányok és egy cirill rendszám a gépjárművön relatíve jó védelmet nyújtottak a magyar szervek ellenőrzésével szemben. Esetleg a saját járőrünk nem is tudta elolvasni a felmutatott dokumentumokat. Gyakran a szlovák, szerb, román

beszédet sem tudta az orosztól megkülönböztetni. Még kétség felmerülése esetén is inkább továbbengedték az érintetteket, nem reszkíroztak egy fegyverhasználatot és egy későbbi kivizsgálást. Könnyen gyanúba keveredhettek az akkori politikai viszonyok között a katonáink, hogy korábbi szolgálati múltjuk és úgymond „fasiszta beállítottságuk" miatt léptek fel ilyen drasztikusan.

A szovjet egyenruhában tevékenykedő magyar köztörvényes bűnözők elfogásuk esetén szovjet katonai bíróság elé kerültek. Ilyen történést dolgoz fel egy külön publikáció, melyből az olvasó megismerheti az események menetét.[16]

A megoldás a közös járőrözés lehetett volna, szovjet tisztek beépítése az ellenőrzési rendszerbe, de ez a tevékenység rendkívül nehezen formálódott. A vegyes járőrön belül is szükség volt olyan személyekre, akik megértették egymást, a másik fél gyakran tanúsított elnéző magatartást az ellenőrzöttekkel szemben. A csehszlovák államhatáron közös erőkkel végrehajtott kutatást követően a magyar vezető panaszkodott a szovjet fegyveresekre, nem értették meg a feladat fontosságát, kézigránátokkal halásztak, géppisztollyal vadásztak. Nyilvánvalóan nem lehetett fegyelmet tartani ezekben az esetekben. Többször a határvadászokkal szemben is előfordult halált okozó fegyverhasználat is orosz katonák részéről.

Az általam talált egyik legsúlyosabb cselekményt egy a „Magyar Honvédelmi Miniszter"-nek címzett iratgyűjtő[17] jelentés tartalmazza, melyet a 7. határvadász zászlóalj úgynevezett „D" (elhárító) tisztje terjesztett fel 1947. 01. 16-án.

1947. 01. 13-án Sopronkövesden orosz katonák fosztogattak, disznókat akartak elvinni, lakásban és az utcán pisztollyal lövöldöztek. Az intézkedés céljából oda küldött határvadász tizedest egy hadnagy meglőtte (tüdőlövés), és az életét vesztette. Az orosz katonák ittasan teherautóval érkeztek, bort követeltek, nőkkel erőszakoskodtak. A helyi lakosokból összeállt, egységesen fellépett

---

16 Fórizs Sándor (2016b): Egy bírósági tárgyalás 1947-ben Belügyi Szemle 64. évfolyam 2016/3. p. 64-72.

17 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 3. sz. doboz. 19. folyószám, „Jelentés", „Tárgy: Majoros Sándor hv. tiz. Oroszok által történt megsebesítését jelenti."

tömeg akadályozta meg a fosztogatást. A határvadász őrs állománya az oroszokat elfogta és átadta Sopron város katonai (értsd szovjet) parancsnokának.

A dossziéban elhelyeztek egy jegyzőkönyvet Majoros Sándor holttestének szemléjéről és boncolásáról. Az orosz katonai parancsnokság részéről két fő, köztük egy egészségügyi százados vett részt rajta, amiből arra következtetek, hogy közös magyar-szovjet kivizsgálás volt az esettel kapcsolatban. Mindenesetre a boncolásról felvett jegyzőkönyv szerint: „A holttestben talált projektilt az orosz katonai bizottság magához vette".

Ausztriában a szovjet megszállási övezetben egészen 1955-ig, az osztrák államszerződés megkötéséig lehetett kezdeményezni a szovjet parancsnokságoknál kiszökött személyek, különösen magyar katonák felkutatását és visszaadását. Az Ens folyóig működtek szovjet ellenőrző pontok. A dokumentumok tartalmaznak olyan esetet, amikor az osztrák csendőrség letagadta kiszökött magyar állampolgár elfogását, ilyen módon elzárkózott visszaadásától. A szovjet katonák magyar kérésre, jelenlétükben erőszakkal átkutatták a csendőrségi laktanyát, annak fogdáját a keresett személy után.

A viszonyok csak lassan rendeződtek. Megjelentek a határőrség országos parancsnokságán és a zászlóaljaknál a szovjet katonai tanácsadók. Az ő segítségükkel az együttműködést gördülékenyebbé lehetett tenni.

Befejezés

A második világháború után az öt évig funkcionált Honvéd Határőrség sajátos szervezetnek bizonyult. Maguk a körülmények, melyek életre hívták és létét indokolták, mai szóhasználattal minősített időszaki helyzetnek mondhatók. Rendőri szervezet az akkori elvárásokat nem lett volna képes teljesíteni. A határőrség működését további tényezők nehezítették. Ilyenek voltak a háborút követő gazdasági nehézségek, a háborús romboláshoz kapcsolódó közbiztonsági problémák, a szovjet csapatok jelenléte, az országban folyó politikai harc a hatalomért, a német lakosság kitelepítése, a magyar nemzetiségű emberek menekülése Csehszlovákiából, a feszült kapcsolat Jugoszláviával. Mindezek a körülmények

és az ország politikai vezetésének fokozatos szélsőségbe fordulása gyakran állította teljesíthetetlen feladatok elé a szervezetet és annak munkatársait. A határvadászok mindenesetre túlnyomó többségükben igyekeztek teljesíteni a velük szemben támasztott elvárásokat.

Mellékletek

1. számú: Kimutatás a Honvéd Határőrség 1950. január elsején az új szervezet, a minisztertanács Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom részére átadott erőiről.

- Létszámadatok: tiszt 525, tiszthelyettes 921, legénység (sorkatona) 9485 fő.
- Felszerelés: motorkerékpár 18, kerékpár 787, személygépkocsi 79, tehergépkocsi 40, országos jármű (lovas kocsi) 278, ló 684 db.
- Fegyverzet: pisztoly 1680, géppisztoly 1929, puska 9406, golyószóró 600, géppuska 94, 61 milliméteres aknavető 6 db., 120 milliméteres aknavető 8 db., páncéltörő ágyú 17 db.

2. számú: A nyugati megszállási zónákból hazatértek. [18]
A Belügyminisztérium Határ-, Folyam- és Légirendészet SZEB-nek küldött 1947. szeptember 05-i jelentése szerint 1945. IX. 10.-1947. IX.1. között, Nyugatról négy helyről 300 839 fő tért haza:

- amerikai zónából 240 906 fő,
- angol zónából 37 393 fő,
- francia zónából 20 809 fő,
- egyéb helyről 1 731 fő,
- a hazajöttek közül megszökött 1 179 fő.

18 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 8. sz. doboz 0541 folyószám; „Tárgy: Jelentés a hazahozatali szervek által 1945. IX. 10.- 1947. IX.1. között lebonyolított forgalomról”.

Buzás Gábor

Vasesztergályosból ezredes – elítélt ezredesből emigráns[1] (az 1956-os budapesti főkapitány)

Elsősorban rendőrként és nem történészként vizsgáltam Kopácsi Sándor életútját. Nyilvánvaló, hogy történészként nem is tehetem. Az is egyértelmű, hogy történelmi források elemzése nélkül nem lehet hitelesen bemutatni egy Magyarország történelme szempontjából jelentős esemény egyik meghatározó személyiségének életét. Tehát egy rendőrtiszt szakmai életútját szeretném bemutatni rendőrként, egy olyan rendőr életét, aki egy rövid ideig – a sors szeszélye okán – a történelem formálója lehetett.

Pályája a forradalom napjaiig

Kopácsi Sándor 1922. március 5-én született Miskolcon. Édesapja – Kopácsi József vasesztergályos volt a Miskolci Villamos Műveknél, édesanyja Simon Ilona.

Szülővárosában négy reálgimnáziumot, majd vas – és fémipari szakiskolát végzett. 1940-től a DIMÁVAG vasesztergályosa, majd műszaki rajzolója. 1930-tól – a családi hagyományokat követve – részt vett szociáldemokrata ifjúsági mozgalomban. Saját szavai szerint „játékos természetességgel nőttem bele a munkásmozgalomba”[2] 1937-ben, 15-évesen esett át a „tűzkeresztségen”, amikor egy a, Nyilaskeresztes Párt elenni röplap terjesztése miatt kialakult verekedésben meglőtték. Ekkor hallotta a többször is idézett mondatot az ügyet vizsgáló egyik nyomozótól: „Vigyázz kölyök! Túl korán kezded, túl magasan fogod végezni!”[3]

1944-ben – a német megszállással szembeni ellenállás Miskolc és Diósgyőr területén megalakult szervezett formája – a MOKÁN

1 A 2016. április 1-én megrendezett az „Érvénysülés a rendészeti pályán” című tudományos konferencián tartott előadás bővített változata.

2 Kopácsi (1989.) 17.

3 Kopácsi (1989) 19.

Komité[4] megalakulásakor tagja lett a szervezetnek. 1945-ben felvették a Magyar Kommunista Pártba. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága oldalán található életrajz tényként közli, hogy ebben az évben belépett a szerveződő új rendőrség kötelékébe. Visszaemlékezése szerint: „A MOKAN egység legtöbb ellenállóját 1945 januárjában automatikusan besorolták az új, demokratikus rendőrség kötelékébe. Így lett belőlem rendőr …”[5]

Első négy szolgálati évét Miskolcon töltötte. Meghatározó csalódások érték. „Az ellenállásban a szociáldemokraták és a kommunisták kéz a kézben harcoltak. A felszabadulás után a rendőrség politikai osztályának vezetői (mind gondosan összeválogatott kommunista) furcsa háborút kezdtek el. Még hallottuk a front ágyúdörejét de ezek az elvtársak nem a fasiszták elleni harcot, hanem a szociáldemokraták üldözését tekinteték fő feladatuknak.”[6]

Amikor ezt szóvá tette, vidékre helyezték, majd néhány hét múlva benyújtotta leszerelési kérelmét. Ekkor visszahelyezték Miskolcra.

1949 januárjában a Kommunista Párt Központi vezetőségéhez, annak Katonai – és Karhatalmi osztályára helyezték. Egy titkos minisztériumi megbeszélésen értesült „Rajk László és bandája” ügyéről. Közvetlen főnöke – Szilágyi József ezredes – meglepetésére arról tájékoztatta, hogy az ügyből – miszerint Rajk az imperialisták ügynöke, és Rákosi elvtárs meggyilkolására szerveztek összeesküvést – semmi sem igaz. Az igazi elhivatott kommunistákra jellemző módon – miszerint az istenített vezető nem lehet bűnös – meggyőződésük, hogy Rákosi elvtársat félrevezették. Szilágyi ezredes feltárta előtte a szovjet típusú koncepciós perek menetét is.

Rajk László után Kádár János lett a Belügyminiszter, aki megerősítette Kopácsit beosztásában, biztosítva arról, hogy szükség van rá. Kádárt Zöld Sándor váltotta a minisztérium élén.

1949 közepén nevezték ki a Belügyminisztériumba a rendőrhatósági őrizettel – az internálásokkal – foglalkozó alegység helyettes vezetőjének. Ez a szervezeti egység a Belügyminisztérium IV.

---

4 Magyarországi Kommunisták Antináci Komité
5 Kopácsi (1989) 26.
6 U.o.

Közrendészeti Főosztály IV/4. Ellenőrzési Ügyosztálya néven működött.[7]

Visszaemlékezése szerint: „Tudtam arról, hogy nálunk is vannak internáló táborok, ahová azokat rakják be, akiket soha nem ítéltek el, de akiknek szabad mozgása kínos volt a hatóságok számára. Rendőrtiszti iskolát végeztem és ott megtanultuk a jog alapelemeit. Teljesen elleneztem ezt az intézményt. Miért nem lehet minden ügyet a bíróságok elé vinni? De mert a párt kérte tőlem ezt a szolgálatot, elvállaltam az internálási ügyek vezetését."[8] A kistarcsai internáló táborban tett ellenőrzése után – saját döntésével – számos internáltat (akik többsége 10 – 30 kiló gabona ellopásáért, vagy hasonló jelentéktelen ügyek miatt, töltött hónapokat a táborban ítélet nélkül) helyezett szabadlábra. Néhány nap múlva szabadságra, majd, hogy ilyen ostobaságot többé ne kövessen el, két éves pártfőiskolára küldték.

1951 júliusától a Belügyminisztérium Közrendészeti Főosztályának Politikai Osztályát vezette.

Az egyik életrajza szerint 1952 júniusában nevezték ki a Budapesti Rendőrkapitányság élére. Az tény, hogy az MDP Titkárság 1952. április 9-én tartott üléséről készített jegyzőkönyv szerint a pártvezetés hosszan foglalkozott az április 4-i ünnepség biztosításának hibáival. Kopácsi kinevezéséről nem rendelkezett Kopácsi Sándor emlékiratai szerint elődjét – Moravetz Lászlót – az április 4-i ünnepség biztosításának súlyos hibái miatt még aznap leváltják[9]. A május 1-i felvonulás rendőri biztosítását már Budapest rendőrkapitányaként Kopácsi szervezte meg – sikeresen.

A Belügyminiszter – Házi Árpád – később megosztotta Kopácsival kiválasztása körülményeit. „Mondja csak, és a maga jelöltje magas növésű? 182 cm magas, Rákosi elvtárs. És … hogy is mondjam csak: árja?"Az északi országrészből származik – Rákosi elvtárs. Szakmája vasmunkás, apja is, nagyapja is az volt."[10]

Azt gondolom, a rövid idézet nem igényel magyarázatot, de tökéletesen jellemzi a Rákosi időszak személyzeti – káder – politikáját, valamint meglepő kérdés Rákosi elvtárs részéről.

---

7 Botos (1996) 24.
8 Kopácsi (1989) 40.
9 Kopácsi (1989) 50.
10 Kopácsi (1989) 49.

Tehát Kopácsi Sándor már 1952 áprilisában Budapest rendőr-kapitánya volt.

Kinevezését követően megismerte a szovjet tanácsadóit is. Mindketten álnéven szerepeltek – természetesen. Az egyik szovjet tiszt Petőfi Alex, a másik Magyar Mihály néven dolgozott a budapesti rendőrségen.

Az 1953-ban bekövetkezett politikai fordulat eredményeképpen az Államvédelmi Hatóságot a Belügyminisztérium szervezetébe olvasztották. A BM Kollégium 1953. augusztus 25-i határozata szerint Budapesten és a megyékben létre kell hozni a BM egységes megyei főosztályait, az államvédelem, a rendőrség, a tűzrendészet, a légoltalom és a büntetés-végrehajtás szerveiből. Ennek következtében a megyei főkapitányságok és a Budapesti Rendőrség neve is megváltozott, így a fővárosban BM Budapesti Főosztály működött, de lényegében ez volt a Budapesti Rendőr-főkapitányság.

Az 1953. 09. 16-i, 08.sz. Belügyminiszteri parancs szerint Kopácsi Sándort, a Budapesti rendőrkapitányság vezetőjét kinevezik a BM Budapesti Főosztály vezetőjének.

Drábik János jogász, újságíró szerint[11] Kopácsi Sándor 1956. október 23-án nem volt Budapest rendőrfőkapitánya. Ez a főosztály-vezetői beosztásából következik. Szerinte Budapest főkapitánya Kiss István volt. Álláspontom szerint a kialakított szervezet alapján a főosztály volt a Budapesti főkapitányság, tehát nem vitatható el Kopácsi Sándortól a Budapesti főkapitányi tisztség.

Kopácsi vezetése alatt a következő – rendőri szakmai szempontból fontos – átalakítások történtek:

- 1953-ban állítottak föl a főkapitánysági törzs keretében az ügyeleti alosztályt.
- Irányításával megszervezték a lovas szolgálatott.
- Megszervezték az első gépkocsizó-járőr (URH) szolgálatot
- 1954-ben a Mosonyi utcai laktanyában megalakult a 350 fős rendőrségi karhatalmi zászlóalj.[12]

---

11 Drábik (2005)
12 Sas (2006)

Megjegyzem, hogy ekkor, 1954-ben vezették be a személyi igazolványt. Ennek kiadása a városi, illetve kerületi rendőrkapitányságok feladata volt, ami jelentősen növelte a rendőrség feladatainak számát.

1956. március 27-én a budapesti rendőrség pártaktíva gyűlést szervezett. Fontos megjegyezni, hogy ez Hruscsov híres 1956. február 24-i – a személyi kultusz borzalmairól szóló – beszéde után történt. Ezen a gyűlésen Kopácsi bírálta Rákosit. Visszaemlékezése szerint: „Most jött el az ideje, hogy felvessem a párt első titkára … Rákosi elvtárs felelősségének kérdését."[13]

Kopácsi Sándor életútja – karrierje – tipikus kommunista pályafutás. Munkás származású, megbízható, elhivatott párttag, akiből nyilvánvalóan csak kiváló vezető lehet. A forradalmi napokig teljesítette is a párt elvárásait.

1956. október 23-a után – a forradalmi napokban

Jelen írásomnak nem része a forradalmi események elemzése. Csak annyiban térek ki azokra, amennyiben Kopácsi Sándor főkapitányi tevékenységének megértéséhez fontosak.

Október 23-án a belügyminiszter – Piros László – rendelte magához. A már szerveződő tüntetés miatt kellett megjelennie. Ekkor találkozott az új szovjet miniszteri tanácsadóval. A párt vezetése a tüntetés betiltásáról döntött. Kopácsi Sándor – álláspontom szerint szakmai szempontból – azt a kérdést tette föl, hogy mi történik, ha a tüntetést a tiltás ellenére mégis megtartják. Ismertette, hogy a rendőrség semmiféle tömegoszlatáshoz használható felszereléssel, de még gumibottal sem rendelkezik. Csak lőfegyverrel. Az új szovjet tanácsadó nem volt elégedett a megbeszélésen elhangzottakkal: „A fasiszták és imperialisták csapatai kimerészkednek Budapesten az utcára és önök között még van vezető, aki azon töpreng, szabad-e ellenük fegyvert használni!"[14]

A főkapitány reakciója, miszerint az új tanácsadó elvtárs nem kellően tájékozott, feldühítette az akkor még ismeretlen tanácsadót. Kopácsi Sándor forradalom utáni sorsában fontos szerepe volt annak, hogy az egyszerű tanácsadónak tartott szovjet elvtárs

13 Kopácsi (1989) 87.
14 Kopácsi (1989) 98.

a KGB[15] elnöke, Szerov tábornok volt. Kopácsi egy későbbi interjúban azt nyilatkozta, hogy másképp beszélt volna, ha tudja ki a tanácsadó.[16]

A Politikai Bizottság délután engedélyezte a tüntetés megtartását. Érdekes felvetés, de lehet akár csak egy legenda, hogy volt-e szerepe a tüntetés megszervezésében annak, hogy Kopácsi Sándor, aki ekkor az ELTE esti tagozatos joghallgatója volt, megüzente, vagy valamilyen módon az egyetemisták tudomására hozta, hogy a rendőrség nem fog erőszakosan fellépni a tüntetőkkel szemben.[17]

23-án este az első lövöldözések hírére elővették a féltve őrzött M-tervet, ami lényegében az előírt létszám és felszerelés hiánya miatt használhatatlan volt. Amikor fegyvert, segítséget és utasítást kért a Belügyminisztertől – Piros Lászlótól, – az dührohamot kapott, majd a következőt mondta: „Cselekedjen a legjobb belátása szerint! Időnként jelentsen!"[18]

24-én nagy létszámú – 10000 fő körüli – tömeg gyűlt össze a főkapitányság Deák téri épülete előtt. A résztvevők nagy része fegyverrel rendelkezett. A tüntetők a szabadságharcosok szabadon engedését követelték. Kopácsi Sándor egyenruhában ment a tüntetők közé, és egy székre állva röviden beszélt hozzájuk. Lehetővé tette, hogy a tüntetők egy csoportja nézze meg a főkapitányság fogdáját. Meggyőződhetnek arról, hogy ott egyetlen forradalmár sincs. A tüntetők elfogadták az ajánlatot. Amikor távoztak, a „vesszen Piros, éljen Kopácsi" kiáltás töltötte be a teret.[19]

Az ekkor már leváltott Piros László – mikor tudomást szerzett a történtekről – kikapcsoltatta a főkapitányságot és a Belügyminisztériumot összekötő telefonvonalakat. Kopácsi szavai szerint:

---

15 A Szovjetunió Állambiztonsági Bizottsága (Комитет государственной безопасности)

16 Kopácsi Sándor: Jól tettem, amit tettem. Forrás: https://otvenhatarcai.hu/kopacsi-sandor-jol-tettem-amit-tettem/ (2019.03.16.)

17 Sas (2006)

18 Kopácsi (1989)114.

19 Az eseményekről – természetesen – Kopácsi Sándor is beszámol a már sokszor idézett könyvében. (Életfogytiglan 132.) Emellett a budapesti főkapitányság akkori beosztott tisztje, Székely János, aki a forradalom napjaiban a Bűnüldözési Osztály vezetője volt, megerősíti a történetet. (Székely János: Kopácsi, a főkapitány /Rendészeti szemle 2008/12 103./)

„Az a tény, hogy tárgyalásokat kezdtem a tömeggel, elég volt a BM vezetői szemében, hogy törvényen kívül helyezzenek.”[20]

25-én délután, telefonon megállapodott a forradalmárok néhány vezetőjével, hogy másnap tárgyaló asztalhoz ülnek a főkapitányság épületében. A tárgyalásokhoz megkapta a katonai bizottság jóváhagyását. E testület részéről Váradi és Kovács vezérőrnagyok, míg a felkelők részéről a Pongrátz testvérek – akik a Corvin közben harcoltak, – valamint Angyal István, a Tűzoltó utcai csoport parancsnoka vettek részt. Megállapodásuk lényege az volt, hogy a felkelő csoportok és rendőrök nem lépnek föl egymás ellen, valamint együttműködnek a rend helyreállításában. Később ez a gondolat a Nemzetőrség felállításában öltött testet.

27-én már új Belügyminiszter, Münnich Ferenc volt a Nagy Imre kormány tagja, aki visszakapcsoltatta a telefonvonalakat. Ezen a napon a Szakszervezetek Országos Tanácsa által szervezett megbeszélésen határozták el, hogy az 1848-as Nemzetőrség mintájára – a BM Budapesti Főosztály, vagyis a főkapitányság bázisán, egy új szervezetet – rendőri segéderőt hoznak létre.

28-án hangzott el a rádióban Budapest rendőrkapitányának a nemzetőrség szervezésére vonatkozó felhívása: „A Minisztertanács elnökének nyilatkozata alapján a budapesti rendőrség megkezdte a nemzetőrség szervezését. A rendőrség vezetője kéri a budapesti üzemek dolgozóit, hogy az üzemi tanácsok útján, minél nagyobb számban jelentkezzenek nemzetőri szolgálatba.”[21]

Október 30-án a Parlamentbe hívták Kopácsit egy megbeszélésre, amelyen a Nemzetőrség ügye is szóba került. A megbeszélésen Kádár János közölte a főkapitánnyal, hogy a párt megújul MSZMP néven. Az új párt hét fős Intéző Bizottságának tagja lett.

A tárgyalásokat követően Nagy Imre a következőket mondta – Kopácsi visszaemlékezései szerint – a rendfenntartó erővel, tehát a Nemzetőrséggel kapcsolatosan: „Nem kívánom önöket kinevezni. Nyerjék el maguk a demokratikusan megválasztott tanácsok és forradalmi bizottságok bizalmát…”[22] A miniszterelnök döntése szerint a Forradalmi Karhatalmi Bizottság létrehozását el

---

20 Kopácsi (1989) 133.

21 Horváth Miklós: A nemzetőrség szervezése és felállítása 1956-ban. Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00018/00022/pdf/hk2.pdf (2019.03.16.)

22 Kopácsi (1989) 146.

kell halasztani. Ez azért fontos, mert később ez a szervezet választotta meg – legálisan vagy nem – a nemzetőrség parancsnokát és helyettesét.

November 3-án a Forradalmi Karhatalmi Bizottság megszavazta, hogy Király Béla legyen a Nemzetőrség parancsnoka, Kopácsi Sándor a helyettese. Sem a Miniszterelnök, sem a Minisztertanács kinevezését nem kapták meg. Tehát – véleményem szerint – jog szerint nem voltak a nemzetőrség vezetői. Álláspontomat megerősíti Drábik János és az általa idézett Bokor Imre is.[23] Kiss István rendőr alezredes – aki Kopácsi helyetteseként a budapesti rendőrség irányításában és a nemzetőrség megszervezésében is fontos szerepet játszott – visszaemlékezése szerint a parancsnokot és helyettesét nem a nemzetőr szervezetek, hanem odarendelt személyek szűk csoportja választotta meg.

Nem akarom elvitatni Kopácsi Sándor szerepét a Nemzetőrség felállításában, szervezésében. Tény az, hogy aláírásával 18362 nemzetőr igazolványt osztottak ki, valamint ténylegesen megkezdődött a nemzetőrök szolgálatellátása. Ezt a folyamatot Budapest november 4-i szovjet megszállása szakította meg. A rendőrség készletéből több mint 20000 fegyvert osztottak ki a nemzetőrök részére.

November 3-án sem a Belügyminisztert, sem Kádár Jánost nem lehetett elérni. Később tudta meg mindenki, hogy miért. 4-én – Nagy Imre mindenki által ismert, utolsó rádió beszéde előtt érkezett a hír, miszerint „Kádár Münnichhel együtt ellenkormányt alakított és a szovjet csapatok fedezete alatt érkeznek az országba.” [24]

Kopácsi Sándort november 5-én maga Szerov tábornok tartóztatta le felemlegetve az október 23-i tiszteletlen szavait. „Budapest legmagasabb fáján fogsz lógni!”[25]

A forradalom után

A főkapitány nem ír arról, hogy a vizsgálati fogság ideje alatt megkínozták. A vele készült interjúkban sem olvastam erről. Azt

23 Drábik (2005)
24 Kopácsi (1989) 178.
25 Kopácsi (1989) 195.

viszont többször említi, hogy egyszer eljátszották – elhitették vele – hogy kivégzik.[26] Ez hosszú időn át visszatérő rémálma lett.

Az első tervek szerint külön Maléter–Kopácsi per lefolytatására került volna sor. Később a két tiszt ügyét egyesítették a Nagy Imre és társai üggyel. Nem kétséges, hogy egy különálló perben halálos ítéletet született volna.

Az eljárásban kijelölt védője, dr. Vadas György közölte a feleségével, hogy férje egy áruló. Rendkívül „tisztességes" módon – 2000 Ft-ért – lemondott a védelemről. Ezután dr. Bajor László látta el Kopácsi Sándor védelmét. A vizsgálat során felismerték, hogy ha a főkapitány mindent beismer, elismeri bűnösségét – életben maradhat. Ezt a magatartást hallhatjuk a per során elmondott utolsó szavaiban is.

Az ítélet szerint: Az igazságügyi hatóságok befejezték az eljárást ama személyek vezető csoportja ügyében, akik 1956. október 23-án, az imperialisták aktív közreműködésével, ellenforradalmi fegyveres felkelést robbantottak ki a Magyar Népköztársaság törvényes rendje megdöntésére.

A Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze vádiratában Nagy Imrét és bűntársait: Donáth Ferencet, Gimes Miklóst, Tildy Zoltánt, Maléter Pált, Kopácsi Sándort, Szilágyi Józsefet, Jánosi Ferencet, Vásárhelyi Miklóst a magyar népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés bűntettével, ezenkívül Nagy Imrét hazaárulás, Kopácsi Sándort és Maléter Pált katonai zendülés bűntettével vádolta meg.

Az ítélet indoklásának Kopácsi Sándorra vonatkozó része szerint: Kopácsi Sándor esküjét megszegve, főkapitányi beosztásával visszaélve, s alárendeltjeit megtévesztve, az illegális központ által kidolgozott feladatokat hajtott végre. A felkelő, népi demokráciaellenes erők felfegyverzése, s ugyanakkor a szocializmushoz hű fegyveres erők bomlasztása érdekében a kerületi kapitányságoknak parancsot adott arra, hogy a lázadókkal szemben ne fejtsenek ki ellenállást, ellenkezőleg: adják át nekik fegyvereiket, s a rendőrségi épületeket. Ily módon Kopácsi a rendőrség készleteiből a zendülők részére több mint 20000 darab lőfegyvert osztatott ki. Mint korábban említettem, ez volt a nemzetőrök részére átadott készlet.

---

26 Kopácsi (1989) 210.

Ezért Nagy Imrét halálra, Donáth Ferencet 12 év börtönre, Gimes Miklóst halálra, Tildy Zoltánt 6 évi börtönre, Maléter Pált halálra, Kopácsi Sándort életfogytiglani börtönre, dr. Szilágyi Józsefet halálra, Jánosi Ferencet 8 évi börtönre, Vásárhelyi Miklóst 5 évi börtönre ítélte.

Kopácsi Sándor 1963. március 25-én általános amnesztia keretében szabadult. A Budapesti Telefongyárban vasesztergályosként, majd Solymáron műszaki tisztviselőként dolgozott. Befejezte – befejezhette – jogi tanulmányait 1969-ben. Nem kapott – nem kaphatott – végzettségének megfelelő munkát.[27]

1970-ben kivándorlási kérelmet nyújtott be. Már másnap elbocsátották. 1975-ben kapta meg feleségével a lehetőséget a kivándorlásra, tehát nem disszidált, mint az több helyen olvasható. Kanadában telepedtek le. Torontóban fizikai munkásként dolgozott 1987-ig. 1989. július 6-i rehabilitálását követően hazatelepült. Visszakapta rendfokozatát, 1990-ben nyugállományú rendőr vezérőrnaggyá, 1994-ben altábornaggyá léptették elő.

1990-92 között a Történelmi Igazságtétel Bizottság Katonai Szekciójának alelnöke. 1991 és 1997 között az Önvédelmi Szervezetek Országos Szövetsége, illetve az Országos Polgárőr Szövetség alapító elnöke.

Egészségi állapota miatt 2000-ben visszaköltözött Torontóba. 2001. március másodikán hunyt el.

Összefoglalásként

Nem vitatható el Kopácsi Sándortól, hogy a forradalom idején Budapest rendőrfőkapitánya volt, még ha az intézményt nem is így hívták.

Nem vitatható el az sem, hogy a nemzetőrség megszervezéséért és működéséért mindent megtett, viszont ténylegesen nem lehetett a Nemzetőrség parancsnok-helyettese.

---

27 A Legfelsőbb Bíróságon olvasott indoklás szerint: „Tekintettel arra, hogy az ítélet életfogytiglani börtönbüntetésre szól, az érdekelt soha nem nyerheti vissza állampolgári jogainak gyakorlását és a bűnügyi nyilvántartásból sem törölhető a büntetett előéletű megjegyzés." (Kopácsi Sándor (1989) 9.) Mindez a népi demokratikus jog legnagyobb dicsőségére!)

Az viszont bizonyossá vált számomra – remélem az olvasó számára is világossá sikerült tenni, – hogy Kopácsi Sándor tisztességes emberként szolgált a főváros főkapitányaként. Elnyerte kollégái és a forradalmárok bizalmát. Kommunista előélete és pályafutása ellenére is megőrizte tisztességét. Zárásként két bizonyíték ezen állításom alátámasztására:

„A forradalom leverését követően a rendőrséget illetően általános volt a vélemény, hogy a testület tagjai kevés kivétellel nem állták meg a helyüket, a rendőrség vezetői nem adtak kellő irányítást akkor, amikor arra a legnagyobb szükség lett volna. A rendőrség állományát Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere három csoportba sorolta: szétszóródott egységek, passzív magatartásúak és a felkelőket támogatók (utóbbihoz tartoztak Kopácsi Sándor és társai).”[28]

„ a/ A „szürke rendőrség” szerepe a forradalom és szabadságharc idején.

Mint ezt a forradalom és szabadságharc előzményeiről írt fejezetben jeleztük a „szürke rendőrség” a rendszer elhanyagolt erőszakszervezete volt. A „szürke rendőrség” feladata szinte csak a forgalomirányítás volt, illetve vidéken segéderőként funkcionált a belső karhatalom mellett. Épp ezért okozhatott meglepetést október 23-án délután a budapesti rendőrfőkapitány, Kopácsi Sándor számára, hogy a belügyminiszter a szovjet tanácsadók jelenlétében a „szürke rendőrség”-re kívánta bízni a tüntetés biztosítását. Kopácsi ezt a megbízást mereven visszautasította nem utolsó sorban azzal érvelve, hogy a rendőrségnek nincsenek tömegoszlató eszközei.

Kopácsi Sándort a forradalom és szabadságharc idején a dogmatikus baloldal, árulónak tartotta, amit a megtorlás időszakában az ellene hozott ítélet is igazolt.

Országos viszonylatban október 23-a és november 4-e között a „szürke rendőrség” semlegesen viselkedett, egyedül Ráckevén lőttek sortüzet az őrs előtt tüntető tömegre.”[29]

---

28 Baráth Magdolna: A belügyminisztérium átszervezése 1965 után (www.rubicon.hu)
29 M. Kiss Sándor (2003): A politika és az erőszakszervezetek viszonya Magyarországon1956. október 23 - november 4. között./ A sortüzek funkciója a forradalom és a szabadságharc időszakában /Habilitációs tételek.

Pallo József

A BÜNTETŐPOLITIKA ÉS A BÖRTÖNÜGY KODIFIKÁCIÓS TANULSÁGAI (1945-2013)

A II. világháború befejezését követően nagyon izgalmas kodifikációs fejlődésen ment keresztül a büntetőjog, amely természetszerűleg magával hozta a büntetés-végrehajtási jog (börtönügy) szabályainak formálódását (és sokszor deformálódását) is. Tanulmányom célja kettős: egyrészről az elmúlt közel ötven év fontosabb jogalkotási csomópontjait próbálom bemutatni ezeken a területeken, másrészről a korabeli és a közelmúlt tanulmányait felidézve kívánom érzékeltetni azokat a törekvéseket, vágyakat és realitásokat, amelyek határozott jogi karaktert adtak az egyes kodifikációs korszakoknak.

Időutazásra hívom a Kedves Olvasót! Kérem, tartson velem!

A koalíciós korszak börtönügyi fejleményei

Még javában folytak a harcok Magyarországon, amikor megkezdődött a háborús bűnöket elkövetők felelősségre vonása,[1] ennek jegyében már 1945 januárjában miniszterelnöki rendelet jelent meg, amely bevezette a népbíráskodás rendszerét, amelyet az 1945. évi VII. törvény emelt magas jogszabályi szintre. A népbíráskodás körében alkalmazható volt a halálbüntetés, a kényszermunka, a fegyház és a börtön, amelyek végrehajtási szabályait igazságügy-miniszteri rendelet állapította meg. A szabályozásban megjelent az a célkitűzés, amely az elítéltet alkalmassá akarta tenni a társadalmi beilleszkedésre, és gondoskodni kívánt a demokratikus szellemű neveléséről. Fontos jogfilozófiai változást

1 Az első kivégzésekre 1945. február 4-én az Oktogon lámpavasain került sor, amikor a 124 rendbeli gyilkossággal vádolt Rotyis Péter főtörzsőrmestert és Szívós Sándor szakaszvezetőt kivégezték. Mindketten az orosz hadszíntéren megsemmisült 401. különleges munkásszázad keretéhez tartoztak, és embertelen tevékenységük miatt vesztette életét az alakulat, jellemzően zsidó származású és politikai okok miatt üldözött állományának jelentős része.

jelzett volt, hogy megkezdődött a Csemegi-kódex szankció rendszerének lebontása, és az államfogház büntetést 1946-ban hatályon kívül helyezték. A baloldali pártok hegemóniájának megerősödése után a polgári magyar büntető jogtudománnyal való konfrontáció úgy zajlott le, hogy annak érdemi bírálatára, átfogó értékelésére nem került sor. Ebből fakadt az, hogy a szovjet büntetőjog intézményeinek mechanikus átvételével egy sor lényeges kérdés előzmények nélkülinek tűnt a hazai irodalomban. A korszak neves büntetőjogásza, Kádár Miklós világosan fogalmazott: *„Struktúránk megváltozása folytán bekövetkezettnek kell tekintenünk, hogy nem teszik lehetővé, hogy akár a klasszikusnak nevezett, akár a pozitivista, sem az antropológiai, végül a kriminálpszichológiai irányzat döntő befolyása alatt alkossuk újjá büntetőjogunkat. Olyan törvényeket kell hoznunk, amelyek lehetővé teszik, hogy a jogszabályokat alkalmazó bíróságok tevékenységükkel a haza iránti odaadásra, a közösségi, a szocialista tulajdon gondos kezelésének, a munkafegyelemnek, az állami és a társadalmi kötelességek becsületes teljesítésének szellemében neveljék az állam polgárait. Az ilyen jogelméleti irányzat megfelel a Szovjetunió bírósági szervezetéről szóló törvényben lefektetetteknek."*[2] Világossá vált, hogy a politikamentes büntetőjog az egypártrendszer kiépítésének időszakában nem esik egybe az uralkodó büntetőpolitika törekvéseivel, és a 40-es évek végéig – különösebb vita nélkül – tisztázódott az is, hogy a hazai büntetőjog fejlődésének útja nem a tettes-, hanem a tett-büntetőjogi irányzat lesz.

E korszak jellegzetes, a büntetőpolitikai és a gazdasági érdekeket sajátosan ötvöző jogkövetkezménye a munkatáborokban végrehajtandó kényszermunka-büntetés volt. A honi büntetési rendszerben addig ismeretlen kényszermunka-büntetés beiktatása szoros összefüggést mutatott a csaknem valamennyi, háborúban álló államban a belső és a külső ellenség (hadifoglyok) időleges elszigetelését és munkaerejük felhasználását szolgáló munkatáborok létrehozásával. A munkatábor hazai bevezetésére azonban közvetlen hatást a szovjet javító-nevelő tábornak, mint a Szovjet-

2Kádár Miklós (1948): A büntetőjog általános alapelveiről. Jogtudományi Közlöny, 3. évf., 338.

unióban legszélesebb körben alkalmazott büntetésnek elvi konstrukciója gyakorolt.[3] A háborús és népellenes bűncselekményeket elkövetőkkel szemben elrendelt kényszermunka-büntetés feladata a 78000/46. IM. sz. rendelet alapján az volt, hogy *„a társadalomból való időleges kirekesztésük mellett módot nyújtson arra, hogy az ország romba döntésében való közreműködésüket az újjáépítésre irányuló kényszermunkával részben jóvátehessék és ezzel, valamint megfelelő fegyelmezéssel és felvilágosító oktatással alkalmassá tegye őket a demokratikus rendbe való beilleszkedésre"*[4]. A kényszermunka-büntetésre ítélt feltételes szabadságra bocsátására a szigorított dologházra vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni. A korabeli szabályozás mindössze annyiban vezetett be eltérést a szigorított dologházhoz képest, hogy az életfogytig tartó kényszermunka büntetésre ítélt tizenöt év eltelte után kérhette feltételes szabadságra bocsátását. Ez alól kivételt azok az elítéltek képeztek, akiknek halálbüntetését az államfői kegyelem változtatta életfogytig tartó kényszermunkára.

A vizsgált korszak büntetés-végrehajtásának kiemelhető jelentőségű szervezeti módosítása a fogva tartottak munkáltatási rendszeréhez kapcsolódik. A rabmunkáltatás szervezeti átalakításához 1947-48-ban az igazságügyi kormányzat már megfelelő ideológiai koncepcióval rendelkezett. Ries István ezzel összefüggésben kifejtette, hogy a büntetésnek - egyebek mellett – gazdaságosnak kell lennie, kiemelte, hogy *„a büntetés nem okozhat nagyobb hátrányt az államnak, mint magának a bűntettesnek".*[5] Ahhoz azonban, hogy a büntetés az állam számára ne legyen veszteséges, az elítéltek munkáltatását új alapokra kell helyezni. Ennek útja a miniszter szerint olyan állami termelőegységek (ipari üzemek, valamint mezőgazdasági telepek) átadása lenne a büntetés-végrehajtás számára, amelyekben a korszerű technikai feltételek mellett a biztonságos őrzés feltételei is megteremthetők. A büntetés-végrehajtás termelő egységeinek létrehozását elősegítették a hároméves terv keretein belül a gazdaságpolitikának a központosított tervgazdálkodásra irányuló törekvései is.

---

3 Ries Istvánnak az 1945-50 közötti igazságügyi miniszternek 1950-ben megjelent kéziratos egyetemi előadásai, 1949/50-es tanév, II. félév, 119-120.

4 78000/46. IM. sz. rendelet 1. §. (2.) bek.

5 Ries (1950) 119.

A vizsgált korszak átszervezéseinek sorát 1949 márciusában fejezték be, amikor a büntetés-végrehajtási intézetek mellett működő termelési egységeket két önálló vállalatba, az Igazságügyi Ipari Vállalatba és az Igazságügyi Mezőgazdasági Vállalatba tömörítették. A két nagyvállalat 1952-ig, az elítélt-munkáltatás újabb átszervezéséig tevékenykedett.

A rendes bíróságok a köztörvényes bűncselekményekre továbbra is a Csemegi-kódex szabadságvesztés-büntetési nemeit, nevezetesen a *fegyházat, börtönt*, *fogházat,* továbbá biztonsági intézkedésként a *dologházat* és a *szigorított dologházat* szabhatták ki.

A népbíróságok és a rendes bíróságok párhuzamos ítélkezési tevékenysége a háborús bűnösökkel és a riasztóan emelkedő számú köztörvényi bűnelkövetőkkel szemben azt eredményezte, hogy 1946 nyarára a letartóztató intézetek már befogadó képességüknek megfelelő (kb. tízezer) fogvatartottat őriztek. Az intézetekben eluralkodó, nehezen elviselhető zsúfoltság azonban 1947 őszétől, a választásokon győztesen kikerülő baloldali pártok „osztályharcossá" torzuló büntetőpolitikájának következményeként jelent meg. 1948-49-ben az igazságügyi kormányzat számára nyilvánvalóvá vált, hogy a hagyományos intézethálózat befogadási képessége, ezen túl a hangsúlyosan előtérbe került rabmunkáltatás feltételeinek biztosításához rendelkezésre álló munkahelyek száma elégtelen. A növekvő elítéltlétszám miatt felmerült ugyan újabb fegyházak létesítésének gondolata, azonban megfelelő pénzeszközök hiánya miatt erre nem kerülhetett sor. Az igazságügy a rendelkezésre álló csekély anyagi erőforrásokat az újonnan átszervezett büntetés-végrehajtási vállalatok fejlesztésére irányította, az 1949-ben meginduló büntetőjogi kodifikáció során azonban már kifejezésre juttatta, hogy az elhelyezési és a munkáltatási gondokat nyitott végrehajtási helyek létesítése, gyáraknak, üzemeknek, bányáknak, építkezési körzeteknek a büntetés-végrehajtás számára való átadása jelentené.[6] Az intézetek zsúfoltsága és a termelési érdek döntő jellege 1947 őszétől teljességgel fellazította a már korábban is csökkenő szerepű progresszív végrehajtási szisztémát. Az ennek első fokozataként alkalmazandó magánel-

6 Ries (1950) 137.

zárást már csupán kivételesen, néhány súlyos bűncselekményt elkövető, vagy renitens elítélt megfélemlítése céljából alkalmazták, hasonló sorsra jutott a közvetítő intézet is, amely már nem illeszkedett a szigorú tervgazdálkodási előírások teljesíthetőségéhez.7A fogva tartottak munkáltatásának primátusa látványosan feloldotta az igazságügyet a letartóztató intézetek hagyományosan homogén rezsimje fenntartásának kötelezettsége alól. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy fegyintézetben helyezték el a szigorított dologházra ítélteket csakúgy, mint a börtönre vagy fogházra, illetve kényszermunkára ítélteket, ha azt a munkáltatás gazdaságossági érdekei diktálták.[8]

A Csemegi-kódex utolsó módosítása és egyben hattyúdala az 1948. évi XLVIII. törvényben (III. Bn.) látott napvilágot. Ennek alapján az 1948. december 7-én kihirdetett 50.500/1949. IM sz. rendelet az elmebetegek *biztonsági őrizetét* vezette be, amelynek célja az őrizetbe vett személy ártalmatlanná tétele, gyógyítása volt, és amely a ma ismert kényszer-gyógykezelés alapját teremtette meg.[9]

Az 1950. évi II. törvény karaktere

A büntetőjog baloldali fordulatát az 1950. évi II. törvény (Btá.) hozta, amely szovjet mintákat igyekezett a magyar jogba átemelni. Jól érzékelhető volt az a törekvés, amely a büntetőjogot az osztályharc fontos területévé és eszközévé igyekezett formálni. Az előkészítő munkát szakmai tespedtség jellemezte, amely miatt Ries István felháborodott hangvételű dörgedelmet intézett a Magyar Jogász Szövetség 1948-as alakuló közgyűlésének résztvevőihez: *„Pedig joggal vagy jog nélkül, de nem vitás, hogy a büntető jogalkotásnak és a büntető jogtudománynak van a legnagyobb közvéleménye. Azt szerettük volna, ha a tudományos harc egész arzenálját vonultatták volna fel s a tudományos kutatás legújabb eredményeinek megvalósítását követelte volna a magyar jogász-*

7Ries (1950) 137.
8Ries(1950) 139.
9 Pallo József (2009): Néhány gondolat a kóros elmeállapotú bűnelkövetőkkel kapcsolatos európai elvárásokról. In: Börtönügyi Szemle. 28. évf. 3. sz. 127-132.

ság. Ez elmaradt. Előre be kell azonban jelentenem, hogy majd kritizálni csak annak lesz joga, aki dolgozott is!”[10]A különös rész kidolgozása lekerült a napirendről, mert *„még gondos előkészítést, anyaggyűjtést és számos büntetőjogi részletkérdésben való előzetes állásfoglalást tesz szükségessé, nehogy az új törvény rövid időn belül nagyszámú, lényeges kiegészítésre szoruljon.”*[11]*Ebben az* időszakban csupán a nagy dogmatistának tekintett Schultheisz Emil hallatta a szavát, aki viszont merész koncepciót vázolt fel a büntetési rendszer tekintetében. Javaslatai abban az eszmekörben mozogtak, amelyben a III. Bn módosításai és kiegészítései fogantak,[12] és a büntetési rendszer differenciálására számos figyelemreméltó gondolatot fejtett ki. A büntetőjog megújítását a tett büntetőjognak tettes büntetőjoggá átalakulása irányában képzelte, és az egész büntetési rendszert a párhuzamos büntetésekre kívánta építeni*„a súlyosabbat a fogyatékos jellemű, az enyhébbet a fogyatékosnak nem tekinthető jellemű bűntettesek megbüntetésére”.*[13] A párhuzamos büntetések közül a törvényben felsorolt jellem-kritériumok vizsgálata alapján kellett volna választani, ezek szerint a nem-aszociális bűnelkövetőkkel szemben általában szabadságelvonással nem járó büntetéseket (persze, ha generál preventív szempontok ezt nem ellenjavallják), a nem-visszaeső aszociális bűnelkövetőkkel szemben profilaktikus és feltételes többlet-büntetést, a visszaesőkkel szemben pedig az általános részben meghatározott büntetés-súlyosítást javasolt. A Schultheisz-féle ideáknak és az általa javasolt sokszínű szankciórendszernek nem voltak meg a feltételei, így a tettes-büntetőjogi koncepció megbukott, és az alakuló szocialista büntetőjog egyértelműen a tett-büntetőjog mellett foglalt állást.

Mindenestre vitathatatlan, hogy az elkövetők közötti differenciálás szükségességének eszméje továbbra is a dogmatika és a praxis támogatását élvezte. Az új szabályozás szükségességét elsősorban a korszerűsítés jegyében igyekeztek feltüntetni, azonban a politikai mesterkedés szándékát igen nehéz volt eltitkolni.

10Schultheisz Emil (1949): A Btk reformjára vonatkozó elgondolások. In: Jogtudományi Közlöny, 193-237.

11 A Btá. indoklása. (1950) Budapest, 23.

12Horváth Tibor (1975): A magyar büntetőjog. Budapest, Jogi Kiadó

13A Btá. indoklása (1950) Budapest, 34.

A Btá. egységesítette a szabadságvesztéssel együtt járó büntetéseket és biztonsági intézkedéseket, és bűntett elkövetése esetén egyfajta szabadságvesztést ismert, amit börtönnek nevezett el. A kihágások mellett továbbra is alkalmazható volt az elzárás, mint közigazgatási (szabálysértési) büntetés. Az akkor uralkodó felfogás szerint a szabadságvesztés-büntetéseknek ez a változatos sokasága szükségtelen, sőt egyenesen káros, mert a büntetőtörvények alkalmazását nagymértékben megnehezíti. Az „egyszerűsítés" jegyében megszűnt a dologházi őrizet, a szigorított dologházi őrizet és a határozatlan ideig tartó kényszermunka, de az egységes börtönbüntetés bevezetése végleg felszámolta a végrehajtás progresszivitását is. Megfelelő intézetek hiányában a különböző szabadságvesztés-büntetések végrehajtásánál nem érvényesülhettek azok a különbségek, amelyeket a korábbi szabályozás szem előtt tartott. Annak meghatározását, hogy a különböző súlyú bűntettek miatt, különböző tartamban kiszabott börtön, milyen eltérésekkel kerüljön végrehajtásra, azt nem a Btá.-ba, hanem a majdan megalkotandó büntetés-végrehajtási törvénybe szánták. Határozatlan tartamú büntetést a Btá. nem rendszeresített, mert „a szocialista törvényesség követelményeivel ellenkeznék, ha a bíróság a büntetésnek csupán legkisebb tartamát szabná meg az ítéletben és a szabadulás időpontja a szabadságvesztés-büntetés tartama alatt tanúsított magatartástól, lényegileg azonban államigazgatási szerv véleményétől, illetőleg döntésétől függne."14A határozott idejű börtön leghosszabb tartama tizenöt év, legrövidebb tartama pedig harminc nap volt. A jogalkotó azt is kifejtette, hogy ennél hosszabb tartam megállapítása szükségtelen, mert a legsúlyosabb bűntetteket halállal vagy életfogytig tartó börtönnel sújtja a törvény. A börtön legrövidebb tartamát harminc napban szabta meg a törvény, ennél rövidebb tartamú szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának ugyanis nem látta értelmét a jogalkotó, *„mert a gyakorlat tapasztalatai szerint a rövid tartamú szabadságelvonás a büntetés céljának megvalósítására nem alkalmas, sőt egyenesen mételyező hatású."*[15] Az uralkodó felfogás szerint néhány nap alatt az elítélt nevelése a letartóztató intézetben meg sem kísérelhető, érzékeny hátrányt számára az ilyen szabadságvesztés

14 A Btá. 32.§-hoz fűzött miniszteri indoklás
15 A Btá. 32.§-hoz fűzött miniszteri indoklás

nem jelent, ellenben azzal a veszéllyel jár, hogy az elítélt rovott múltú társainak káros befolyása alá kerülhet.

A korabeli jogalkotóknak komoly fejtörést okozott az, hogy a Csemegi-kódex rendelkezéseit milyen módon lehet új, politikai tartalommal megtölteni. Ennek a szándéknak egyike volt a büntetés céljának magyarázata, természetesen a szovjet minták alapulvételével.[16] A korszak jogi gondolkodásmódját tehát az befolyásolta, hogy :„…a szovjet büntetésnek kettős célja van. Az elsődleges cél a speciális megelőzés, amely a társadalomvédelmi álláspont egyenes következménye, és amely azt kívánja, hogy elsősorban azon bűntettesek ellen kell felvenni a harcot, akik már kimutatták társadalmi veszélyességüket. Ezeket kell megakadályozni abban, hogy a nyugodt építőmunkát újból akadályozhassák, azzal, hogy egyrészt olyan büntetéseket kell kiszabni rájuk, amely ezt meggátolja, másrészt átneveléssel."[17] Képmutató módon azt is deklarálták, hogy szóba sem jöhet a megtorlási célzat, mert az éles ellentétben áll a szocialista humanizmus elvével. Erre a torz szemléletre utal Lőrincz József, amikor így ír: „Honi büntetőjogunk az egypártrendszerű, monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely ugyan korszerű és hangzatos elveket képviselt, de gyakorlatban az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a szocializmus építésével szembefordulók megleckéztetését végezte."[18]A Btá. büntetési céljával összhangban megjelenik az nevelés szándéka, amikor a jogalkotó rögzíti, hogy „... Az elítélt megjavítását és nevelését állandó és rendszeres munkáltatással kell biztosítani."[19] A biztonság és munkáltatás-centrikus szemléletet tükrözi, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét csak kivételes munkateljesítmény esetén tette lehetővé a jogszabály. A napi praxis számára nélkülözhetetlen volt valamilyen szakmai iránymutatás, amely szellemiségében igazodik a Btá. megtorló filozófiájához. Ezt a célt töltötte be a jogszabályt

---

16 Forgács Judit (2017): Nevelés a represszió árnyékában: Eszmék és végrehajtás a szovjet és magyar börtönügy '50-es éveiben. In: Börtönügyi Szemle, 36. évf., 1. szám., 35-51.

17Gödöny József (1950): A büntetés a szovjet büntetőjogban. In: Jogtudományi Közlöny, 5. évf. 79.

18Lőrincz József (2013): Száz év magány- a hazai börtönügy szakmatörténeti vázlata 1914-2014-ig. In: Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére, Budapest. ELTE Kiadó

19Btáé. 28. §.

hatályba léptető[20] 1950. évi 39. számú törvényerejű rendelet (Btáé.), amely a börtönbüntetés végrehajtásának néhány kérdését rendezte. Így a fiatalkorúakra vonatkozó szabadságvesztés büntetés szabályozásában súlyosbított, amikor velük szemben fogház, börtön, javító nevelő munka, illetve elzárás kiszabását tette lehetővé. A Btáé. börtönügyre vonatkozó rendelkezései csak laza kereteket adtak a végrehajtás számára, azokat valós tartalommal csak az uralkodó ideológiának megfelelő „politikai érettség" alapján lehetetett kitölteni. A Btá. hatálybalépését követően a szabadságvesztés végrehajtását és a végrehajtás irányítását kivették az Igazságügyi Minisztérium hatásköréből, és azt a belügyminiszter felügyelete alá helyezték.[21] Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a terhelt még a büntetés-végrehajtás ideje alatt sem került ki a nyomozó szervek ellenőrzése alól. Természetesen a feltételes szabadság engedélyezése és megszüntetése is a belügyminiszter hatáskörébe került, s így lényegében a nyomozó szerveket irányító Belügyminisztérium határozott a bíróság által kiszabott szabadságvesztés tartama tárgyában.

Az 1953 utáni félfordulat a szabályozásban

1953 márciusától, Sztálin halálától a büntetőpolitikában mutatkozó félfordulat némi átmeneti enyhülést eredményezett a börtönügyi szabályozásban, bánásmódban. A rendelkezésre állóparancsokat, belső rendelkezéseket revíziónak vetették alá, majd sorkerült a 1105/1954 (XII.17.) Minisztertanácsi határozat (továbbiakban: MTh) kibocsátására. A 22 pontból álló iránymutatás rögzítette azokat a sarokpontokat, amelyek meghatározták a büntetés-végrehajtás célját, feladatát. Az átnevelést munkáltatással kombináló ideológiát emelte ki a dokumentum, amikor ekképpen szabályozott: *„A letartóztatottak átnevelése érdekében ki kell fejleszteni a termelési versenyt és az újító mozgalmat. Az újítókat és a munkaversenyben kitűnteket a rendes kedvezményeken kívül rendkívüli kedvezményekben kell részesíteni. Annak a letartóztatottnak, aki 12 hónapon keresztül állandóan sztahanovista munkateljesítményt ér el, évenként egyszer 7 napig tartó fizetett pihenő-*

20 A hatálybalépés időpontja 1951. január 1.
21 A 2033/10/1952. Minisztertanácsi Határozat alapján.

időt lehet engedélyezni. A pihenőidőt a börtönben, vagy a munkahely e célra kijelölt részében kell eltölteni."[22] Technikai rendelkezés gyanánt jelent meg, hogy *"A Minisztertanács felhatalmazza a belügyminisztert, hogy a büntetés-végrehajtás szabályait az igazságügy miniszterrel, a legfőbb ügyésszel és a honvédelmi miniszterrel egyetértésben 1954. december 31-ig - rendeletileg állapítsa meg."*[23]

E munka eredménye az 1955. évi Büntetés-végrehajtási Szabályzat (továbbiakban: BvSZ. 1955),[24] amely mérföldkő volt a végrehajtás számára, mintegy 543 §-ban taglalta az alkalmazandó szabályokat, mindezt egy szerkezetileg is logikusan felépített rendszerben. A szabályozás a korábbi fokozatos rendszert teljesen megszüntette, és fokozat nélküli, egynemű végrehajtási rendszert hozott létre. Ennek lényege az volt, hogy a börtönbüntetést mindenkivel szemben azonos szabályok szerint kellett végrehajtani. Mindössze két végrehajtási módot írt elő a jogszabály: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet, amelyek között alig volt különbség. E szabályozás Magyarországon először jelölt ki alapelveket, ezek kifejezésre juttatták – ha formálisan is – a nevelés, a törvényesség és a szocialista humanizmus elvét. Fontos eredmény volt az is, hogy egyértelműen és végleg mellőzte a testkínzó, fizikai fájdalmakat okozó fegyelmi büntetéseket. A szabályozás meghatározta az elítéltekkel szemben támasztott követelményeket, és megjelölte az elítélt kötelességeit, ezzel legalább az elítélt jogi helyzetének egyik oldala szabályozást nyert. Hiányossága az volt, hogy még nem volt mentes a dogmatikus szemlélettől, nem adott lehetőséget az egyéniesítésre és biztonsági-, valamint termelés centrikus szemléletet érvényesített. A szabályozás meghirdette ugyan a nevelés elvét, de még nem adott teret annak. Az uralkodóvá vált termelés centrikus szemlélet következménye az lett, hogy az elítélttel szemben az egyetlen értékmérő a munkateljesítmény lett, így ettől függött a levelezés, látogatás, élelmiszercsomag kedvezmények mértéke, a tisztasági cikkek beszerzésének, a sportkedvezmény lehetősége, egyes esetekben a fegyelmi vétség megállapítása, sőt még a feltételes szabadság is.

22MTh. 14. pont

23MTh. 22. pont

24 A szabályozás aláírója Piros László államvédelmi altábornagy, a Magyar Népköztársaság belügyminisztere volt.

Tekintettel ara, hogy a Btá.-t csupán átmeneti szabályozásnak szánták, már 1953-ban kormánybizottságot jelöltek ki a büntetőjog kodifikációjára. Használható eredményt azonban sokáig nem tudtak felmutatni, inkább a tudományos élet területén jelentek meg tanulmányok, azonban ezek is inkább koncepcionális írásokat tartalmaztak. A korszak egyik prominens képviselője ezt írta: *„Olyan büntetőtörvénykönyvre van szükség, amely teljes egészében – mind általános, mind pedig különös részében – a mi állami, gazdasági és társadalmi rendünket szolgálja, és amelynek fő feladata eddigi eredményeink megvédése, a dolgozó nép hatalmának biztosítása, megváltozott társadalmi rendünk, valamint a dolgozók személyének és jogainak a megvédése."*[25] Bizonyos szempontból revízió alá kívánták venni a szabadságvesztés büntetés végrehajtását is, ennek kapcsán a továbbfejlesztés kérdéseit feszegették: *„a büntetési rendszerünket elsősorban szükségesnek látszik néhány büntetési nemmel kiegészíteni, másodsorban pedig az egyes büntetések sorrendjét is újra meg kell állapítani."*[26] E körben élesen vetődött fel a javító-nevelő munkabüntetéssé minősítése, a tartami és az átváltoztatáshoz kapcsolódó változtatások bevezetése.

Az életfogytig tartó börtönbüntetésről, ez ellen foglaltak állást, ugyanis *„az olyan büntetéskiszabás, amelynél a bíróság csupán a büntetés minimumát szabja meg és a büntetés alól való szabadulás a végrehajtó szervek megítélésén múlik, bizonytalanságot, visszaéléseket eredményezhet és a (szocialista) törvényesség szellemiségével ellenkezik."*[27] Kissé cinikusnak ható módon érveltek a halálbüntetésről, hiszen azt rögzítették, hogy elvi okokból nem tartható fenn, és *„a szilárd nemzetközi viszonyok között, a már kialakult szocialista életkörülmények mellett erre a büntetési nemre nem is lesz szükség."*[28] A kodifikáció szükségességének ügyét a Magyar Tudományos Akadémia is felkarolta, amikor az 1955. évi Nagygyűlésén az egyik téma a joganyag megújítása volt. Ugyanakkor az önálló büntetés-végrehajtási törvény megalkotása még csak utalás szintjén sem merült fel.

25Cieslár Viktor (1955): Az új büntetőtörvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. In: Jogtudományi Közlöny, 10. évf. 86-103

26Cieslár (1955) 88

27Cieslár (1955) 93

28Cieslár (1955) 101

Konszolidációs törekvések 1956 után

Az 1956-os forradalom vérbe fojtása után az állami büntetőpolitika jellemzője a „két nyomtávúság” volt, amely az osztályidegen ellenforradalmárok, valamint a köztörvényes vétséget elkövető dolgozók közötti különbségtételt rögzítette, miszerint az *„első ízben megtévedt dolgozók kisebb jelentőségű cselekményeit enyhébb büntetéssel kell elbírálni.”*[29] Ennek a szemléletnek adtak teret az 1957-ben megfogalmazott büntetőpolitikai irányelvek, amely alapját képezte az osztály tartalmú büntetés-végrehajtásnak. Ennek lényege, hogy: *„Más elbírálásban kell azonban részesíteni azokat, akik bűncselekményeik népellenes voltát felismerve és megbánva, készek és képesek segíteni az imperialisták és a hazai ellenforradalmárok népellenes törekvései elleni harcban.”*[30]

A politikai vezetés nem támogatta, hogy a börtönügy területén kodifikációra kerüljön sor, így csak alacsonyabb szinten került sor a szabályozásra. Ennek eredménye a 103/1958 BM-IM-LÜ utasítás megjelenése volt, amely az elítéltek kategorizálását volt hivatott rendezni. Az utasítás éles különbséget tett az ellenforradalmárok, osztályidegenek és a dolgozó osztályhelyzetű politikai elítéltek, a szokásos bűnelkövetők, illetve a dolgozó osztályhelyzetű kisebb súlyú köztörvényes bűncselekményt elkövetők között. Az előbbiekre a megtorló jellegű büntetés-végrehajtás, míg az utóbbiakra a nevelés várt, mint Mezey Barna egyik tanulmányában írja: *„A büntetés-végrehajtás elvi feladatául ennek megfelelően olyan nevelő tevékenységet tűzött ki, amely egyfelől eljuttatja a bűnelkövetőt cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másrészt segíti beilleszkedését a társadalmi munkamegosztásba.”*[31]1960. január 1-én jelent meg a fenti elvet megvalósító 8/1959 számú BM utasítás[32] (továbbiakban:Ut.1959), amelyet az 1956-ot követő börtönügyi konszolidáció emblematikus dokumentumaként értelmezhetünk, amely *„A büntetésvégrehajtás további, gyorsabb fejlesztése, a valamint a letartóztatottak felé foly-*

29Gláser István (1975): A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó

30 Az MSZPM 1957. június 29-ei országos értekezletének határozata. 2.

31Mezey Barna (2007): Magyar Jogtörténet. Budapest, Osiris Kiadó, 473.

32 Megjelent 1959. június 30-án

tatott nevelőmunka elveinek és módszereinek meghatározása érdekében…"[33] bocsátottak ki. Az Ut. 1959 az őrzés mellé a nevelést emelte a végrehajtás fő feladatának. Figyelemre méltó volt az utasítás azon rendelkezése, miszerint *„minden száz letartóztatott nevelésével egy nevelő foglalkozzon."*[34] A nevelőket a jobb képességű tiszthelyettesi állományból verbuválták. A munkába állítás során is figyelembe kellett venni az elítélt osztályhelyzetét, a bűncselekmény motívumát, a visszaesést, illetve a büntetlen előéletet. Már újszerű normák fogalmazódtak meg a társadalomba való visszavezetés igényét illetően, amikor a szabadulásra felkészítés jegyében kötelezővé tették a kedvezmény esedékessége előtt három hónappal az elítélt terveiről való tájékozódást és utógondozásba bevonásának előkészítését. Ezzel kapcsolatban az Ut. 1959. kritikusan fogalmazott:*„Az elítéltek nevelésében elért eredményeket lerontja, hogy a szabadulók egy része nem tud munkába elhelyezkedni. A vállalatok sok helyen idegenkednek a szabadulók munkába állításától. Rendezetlen a betegen szabadulók orvosi ellátása is."*[35]

A Kádár-korszak első éveiben a restauráció és az ennek érdekében alkalmazott megtorlás még éreztette hatását a börtönnépesség összetételén, az elsősorban politikai ellenfelekkel való leszámolás szándékán, de a fogvatartotti létszám csökkenésén már a konszolidációra törekvés is érzékelhető volt.

Az 1961.évi büntetőjogi kodifikáció és annak börtönügyi következményei

Az újra induló kodifikációs munka során főleg elméleti jogászokból álló szakmai csoport abból indult ki, hogy a legjelentősebb módosítás a büntetési rendszer vonatkozásában szükséges. Erről tanúskodnak a következő gondolatok: *„A büntetési rendszer tervbe vett átalakítása mutatja talán a legszemléltetőbbben, hogy mindazokat, akik az új Btk. előkészítésében részt vesznek, milyen mélyen áthatja az a szándék, hogy megfelelően megtalálják azokat*

33Ut. 1959 Preambulum
34Ut.1959 I. (A jelenlegi szolgálati rend megváltoztatása.)
35Ut.1959 VII. (Az utógondozás intézményes megoldása)

az eszközöket és módokat, amelyek a büntetés nevelő hatását jobban biztosítják."[36]A kodifikációt előkészítő időszakban a végrehajtási kérdésekről csupán Gláser István hallatta a szavát. Kifogásolta, hogy a tervezet a szabadságvesztést nevesíti, mert ez a napi munkában értelmezésbeli problémák forrása lehet:*„Célszerűbbnek tartom a szabadságvesztés helyett a börtön elnevezést, mert így a laikus számára is világosan elhatárolódik a bűntett miatt kiszabott szabadságvesztés-büntetés a szabálysértés miatt kiszabott elzárástól vagy az egyéb gyógyító intézkedéstől."*[37] Szűkkeblűnek találta a tervezet differenciálásra vonatkozó passzusait is, és kijelentette, hogy *„szélesebb körben kellene differenciálni, még ha külön jogszabály szabályozza is büntetésvégrehajtás részletkérdéseit."*[38] Az általános kodifikációs hangulat mindenképpen indokolttá tette volna a börtönügyi kérdések napirendre vételét, azonban erre csak több éves késéssel került sor.

Az 1961. évi V. törvény (továbbiakban: Btk. 1961) 1962. július 1-jén lépett hatályba, és főbüntetésként a halálbüntetést, a szabadságvesztést, a javító-nevelő munkát és a pénzbüntetést szabályozta. Kifejtették, hogy a *„… szabadságvesztés hatékonysága szempontjából nem annak van jelentősége, hogy hányféle szabadságvesztési nemet iktatunk a törvénybe. Sokkal fontosabb ennél a büntetés végrehajtásának rendje, s mindenekelőtt az, hogy miként van megszervezve az elítéltek munkáltatása."*[39]A szabályozás tehát fenntartotta a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés elvét, mellőzte az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, mert abból indult ki, hogy az elítélt átnevelése miatt nincs szükség életfogytig tartó szabadságvesztésre. A meghatározott büntetési célok között hangsúlyt kapott az elítéltek javítása: *„A büntetés célja… az elkövető megjavítása, továbbá a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől."*[40]

A Btk. 1961 új rendelkezése volt, hogy a szabadságvesztésnek két végrehajtási módját különböztette meg: a börtönt és a bv.

36Szalay József (1959): Büntetőpolitika és büntetőítélkezés. Magyar Jog, 1959. 292.

37Gláser István (1960): A büntetésvégrehajtás reformja. Magyar Jog, 6. évf., 7. sz. 15-32

38Gláser (1960) 31.

39 A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962.

40 Btk1961. 34.§

munkahelyet. Ez nem különböző büntetési nemeket jelentett, hanem a szabadságvesztés két végrehajtási formájának megkülönböztetése volt. Arra nézve, hogy mikor kell börtönben, illetve bv. munkahelyen végrehajtani a szabadságvesztést, rendelkezés nem volt, csupán egy homályos utalás arra, hogy *„a büntetésvégrehajtási szabályok fogják rendezni ezt a kérdést."* Csupán általánosságban szögezte le, hogy a börtön rendje a bv. munkahely végrehajtási rendjénél szigorúbb. A Btk. 1961 részletesen szabályozta a feltételes szabadságra bocsátás intézményét, és engedélyezésének jogát a bíróság hatáskörébe utalta. A feltételes szabadság szabályozásánál a törvény abból az elvi álláspontból indult ki, hogy az része,- illetve befejező szakasza – a szabadságvesztés-büntetésnek. A feltételes szabadság két formája az egyharmad- és az egynegyed-kedvezmény lett, a félkedvezmény megszűnt.

A Btk. 1961 előrelépést jelentett abban, hogy a nevelési célkitűzés jegyében elvetette a határozatlan tartamúnak tekintett szankciókat, és törvényi szinten rögzítette azt a kialakult gyakorlatot, miszerint a börtön és a bv. munkahely a szabadságvesztés végrehajtásának két módja. Mindezeken túl, megítélésem szerint, sikerült a szankciórendszer anyagi jogi alapjait megteremteni, amely megkerülhetetlenné tette a büntetés-végrehajtást érintő kodifikációs és egyéb kérdések napirendre vételét. Ehhez hozzájárult az a felismerés, hogy *„… a fellendülő tudományos kutatások rávilágítva a bűnözés valóságos természetére világossá tették a büntetőpolitika formálói számára, hogy a bűnözés elleni küzdelemben már nem elegendő a szocializmus megszilárdulásában (ezzel a bűnözés eltűnésében) reménykedő rövidtávú tervezés, hanem az állami szervek – így a büntetés-végrehajtási szervezet – hosszú távú, szakszerű és hatékony fellépésére van szükség."*[41]

A politikai konszolidációs törekvések a büntetőpolitikában is érzékelhetők voltak, melynek hatására az igazságügy miniszter javaslatára kibocsátották a 3221/1963. (V.30.) kormányhatározatot, amely a jogpolitikai irányelvek címet viselte. Ebben megszüntették az elkövetők osztályhelyzete szerinti megkülönböztetését: *„Az osztályhelyzet értékelésében jelentkező változás tükrözi a bekövetkezett gazdasági, politikai és társadalmi fejlődést, amelynek eredményeként hazánkban ma már nincsenek olyan osztályok vagy*

41Mezey (2007) 403.

számottevő társadalmi rétegek, amelyeknek az érdekei ellentétesek lennének a szocializmussal.”[42]

A korszak egyik döntő jelentőségű eseménye volt, hogy az 1963. évi 24. törvényerejű rendelet alapján a bv. szervezet kivált a Belügyminisztérium kötelékéből, és ismét az igazságügyi miniszter irányítása és felügyelete alá került. Mindez azért kiemelkedő momentum, mert ezzel a bv. szervezet szervesen beilleszkedett az igazságszolgáltatás folyamatába megteremtve, ezzel a szakmai továbbfejlődés lehetőségét. E kényszer elsősorban az új tartalmi elemeket jelentő differenciálás és egyéniesítés fokozottabb érvényesítése kapcsán jelentkezett, és szervesen illeszkedett abba a folyamatba, amely az első törvényi szintű végrehajtási jogszabály (törvényerejű rendelet) megalkotásához vezetett.[43]

A 60-as évek közepén élénk szakirodalmi tevékenység zajlott elsősorban a Jogtudományi Közlöny és a Magyar Jog hasábjain. A cikkek szerzői elősegítették annak felismerését, hogy a legkimunkáltabb büntetési rendszer sem képes a büntetőpolitikai célkitűzések elérését biztosítani korszerű büntetés-végrehajtás nélkül. Szabó András például előremutatóan fogalmazott, amikor ezt írta: *„Tekintve, hogy az elítéltek kategóriáinak sajátosságait figyelembe vevő nevelési stílus és nevelési program kialakításának csak kereteit lehet kodifikálással biztosítani, ezért a kodifikálást követően a konkrét nevelési rendszer egyes formáit ki kell kísérletezni. Erre a célra büntetésvégrehajtási kutatási központot kell létrehozni, amelyik elméletileg megalapozott kísérletsorozattal, empirikusan dolgozza ki a nevelési eljárások egyes típusait.”*[44]

A 60-as évek közepén az akkori politikai és állami vezetés szembesült először a magyar börtönügy korszakos elmaradottságával: a börtönállapotok romlásával, a személyi állomány szakmai felkészületlenségével, a szükségtelenül elhatalmasodott militáris

---

42Csendes Károly (1963): A büntető jogalkalmazás jogpolitikai elvei. Magyar Jog, 9. évf. 10. sz. 12-27.

43 Az MSZMP Politikai Bizottsága 1965. november 9-én tárgyalta meg a büntetés-végrehajtás helyzetét, és korántsem rózsás képet festett az aktuális állapotokról. Megállapította, hogy tevékenysége nem szolgálta kellőképpen a bűnmegelőzést, nem volt hatékony az átnevelés, javítani kell a munkáltatás színvonalán és kulturáltabbá kell tenni a börtönviszonyokat. Mindezek érdekében született meg a határozat, hogy a büntetés-végrehajás tevékenységét magas szintű jogszabályban, törvényerejű rendeletben kell szabályozni.

44Szabó András (1963): Nevelés a szabadságvesztés végrehajtása során. Jogtudományi Közlöny, 21. évf., 231-239.

szellemmel, a törvényi szintű szabályozottság hiányával. A hazai börtönügynek ekkor felismert kritikus állapotát javítandó, elismerésre méltó, hogy a bűnügyi tudományok képviselőinek bevonásával felélénkült a börtönügy elméleti művelése, és 1966-ban olyan törvényi szabályozás jelent meg – a Bv. tvr 1966. –, amely céljában, elveiben, tartalmában közelített a nyugaton uralkodó normákhoz. Szemléletében minőségi áttörést képviselt azzal, hogy az elítélteket nemcsak kötelezettségekkel terhelte, hanem jogokkal is felruházta, ezzel hozzájárult ahhoz az elkerülhetetlen, a klasszikus börtönügyet a moderntől megkülönböztető fordulathoz, amely az elítéltet jogilag a végrehajtás mélyen alávetett tárgyából annak alanyává emelte. E szabályozás az elítéltek átnevelését, morális átalakítását tűzte ki célként.

E korszak szakemberei hittek abban, hogy *„a nevelhetetlenség ítéletét az emberről legkorábban a nekrológjában lehet kimondani."*[45] A kriminálpedagógia szerepét abban látták, hogy tárja fel az elítéltek nevelésének törvényszerűségeit és sajátosságait, elemezze a nevelési folyamat célkitűzéseit, tartalmát, módszereit és szervezeti formáit, valamint adjon útmutatást a nevelési problémák megoldásához. Minden erőfeszítés ellenére azonban, a hangzatos elvek megvalósítása kivitelezhetetlennek tűntek a korabeli viszonyok között, és *„a szocialista nevelési eszmék dogmaszerű alkalmazása… a felnőttek börtönkörnyezetében csak jámbor óhaj maradt."*[46]

Represszív büntetőpolitikai fordulat a 60-as évek végétől

1968. január 1-jével Magyarország életében jelentős fordulatot jelentett az ún. új gazdasági mechanizmus megjelenése, e reformfolyamat azonban a szovjet vezetés ellenállásába ütközött. A kialakult feszültség enyhítése érdekében egy represszív büntetőpolitikai fordulatra került sor, amelyhez a csehszlovákiai események is hozzájárultak.

A türelmetlen, megkeményedő büntetőpolitika terméke volt a *Büntető Törvénykönyv novellája, az 1971 évi 28. sz. törvényerejű*

45Balogh László – Pá László (1975): Kriminálpedagógia. Tanárképző Főiskolai Jegyzet, Tankönyvkiadó Vállalat

46Lőrincz József (2009): A hazai börtönügy a konszolidáló „klasszikus" Kádár korszakban (1962-1970). Magyar Jog, 46.évf. 4. szám, 45-67.

rendelet.[47]. A novella az MSZMP Központi Bizottsága és a kormány 1969. évi márciusi együttes ülésén elfogadott elvein alapult, amelyeket a X. pártkongresszus is megerősített. Az ekkor kibocsátott dokumentumok jól érzékelhető zavarodottsággal konstatálták, hogy a szocializmus építésének előrehaladása ellenére a bűnözés visszaszorításában nem sikerült számottevő eredményeket felmutatni, sőt a 60-as évek közepétől szolidan, de folyamatosan emelkedő bűnözés volt regisztrálható. *E jelenség társadalmi természetének és okainak feltárása helyett szinte reflexszerűen a bűnüldözés, a büntető igazságszolgáltatás hiányosságaira mutattak rá, feladatul tűzve ezek hatékonyságának javítását*. A novella kulcsszava a bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott büntetőjogi eszközök és módszerek differenciált alkalmazása, azaz rendelkezéseinek jórészt a szigorítás, kisebb részt az enyhítés irányába ható jellege volt. Az 1971. évi novella szigorító jellegű rendelkezései közé sorolható, hogy a halálbüntetés mellé visszaállította az életfogytiglan tartó szabadságvesztést, a feltételes szabadságra bocsátást a szándékos bűncselekményt elkövetőknél szigorította, a visszaesőknél kizárta, a szabadságvesztés büntetési tételeinek alsó és felső határát felemelte, jelentős mértékben szigorította a fiatalkorúakra kiszabható szabadságvesztés felső határát. A novella megváltoztatta a szabadságvesztés-büntetés fokozatainak elnevezését. Ennek értelmében *1972. január l-től fegyházban, szigorított börtönben, börtönben és fogházban* hajtották végre a szabadságvesztés-büntetést. A Csemegi-kódexben alkalmazott elnevezések visszaállítása csupán formális volt, a végrehajtás tartalmát nem érintette, mégis a köztudatban még mindig élő, egykori elnevezések felélesztése közérthetőbbé és egyértelművé tette, hogy a különböző veszélyességű elítéltekkel szemben különböző szigorúságú intézettípusok, rezsimek működnek. A büntetés-végrehajtási fokozatok közötti különbségek meghatározása, az új elnevezések tartalommal való megtöltése komoly feladatot rótt a szakmára, a fő szempont az volt, hogy a szigorúbb fokozatokban, vagyis a társadalomra nagyobb mértékben veszélyes bűnözőknél növekedjék

47 A hatályba lépés ideje 1972. január 1.

a szigor. Ugyanakkor az első bűntényesek, illetve a csekélyebb súlyú bűncselekmények elkövetőinél a nevelés módszerei kerüljenek előtérbe.

A kriminológiai szemlélet politikai közgondolkodásra gyakorolt hatásának a 70-es évek elején kiemelkedő állomása a Népköztársaság Elnöki Tanácsa határozatában, az 1973-as jogpolitikai irányelvekben[48] fedezhető fel. Az irányelvek elismeri, hogy a bűnözés nem csupán a kapitalista múlt és környezet átkos következménye, hanem a létező szocializmus újratermelődő feszültségeiből, ellentmondásaiból fakad. Az irányelveknek a büntetés-végrehajtás számára lefordítható kriminálpolitikai „üzenetei" többsíkúak. Általánosan felismeri, hogy az államnak a bűnözés elleni harcra tartósan kell berendezkednie (ezzel elvileg megszűnt a bűnözés elleni harc intézményei preferálásának szemléleti akadálya). Kimondja, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását racionális keretek közé kell szorítani. Felhív a konok bűnelkövetők, valamint a munkakerülő, alkoholista életmódot folytatók elleni szigorú fellépésre. Végül konkrét útmutatást tartalmaz a büntetés-végrehajtás megfelelő differenciálására, a munkáltatás, nevelés és az utógondozás fejlesztésére.

A jogalkotást a közrendre és a közbiztonságra különös veszélyt jelentő többszörös visszaesőkkel szembeni fellépés új beavatkozásra sarkallta. Ennek eredménye az *1974. évi 9. számú törvényerejű rendelettel bevezetett szigorított őrizet* volt.[49] A hazai szakirodalomban élénk vitát gerjesztő intézmény a II. világháború óta először tett kísérletet a tettes-centrikus büntetőfelelősség érvényesítésére. 1974-től az 1978-as új Btk. hatálybalépéséig a tágra szabott bírói mérlegelés lehetőségének, valamint a relatíve határozatlan büntetéskiszabás hatására a visszaeső fogvatartottak aránya, és ezzel a fogvatartotti létszám újból jelentősen növekedett. A jogszabály a szigorított őrizetet a szabadságvesztés-büntetés kiállása után fegyházban rendelte végrehajtani, legalább két évi, legfeljebb öt évi tartamban. A „túlvállaló" büntetőpolitika szintén a tettes-

48Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kibocsátott 14/1973 NET. határozat.

491974. évi 9. számú törvényerejű rendelet „A társadalom fokozott védelméről a közrendre és közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépés érdekében".

felelősségi rendszer keretében kívánt megoldást találni a bűncselekményt elkövetett szenvedélybetegekkel – alkoholistákkal – szemben. *Az 1974. évi 10. sz. törvényerejű rendelet az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezelését* vezette be. A megfelelő körültekintés nélkül bevezetett intézkedés ismét súlyos szakmai tehertételt jelentett a büntetés-végrehajtás számára. Megszüntetésének elvi indokai között a legnyomósabb a kezelés kikényszeríthetőségének a kezelt emberi jogait korlátozó jellege volt. A végrehajtás során kiütköző gyakorlati problémák - többek között - a kényszerkörülményeknek az alkoholbeteg fokozódó érzelmi-indulati zavaraira irányuló negatív hatásában, az intézet korlátozott egészségügyi intézmény jellegében, magyarán börtönjellegében mutatkoztak meg. A hazai börtönügyet meglevő gondjai mellett jelentősen megterhelték a fenti, szakmailag előkészítetlen, gyakran rögtönzésszerű kormányzati döntésekből született intézkedések.

A 60-as években a büntetőpolitikát is meghódító kriminológiai gondolkodás elvileg elfogadhatóvá, és a büntetés-végrehajtás számára kötelezővé teszi tevékenysége bűnmegelőző, proaktív szerepét. Kétség kívül fontos előrelépés volt a treatment (kezelési) ideológia megjelenése, amely alapvetően a kriminalitás medikális modelljét vette alapul, és ezt próbálta kiterjeszteni a büntetőjog területére. Az elérendő cél az individum megváltoztatása volt, elsősorban pszichoterápiával, klinikai és szociális munkával, annak érdekében, hogy emocionálisan olyan helyzetbe kerüljön, hogy szabadulása után ne jelentsen veszélyt a környezetére, azaz végső soron a kriminológiai visszaesés elleni csodafegyverét látták ebben a metódusban. Lényegét és módszereit tekintve a tettbűnösség és a veszélyességi előrejelzés elemeit igyekeztek szintetizálni. A naiv optimizmust azonban a bűnözés volumenének kíméletlen emelkedése megtörte.

A valóságos viszonyok ellene hatottak a szakmai célszerűség olyan követelményeinek, mint a végrehajtás differenciálása, a klasszifikáció, az egyéniesítés, ezeket a tartós szükségállapot kényszerűsége, az erőteljes, az egész szervezetre (személyzetre, fogvatartottakra) kiterjedő központosítás lehetetlenítette el. A válságkezelő centralizáció az anyagi és a humán erőforrások takarékos elosztására, kiadagolására volt hivatott, de mellékterméke a

bénító túlszabályozottság, a militáris hierarchia megcsontosodása, az élő erők (személyzet, fogvatartottak) falanxterizálása, elszemélytelenítése volt.

Az 1978-as büntetőjogi és végrehajtási jogi kodifikáció

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) 1975-ben Helsinkiben megtartott konferenciáján 35 ország írta alá a Helsinki Egyezményt. A záróokmány preambuluma, melyben a szerződő felek rögzítették együttműködésük alapelveit, külön fejezetet tartalmazott az emberi jogokról és az alapvető szabadságokról. A biztonság három dimenzióját, azaz a katonai egyensúly, a gazdasági kapcsolatok és az emberi jogi kérdések témakörét a záróokmány együttes kérdésként kezelte. A hidegháborús feszültség feloldódásában jelentős szerepet játszó, a helsinki értekezlettel meginduló közeledés a világrendszerek között – számos más kérdés mellett – az államok büntetési, büntetés-végrehajtási rendszereinek kultúráját, humánumát is a társadalom-diagnosztikai tényezők szintjére emelte. A meginduló humanizációs folyamat a magyar börtönviszonyok európai irányultságú fejlődését is elősegítette, annak ellenére, hogy egyre nyilvánvalóbbá vált a treatment-ideológia válsága. Ugyanakkor a honi börtönfilozófiai törekvések között az 1970-es évek közepétől fedezhetők fel olyan párhuzamos tendenciák, amelyek csíráit a treatmentben kell keresnünk. Az átnevelés ideológiai illúziójának feladása mellett újabb törekvések jelentek meg, így elsősorban a börtönök személyiségtorzító, represszív elemeinek csökkentése került a fókuszba.[50]

Mindezek inspiratív hatásának köszönhetően 1974-ben megkezdődtek az átfogó büntetőjogi kodifikáció előkészületei. A honi szakirodalomban ekkor megjelenő tanulmányok nem csupán a büntető törvénykönyvet támadták börtön centrikussága miatt, de rámutattak a szabadságvesztés végrehajtásában mutatkozó kedvezőtlen következményekre is. A szabadságvesztés ultima ratio jellege mellett állt ki Székely János, aki így fogalmazott: *„…a megoldásra váró különféle problémák sokaságából, mint különösen időszerű jogalkotási feladat annak biztosítása nyomul előtérbe, hogy*

50Lőrincz József (2012): A büntetőpolitikai változások hatása a börtönnépesség alakulására. In: Kriminológiai Közlemények 70. szám, 113-124.

a szabadságvesztésnek, mint büntető szankciónak az alkalmazása a tényleg szükséges esetekre korlátozódjék."[51]Ez a karakteres szakmai vélemény egy bátor kiállás volt az alternatív büntetések mellett, mert arra utal, hogy azokat a bűnelkövetőket, akiket nincs miért átnevelni, vagy időlegesen ártalmatlanná tenni, ne fosszák meg a személyes szabadságuktól. A nemzetközi szakirodalomban is megjelent ez a szemlélet, melynek jegyében Robert Cox írja, hogy *„...századunk hátralévő éveinek folyamán szeretnék egy szabadságelvonás nélküli büntetések felé haladó tendenciát látni, hogy elkerüljük a börtönt azok tekintetében, akiknek ténylegesen nem kellene ott lenniük. Azok számára, akiket még sajnos be kell börtönözni, jobb anyagi feltételeket kell biztosítani avégből, hogy középpontba állíthassuk a hatékonyabb és konstruktívabb kezelési módszereket."*[52] Hasonló szellemben foglaltak állást a tengerentúli szakemberek is: *„A szabadságelvonás csak olyan bűntettesek számára szükséges, akik elzárás hiányában komoly veszélyt jelentenének a közösségre. Az összes többinél, akik nem veszélyesek és a bűnelkövetők nagy többségét alkotják, a nem-intézeti rendelkezések bő választékának egyike, vagy másika legyen a kiválasztandó büntetés."*[53] Ugyancsak az alternatív büntetések létjogosultsága mellett foglalt állást Erdősy Emil is: *„… bűntett esetében általános büntetési nemnek továbbra is a szabadságvesztést tekintjük. Egyes konkrét büntető jogszabályok kivételesen alternatív szankciót is tartalmazhatnak."*[54]

A kodifikáció célkitűzései között tehát kiemelkedő helyet foglaltak el a jogkövetkezmények rendszerének megreformálását célzó javaslatok. A büntetési rendszer továbbfejlesztésének irányát általában a differenciáltabb felelősségre vonásban jelölték meg, ezen belül három, alapvetően fontos feladatot emeltek ki. Ezek előirányozták az indokolatlan szabadságvesztés csökkentését, és a szabadságvesztéssel nem járó jogkövetkezmények arányának a növelését, a reális büntetési tételek meghatározását, és

51Székely János (1974): Szabadságvesztés büntetés és jogpolitika. In: Magyar Jog és külföldi jogi szemle, 17. évf. 6. sz. 34-45.

52Cox, Robert (1973): L' évolutionrecente du systémepenitentarie en Anglettere et au pays de Galles. In: Revue de sciencecriminelle, Vol.3. N2. 56-77.

53 National Council Crime and Delinquency (1973) /4. Vol. 449.

54Erdősy Emil (1975): Büntetési rendszerünk továbbfejlesztésének néhány feladata. In: Jogtudományi Közlöny, 30. évf. 256-262.

a visszaesőkkel szemben hatékonyabb eszközök alkalmazását. A célkitűzések jól mutatták, hogy az 1973. évi jogpolitikai irányelvek nemcsak a hatályos jog alkalmazásához adtak iránymutatást, hanem a jogalkalmazási kérdéseken túlmenően a jogalkalmazást is lényegesen befolyásolták. Arra törekedtek, hogy a hatályos jog keretei között csak korlátozottan megvalósítató jogpolitikai feladatok végrehajtásához megteremtsék a megfelelő büntetőjogi eszközöket.[55]

E szellemiségbe illeszkedett az alkoholisták kötelező intézeti kezelésének megteremtése is. Az alkoholizmus társadalomra veszélyessége már régóta ismert volt, úgyszintén annak elismerése is megtörtént az 1970-es évek derekán, hogy az alkoholizmus és a bűnözés között szoros kapcsolat áll fenn. A „gondoskodó államszocializmus" ideológiájából eredeztethetően az 1973-as jogpolitikai irányelvek szellemiségét követve a regnáló büntetőpolitika harcot hirdetett e deviáns viselkedési forma ellen is, célul tűzve ki, hogy a büntetőjogi felelősségre vonással párhuzamosan a gyógykezelés is megtörténjen, melyben a munkavégzés mint terápiás elem szerepelt.[56] A megideologizált politikai akarat szerint az alkoholista gyógyítása ugyanis olyan sajátos gyógykezelést kíván, amely a könnyen befolyásolható, akaratgyenge beteget elszigeteli a káros külső ráhatásoktól, a zárt intézeti környezetben az orvosi gyógykezeléssel és egyéb ráhatással párhuzamosan a rendszeres munkának is nagy szerepet szán (munkaterápiás kezelés). Ennek érdekében az intézkedés relatíve hosszabb tartamú, a társadalmilag káros befolyásoktól elszigetelt környezetben lehetőséget nyújtott az alkoholista beteg munkavégzéssel egybekötött intenzív gyógykezelésére.

55Györgyi Kálmán(1984): Büntetések és Intézkedések, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.

56 A tapasztalatok azonban arra mutattak, hogy az alkoholizmus káros hatásának leküzdése, a bűncselekmények megelőzése egyéb hatékony intézkedéseket is kíván. Kimondták, hogy a társadalomra veszélyes életmódot folytató alkoholistát ezért már azt megelőzően is gyógyítani kell, hogy bűncselekményt elkövet. Ennek érdekében először az 1966. évi 12. számú tvr., majd az egészségügyi törvény (1972. évi II. tv.) rendelkezett a bűncselekményt el nem követő alkoholisták gyógykezeléséről. Ez a gyógykezelés, ha az alkoholista önként nem volt hajlandó magát kezeltetni, szükség esetében megfelelő kórházban kényszer útján is végre lehetett hajtani. Ezek a rendelkezések azonban – az önkéntes gyógykezelés esetét kivéve – legfeljebb csak hat hónapig tartó kezelést tettek lehetővé, ez viszont a tapasztalatok szerint megfelelő eredmény – az alkoholista gyógyulásának – elérésére nem volt elegendő.

A fentebb vázolt célokat és feladatokat a szerény 7 szakaszból álló, alkoholisták kötelező intézeti gyógykezeléséről szóló *1974. évi 10. törvényerejű rendelet*[57]fordította le a jog nyelvére. Megteremtette annak lehetőségét, hogy az alkoholista bűnelkövetőkkel való speciális foglalkozás jegyében később,[58] új büntetőjogi intézkedésként megjelenjen az alkoholisták kényszergyógyítása. Már a bevezetésétől kezdődően jól érzékelhető volt, hogy a *„fából-vaskarika"* szemléletmód kudarcra van ítélve. A korabeli szakirodalomból szemezgetve jól érzékelhető, hogy a szerzők fanyalogva formáltak véleményt, kimondva azt, hogy *„... sikeres kezelés csak azoknál a valódi alkoholistáknál várható, akiknél a személyiség sérülés csak az alkoholfogyasztás következménye. Kevésbé lehet jó az eredmény ott, ahol személyiség-szerkezet eredendően sérült, és csak kísérő jelenség, azaz másodlagos jelenség az alkoholizálás."*[59]A szakmai fiaskó mellett sokkal súlyosabb fogyatékosságot mutatott azonban az a körülmény *„... amely, a kezelés kikényszeríthetősége és a kezelt emberi jogait korlátozó jellegben rejlett."*[60]Ezzel olyan jogállami-végrehajtási deficit keletkezett, amelyet igazából soha nem tudott kezelni a jogalkotás, és a jogintézmény nem tudta megvalósítani a számára kijelölt célokat, ugyanis alkalmatlan eszköznek bizonyult egy medikális közegben.

A szűken vett szakma számára jelentős esemény volt, hogy ugyancsak 1974-ben újabb kiadást ért meg a büntetés-végrehajtási szabályzat,[61] amely a korábbi normákat a hatályos jogszabályi rendelkezésekhez igazítva tartalmazta. Szerkezetét tekintve ugyancsak tizenkét fejezetben és mintegy 445 §-ban tartalmazta a vonatkozó végrehajtási rendelkezéseket. A szabályzat összeállítása során a konkrét börtönügyi kihívások is homloktérbe kerültek, megjelent a fél-szabad intézetek kialakításának eszméje, amely a nyugati minták és tapasztalatok alapján vetődött fel. Az utógondozás hektikus állapota sem kerülte el a figyelmet, mely

57 Hatályba lépett 1975. január 1-jén.

58 Az 1978. évi Btk. 76. §-a szerint.

59Banka Lajos - Kárpáti Zoltán - Olasz József (1976): Az alkoholisták kötelező intézeti gyógykezelése a Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézetben. In: Magyar Jog, 19. évf. 2. sz. 17-34

60Lőrincz József - Nagy Ferenc (1997): Börtönügy Magyarországon. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság

61 Az Igazságügyi Minisztérium Bv.-1-22 (1) 1974. szám alatt bocsátotta ki.

kapcsán kifejtették, hogy *„… kívánatos lenne egy felügyeleti elemeket is magába foglaló utógondozási forma kialakítása, amely büntetőjogi szankcióval is kikényszeríthető magatartási szabályokkal járna.”*[62]A szabadságvesztés körében kitartottak az életfogytig tartó forma mellett, egyben a végrehajtási fokozatok átalakítását is célként jelölték meg, mégpedig annak érdekében, hogy azok *„… jobban igazodjanak az elítélt társadalomra veszélyességéhez és jól érzékelhető különbséget fejezzenek ki.”*[63]

A büntetőjogi kodifikáció végrehajtási dimenziókkal is rendelkező kényes kérdései a kriminálpolitika talajából sarjadtak ki, és a már letűntnek gondolt tettes-büntetőjogi irányzat újraéledését eredményezték. Ha az előzményeket tekintjük, akkor látható, hogy az 1960-as évek végétől bontakozott ki az a vita, melynek fókuszában az akaratszabadság és a determinizmus értelmezése állt. Földesi Tamás oly módon fogalmazta meg[64] a determinista koncepciót, amely alapját képezte annak a dogmatikus jogi felfogásnak, ami a büntetőjogi felelősség alapját újszerű módon interpretálta. A formálódó determinista felfogás azonban rövid időn belül krimálpolitikai követelések alapjául szolgált, melynek egyik első lenyomataként a konok, megrögzött bűntettesekkel szemben a határozatlan tartamú szabadságvesztés bevezetése mellett jelentek meg az érvek. Érthetően ez komoly ellenérzéseket váltott ki, és hamarosan a tett-büntetőjog és a tettes-büntetőjog elveinek egymással szembe állítása is megtörtént. Nyilvánvalóan attól tartottak a determinista koncepció ellenzői, hogy a proporcionális büntetési elvnek a feladásához vezethet mindez, és a büntetőjogi gondolkodásban a tettes-büntetőjogi irányzat elvei jelennek meg. E felfogás lényege pedig az, *hogy „a büntetőjog elsődleges feladata nem annak vizsgálata, hogy milyen volt az elkövetett magatartás, hanem az, hogy milyen volt az elkövető személyisége.”*[65] A hosszas és sokszor parttalanná váló vita ellenére a büntetőjogi kodifikáció, a felelősségi és büntetési rendszert tekintve a tett –büntetőjogi elveken alapult, azonban az intézkedések szabályozásában más

62Király Miklós (1975): Az új Büntető Törvénykönyv előkészítéséről. In: Magyar Jog.18. évf. 4. sz., 20-34..

63Király (1975) 26.

64Földesi Tamás (1960): Az akaratszabadság problémája. Budapest, Gondolat Kiadó.

65Ádám György (1973): Visszaeső bűnözők-visszaeső büntetőjog? In: Magyar Jog, 16. évf. 5. sz. 15-27.

megoldások is érvényre jutottak. E körülmények pedig közvetlen hatást gyakoroltak a küszöbön álló, illetve párhuzamosan megvalósuló büntetés-végrehajtási jogalkotásra is, hiszen amíg a büntetőjog tett központú szemléletet követett, addig a büntetés-végrehajtás tettes központú felfogás alatt állt.

A büntetőjogi kodifikáció mellett meginduló büntetés-végrehajtási reform előzményét az 1978-as pártvizsgálat képezte, amely a személyzet, a bánásmód és a fejlesztés területein határozott meg feladatokat. Ezeket az iránymutatásokat a gyakorlati szakemberek reformkoncepcióban foglalták össze, és a büntetőpolitikai célkitűzések mellett az általánosítható tapasztalatokra, valamint a korszerű tudományos szemléletre kívánták a hangsúlyt helyezni. Kimondták, hogy a „nyugati” eredményekre támaszkodva új jogintézmények kialakítására van szükség, ehhez hozzájárult az is, hogy enyhülés jellemezte a világpolitikai hangulatot, és ez kedvezően befolyásolta az emberi jogok egyre hangsúlyosabb érvényesítésének igénye. Ennek üzenete kétirányú volt. Európa irányába azt kívánta közvetíteni, hogy az ötvenes évek eszméin és gyakorlatán nevelkedett magyar büntetés-végrehajtás nem szalonképes, és egy határozott európai irányú elmozdulásra, a korszerű börtönügyi eszmék és elvek elismerésére van szükség. Ugyanakkor a rendszer továbbra is meg kívánt felelni a „keleti börtön” követelményeinek. Az ENSZ 1973-as börtönügyi minimum szabályai jó alapot teremtettek ahhoz, hogy az 1979-es kodifikáció eredményeként megjelenhetett az alapvető emberi jogok sérthetetlenségének és az állampolgári jogok érvényesülésének deklarálása. Mindezzel párhuzamosan látható volt, hogy számos elméleti nehézség övezi a meginduló kodifikációt, melynek központi fogyatékossága az volt, hogy az anyagi és az eljárási joghoz képest a legkimunkálatlanabb terület a büntetés-végrehajtási jog volt. Elméleti szinten nem volt tisztázott a büntetés-végrehajtási jog jellege, s hogy mi a viszonya a többi jogághoz, és ugyancsak kérdéseket vetett fel tárgya és terjedelme. Arról is vita folyt, hogy milyen jellegű szabályokat kell törvényi szinten rögzíteni, illetve melyek azok, ahol elegendő alacsonyabb szintű szabályozás. Olyan sarkalatos kérdésekben is állást kellett foglalni, mint a szabadságvesztés céljának újra fogalmazása. Horváth Tibor utalt arra, hogy

ebben az időszakban *„gyakorlati szakemberek körében kétség merült fel a tekintetben, hogy van-e a szabadságvesztés végrehajtásának sajátos célkitűzése, és ha igen, szükséges-e azt a törvényben megfogalmazni.”*[66]Ennek az alapvető kérdésnek a vizsgálata felvetette azt is, hogy vannak-e, illetve melyek a szabadságvesztés büntetés hatékonyságának főbb jellemzői. A kutatásokat sürgették azok az egyre türelmetlenebb politikai hangok is, amelyek összefüggést véltek felfedezni a bűnözés és visszaesés, valamint a büntetés hatékonysága között. A kriminológiai szempontú elemzések arra a következtetésre jutottak, hogy *„… nem kell ahhoz halálbüntetés vagy különös szenvedést okozó büntetés, hogy a motivációs harcban a kötelességszerű indítékok győzedelmeskedjenek, hanem elegendő az ügy nyilvánosságra hozatalának valószínűsége, vagy pozícióvesztés, anyagi hátrány esetleg a szabadságvesztésnek a tudata.”*[67] E vélemény ilyen felvállalása felért egy kisebb hőstettel, hiszen az 1978-as kodifikációs célkitűzések nem csak a korszerűsítést, hanem a szigort is megtestesítették. Ugyancsak felvetődött, hogy szükség van-e a büntetés-végrehajtási bíró szerepkörének kialakítására. Ennek indoka az volt, hogy a tett-centrikus ítélkezésben kiszabott büntetést, a tettes-centrikus büntetés-végrehajtáshoz kell igazítani.

A végrehajtási módok kijelölése sokáig a büntetés-végrehajtási szervezet igazgatási kompetenciakörébe tartozott,[68] azonban az 1978-as kodifikációval bevezetett rendszer ezt megszüntette, ugyanis már maga a törvény differenciált. Azt jelentette mindez, hogy az új Btk. különféle végrehajtási fokozatokról rendelkezett, és ezek kijelölésének jogát *expressis verbis* a bíróságokra ruházta. Annál is inkább életszerű volt a büntetés-végrehajtási bíró státuszának létrehozása, mert az ítéletben meghatározott fokozatban történő szabadságvesztés időbeni (feltételes szabadság), illetve tartami (fokozatváltás) alkalmazását, utólagos döntéssel, célszerű bírói jellegű szervre bízni. Annak bizonyítása, hogy ez miért ne

66Horváth Tibor (1978): Gondolatok a büntetésvégrehajtási jog kodifikációjához. In: Jogtudományi Közlöny, 33. évf., 303-324.

67Vígh József- Tauber István: A szabadságvesztés büntetés hatékonyságának főbb jellemzői. In: Jogtudományi Közlöny, 31. évf., 637-644.

68 Különösen igaz volt ez a Btá. által bevezetett egységes szabadságvesztés esetében és időszakában.

tartozzon az ítélkező bíróságra, viszonylag praktikusan megindokolható volt, hiszen az alkalmazott nevelési, kezelési, reintegrációs eljárásokat és azok hatását az elítéltre csak akkor lehet teljes biztonsággal alkalmazni, ha egy speciális szervnek teljes rálátása van a szakmai spektrumra. Különösen igaz ez akkor, ha olyan jellegű korrekcióra kerül sor a szabadságvesztés végrehajtása során, amely az alapítéletet módosítja.

A támogató és szokatlanul megengedő politikai klímában megszületett az *1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet*[69] (továbbiakban: Bvtvr. 1979). Ezzel megkezdődött annak a jogszabálynak a 35 évig tartó regnálása, amelyik legalábbis részben igyekezett a korszerű elvek mentén biztosítani a szakmai jogalkalmazás kereteit. A jogalkotás előkészületei nem kaptak nagyobb publicitást, jellemzően a minisztériumok operatív munkacsoportjai alakították ki a koncepciót, teret adva néhány pontban a büntetés-végrehajtás szakembereinek. Alapos vizsgálatnak vetették alá a szabadságvesztés végrehajtásának célját és faladatát. Ennek oka elsősorban az a sokak által támogatott dogmatikai alapvetés volt, amely szerint a büntetés végrehajtásnak nincs önálló célja, és a büntetési, valamint a végrehajtási cél azonos. Az elméleti fejtegetések konklúzióként rögzítették azt, hogy a büntetés és a végrehajtás célja nem lehet ugyanaz, mert amíg a büntetésben a jogi-erkölcsi értékítéletet kifejező döntés dominál, addig a végrehajtás a tevékenységek, döntések sorozatából álló folyamat. Mai szemmel nézve ehhez még hozzá lehet tenni, hogy a végrehajtás során alkalmazott eszközök és módszerek speciális szempontok alapján kerülnek kiválasztásra, és ezek olyan szakmai szegmensekben jelentkeznek, amelyekben a büntetés célja már biztosan nem irányadó. A végrehajtás céljának igazolásához tehát annak a funkciónak a bizonyítása szükséges, amely alapján az eszközök és módszerek kiválasztása biztonsággal eldönthető. Az nem vitatható, hogy a szabadságvesztés célja mindig a büntetés célján alapul, és elősegíti annak megvalósulását. A korabeli felfogásra vonatkozó nézeteket szintetizálva azt lehet megállapítani, hogy mindez magába foglalta az elítélt társdalomba való visszavezetését, a joghátrány következetes érvényesítését, és végül azt a hatást, amelyet a

69 A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet. Kihirdetve 1976. május 14-én és hatályba lépett 1979. július 1-jén.

társadalom tagjaira kívánt gyakorolni. Fontos szempontként jelent meg, hogy a joghátrány érvényesítése nem okozhat szenvedést, és nem lehet egyenlő a megtorlással. Ezek helyett az izoláció és a végrehajtás során tudatosan kialakított kényszerhelyzet képezi annak a hatásmechanizmusnak az alapját, amellyel olyan változást kívántak elérni az elítélt személyiségében, mint: pozitív lelkiismeret furdalás érzelmi téren, intellektuális irányban a bűnösség beismerése (megbánás), törekvés a társadalmi beilleszkedésre, valamint a jóvátételre.

Ugyancsak központi kérdésként fogalmazódott meg az alapelvek szerepe és azok rendszertani elhelyezkedése. E probléma elemzésekor abból indultak ki a kodifikátorok, hogy a szabadságvesztés megkezdésekor egy tervszerű és céltudatos folyamat indul meg. Az alapelveket vizsgálva tulajdonképpen korszerű és nemzetközi értelemben is elfogadott irányokkal találkozhattunk, de természetesen „szocialista" ideológiai köntösben. Alapelvekként a törvényesség, a társadalmilag hasznos munkáltatás, az individualizáció és a humanizmus elvi deklarációja történt meg.[70]

Megfogalmazódott, hogy a rendszert olyan infrastrukturális elemekkel kell kiegészíteni, amelyek a büntetés-végrehajtás különleges szempontjait veszik figyelembe. Erre a felvetésre azért is hárult különös figyelem, mert a szocialista börtönügy szempontjából meghatározó jelentőségű XI. MSZMP kongresszuson elhangzott, hogy *„… ki kell alakítani a pszichopata, neurotikus és a mentálisan sérült bűnelkövetők rehabilitációját, nevelését elősegítő személyi és tárgyi feltételeket… a szigorú őrizetre ítélt és a munkaterápiás alkoholelvonásra beutalt személyekkel való foglalkozás gyakorlatát… az utógondozás rendszerének továbbfejlesztését."*[71]A kodifikációs célkitűzéseket vizsgálva megállapítható, hogy a legnagyobb változtatásokat az elítéltek jogállása vonatkozásában tervezték végrehajtani. A szabályozás pontosítása nemcsak a belső, tehát a büntetés-végrehajtási jogviszony által közvetlenül meghatározott irányokban volt támogatott, hanem a külső, elsősorban polgári, munkajogi, családi jogi, társadalombiztosítási területeken

70 Pallo József (2015): Elvek és értékek a formálódó büntetés-végrehajtási jogban. In: Belügyi Szemle. 65. évf., 10. sz. 123-137.

71 Az MSZMP XI. Kongresszusának jegyzőkönyve, Budapest, 1975. március 22.

is feladatként jelentkezett. Központi értékként került megállapításra, hogy az elítélt nem válik kiszolgáltatott és jogfosztott személlyé, az állampolgári alap-személyiségi- és polgári jogi képességei, családi jognyilatkozatai és kötelezettségei munkajogi és társadalombiztosítási jogosultságai, továbbá perbeli jogállása is csak annyiban korlátozható, amennyiben az a büntetőítélet hatásának érvényesüléséhez feltétlenül szükséges. Végső soron a normalizáció elve sejlik fel, hiszen arról van szó, hogy a szigor és a joghátrány érvényesítése során csak a feltétlenül szükséges és indokolt mértéket lehet alkalmazni. Ugyancsak fel kellett oldani azokat az indokolatlan korlátozásokat, amelyek a társadalomba való visszailleszkedést már nem szolgálták. A kodifikációban résztvevő véleményformálók, nagyon helyesen, az Alkotmány rendelkezéseihez mérten állapították meg az elítéltek jogi helyzetének sarokköveit, kifejtve, hogy a szabadságvesztés ténye nem befolyásolja az állampolgári jogi megítélést. Arra is külön figyelmet fordítottak, hogy az új szabályozás szintjén ki kell mondani: az elítélt állampolgári jogai és kötelességei csak annyiban módosulnak, amenynyiben erről ítélet vagy jogszabály rendelkezik, vagy azok gyakorlását a fogva tartás korlátozza. Megállapították azonban azt is, hogy a szabadságvesztés tényéből származóan olyan kötelezettségek is létrejönnek, amelyek csak erre a speciális élethelyzetre vonatkoznak. A jogok tekintetében jogszabályi szintű nevesítésre ajánlották azokat az állampolgári jogokat, amelyek a szabadságvesztés végrehajtása során szünetelnek, illetve módosulnak. Mindemellett, elsősorban politikai okokra vezethetők vissza a szabályozás fogyatékosságai. Ezek közül kiemelkedik, hogy az elítéltek emberi (polgári) jogainak pontos meghatározása, és ezek érvényesítésének garanciái nem jelentek meg a szabályozásban, csupán elvi deklarációként, jogi díszletként találkozhatunk velük. Plasztikus példáját mutatja ennek, hogy a lelkiismereti, de legfőképp a vallásszabadság gyakorlása és kiteljesedése egészen 1990-ig tilos volt.[72]Az állampolgári kötelezettségekről egyöntetűen az volt a vélemény, hogy teljes körűen kell érvényesülniük, a honvédelmi kötelezettséget leszámítva.

72 Ekkor is csak miniszteri rendelet szintjén rögzítették a szabályokat.

Összefoglalva elmondható, hogy az 1979-es szabályozás során a kodifikációs folyamatban részt vevő szakemberek, a korszak politikai korlátai között lavírozva, egy nemzetközi tekintetben is korszerű büntetés-végrehajtási szabályozás alapjait teremtették meg. Mindez első alkalommal egy átfogó, kódexszerű jogszabály keretei között valósult meg. A jogszabály tényleges küldetést fogalmaz meg, amely szerint *„... célja az, hogy szabályozza a büntetések és intézkedések (Btk IV. fejezet) végrehajtását, meghatározza az elítéltek kötelezettségeit és jogait, előmozdítsa a büntetés és intézkedés céljának megvalósítását."*[73] Fontos szabályként jelenik meg a törvényesség elve, annak kimondása, hogy *„büntetés és intézkedés csak a bíróság jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon hajtható végre"*[74].

Minden érdeme és fogyatékossága ellenére ez a jogszabály méltán minősül az egyik fontos kodifikációs csomópontnak a magyar börtönügy történetében.

A rendszerváltás börtönügyi lenyomata: az 1993-as novella

Az 1989-es rendszerváltás után a jog valamennyi területén megpezsdült az élet, a közjogi berendezkedés átalakítása ösztönzőleg hatott a jogtudományra is. A hazai szakemberek a változtatás szükségességének fontosságát emelték a ki a büntetés-végrehajtás területén is, amelyet így fogalmaztak meg: *"… a jogpolitika, a magyar igazságszolgáltatás megújhodásának folyamatában nyújtson támogatást a büntetés-végrehajtási jog elvi, elméleti és gyakorlati kérdéseinek a szélesebb szakmai, társadalmi nyilvánosság elé tárásában."*[75] Az elmélet sürgetésének oka az a felismerés volt, hogy a büntetés-végrehajtási jog egyre nagyobb szerepet játszott a tágabb értelemben vett büntető-eljárásjogban és a büntető felelősségre vonás rendszerében, ugyanakkor e jogág kimunkálása, fontossága ellenére, elmaradt a társ jogágakhoz képest. Ha-

73Bvtvr. 1979 Bevezetés

74Bvtvr. 1979 1.§

75Kabódi Csaba - Lőrincz József - Vókó György (1989): Szót kér a büntetés-végrehajtási jog. In: Jogpolitika, 1. szám, 19.

tározott kívánalomként fogalmazódott meg, hogy *„minden állampolgári jog és kötelesség módosulását, (így a büntetés-végrehajtás miatt történőt is) törvényben kell szabályozni.”*[76]

A rendszerváltás utáni első évek időszakában szükség volt a büntetés-végrehajtási jog tudományos igényű, széles látókörű művelésére. A tárgyalt időszak egyik legkiemelkedőbb szakmai tanulmánya Vókó György tollából született meg, aki ugyancsak a büntetés-végrehajtási jog önállósága és fejlesztésének megkerülhetetlensége mellett foglalt állást. Megállapította, hogy *a „végrehajtási szabályozás fő sajátossága realizálni a büntetés, a büntetőjogi intézkedés és egyéb eljárási kényszerintézkedések végrehajtásának céljait, feladatait. Nem lehet az önkényesség eszköze, mindig a jogszabályoknak megfelelően, a törvényesség betartásával kell teljesítenie funkcióját.”*[77] E gondolatok Jescheck axiómáját juttatják az eszünkbe, mely szerint *„a büntetőjog kriminológia nélkül vak, a kriminológia büntetőjog nélkül parttalan.”*[78] Mindezt úgy lehet tovább értelmezni, hogy a büntetőjog a büntető-eljárásjog nélkül vak, viszont azok nélküle parttalanná válnak. Szerencsésnek mondható, hogy a jogalkotás a későbbiekben ezt, mintegy zsinórmértéket, jól alkalmazta, és a kodifikációs munka is ennek szellemében került előkészítésre.

A büntetetési rendszer átalakítására, egyszerűsítésére került sor az 1991-es Btk. novellával, így a büntetési rendszerből kikerült a halálbüntetés (az emberi élet védelmének primátusa), az ún. munkabüntetések (szigorított javító-nevelő munka, javító-nevelő munka), és új büntetési nemként a szabadságvesztés alternatívájaként bevezették a közérdekű munkát. A dekriminalizáció jegyében pedig többek között megszűnt a közveszélyes munkakerülés és az üzletszerű kéjelgés bűncselekményi minősítése. Jelentősen változtak a bűncselekmények büntetési tételei, illetőleg a büntetés kiszabásakor figyelembe vehető enyhítő, súlyosbító és minősítési körülmények, kedvezőbb lett a visszaesés, a mentesítés törvényi megítélése. A büntetőjog reformjának egyik fő elemeként jól kita-

76Kabódi - Lőrincz – Vókó (1989) 19.

77Vókó György (1990): A büntetésvégrehajtási jog tovább fejlesztésének, tudományos művelésének szükségességéről. In: Jogtudományi Közlöny. 45. évf., 7-8. szám., 291-297.

78Jescheck, Hans Heinrich (1980): Berichte und Mitteilungen der M.G., München.

pinthatóan megjelent a „börtönbüntetés minimális alkalmazásának elve”.[79] Jelentős eseményként értékelhető, hogy 1990-ben megalakult a Magyar Börtönügyi Társaság, amely a kodifikáció és a modernizáció elkötelezett híveit tömörítette. Természetesen ez a folyamat közvetlen befolyást gyakorolt a büntetés-végrehajtás munkájának jogi szabályozására is, és mintegy másfél évnyi előkészület, széleskörű egyeztetés után történt meg a törvény parlamenti jóváhagyása. Ez a törvény azon kevés jogszabályok közé tartozott, amelynél a szavazási arány (minimális tartózkodás mellett) jól mutatta a politikai konszenzust a börtönügyben. Az idáig vezető út viszonylag problémamentes volt, ezt szemléletesen támasztja alá az a levélváltás, amely a Magyar Kriminológiai Társaság és az Igazságügyi Minisztérium között zajlott le 1991 őszén. Bárd Károly helyettes-államtitkár kiemelte: *„A büntetés-végrehajtási tvr-hez készítendő novella tervezetének elveit a Kormány 1991 nyarán tárgyalta meg. Az elfogadott előterjesztést – egyezően a Kriminológiai Társaság levelében megfogalmazottakkal – kilátásba helyezi az elítélti jogok újraszabályozását, a fegyelmi döntések bírói felülvizsgálatát és általánossá teszi a jogorvoslati jogot a büntetés-végrehajtási bíró határozatai ellen.”*[80]

Azt is látnunk kell, hogy a rendszerváltozást követő években felismerték, hogy a büntetőjogi kodifikációt **rész-reformok sorozata** fogja megelőzni, azaz *„illúziónak bizonyult, az az elképzelés, hogy a politikai rendszer változásával egy csapásra új igazságszolgáltatási rend születik.”*[81] Kényszeredetten látták be, hogy a büntetés-végrehajtási jog átfogó kodifikációjának előfeltétele az alaki és az anyagi büntetőjog teljes körű átalakítása, azonban az új Btk. és Be. ekkor még fényévnyi távolságra volt. Szükségmegoldásként tehát a büntetés-végrehajtási jog részterületeinek átalakítása maradt, bölcs előrelátásra vall ugyanakkor, hogy a rövid távú részmódosítások igazodtak azokhoz az elvekhez, amelyek az átfogó reform alapját adták.

79Sereg Pál (1994): Törvény Európába. In: Börtönügyi Szemle, 10. évf. 6. sz. 46-57.
80Bárd Károly (1992): Az Igazságügyi Minisztérium válasza. In: Börtönügyi Szemle. 12. évf., 2. szám, 2-8.
81Bárd (1992) 3.

A kodifikáció elvei között szerepelt a büntetés-végrehajtás színvonalának növelése, amelyet három szegmensben kívántak kibontani. Az első az igazságszolgáltatás punitívitásának mértékében jelentkezett, amely a szabadságvesztésüket töltők számával jellemezhető. A büntetés-végrehajtási jog mozgástere e tekintetben igen szűkre szabott, hiszen a jellegéből adódóan más jogágak *„termékét”* kell végrehajtani, másképp szólva nincs befolyása az igazságszolgáltatás bírói szakaszára. Ennek ellenére a színvonalas börtönprogramokat, a börtönártalmak csökkentését jelölték meg, mint egy, ha nem egyedüli rendelkezésre álló eszközt a visszaesés elleni küzdelemben. Második helyen hangsúlyozták a jogállami elvárásoknak való fokozott megfelelés szükségességét. Ez a büntetés-végrehajtási viszonyok *„jogiasítását”* jelentette, különös figyelemmel az elítélt státusának körülírására és a jogvédelem biztosításra. Megfogalmazódott annak igénye, hogy az elítéltek jogi helyzete taxatíve meghatározott rendszerben, a jogok és kötelezettségek szerinti felosztásban jelenjen meg, külön kiemelve az elidegeníthetetlen (emberi) jogokat. Lehetőséget kívántak adni a fenyítések elleni bírói jogorvoslatra is a fellebbezési jog bevezetésével, ezzel a kontradiktórikus perhez hasonló rendszer alakult ki: bizonyítás felvétele esetén a bíró tárgyalást tart, az ügyész és a védő az elítélt meghallgatásán jelen lehet. A harmadik princípium a fogvatartás körülményeinek javítását szorgalmazta, amelynek szerves részét képezte a külvilággal való kapcsolatok fenntartása és a nyitott rezsim kialakítása, akár az intézeten kívüli munkavégzés megteremtése érdekében.

A lelkiismeretes előkészítő munka eredménye az *1993. évi XXXII. törvény* (a továbbiakban:1993. n), amely nem egyszerűen a Bvtvr. 1979 technikai, hanem tartalmi reformját is jelentette. A módosulások a büntetés-végrehajtás tevékenységét alapvetően négy körben érintették. A törvény korszerűsítette a büntetés-végrehajtás szakmai munkájának alapfogalmait; pontosan meghatározta az elítéltek jogaival kapcsolatos szabályokat; kibővítette a bíróság feladatait az elítéltek jogérvényesítésével, bizonyos esetekben a jogvédelmével kapcsolatosan a szabadságvesztés végrehajtásának belső rendszerét (az ún. rezsim jogszabályokat) jelen-

tősen korszerűsítette. Természetesen technikai jellegű módosításokat is végrehajtottak, amelyek elsősorban a Btk. már említett változásaival vannak szoros összefüggésben.

A törvény alapvető fogalomrendszerének egyik változása, hogy megjelent a szabadságvesztés végrehajtásának célja. Az új megfogalmazás szerint a *„szabadságvesztés végrehajtásának célja, hogy az e törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnek a szabadulása után a társadalomba való beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől."* Ebben a meghatározásban – a nevelésnek, mint alapvető módszernek az elhagyásával – hangsúlyosabb szerepet kapott a törvénybe foglalt joghátrány alkalmazása. E törvényi tézis mellett azonban jól érzékelhető a jogalkotó törekvése, hogy a normaszövegben megjelenjen a reszocializáció elve, valamint a speciális prevenció érvényesítése. A szabadságvesztés céljának megfogalmazása a törvényben természetesen nem *„nevelésellenes"* kívánt lenni, de a nevelés általános fogalomhasználata helyébe a jogi norma által megfoghatóbb, jobban értelmezhető elemeket hangsúlyozza.[82]

Az eszközrendszer megközelítésére az új fogalomrendszer körében másik rendelkezés ad eligazítást. A törvény a szabadságvesztés végrehajtásának feladatává teszi, hogy megőrizze az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel segítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom követelményeinek megfelelő önálló életre. Ehhez fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, meg kell teremteni a rendszeres munkavégzés feltételeit. Ezt az eszközrendszert, illetve magát az alkalmazást a magyar büntetés-végrehajtás gyakorlata hagyományosan nevelésnek hívta. A törvény a munkáltatást a végrehajtás fontos részének nyilvánítja, melynek célja az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását segíteni, lehetőséget adni a szakmai gyakorlottság megszerzésére és a fejlesztésére, így kapcsolódva az általános reszocializációs célhoz. E rendelkezésnek azért van különösen fontos szerepe, mert immár pontosan, törvényi szinten szabályozza a munkavégzés helyét, szerepét a szabadságvesztés végrehajtásakor, így hosszú vita végére került pont a *„hasznot hajtó"*, *„nyereséges"*, társadalmilag

82 1993. n 38. §

hasznos stb. munkavégzés kérdéskörében. Egyértelművé vált, hogy az elítéltek által végzett munka elsődleges célja nem a nyereség nem a forintokban mérhető haszon elérése, hanem a már említett célok megvalósítása. A társadalmi haszon maga a foglalkoztatási lehetőség, a szakmai és egyéb képzés, amelyek által jobban elérhető a jogszabályi cél. Az új törvényi megfogalmazások már lényegesen közelebb állnak a szabadságvesztés végrehajtásáról szóló nemzetközi jogi normák megközelítéséhez. A szabályozás ilyen módon összhangba került az európai szabályokkal, és a két lényegi elem (joghátrány alkalmazása, a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés segítése) megadja a végrehajtási szabályok alkalmazhatósági körét is. Az együttműködő szervek köre lényegesen kibővült, megjelentek a börtönmissziók, és a szabadságvesztés végrehajtásának egyik célját, a szabadulás utáni reszocializációt segítő társadalmi szervezetek. A szabályozás elvi mozgatórugójaként feltétlenül szólni kell arról a törekvésről, amely a paternalista szemléletmóddal való szakítást jelenti. Ennek lényege, hogy a szabadságvesztés a társadalomba való visszailleszkedést elősegítheti ugyan, de a cél megvalósításának hordozója elsősorban maga az elítélt. Megfelelő szakmai válasz minderre csak úgy adható, ha a különböző programokban való részvételt csak ösztönzéssel és nem kényszerrel biztosítja a végrehajtás. Korszakos jelentőségű volt e doktrína jegyében az ún. félig nyitott végrehajtás bevezetése, e jogintézmény enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) néven vonult be a magyar büntetés-végrehajtási jogba. A jogintézmény progresszív elvek alapján az elítélt előmeneteléhez igazodva a zárt intézet életkörülményeit fokozatosan oldva közelítette a szabad élet körülményeihez.[83] Ugyancsak az liberalizálódó szemlélet térnyerését mutatja, hogy lehetővé vált a 24 órát meg nem haladó kimaradás alkalmazása, amely a családi kapcsolatok fenntartását igyekezett támogatni. A jutalmazás eszközei közé került az eltávozás, amelyet ugyancsak komoly ösztönző elemként tartalmazott a szabályozás. Az *„emberarcú”* büntetés-végrehajtás nyilvánult meg a súlyosan beteg hozzátartozó meglátogatásának, illetve temetésén való részvétel engedélyezésében.

83Csóti András - Lőrincz József (1997): Múlt és jövő. In: Börtönügyi Szemle, 16. évf. 3. szám. 14-23.

Fontos elvi tényezőnek értékelem azt is, hogy a végrehajtás célja a joghátrány tekintetében, mint eszköz jelenik meg.[84] Azonban az eredetileg célként kitűzött önálló büntetetés-végrehajtási törvény megalkotásának elmaradása árnyékként vetült a következő évekre. Mindennek hátránya abban jelentkezett, hogy a *„fél-kodifikáció”* nem tette lehetővé az örökölt szakmai és rendszerbeli hiányosságok felszámolását, másrészről pedig nem volt mindig képes az újonnan keletkező ellentmondásokat jól kezelni. Vitathatatlan eredménye azonban az, hogy a börtönrendszer merevségét enyhítette, az alapvető büntetés-végrehajtási viszonyokat jogilag megerősítette, és az önkény lehetőségét visszaszorító kiszámíthatóság is megvalósult. A kétségkívül nagy előrelépést jelentő 1993. n hatálybalépését követően egyre sürgetőbbé vált a korábbi börtönmodell átalakítása, mely a pozitív társadalmi beilleszkedést elősegítő hatásrendszer kialakítását célozta meg, tehát az elítéltek együttműködésén alapuló szolgáltatásként kívánták azonosítani a büntetés-végrehajtás tevékenységét, elérve azt is, hogy a társadalomban meglévő sztereotip előítéletesség megváltozzon. Összegzésképpen elmondható, hogy az 1993-as jogharmonizáció szakmailag egyértelművé tette az uralkodó európai börtönfilozófia alkalmazására irányuló honi törekvést.

Kodifikációs kísérletek a 2000-es években

Az 1990-es évek végéhez közeledve jól érzékelhető represszív fordulat következett be a büntetőpolitikában, amelyet ideológiai tartalommal a társadalom fokozottabb védelmének szükségessége indokolt. Ehhez hozzájárultak azok a diszfunkciók, szakmai hibák, amelyek a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez voltak köthetők. A legismertebb és legsúlyosabb ilyen esemény 1998-ban az ún. Döcher-ügy[85] volt, amely elsősorban az EVSZ akkori formájának fenntarthatóságát kérdőjelezte meg. A szigorítást követelő politika és közvélemény hatására született meg az 1999. évi CIV.

84 Ez nagyon fontos megállapítás, mert a 2013-as szabályozásban már célként jelenik meg a joghátrány.

85 Az EVSZ hatálya alatt álló súlyos bűncselekmények miatt több évre jogerősen elítélt Döchert bolgár testőrével - a hivatalos fogalmazás szerint üzlettársával - együtt gyilkolta meg egy máig ismeretlen bérgyilkos a XV. kerületi Mézeskalács téren lévő Palota presszóban, amely egyébként Döcher üzleti érdekeltségi körébe tartozott.

törvény,[86] amely jelentősen korlátozta az EVSZ alkalmazásának lehetőségét. E jogintézmény rendeltetése a börtönártalmak csökkentésére és a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére, a kapcsolattartás könnyebbé tételére, valamint a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli – felügyelet nélküli – munkavégzés lehetőségének megteremtésére irányult. A szigorítás indoka az volt, hogy a törvény az elrendelésnek csak az időbeli feltételét és a végrehajtás kereteit határozta meg, a jogalkalmazóra bízva tartalommal való kitöltését. Azzal azonban, hogy a jogalkotó az elrendelés részletes feltételeit nem határozta meg, az intézmény olyan bűnelkövetők esetében is alkalmazhatóvá vált, akik – a társadalomra való veszélyességükre, a szervezett bűnelkövetői körhöz való tartozásukra, az elkövetett bűncselekmény jellegére tekintettel – nem voltak érdemesek rá. Annak érdekében, hogy a jogintézmény alkalmazása megfeleljen a rendeltetésének, indokoltnak látták a kezdeményezők körének szűkítését, illetve az elrendelés feltételeinek pontosabb meghatározását, így azonban sikerült elérni azt, hogy az **EVSZ alkalmazása rendkívül lecsökkent.**

Emellett a büntetés-végrehajtási joganyag átfogó korszerűsítése, egy új törvény előkészítése nem került le a napirendről. Új lendületet 1997-ben kapott a munka, amelyre az akkori kodifikációs törekvések középpontjában álló büntető-eljárásjogi törvény gyakorolt jótékony hatást. Ennek oltalma alatt igazságügyi és elméleti szakemberek[87] folyamatos műhelymunkájának köszönhetően 2000-ben elkészült egy, a korszerű elveket és szakmai megoldásokat tartalmazó munkaanyag, azonban az a paradoxon állt elő, hogy ez a koncepció megelőzte az anyagi büntetőjogi kodifikáció megindulását. A büntető-eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény hatályba lépését követően a jogalkotás az új Btk. elkészítését célozta meg, amelynek előkészítésére 2001. március 14-én Bizottság alakult. A munkában a büntetőjog elméleti és gyakorlati művelői vettek részt: egyetemi tanárok, bírák, ügyészek, ügyvédek, a Belügyminisztérium, valamint az Igazságügyi Minisztérium munkatársai. A Bizottság 17 ülést tartott, ezeken megvitatta a bünte-

86 Hatályba lépett 2000. január 1-jén.
87 A munkában oroszlánrészt vállaltak többek között Vókó György, Lőrincz József, Kabódi Csaba, Vidor László, Csordás Sándor.

tőjog általános és különös részének reformját érintő főbb kérdéseket, kiadták a Büntetőjogi Kodifikáció című folyóiratot, amely egyrészt közzétette azokat a tanulmányokat, amelyek a kodifikáció megalapozásához születtek, másrészt tájékoztatott a kodifikációs munka állapotáról.[88] Értékes munkák jelentek meg,[89] amelyek közül kiemelkedik Nagy Ferenc a Btk. Általános Részének kodifikációjához írott dolgozata. Az új kódex előkészítésének sajátossága az volt, hogy párhuzamosan jelentős novella szintű törvényelőkészítő munka is folyt az Igazságügyi Minisztériumban, amely egyrészt Magyarország – akkor még – jövőbeli uniós tagságával kapcsolatos jogharmonizációt (pl. jogi személy szankcionálása), másrészt a hatályos Btk. hazai indíttatású reformját szolgálta.[90]

A büntetőjogi kodifikációs bizottság vezetője, Györgyi Kálmán azt javasolta, hogy amíg nem lép hatályba az új Btk. addig érdemben ne kerüljön napirendre a büntetés-végrehajtási törvény előkészítése. Mindez oda vezetett, hogy a büntetés-végrehajtási törvény kodifikációs lendülete megtorpant, noha az elkészült anyag szakmai szempontból kompakt választ igyekezett adni a legégetőbb kihívásokra. A jogállamiság követelményeinek is eleget kellett tenni, ezáltal az alacsonyabb szinten szabályozott rendelkezéseket törvényi szinten volt szükséges megjeleníteni. Az említett körülményekre tekintettel, még az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt indokoltnak tartották a jogállamisági, valamint az uniós követelményeknek megfelelő korszerű büntetés-végrehajtási kódex megalkotását.[91]A szűkebb szakma is hallatta véleményét, amikor így reagált: *„célszerűtlen lenne azonban, ha a Bv. törvény kodifikációjának előkészítése csak az új Btk. hatálybalépése után kezdődne. A Bv. törvény előkészítése során figyelemmel kell lenni a készülő új*

88 Összesen 21 füzetben 71 írás látott napvilágot.
89 A Bizottsági munkálatokhoz kapcsolódóan készítette el, és közvetlenül a bizottsági munkálatok megkezdését megelőzően tette közzé Wiener A. Imre Elméleti alapok a büntető törvény általános része kodifikálásához című könyvét (Budapest 2000), valamint a Btk. Általános Részére vonatkozó szöveg tervezetét. (A Btk. Általános része de lege ferenda, Budapest 2003.)
90 Az új büntető törvénykönyvet előkészítő team-et Miskolczi Barna vezette, aki a Legfőbb Ügyészség apparátusából érkezett. A korábbi gyakorlattól eltérően nem hívtak életre szakértőkből álló önálló kodifikációs testületet.
91 Ennek külön nyomatékot adott, hogy az Európai Parlament az Európai Unión belüli fogvatartási körülményekről szóló Határozatában (1998) kifejezte elégedetlenségét a tagállamok büntetés-végrehajtását illetően és határozott reformokat követel.

Btk-ra. Ezáltal megoldható, hogy mindkét törvény közel egyidőben lépjen hatályba."[92]

Kiemelték, hogy az új törvény alapelveiben tükröződniük kell az alkotmányos jogoknak és alapelveknek, valamint a nemzetközi egyezményekben deklarált büntetés-végrehajtási fundamentális értékeknek. Egyértelműen amellett foglaltak állást, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtásának alapvető szabályait, a végrehajtás rendjét és módját, a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy, valamint a büntetéseket és az intézkedéseket foganatosító szervek jogait és kötelességeit törvényi szinten kell szabályozni. Az elkövető a büntetést, illetve az intézkedést foganatosító szervvel *„büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül, közöttük minden érintkezés csak e jogviszony keretében, a jog által szabályozottan történhet."*[93] Fontos szempontként hangsúlyozza az elgondolás, hogy határozottabban érvényesíteni kell a hatalmi ágak megosztásának alkotmányos alapelvét. Ennek szellemében elvi éllel deklarálni kell, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása alapvetően a végrehajtó hatalmi ág kompetenciája, azaz államigazgatási feladat, abban a bíróság csak az elengedhetetlenül szükséges mértékben vehet részt. Megjelent azon elv is, mely szerint a szabadságvesztés végrehajtásának kriminálpolitikai-stratégiai célkitűzésévé a progresszivitást és a differenciálást kell tenni. Ennek okaként rögzítették, hogy a jogi szabályozás csak így képes rugalmasan válaszolni a bűnözés szerkezetében bekövetkező változásokra, és *„csak ekként képes eleget tenni a társadalomba való visszavezetés célkitűzésének, továbbá csak így érvényesítheti a törvényben és az ítéletben meghatározott joghátrányt, valamint ekként szolgálhatja a társadalom védelmét."*[94]A szabadságvesztés végrehajtásának alapelveit illetően azt szorgalmazták, hogy az új törvénybe be kell építeni a nemzetközileg elfogadott, a fejlett büntetés-végrehajtási rendszerrel rendelkező országokban meghonosodott, a progresszivitást elősegítő, korszerű alapelveket (a normalizáció, a nyitottság, a felelősség, az együttműködés és az individualizáció). Hangsúlyozták, hogy mindezen alapelvek segítik át-

---

92Csordás Sándor (2003): Kódex a jövőnek. In: Börtönügyi Szemle, 22. évf., 5. szám 3-16.
93Csordás (2003) 9.
94Csordás (2003) 14.

hidalni, illetve csökkenteni a börtön és a szabad élet közötti ellentmondásokat, ellensúlyozandó ez által a börtön káros hatásait, és egyúttal segítve az elítélt társadalomba való beilleszkedését.

Az elítéltek jogi helyzete vonatkozásában is világos rendszert tartalmazott a koncepció. Meghatározta azokat az alapvető jogokat, amelyek minden végrehajtási fokozatban, minden elítéltet általánosan megilletnek. A jogok gyakorlásának módját viszont végrehajtási fokozatonként és a fokozatokon belül a szigorúbb vagy az enyhébb szabályok alkalmazásához is javasolták igazítani. A progresszív végrehajtás szellemében, az alapvető jogokon túl a börtön és a fogház fokozatokban, valamint minden fokozaton belül az enyhébb szabályok alkalmazásakor a többletjogok biztosításának szándéka is megjelent. A jogok gyakorlásának módját, valamint a jogorvoslati lehetőségeket is pontosan rögzítették, amelyben változást jelentett, hogy az elítélt az alapvető jogainak megsértése esetén keresettel fordulhat a bírósághoz. A rezsimszabályok bevezetésének szorgalmazása is napirendre került, a differenciált zártságú büntetés-végrehajtási intézményrendszer kialakítására tett javaslattal, amelyben szigorúan zárt, zárt, félig nyitott és nyitott büntetés-végrehajtási intézeteket lehet létrehozni.

Megjelent az a szándék is, miszerint az elítéltekre a programokban való részvételt nem szabad rákényszeríteni, inkább ösztönözni kell őket arra, hogy önként és aktívan működjenek közre szabadságvesztés alatti életük alakításában, célként megjelölve, hogy fejlődjön az elítélt önállósága, és alakuljon ki felelősségérzete saját sorsa iránt. Végül kifejtésre került, hogy a törvényben szabályozni szükséges az általánostól eltérő elítélt kategóriákra vonatkozó külön rendelkezéseket. Ezt támasztotta alá, hogy az Európa Tanács dokumentumaiban is egyre nagyobb teret nyertek a speciális kategóriákkal kapcsolatos ajánlások. Felismerték, hogy a különös szabályok meghatározásával a szabadságvesztés végrehajtását tovább lehet differenciálni, és jobban lehet érvényesíteni az individualizáció elvét.

A büntetés-végrehajtási joganyagban az EVSZ tekintetében fontos változás következett be, amelynek kereteit a Be. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény adta meg. Paradox módon a kedvező irányú változás nem közvetlenül az EVSZ alkalmazásá-

nak feltétlen könnyebbé tételét szolgálta, hanem az Alkotmánybíróságnak a büntetés-végrehajtási bíró egyes eljárásaihoz fűződő jogértelmezése tette mindezt lehetővé. A 248/B/1998 AB határozatában a büntetés-végrehajtási bíró egyes eljárásai kapcsán – konkrétan a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása eljárása tekintetében – megállapította ugyanis, hogy az általános kérelmezési jog az elítéltet és védőjét is megilleti, ami alapján, mind a végrehajtási fokozat megváltoztatására irányuló eljárásban, mind pedig további eljárásokban megilleti őket az EVSZ kezdeményezésének joga. Az indítványozás hivatalból történő megindításának jogszabályi előírása önmagában tehát nem zárta ki, hogy az érdekeltek indítványozzák, illetőleg kérelmezzék az egyes eljárások lefolytatását. Ezt a kezdeményezési lehetőséget – mondta ki az Alkotmánybíróság – kizárólag kifejezett törvényi rendelkezés zárhatná ki, ilyet pedig a Bvtvr. 1979 nem tartalmaz. Az elítélt kérelmezési jogáról ugyanis a Bvtvr. 1979 ekképp rendelkezett: „*…elítélt jogosult a büntetés-végrehajtási intézetben és a büntetés-végrehajtástól független szervhez közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére”.*[95] Egyértelmű volt tehát, hogy mindez az egyes bv. bírói eljárásokban is azt jelenti, hogy a szabadságvesztés büntetésre ítéltek eljárás-kezdeményezési joga körében az a helyes értelmezés, miszerint mind az elítélt, mind a védője – a törvényi keretek között – korlátlanul kezdeményezheti a szabadságvesztés büntetés végrehajtását érintő egyes eljárásokat. Az akkor hatályos jogszabályi megoldás azonban nem volt szerencsés sem a bv. intézetek gyakorlatának egységessége szempontjából,[96] sem pedig az elítéltek jogainak – Alkotmánybíróság határozata szerinti – lehető legteljesebb biztosítása tekintetében. További érvként fogalmazódott meg a hatályos szabályozás megváltoztatása mellett, hogy a rendelkezéseket alapul véve nehezen teremthetők meg azok az egyébként alkotmányos rendelkezések, amelyek biztosítják, hogy az elítélt a bv. bírói eljárás kezdeményezését biztosító jogát a visszaélésszerű joggyakorlás tilalmának keretei között gyakorolja. Mindezekre figyelemmel a törvény úgy

95Bvtvr. 1979 36. § (1) bekezdésének g) pontja

96Kifejezett jogszabályi rendelkezés hiányában ugyanis nem volt egységes a bv. intézetek gyakorlata az elítélt, illetőleg a védője által beadott kérelmek vonatkozásában.

módosította a Bvtvr. 1979 rendelkezéseit, hogy a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására irányuló eljárást mind az elítélt, mind pedig védője korlátozás nélkül kezdeményezhette.[97]

A törvény ezzel kívánta biztosítani, hogy a visszaélésszerű joggyakorlás ne eredményezze a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységének indokolatlan és aránytalan megnehezítését. Mindezen jogalkotói logika alapján az EVSZ tekintetében is lehetővé vált, hogy az elítélt és védője az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának elrendelését is korlátlanul kezdeményezhette, a bv. intézet pedig a már kifejtettek szerint volt köteles eljárni.

A büntetőjog korszerűsítésére irányuló jogalkotási munka 2007-ben ismét büntetőjogi novellát[98] eredményezett, amely céljaként a hatékony bűnmegelőzést és a következetes, kiszámítható büntetőpolitikát jelölte meg. A szabályozás rendelkezéseiből következően azzal számoltak, hogy a súlyos bűncselekményt elkövető, veszélyes bűnözőkkel szembeni büntetőjogi szigor fokozódása növelheti a büntető igazságszolgáltatásba vetett bizalmat, javíthatja a polgárok biztonságérzetét, és pozitívan befolyásolhatja a társadalom tagjainak életminőségét. Externális hatásként azonban az is nyilvánvalóvá vált, hogy a börtönnépesség struktúrájának átrendeződésével a többszörös visszaesők arányának a börtönnépességen belüli növekedésével, végső soron a börtönnépesség jelentős emelkedésével is számolni kell.

A Btk. novella kizárta a többszörös visszaesőket a szabadságvesztés végrehajtás felfüggesztésének és részbeni felfüggesztésének a lehetőségéből, továbbá minden erőszakos többszörös viszszaesővel szemben kötelezővé tette a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazását úgy, hogy annak kötelező legkisebb mértékét is felemelte. A szigorító rendelkezések kizárták a feltételes szabadság kedvezményéből azokat az elítélteket, akik nem kezd-

97 A kérelmet a büntetés-végrehajtási intézet – értékelő véleményével és javaslatával – tizenöt napon belül továbbítani köteles a büntetés-végrehajtási bíróhoz. Ha azonban az elítélt vagy védője egy éven belül ismételten terjeszt elő kérelmet, új körülményre való hivatkozás nélkül, úgy a bv. intézet az általa készítendő értékelő vélemény és a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására irányuló törvény elkészítését a mellőzheti. Értelemszerűen magát a kérelmet ez esetben is továbbítani kell a bv. bíróhoz, és a bv. bírónak arról határoznia kell.
98A 2007. évi LXXX törvény

ték meg önként a büntetésük letöltését. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy jelentősen növekedett a végrehajtandó szabadságvesztés büntetést töltők száma, ami tovább rontotta a börtönök telítettségi mutatóit, kedvezőtlen hatást gyakorolva ezzel a büntetés-végrehajtásra. A Btk. novella további hatása volt, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés helyett más szankcióra[99] ítélt elkövetőket a Pártfogó Felügyelői Szolgálathoz áramoltatta át. Megjelent az a prognózis is, hogy jelentősen nőni fog a helyreállító igazságszolgáltatás törekvéseit érvényre juttató szankciók aránya, ami biztosan érinti a Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkaterhét. Emiatt felvetődött a végrehajtandó szabadságvesztés reális, ésszerűen igénybe vehető alternatíváinak a megteremtése. Olyan megoldásokra volt szükség, amely segítheti a börtönnépesség struktúrájának az átalakítását azzal, hogy csökkenti az első bűntényesek, a nagyobb tárgyi súlyú gondatlan bűncselekmények, valamint a kisebb súlyú, tömegesen elterjedt bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmazott szabadságvesztések számát. Ennek feltétele volt azonban a bírói szemlélet és a szabadságvesztés-centrikus büntetéskiszabási gyakorlat komoly módosulása is, amelyet középtávon vártak, ennek mértékét azonban nem tartotta prognosztizálhatónak a jogalkotó. Megállapították, hogy a részben felfüggesztett szabadságvesztés Btk-beli bevezetése szintén csökkentheti a közepes tartamú szabadságvesztések ténylegesen végrehajtásra kerülő részét, és így a büntetés-végrehajtás intézményrendszerének a tehermentesítését szolgálja. A részben felfüggesztett szabadságvesztés bevezetése nyomán a Pártfogó Felügyelői Szolgálatra ugyanakkor nagyobb teher hárul, mivel a büntetés végrehajtásában felfüggesztett részére pártfogó felügyeletet rendelhetnek el.

A fentiekben bemutatott jogi környezetben ismét napirendre került a büntetés-végrehajtási joganyag korszerűsítése, amelyet egyértelműen törvényi szinten kívántak szabályozni. Elvi alapvetésként szolgált, hogy a társadalmi viszonyok fejlődése, valamint az állami intézményrendszer és a jogszabályi környezet változása miatt indokolt a felülvizsgálat. Rögzítették, hogy hatályos szabályozás módosítása helyett a büntetések, az intézkedések, egyes

99Például közérdekű munkára, vagy pártfogás mellett alkalmazott felfüggesztett szabadságvesztésre, illetőleg próbára bocsátásra.

kényszerintézkedések és az elzárás végrehajtásról szóló új törvényt kell alkotni.[100] Az új törvény megalkotásának szükségességét számos körülmény támasztotta alá, példaként említhető, hogy a büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályok lényeges változásokon mentek keresztül, azonban nem történt meg a Bvtvr. 1979 szisztematikus felülvizsgálata.[101] Olyan új kérdések is felmerültek elsősorban a személyes adatok védelme, az információs önrendelkezés jog területén, amelyek a Bvtvr. 1979 megalkotásakor még nem kerülhettek szabályozásra. Jól tapintható volt, hogy jelentős részben az Európa Tanács dokumentumai, az EJEB és a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata, illetve az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentései alapján, a büntetés-végrehajtás területén is átértékelődtek az állam és állampolgár viszonyának elemei, ebből következően az alapvető jogok terjedelme és azok garanciális védelme is új megvilágításba került.

Jogalkotói szinten is felismerték annak fontosságát, hogy büntetés-végrehajtási jogviszony a társadalom életének szinte minden területéhez kapcsolódik, hiszen az elítéltek mindennapi életét érinti, jogaik, kötelezettségeik módosulnak; a büntetés-végrehajtás az elítéltekkel kapcsolatot tartók jogait is érinti. A rendszerváltozás utáni jogállamiság, a piacgazdaság kiépülése, az igazságügyi szervezet reformja a büntetés-végrehajtási jogviszonyokat is jelentősen érintette, ám a hatályos szabályozás és a hozzá kapcsolódó rendeleti szintű joganyag – elsősorban elavultsága miatt – ekkor már komoly alkotmányossági aggályokat vetett fel. A jogállami jogbiztonság elvéből következően a büntetés-végrehajtás átfogó felülvizsgálatakor a törvényi szabályozást igénylő, de az alacsonyabb szinten, túlnyomó többségében rendeletek által szabályozott legfontosabb szabályokat törvényi szintre kívánták emelni, illetve más törvényekben elhelyezett, de a büntetés-végrehajtás rendjét szabályozó kérdésekről is rendelkezni kellett. A szabadságvesztés végrehajtása tervezett szabályozása a végrehajtási rendszer nagyfokú megújítását célozta, melynek fókuszában

100 Az előterjesztés száma IRM/BKFO 50/2009, amely október 20-án készült el.
101 A Bvtvr1979. eddig az időpontig 41 alkalommal módosult, ebből két esetben az AB. által gyakorolt normakontroll nyomán. 43/1995 (VI.30.) AB határozat és a 47/2003 (X.27.) AB. határozat.

az elítéltek tényleges végrehajtási besorolása, a progresszív végrehajtást elősegítő, egyéniesítést lehetővé tevő klasszifikációs rendszer tervezett kialakítása állt. Ezt egészítette ki a kapcsolattartás új formáinak felvetése, amelyek hatékonyabban segítik az elítélt társadalomba történő visszailleszkedését. Mindemellett a kiegyensúlyozott civil kontroll megjelenítése is napirenden volt, hiszen ez természetes egy jogállamban, és ezt indokolták Magyarország nemzetközi kötelezettségvállalásai. A szabadságvesztést továbbra is a bíróság által meghatározott fokozatban – fegyházban, börtönben vagy fogházban – tervezték végrehajtani. Ugyanakkor a szabadságvesztés-büntetés végrehajtási rendszerének megújítását célozta az elítéltek besorolása körében a progresszív végrehajtást elősegítő, egyéniesítést lehetővé tevő rezsim-rendszer bevezetése, amely a hagyományos besorolásokhoz képest hatékonyabbnak ígérkezett az elítélt reintegrációja tekintetében. Az előterjesztés napirenden tartotta megfelelő elhelyezési körülmények kialakítását, a megnövekedett mozgástér biztosítását[102], valamint a többfajta elkülönítési szabálynak való megfelelést.[103]

A büntetőjogi intézkedések terén is jelentős lépések történtek a jogállamiság követelményét kielégítő büntetés-végrehajtási szabályozás megteremtése érdekében. Ennek megfelelően például a kényszergyógykezelés végrehajtási szabályait is az előterjesztés tartalmazta, szemben az akkor hatályos – komoly aggályokat felvető – szabályozással, amely a végrehajtás garanciális rendelkezéseinek nagy részét alacsonyabb szintű jogszabályban jelenítette meg. Nagyobb hangsúlyt kapott a javítóintézeti nevelés, ezért szabályait teljesen önállóan szándékoztak kialakítani. Az előterjesztés nyomán készült el *a büntetések, az intézkedések és az elzárás*

102Például 3 m2 helyett 4 m2-t ír elő férfiak esetében fogvatartottanként egy zárkán belül.
103A fegyház - börtön - fogház elkülönítése mellett az előterjesztés az alábbi elkülönítéseket írta elő: 1. a fegyház végrehajtási fokozatban az elítélt általános, különleges biztonságú, hosszú időtartamú speciális vagy enyhített rezsimben tartható fogva. 2. a börtön végrehajtási fokozatban az elítélt általános, különleges biztonságú vagy enyhített rezsimben tartható fogva. 3. a fogház végrehajtási fokozatban az elítélt általános és enyhített rezsimben tartható fogva. 4. a fiatalkorúak szabadságvesztésének végrehajtása során a tizenhetedik életévét be nem töltött személyeket el kell különíteni atizenhetedik életévét betöltött, de huszonegyedik életévét be nem töltött személyektől. 5. az intézet lehetőségeihez képest az elkülönítést további korcsoportok tekintetében is biztosítani kell.

végrehajtásának szabályairól szóló törvénytervezet, amely: összefoglalta a megújhodásra előkészített büntetés-végrehajtási joganyagot.

Magyarországon, 2010 tavaszán országgyűlési választásokra került sor, amelyet követően az új kormány a Nemzeti Együttműködés Programja (továbbiakban: NEP) című dokumentumban vázolta fel az átfogó igazságszolgáltatási reform szükségességét és főbb irányait. Az *„Erős és tiszteletreméltó törvények”* alcímben,[104] mintegy alapvetésként rögzítették, ahhoz, hogy Magyarországon rend legyen, szigorú, következetes törvényekre van szükség. A büntetőjog területén a fontosabb hangsúlyok az emberi élet és a tulajdon elleni bűncselekmények ismételt elkövetőinek szigorú megbüntetésében, a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés (továbbiakban: TÉSZ) gyakoribb alkalmazásában, az ún. „három csapás” bevezetésében, és a gyermekek, valamint az időskorúak fokozottabb védelmében jelentek meg. Ennek jegyében a választások utáni első lépések egyikeként a Btk. szigorítására is sor került. A NEP előrevetítette a büntetés-végrehajtásról való más irányú gondolkodást is, amikor *„A törvény az áldozatokat védje, ne az elkövetőket*” alcímben hibaként rótta fel, hogy az elítéltek nem kellő számban dolgoznak a szabadságvesztés alatt.[105] Ugyancsak terítékre került a büntető-eljárás kérdésköre is, amely kapcsán az áldozatok és kárvallottak érdekeinek hatékonyabb érvényesítését tűzték célul.[106] Mindezek a határozott elképzelések nem tették kétségessé, hogy a hivatalba lépő kormányzat a kulcsfontosságú és alapvető, büntetőjogi tárgyú törvények átalakítására készül.

A 2013-as kodifikáció kapcsán természetesen szólni kell **az** anyagi büntetőjog újraszabályozásának néhány kérdéséről is, hiszen az előzmények rendszerében ez is jelentős szerephez jutott. Az anyagi jogalkotási folyamat felgyorsítása érdekében már 2011 őszén *„reaktiválták”* a Btk. előkészítő bizottságot.[107] Látványosan

---

104 NE 2.3.
105 NE 2.9.
106 NE 2.9.
107 A bizottságot Miskolczi Barna, a minisztériumba berendelt legfőbb ügyészségi ügyész vezette, a Büntetőjogi Kodifikációs Főosztály élén Kara Ákos főosztályvezető és helyettese, Kissné Viczkó Eszter állt, az elkészítésben a minisztérium munkatársain kívül további berendelt ügyészek, rendőrök és bíró segítették a munkát. A felkért külsős szakértők Gellér Balázs, Békés Ádám, Kőhalmi László és Gál István egyetemi oktatók voltak.

győzött az a felfogás, mely szerint az indokolatlanul széles fórumrendszer és a több szinten folyó, nehezen lezárható viták nehezíthetik és lassíthatják a következetesen preferált központi akarat érvényesülését. Ez vezethetett oda, hogy a Btk. tervezet végleges, szövegszerű javaslatát megvitató bizottság valóban alig több mint egyéves munkájában jogász professzor már nem is vett részt, a felkért külsős szakemberek között bíró nem volt, a munkát a minisztériumba berendelt felkészült ügyész irányította. Érdekes párhuzam volt megfigyelhető, mert a Csemegi-kódex készítésekor is szóvá tették, hogy *„a jogászi elem az ügyvédi kar által eléggé van képviselve” s „csak szűkkeblű és még szűkebb látókörű malcontens ember ütközhetik meg abban, hogy egy oly nagy jelentőségű rendszeres törvénykönyv alkotásánál – minő a büntetőtörvénykönyv – a tanári, bírói, ügyészi kar közreműködése mellőztetik.”*[108]

Kétségtelen, hogy az új Btk. (továbbiakban: Btk. 2012) megalkotására[109] és alapos megismerésére nem sok időt adott a jogalkotó, így a *„lényeges koncepcionális kifogások majd több mint 200 képviselői módosító indítvány ellenére az eredeti változatot minimális változtatásokkal alig másfél ülésnap után keresztülvitték a törvényhozás gépezetén.”*[110]A Btk. 2012 nem foglalt állást számos és részben alapvető dogmatikai kérdésről, vagy megkerülte és átsiklott felettük, így a korábbi vitatott rendelkezések szó szerint azonosak maradtak, s az ellentmondások jó része sem oldódott meg. Mindezek felsorolása helyett beszédesebb, hogy mintegy húsz helyesbítést már korábban benyújtottak a még hatályba sem lépett törvényhez.

Az új szabályozás azonban összességében mégsem volt vállalhatatlan, *„mert nem a minden áron való újítani akarás, nem a korábbi elvekkel és intézményekkel való görcsös szakítás kényszere jellemzi.”*[111] Elmondható tehát, hogy a törvény mértéktartó jogalkotás eredménye, és alapvetően működőképes, használható szabályozás született, amelynek fő erénye, hogy általában egységesebb, mint a korábbi. Kétségtelen az is, hogy a törvény általános

---

108Dárdai Sándor – Kőrösi Sándor- Schnierer Aladár (1876): Bírálatok a magyar büntetőtörvénykönyv tervezetéről. Franklin társulat, Budapest,

109 Megjelent a Magyar Közlöny 2012. július 13-ai számában. Hatályba lépett 2013. július 1-jén.

110Tóth Mihály (2013): Az új Btk. bölcsőjénél. In: Magyar Jog, 60. évf., 9. sz., 525-534.

111Tóth (2013) 528.

indokolása is gyakran használja az *„új”* vagy az *„újdonság”* szavakat, s többször tesz említést *„lényeges változásról”* is, ám ezek csak a tartalmi kérdéseket nem érintő formai, szerkezeti korrekciók. Az új törvény valójában a korábbi Btk. mértéktartó és elkerülhetetlen korrekciója, *„koncepcionálisnak minősíthető változásai elmaradtak a várakozástól, a nóvumok egy része pedig a jövőben alaposabban átgondolandó”*.[112] Ennek során a vitatható rendelkezéseket – melyeket részben már a korábbi törvény tartalmazott – indokolt lett volna kiegészíteni és kijavítani. Azt hiszem, a lényeget helyesen tartalmazza a következő vélemény. *”Jobb törvény született, mint amilyentől tartottunk, de kevésbé jó ahhoz képest, amilyen talán lehetett volna.”*[113] Jól érzékelhető, hogy a korábbinál hangsúlyosabban jelenik meg a tett-arányos büntetőjogi szemlélet és koncepcionális alapelvként a hatékonyság, a következetesség, az egyszerűség és a korszerűség négyes követelménye érvényesült, kiegészülve a társadalom fokozottabb védelmét szolgáló szigorúság követelményével.

A 2013. évi kodifikáció és jelentősége

A nagy ívű munka nyitányaként a 1230/2010. (XI. 9.) Korm. határozat felhívta a belügyminisztert, hogy végezze el a büntetés-végrehajtási intézetek és intézmények működésének átfogó felülvizsgálatát abból a szempontból, hogy mennyiben felelnek meg a vonatkozó – Magyarországra nézve kötelező, illetve számára ajánlást tartalmazó – nemzetközi dokumentumok elvárásainak. A vizsgálat a fogvatartás és elhelyezés körülményeire – különös tekintettel a zárka, (lakóhelyiség) egy főre eső területének méretére –, a kapcsolattartás egyes formáinak érvényesülésére, valamint a biztonság fenntartásának a zsúfoltságból eredő nehézségeire irányult. A vizsgálat alapján készült jelentés kitért arra, hogy a hazai büntetés-végrehajtási intézetek nem felelnek meg a jelzett elvárásoknak, ezért nem kerülhetőek meg a jogszabályi változások és egyéb fejlesztések. Mindez felgyorsította azt a folyamatot, amely eredményeként a Belügyminisztérium 2013 januárjában arra utasította a büntetés-végrehajtási szervezetet, hogy készítse elő az új

112 Legfőképp a TÉSZ és a büntetőjogi elzárás jogintézményét sorolnám ide, figyelemmel a dolgozat témájára.
113Tóth (2013) 531.

törvényi szintű szabályozás koncepcióját. E koncepció több átdolgozást[114] ért meg, azonban a vezérfonal, amit a szakma képviselt mindig állandó maradt.

A koncepció a nemzetközi kötelezettségvállalások és ajánlások szem előtt tartásával, de a magyar viszonyok és lehetőségek figyelembe vételével törekedett az új szabályozás kialakítására. Az egységes szemlélet és a kódex-jelleg érvényesülése indokolttá tette, hogy a kényszerítő eszközökre vonatkozó rendelkezéseket, valamint az adatkezelés szabályait is az új büntetés-végrehajtási törvény tartalmazza, amelyre konkrét javaslatot tettek a koncepció készítői. Megfogalmazódott a büntetés-végrehajtási jogviszony fogalmának meghatározása, amely lehetővé tette számos értelmezési nehézség elkerülését. Új elemként jelent meg a koncepcióban, hogy önálló címként szerepeltek a szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei, és a régi, hagyományos alapelvek mellett új, a jelenlegi társadalmi helyzetre reagáló alapelvek is helyet kaptak. A javaslat új alapokra helyezte a szabadságvesztés célját, feladatát, ebben a reintegrációra törekvés, valamint a fogvatartott reintegrációban való aktív és személyes közreműködése az egyén sajátos kezelési igényeihez igazodó osztályozási és kezelési rendszerrel párosult.[115] E rendszer lényegét egy olyan szakmai munkafolyamatban látták, amely a fogvatartott megismerésével kezdve, azok kiértékelésével, differenciálással, megfelelő rezsimbe sorolással, a személyiség változásának figyelemmel kísérésével, a korábbi döntések rendszeres felülvizsgálatával segíti elő a reintegrációt, a biztonságos működést és a visszaesések számának csökkenését. Mindez támogatóan hatott az egyéniesítésre, a progresszivitásra és az egyéni felelősségre azzal, hogy a végrehajtási fokozatokon belül egy oda-vissza átjárható hármas kategóriát határoz meg. A hagyományosan, régóta működő kezelési módszerek mellé olyan új rezsimek kialakítását is célozta a koncepció, amelyek létrehozását az egyéniesítéshez igazodó szakmaisággal indokoltak az előterjesztők. Kiemelt hangsúlyt fordítottak többek között az első bűntényes fogvatartottakra, a gondatlan elkövetőkre, a szexuális

114 A koncepció 2013 januárja és júliusa között három verziót ért meg.
115 Pallo József (2016): Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban. Kodifikációs kölcsönhatások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére.) Budapest, ELTE Eötvös Kiadó

bűnelkövetőkre, a fogyatékkal élőkre és a szenvedélybetegek fogva tartását meghatározó elvekre egyaránt.

A 2010-től megindult átfogó igazságszolgáltatási reform eredményeként a Btk.-val és az új Be.-vel olyan egységes hatásrendszer mentén működő büntetőjogi struktúra valósult meg, amely jól szolgálja a jogpolitikai célkitűzéseket, és nemzetközi tekintetben is megállja a helyét. Az új Bv. törvény sikeres jogszabály ugyan, de a dinamikusan változó külső körülmények hatására gondoskodni kellett arról, hogy a jogalkalmazási komfort megmaradjon, mindez különösen a bv. intézetek túlzsúfoltsága miatt igényelt határozott jogalkotói válaszokat.[116] Biztató az is, hogy a jogalkalmazók többségének kedvező tapasztalatai vannak, és megértik a szabályozás legfőbb üzeneteit.

A hatályos jogszabály egyik nagyon fontos új eleme az a paradigmaváltás, melynek lényege, hogy a korábbi paternalista szemléletmódot elhagyva az elítélteket a személyes sorsuk aktív alakítójává kívánja tenni. Ennek elsődleges eszközei a felelősség, egyéni aktivitás, együttműködés elérése. Ez képezheti előfeltételét annak, hogy minden elítélt felelősséget érezzen saját élete iránt, és ismerje fel annak lehetőségét, hogy a számára felkínált reintegrációs programok, illetve az azokban való aktív közreműködés a fogvatartás minőségét befolyásoló tényezőként jelenik meg. Gyakorlati oldalról közelítve ez nem jelent mást, mint az elítélt önkéntes jogkövető magatartásának kialakításával (az elítélt megnyerésével) végrehajtani a reintegrációs programot, növelve ezzel a társdalomba való beilleszkedés esélyét.[117] A felelősség, az egyéni aktivitás és az együttműködés olyan egymást feltételező és egy irányba mutató hatásmechanizmust eredményez, amely a reintegrációt hatékonyan támogatja. Az önálló életvitelre előkészítés – a paternalista alapállással szemben – a mindennapi börtönélet *„hotelfunkcióinak”* visszaszorítását igényli az egyik oldalon, míg az elítélt felelősségének fokozását, önállóbb életvezetésének elősegítését és szorgalmazását a másik oldalon. A felelősség elvéből is következik, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtásnak nem tárgya,

116 Pallo József – Forgács Judit (2015): Vonzások és Választások. In: Belügyi Szemle, 63. évf., 11. sz., 77-95

117 Pallo (2017) 432.

hanem alanya, aki jogokkal és kötelezettséggel, vagyis felelősséggel kell, hogy rendelkezzen. Ugyanakkor sajátosságként jelentkezik az a körülmény, hogy mindennek sajátos életkörülmények között kell kiteljesednie, melynek a szabadságvesztés jellegéből szükségszerűen adódó szigorú fegyelem ad intézményesített keretet. Az új jogi szabályozás egyik sarokpontja, hogy a szabadságvesztés mechanizmusa alapvetően a szabadulásra készít fel. Ennek a folyamatnak a sikere nagyban függ az elítélt akaratától és változni vágyásától, amelyhez akkor tudunk valódi segítséget nyújtani, ha alternatív reintegrációs programokat kínálunk számukra.

A jövő feladata a jogalkalmazási tapasztalatok figyelembevételével a joganyag további optimalizálása, és annak elérése, hogy a bv. szervezet társadalmi jelentőségének megfelelően jelenjen meg a közgondolkodásban. Ennek fő üzenete, hogy a bv. szervezet értékek hordozója, mert az egész közösség számára nyújt egy olyan szolgáltatást, amelynek célja a bűnelkövetők reintegrációja és a jogkövető közösségbe való visszavezetése.

Záró gondolatok, általánosítható tapasztalatok

A magyar börtönügy *„eszmetörténete”* nem feltétlenül a hatékony elméletek sikersorozata volt, hanem sokkal inkább jelentette a mindenkori államhatalom érdekének megfelelően a bűnről kialakított felfogás jogi leképzését. E folyamat gyakorlati megvalósulásának vizsgálata alkalmat teremt arra, hogy néhány konkrét, vagy történeti ismétlődése miatt szembetűnő tényről megállapítást tehessünk, és általánosítható tapasztalatot fogalmazzunk meg.

A tanulmány készítése során számomra a legnagyobb tapasztalat az volt, hogy az egymást követő, és teljesen eltérő történeti időszakokban egy sajátos, legkisebb közös többszörös jelenik meg. Megítélésem szerint ezt támasztja alá az a kényszerű, vagy inkább szembeszökő felismerés, hogy a börtönügyet mozgató elvek és paradigmák száma kevés. Azonban olyan elvi töltettel és gyakorlati potenciállal rendelkeznek, amelyek alkalmassá teszik ezeket arra, hogy, az adott történeti korszak elvárásainak megfelelően, más-más néven azonosított jogintézményként szisztematikusan visszatérjenek. Nagy történeti ívekben nem történik tehát

más, mint az elvek leporolva, amelyeket az éppen uralkodó kriminálpolitika megkíván, rendre felbukkannak. Lényegében tehát arról az igazságról van szó, amelyet a *„nincs új a nap alatt”* közhely fejez ki. Mindez viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy a kodifikációk sorozata bizonyos szempontból egy „önmagába visszatérő rendszerként” működött. Természetesen az egyes jogalkotási időszakok mindig kitermelték a nagy újításokat, azonban a korábbi (historikus) eszmei fundamentum tekintetében a XX. század elejétől már véleményem szerint nem tudtak újat hozni. Ebből azt a következtetést vonom le, hogy végső soron, egyfajta állandóság van jelen a magyar börtönügy kodifikációs historikumában. Az eszmeiségben egyetlen, tragikus következményekkel járó kivételt látok, amely a sztálini büntetőpolitikához köthető. Ezen időszakot a dolgozat megfelelő helyén, a konkrét jogi környezet felvázolásával már bemutattam. Azonban arról a súlyosan romboló hatásáról nem ejtettem szót, amely bizonyítja, hogy egy szellemiség milyen mélyen és hosszú távon képes meghatározni a jogi környezetet. Mindezt azért kívánom rögzíteni, mert a sztálini örökség egyes jogintézményekben megnyilvánuló hatásai, még ha finomodott formában is, de tartósan jelen voltak a mindennapokban, sőt ezeket végleg száműzni csak a kodifikációs közelmúlt eseményeivel vált lehetővé. A métely, amely sokáig morális deficittel terhelt kényszerpályára állította a börtönügyet, a jogi ellentmondásokon túl egy szekvenciális következményt is magában rejtett. Ez már a büntetés-végrehajtási szervezetre gyakorolt közvetlen hatást, ugyanis a személyi állomány gondolkodásmódját deformálta. Ez a struktúra, a jogi szóvirágokkal emberarcúnak álcázott végrehajtás mélyen dehumanizálta a szakmai munkát. Ezt tartom a magyar börtönügyet ért legnagyobb csapásnak. A kodifikációkban később megjelenő puszta elvi deklarációkból a gyakorlat vajmi keveset hasznosított, a szakma egy *„csalárd fennkölt ünnepi színjáték*” forgatagában találta magát. Ezt természetesen a rendszer valamennyi részese előbb-utóbb felismerte, és olyan mérvű erkölcsi válságot élt meg, amelyet kezelni még tudott, de feldolgozni már nem. Végső soron arra utalok ezzel, hogy a rossz büntetőpolitikai döntések még a legjobb szándékú jogalkotást is kedvezőtlenül befolyásolhatják. A kodifikációk történetében ezt abban látom bizo-

nyítottnak, hogy törekvések, irányok, elképzelések mindig megfogalmazódtak a sokszor idealista elméleti szakemberektől, azonban amikor az elméletből gyakorlatot kellett formálni, az teljesen más érdekek alá rendelődött. Mindezt azért tartom erősen befolyásoló tényezőnek, mert az ideológiák harcából ugyan a magyar börtönügy jellemzően megtépázva került ki, de még a legrosszabb időszakok után is megmaradt a változtatás iránti hol erősebb, hol gyengébb igény. Ez viszont abban a meggyőződésben erősít meg, hogy a börtönügyet övező jogterületet állandósult, változtatás utáni vágy jellemzi. Ebben csak akkor látható törés, ha a büntető *jogalkotás „kétsebességűvé"* válik, tehát az anyagi jog korszerűsítése elmarad vagy késlekedik, míg a végrehajtási joggal foglalkozók már kész elképzelések birtokában vannak. Ez a gyakorlatban már többször előállt helyzet magával hozza azt is, hogy az anyagi jogi kodifikáció során, az egyébként méltányolható börtönügyi javaslatokat nem kezelik kellő figyelemmel a jogalkotók, melynek legrosszabb eredménye a kifejezetten *„felemás"* módon funkcionáló jogintézmények lehetnek. Ezzel arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy amennyiben egységes hatásrendszer mentén működő igazságszolgáltatási struktúrát kívánunk elérni, akkor az abban levő valamennyi területet egyenrangúnak tekintve, a gyakorlat részeseinek véleményét figyelembe véve kell a jogalkotást elvégezni. Amennyiben ez nem így történik, akkor a rendszer *„sánta"* marad, és a felszínre kerülő problémák végső soron a hatékonyság rovására mennek, tehát megállapítható, hogy a kodifikációknak nem pusztán jogtechnikai jelentősége van. Hosszútávon ugyanis a szabályozás szellemiségének egy sajátos absztrakciója figyelhető meg, amely elemei markánsan tematizálják a gyakorlatot.

Az általam vizsgált téma kapcsán a fejlődés fontos állomásának érzem, hogy a 2013. évi kodifikációs események nyomán a börtönügy haladása lehetővé teszi azt, hogy ma már képesek vagyunk a reális és mértéktartó önreflexióra. A *„gondolkodni akaró büntetés-végrehajtásból" „stratégiában gondolkodó büntetés-végrehajtás"* vált, melynek hatása meghatározza a börtönügy további irányait, és jótékonyan befolyásolja társadalmi elfogadottságát. Mindehhez arra is szükség volt, hogy a sokáig *„szatellit-jogágként"* kezelt büntetés-végrehajtási jog kilépjen saját korlátai közül, és felismertesse az igazságszolgáltatás szintetizálásának igényét.

A jövőt kutatva igen nehéz prognózist adni a további irányokat illetően. Annyi bizonyos, hogy a fejlődést a jogkövetkezmények végrehajtásában bekövetkező változások vagy esetleg paradigmaváltások alakíthatják, amelyekre megfelelően rugalmas válaszokkal kell reagálni. Mindez azt jelenti, hogy egy gyors reagálású és dinamikus büntetés-végrehajtást kell kialakítani, természetesen a két klasszikus alapfeladat mind magasabb szinten való végrehajtása mellett. E két alapvető érték egyrészről a fogvatartottak biztonságos megőrzése, másrészről a bűnelkövetők együttműködési készségén alapuló reintegrációja. Ahhoz, hogy mindez sikerrel megvalósuljon, fokozni kell a végrehajtási joganyag dinamizmusát, ami a jogalkalmazási gyakorlat tapasztalataihoz igazodó folyamatos és átgondolt jobbító szándékú módszerek kidolgozását jelenti, tehát végső soron a pragmatikus szemléletmód fokozatos és átgondolt érvényesítését kell sikerre vinni a mindennapokban.

És végezetül a talán legfontosabb megállapítás, amely a nemzetközi (globális) börtönügy egészére is vonatkoztatható: még ha egy börtönrendszer közel tökéletesen működik, akkor is viszonylag behatároltak az eszközei, és ezen keresztül a lehetőségei az elítéltek társadalomba való visszavezetésében is. A megmozduló hihetetlenül erős potenciális energiák ugyanis nem mindig alakulnak át kinetikus energiává, amely végső soron azt jelenti, hogy nem tud túl sokat tenni a reintegráció érdekében. Ugyanakkor, ha a börtönrendszer nem működik jól, akkor biztosan kontraprodukció jellemzi, és inkább árt a szabadságától megfosztott embernek.

Ennek a sajátos ellentmondásnak a kezelésére a jelenleg hatályos honi szabályozás mind jogilag, mind szakmailag alkalmas, amelyet egyértelműen bizonyítanak a büntetés-végrehajtás területén az utóbbi években elért eredmények.

Boda József

AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI ÉS NEMZETBIZTONSÁGI KÉPZÉS TÖRTÉNETE

Bevezetés

Az 1918 és 1920 közötti időszakban a Hadügyminisztérium, a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének és a Nemzeti Hadsereg, a rendőrség és a csendőrség hírszerzésének és elhárításának vezetői a Monarchia Hadiakadémiáján végeztek.

„A katonai egyetemen (a volt monarchiában “Cs. és kir. Hadiiskola” volt a neve, Németországban “Kriegsakademie”) a hadsereg legjelesebb fiatal tisztjeit a hadvezetés körébe tartozó katonai tudományokra tanítják. Ennek az egyetemnek a végzett hallgatókat arra kell képesíteni, hogy a tábornoki rangban levő katonai vezetők megbízható munkatársai: vezérkari főnökei és idővel maguk is tábornokok legyenek. A vezérkari főnökök feladata a tábornokok elhatározásainak és haditerveinek megfelelő formába való öntése. Érteniük kell tehát a hadimesterség minden részletéhez és tisztában kell lenniük a hadvezetés nagy feladataival.”[1]

Számos beosztáshoz előírták a *Ludovica Akadémiai*[2] végzettséget, amely elsősorban a csendőrségnél, testőrségnél, koronaőrségnél és a képviselőházi őrségnél volt követelmény.[3]

---

1 Julier Ferenc (1931): A hadvezetés művészete, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 8.

2 1872. évi XVI. törvénycikk a következőképpen rendelkezett: „Az 1808. évi VII. […] törvénycikk értelmében Pesten felállítani rendelt magyar katonai tanintézet, mint magyar királyi honvédségi akadémia állíttatik fel és Ludovika Akadémia nevet fog viselni. Ezen akadémia rendeltetése, hogy abban egyfelől önként jelentkező hadapródok a honvédség keretei részére alkalmas tisztekké képeztessenek, másfelől szolgálatban levő kitűnő honvédtiszteknek alkalom nyújtassék a hadtudományoknak magasabb fokozatú szolgálattételnél igényelt ágaiban maguk továbbképeztetni.”

3 Parádi József (2007): Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867–1945, In: Rendvédelem-történeti füzetek, XIII. évf. (2007) 16. sz. HU-ISSN 1216-6774, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 92.

1921. június 1. (HM VI-2. osztály) és 1938. március 2. között a „rejtés” időszakában a „Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamai”-n képezték a tiszteket, illetve a katonai vezetőket.

Dobák Imre kutatásai alapján ismert, és az ÁVH által összegyűjtött, ma már levéltári forrásként rendelkezésre álló információk alapján feltételezhető, hogy a korban a kémelhárítók képzése a hírszerző szakemberek képzésétől eltérő szakmai érvek és érdekek mentén alakult.

Későbbi információk szerint kémelhárítók képzése már az 1920-as évek elején is zajlott, amikor is az első világháborút követően, 1921-ben sor került az első kémelhárító tanfolyamra. A Hadik laktanyában megtartott három hónapos tanfolyamot követően a résztvevőket tisztté avatták, és az adott szakterületnek megfelelően kapták további szakképzésüket.

Mindez összesen kb. 40 fő hallgatót érinthetett, ahol az előadók az államrendőrség tisztjei és detektívjei közül kerültek ki.[4]

Ugyancsak Dobák Imre kutatásai alapján tudjuk, hogy a hírszerzők képzéséről szóló dokumentumok a két világháború közötti időszakra vonatkozólag nem állnak rendelkezésre.

Egy, korábban feltehetően a 2. vkf. osztálynál szolgálatot teljesítő, ÁVH jelentésben hivatkozott személy beszámolója szerint az osztálynál a beosztott tisztek a beosztási helyeiken kapták meg a konkrét esetekkel összefüggő útmutatást a vezetőiktől, a többi tiszttől.[5] *„Ezen felül szakirodalom, valamint időnként kiadott, s az előfordult érdekesebb lezárt kémelhárítási ügyek hivatalos ismertetése révén igyekeztek a hírszerzésre vonatkozó szolgálatuk sajátosságaival megismerkedni. Ezen kívül már csak a rátermettségükre és a találékonyságukra voltak utalva.”*[6]

Az 1938. március 2-án megalakult a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar 2. Osztálya, amelynek osztályvezetői, a vezérkari tanfolyamot végzettekből kerültek ki. A szervezet vezetője mindig vezérkari ezredesi rendfokozattal rendelkező személy volt, osztályve-

4 Dobák Imre (2014): Adalékok a Vkf. 2 osztály képzéstörténeti kérdéseihez…. Felderítő Szemle, XIII. évfolyam. 2 szám 2014. július. 106.

5 Dobák (2014) 109.

6 ÁBTL 4.1. A-865. pp. 178–181. Jelentés, 1949. augusztus 29. (2)

zetői beosztásban. A vezetőkkel szemben követelmény volt a Hadiakadémia[7] elvégzése, amely a mai viszonyok között a vezérkari tanfolyamnak felel meg.

Kéri Kálmán „A magyar vezérkari tisztek kiképzése és továbbképzése az 1920–1944 közötti időszakban" című tanulmánya alapján tudjuk, hogy a külön tantárgyak vagy más tantárgyakba illesztett ismeretek oktatására a VKF osztályaitól vezényeltek vezérkari tiszteket, így például a hírszerzést illetően Ujszászy István és Sárkány Jenő nevei szerepelnek.[8]

Az Akadémia elvégzése után magasabb egységnél (dandár, hadosztály) kellett szolgálni, és ezt követően lehetett az Osztályhoz kerülni.

1945-ig a szervezetben együtt dolgozott az elhárítás és a hírszerzés, és a képzéseket is osztály szervezésében oldották meg.

Az állambiztonsági vezetők képzése a következőképpen zajlott:

1945–1948 között a politikai rendőrség újonnan toborzott állománya rövid tanfolyamokon szerezte meg szakismeretét.

„Az alsóbb szintű politikai nyomozó tanfolyamok megindításáról Péter Gábor Erdei Ferencnek írott 1945. július 11-i jelentéséből értesülünk, amelyben a politikai rendőrség vezetője arról számolt be, hogy folyó hó 1-jével a Politikai Rendészeti Osztály nyomozói részére megindított egy „Politikai nyomozói szaktanfolyamot". Az egy hónap időtartamú, két egymást követő hónapban megrendezett tanfolyamot 1945 júliusában és augusztusában tartották.

Az első államvédelmi szakirányú tiszti tanosztály tervezetének kidolgozására 1948 júliusában került sor. Az osztály felállításának szükségességét a következőkkel indokolták: „Ahhoz, hogy az Államvédelmi Osztály a kiéleződött osztályharc időszakában feladatát be tudja tölteni, szükséges egyrészt az Államvédelmi Osztályon szolgálatot teljesítő elvtársak politikai és szakmai képzése, másfelől az osztály megerősítése új káderekkel. Ezt a feladatot speciális Államvédelmi Tanosztály felállításával tudjuk megol-

7 Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémia, Budapest. 1919-1944, a magyar vezérkari tisztek számára biztosított képzést.

8 KÉRI Kálmán: A magyar vezérkari tisztek kiképzése és továbbképzése az 1920–1944 közötti időszakban.

dani. A Tanosztály célja párthű, osztályhű, öntudatos, államvédelmi elméleti és gyakorlati szaktudásra kiképzett elvtársak nevelése." A Dzerzsinszkij Tanosztály tényleges beindítására azonban csak 1949-ben került sor, már tantárgyfelosztású képzés keretében, de leginkább még az idősebb kollégák tapasztalatátadásának módszerével."[9]

Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH 1948-1956) középvezetői számára az egy éves Dzerzsinszkij (Állambiztonsági) operatív iskolán (korábban 1950. november 1-től, Dzerzsinszkij Tiszti Tanosztály) 1951. október 1-én indult meg a tisztképzés a Széchenyi-hegyen (Budapest, XII. Farkasvölgyi út 12.) az Isteni Szeretet Leányai Kongregációja számára készült volt rendházban. Az épületben az államvédelmi tiszteket a legmagasabb fokon képző magyar oktatási intézményét rendezték be, amelyet a szovjet Összoroszországi Különleges Bizottság az Ellenforradalom és a Szabotázs elleni Harcra (Vé-Csé-Ká, „Cseka") alapítójáról, Feliksz Edmundovics Dzerzsinszkijről (1877-1926) neveztek el. Vezetője a megalakuláskor Váradi József áv. százados volt. A képzés időtartama, mint az elnevezéséből is kitűnik, először itt is egy éves volt.

E korai időszakban a képzés tananyagát egyfelől szovjet oktatókönyvek fordításából biztosították, másfelől hazai szakemberekkel, és a belügyminisztérium (BM) alkalmazásában álló, tiszti rendfokozatú pszichológusgárdájukkal íratták.

1957-ben felállították a BM Személyügyi Főosztály részeként a Tanulmányi és Módszertani Osztályt, amely az operatív munka módszereiről a képzésben használatos tananyagot biztosította. Ekkortól kezdték – az állambiztonsági tematika széles skáláján – előállítani az iskolai jellegű képzés tananyagaként használt oktatókönyveket és oktatófilmeket magyar szakemberek.

Az Idegennyelvi Főiskola (1958) pedig a BM első, és akkor egyetlen felsőfokú tanintézete, csakis állambiztonsági tiszteket képezett az elhárítás igényeinek megfelelően intenzív nyelvi képzéssel.

A nagyszámú oktatókönyv mellett 1960–62 között a Kriminalisztikai Sorozat 21 füzete is megjelent, amit szintén használtak az oktatás során.

---

9 Jobst Ágnes (2010): Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról, 1948, Betekintő. 2010. 2. szám. 2.

Mindezek természetesen csak szigorúan belső használatra készültek.

A BM akkori vezetése fontos feladatnak tekintette, hogy képzett tartalékos tiszti állomány álljon rendelkezésre, ezért elindították a BM Tartalékos Tisztképző Iskolán a képzést, 1967-ben, amely 24 hónapos volt, és ahol a BM szervek, ezen belül pedig az állambiztonsági terület számára képezték a tartalékos tiszti utánpótlást.

A katonai hírszerzők részére az első tanfolyami képzések 1950-ben indultak, és egészen 1971-ig tanfolyamrendszerű képzés folyt számukra. 1971–ben az iskola saját bázist kapott, az MNVKF 023/1974. utasításával a ZMKA–n létrehozta a „D" tagozatot – ami akadémiai (egyetemi) szintű hároméves /1+2, illetve 2+1/ képzést jelentett. A tagozatparancsnok kinevezését, valamint a hallgatók kiválasztását és beiskolázását az MNVK 2. Csoportfőnök jogkörébe utalta. Ez azt jelentette, hogy egy évet az akadémián, kettő évet saját bázison kellett tölteni.[10]

Fontos állomás volt az állambiztonsági képzés fejlődésében az 1971 szeptemberében létrehozott Rendőrtiszti Főiskola (RTF). A képzés nappali tagozaton három, levelező tagozaton (1975-től), négy éven keresztül folyt. Az RTF felügyeletét a belügyminiszter látta el. A rendelet feladatul szabta az RTF számára a belügyminiszter által meghatározott tiszti, köztisztviselői és közalkalmazotti munkakörök betöltésére alkalmas, magas képzettségű rendőrtisztek felkészítését, valamint az Igazságügyi Minisztérium büntetés-végrehajtási tiszti állományának utánpótlás-biztosítását. A Főiskola egykarú intézményként alakult meg, és állambiztonsági, bűnügyi, büntetés-végrehajtási, igazgatásrendészeti, valamint közbiztonsági szakokon indult el a képzés. 1987-től vámnyomozói szakkal bővült az oktatás.

„A Főiskola feladatai:

a) Magasfokú általános műveltséggel, politikai és szakmai ismeretekkel rendelkező belügyi tisztek képzése. A világnézeti, jogi, szakmai, tudományos ismeretek olyan elméleti és gyakorlati

10 Nagy Gyula (2014): A magyar katonai képzések története (1945-1990), Nemzetbiztonsági Szemle. MMXIV. Különszám I, 58-60.

szintű oktatása, amely képessé teszi a hallgatókat a szakismeretek elsajátítására, alkalmazására,

a belügyi munkát érintő szaktudományok eredményeinek megismerésére és felhasználására.

b) Biztosítja a meghatározott tiszti munkakörök betöltéséhez szükséges főiskolai szintű képzést, a középszintű rendőrtisztképzést, a tiszti állomány tanfolyamokon történő továbbképzését.

c) Gondoskodik valamennyi belügyi tanintézetben és szervezettszerű tanfolyamon az idegen nyelvek oktatásáról.

d) Ellátja a BM hivatásos tisztképző iskoláin, valamint a Magyar Néphadsereg felsőfokú tanintézeteiben az állambiztonsági ismeretek oktatását.

e) Segíti a belügyi szaktudományok fejlesztését, előmozdítja a tudományos káderképzést, részt vesz a kutatómunkában, figyelemmel kíséri, műveli és közreadja a tudományos kutatómunka eredményeit.

f) Az oktató-, nevelőmunkában felhasználja a belügyi szervek, az egyes szakszolgálati ágak gyakorlati tapasztalatait."[11]

Az állambiztonsági tantárgyak és ismeretanyagok oktatását a speciális tanszékek végezték, az alábbiak szerint:

1. sz. Speciális Tanszék:

- Az állambiztonsági munka alapjai (hálózati munka, operatív feldolgozás)

- A hírszerző munka általános kérdései

- A figyelés és környezettanulmányozás

- Az operatív technikai alkalmazása

2. sz. Speciális Tanszék (Kémelhárítás):

- Kémelhárítási ismeretek (vonalas és objektumi elveknek megfelelően)

- Az irányítás és munka tudományos szervezésének kérdései a kémelhárítás területén

3. sz. Speciális Tanszék (katonai elhárítás):

- Katonai elhárítás

- A katonai szervek működése, tevékenysége rendkívüli és háborús körülmények között

4. sz. Speciális Tanszék (kriminalisztika):

11 A Rendőrtiszti Főiskola Ideiglenes Szervezeti és Működési Szabályzata, BM 1972, 3-4.

- Krimináltechnika
- Krimináltaktika
- Az állam elleni bűncselekmények nyomozásának módszerei (az állambiztonsági vizsgálati munka legfőbb kérdései)

5. sz. Speciális Tanszék (ideológiai diverzió, fellazítás elleni harc):

- Az ideológiai diverzió, a fellazítás elleni harc kérdései,
- A belső elhárítás szervezése (vallási szekták, cionizmus elleni harc, ifjúságvédelem, stb.)

6. sz. Speciális Tanszék: Az ellenség tanulmányozása.[12]

A Katonai Elhárító Csoportfõnökség állományába került tiszteket első szakmai beosztásukra iskolarendszerű, nappali képzés keretében készítették fel. Az átképző tanfolyam előkészítéséért, végrehajtásáért, szakmai színvonaláért és tartalmáért a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke felelt. A tanfolyam időtartama 6 hónap volt. A képzés két időszakot ölelt fel: az első oktatási szakasz 12 hetet, a második oktatási időszak 10 hetet vett igénybe. Az oktatási ciklusokat 1–1 hetes vizsgaidőszak zárta. A képzés alapvető központi dokumentuma a „*Tematika a katonai átképző tanfolyam számára*” volt, amelyet az Állambiztonsági Tanszék szakcsoportvezetői állították össze.[13]

Az RTF állambiztonsági és bűnügyi szakára a felsőfokú képzés igényeinek megfelelő, modern szemléletű oktató könyveket kellett előállítani, mely igény tovább növelte az ilyen típusú tankönyvek számát. Később ezekből az oktatókönyvekből tanítottak, jórészt még az 1970–80-as években is.

A RTF-n ezen kívül még 1973-ig működött a katonai elhárító és idegen nyelvi szak, az állambiztonsági (politikai nyomozó) szak pedig a rendszerváltoztatással egy időben, 1990-ben szűnt meg.

Az állambiztonsági figyelést egyrészt tantervszerűen, vetített filmanyaggal gazdagítva, elméletként tanították (a figyelés típusai, módja, veszélyei stb.), másrészt pedig – a fokozatosság elvét betartva – már gyakorlott kollégák mellé beosztva „élesben”.

---

12 Dobák (2014) 69-70.

13 Izsa Jenő: A katonai elhárító tisztek képzéséről Forrás:http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/3/2005_3_10.html. (2018. 10. 24.)

Nézzünk néhány példát a korabeli oktatókönyvekre:

- *A fogda-, illetve börtönügynökség szervezése, vezetése.* BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1972.

- *A hálózati személyek vezetésének és nevelésének szociálpszichológiai kérdései* 1–2. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983.

- *A külső (operatív) figyelés pszichológiai kérdései*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1975

- *Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati eszközei.* 5. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1975-1977.

- Ivanin, G. I.: *Az operatív pszichológia néhány kérdése*. k. n., Moszkva, 1973.

- Borsányi Imre ny. r. ezredes - Vértes János: TANKÖNYV: A hálózaton kívüli kapcsolatok helye, szerepe és jelentősége a hírszerző munkában

- *Személyleírás.* BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1971.

A korabeli tudományos élet:

Az állambiztonsági területen rendszeres és következetes tudományos munkáról egészen az 1980-as évekig nem beszélhetünk, bár néhányan szereztek tudományos fokozatot, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (Nagy József – 1968, Hári Károly – 1975).

A korabeli dokumentumokból az derül ki, hogy elsősorban a III/II-s (Kémelhárító), a III/IV-s (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség és a III/V-s (Technikai) Csoportfőnökség, azon belül is a Szakértői Intézet tisztjei körében folyt tudományos munka.

Többen szereztek tudományos fokozatot a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság Dzerzsinszkíj Főiskoláján (Stefán Géza – 1986, Peredi Rezső- 1988), a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Főiskoláján (Dankó László – 1983), sőt Huszár Jenő (III/V-ös (Technikai) Csoportfőnökség, Szakértői Intézet) 1980-ban az MTA doktori címet is megkapta.

Példaként említhetők az alábbi személyek:

- Finszter Géza: Az állam elleni bűncselekmények kriminológiája. (összeesküvések és kémkedések 1949-1983.) Kandidátusi értekezés, 1983.

- Jónás Endre: Az állam biztonságának elvi kérdései, összefüggése a bűnmegelőzés integrált rendszerével. Doktori disszertáció, 1987.

A BM-hez tartozó állambiztonsági szervek tiszthelyettesi és később a zászlósi állomány képzése belső szaktanfolyamok formájában és a BM Kun Béla Zászlósképző Iskolán folyt.

A rendszerváltoztatás következményeként megszűnt az Állambiztonsági Főcsoportfőnökség (ÁB FCSF), és új nemzetbiztonsági szolgálatok kerültek létrehozásra. Az ÁB FCSF-ség megszűnésével szinte egy időben, a kilencvenes évek elején beszüntették az állambiztonsági képzést is a RTF-en.

A nemzetbiztonsági szolgálatok elsősorban toborzás útján, az egyetemekről és főiskolákról közvetlenül vették fel munkatársaikat, akik számára belső szakmai tanfolyamokat, továbbképzéseket szerveztek.

Nemzetbiztonsági képzés a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen

Először a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) oktatóiban merült fel, hogy el kellene indítani a nemzetbiztonsági szolgálatok számára a főiskolai és egyetemi szintű képzést. Első lépésként kidolgozták az akkreditációhoz szükséges okmányokat. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 2004-ben a megrendelői igényekre alapozva akkreditáltatta a nemzetbiztonsági alapszakot. A szakra érvényes „Képzési és kimeneti követelmények az OM 15/2006. (IV.3.) rendeletében megjelentek, és annak elfogadása után megalakult a ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Biztonság- és Védelempolitikai Tanszékén a Nemzetbiztonsági Szakcsoport (2005-2009), majd a Nemzetbiztonsági Tanszék, amely 2009-2012 között működött. A képzés alap-és mesterszakon, valamint a doktori iskolákon folyt.[14] A szak felelőse Dr. Izsa Jenő volt.

14 Héjja István (2009): A „Bolognai folyamat” és a nemzetbiztonsági képzés, Felderítő Szemle, MK KFH VIII. évf. 4. szám 2009. december.

A megrendelő szervezetek igényei szerint tehát a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen indult be az ún. egységes nemzetbiztonsági képzés, amelyben a nemzetbiztonsági szolgálatok és a titkos információgyűjtésre felhatalmazott egyéb (rendőri, ügyészségi, vám- és pénzügyőrségi) szervezetek által küldött (vagy onnan jelentkezett) hallgatók vehettek részt, ha megfeleltek a felvételi vizsgán.

Az egységes nemzetbiztonsági képzés 2005/2006-os tanévben indult első évfolyamától kezdve 2011 végéig (a közben „kifutó" évfolyamok záróvizsgáinak menedzselését is beleértve) Dr. habil. Héjja István jelentős részt vállalt az oktató és oktatásszervező tevékenységből.

A szakon végzett hallgatók foglalkoztatására elsősorban a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál, valamint a védelmi szektorban működő Katonai Felderítő Hivatal és a Katonai Biztonsági Hivatal központi és területi (szakági) szervezeteinél nyílott lehetőség.

A titkosszolgálati eszközök alkalmazására törvényben felhatalmazott szervezetek, speciális szolgálatok állományában, meghatározott szakmai munkakörökben történő alkalmazásra is volt lehetőség, ugyanis a szakalapítás előkészítése során a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálata, a Határőrség Bűnügyi Felderítő Szolgálata, a Vám- és Pénzügyőrség Bűnügyi Igazgatósága egyértelműen kifejezte igényét a képzésben végzett szakértők alkalmazására.[15]

A 2012-ben kialakított képzési rendszer

A nemzetbiztonsági képzésben a legnagyobb változást a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) 2012-es alapítása, és az NKE Rendészettudományi Karának 2012. január 1-jei megalakítása, majd a Nemzetbiztonsági Intézet létrejötte okozta.

Az NKE megalakulásával szinte egy időben merült fel az igény, hogy a katonai és polgári nemzetbiztonsági szolgálatok állománya számára is a speciális igényeknek megfelelő egyetemi szintű képzések induljanak el.

15 Izsa (2009)

A nemzetbiztonsági képzés megszervezése, elindítása és végrehajtása céljából a Fenntartói Testület 2011. 08. 19-én elfogadott 3/14/2011. számú határozatával 2012-ben megalakult a Nemzetbiztonsági Intézet (NBI) az egyetemen, a stratégiai és intézményfejlesztési rektorhelyettes alárendeltségében.

Az Információs Hivatal, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat vezetői kifejezték együttműködési szándékukat abban, hogy a teljes képzési szerkezetben a képzés a következő évtől (2013) indulhat. A megrendelő szervezetek szándéka alapján a képzés az induláskor elsősorban levelező formában történt, a hallgatók beiskolázása zárt rendszerben tervezett és szervezett. A tanszékeket a Hungária körúti objektumban helyezték el, az oktatás pedig ott, és más egyéb egyetemi telephelyeken valósult meg. A nemzetbiztonsági képzés jelenléte az egyetemen biztosította azt, hogy az ott folyó valamennyi képzésben, az egyetem minden hallgatója részére megerősítésre kerüljön a nemzetbiztonsági tudatosság.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) Ideiglenes Szenátusa 2012.10.3-i ülésén jóváhagyta a nemzetbiztonsági szak alap-és mesterképzés tanterveinek módosítását.

Ennek megfelelően 2013 őszétől mind az alap, mind a mesterképzésben elindult a katonai és a polgári nemzetbiztonsági szakirányon az oktatás.

A 2012. október 26-án megtartott Belügyminiszteri oktatói állománygyűlésen meghatározottak alapján az NBI a fokozatosság elvét betartva elkészítette:

- a Nemzetbiztonsági alapszak terror-elhárítási specializációra vonatkozó javaslatot (HHK-n akkreditálva, amelyet a Szenátus támogatott a 2015. április 29-ei ülésén),

- a Polgári Nemzetbiztonsági alapszak tervezetét (RTK-n akkreditálva), amely 2017. szeptember elsejével elindult.

- a Polgári Nemzetbiztonsági mesterszak tervezetét (RTK-n akkreditálva, amelyet a Szenátus támogatott a 2017. szeptember 13-i ülésén), és a képzés 2018. szeptember 1- én elindult.

A belügyminiszter az említett feladatszabó értekezleten stratégiai célként határozta meg, és feladatul szabta az NKE NBI PNBTSZ számára az önálló polgári nemzetbiztonsági alap- és mesterszak létesítését.

Az NKE Nemzetbiztonsági Intézete (NBI) az alábbi megrendelő szervek számára biztosít alap- és mesterképzést, valamint az NKE doktori iskoláin lehetősége van ezen szervezetek tagjainak a fokozatszerzésre:

- Alkotmányvédelmi Hivatal,
- Nemzetbiztonsági Szakszolgálat,
- Rendőrség
- Nemzeti Adó- és Vámhivatal
- Nemzeti Védelmi Szolgálat
- Terror-elhárítási Központ
- Terror-elhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ
- Ügyészség

2012- 2014 között a nemzetbiztonsági szakon a katonai specializáció és polgári specializáció keretében folyt az oktatás.

A katonai nemzetbiztonsági specializáció célja:

- a hírszerző szakág, cikluson alapuló munkafolyamatának megismerése, és az egyes elemek feladatainak elsajátítása;
- a katonai elhárító szakág által alkalmazott műveleti tevékenység erőinek, eszközeinek és módszereinek megismerése és alkalmazóképes elsajátítása, továbbá a művelet-támogató tevékenység keretében alkalmazandó előírásoknak, a műveleti tevékenység megfelelő szintű végrehajtását biztosító információs rendszer elemeinek, működésének, az információgyűjtés, feldolgozás és információáramlás rendjének elméleti és gyakorlati megismerése;
- a békeműveletek és missziók hírszerző, elhárító, rádióelektronikai- és felderítő eszközeinek, módszereinek elsajátítása;
- a nyílt forrásokból szerzett információk (OSINT), a rádióelektronikai felderítés (SIGINT), a személyi információszerzés (HUMINT) elméleti és gyakorlati ismeretköreinek kiszélesítése;
- a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál alkalmazott elemző-értékelő eljárások elméleti és gyakorlati alapjainak megismerése, valamint szakág specifikus alkalmazásának elsajátítása.

A polgári nemzetbiztonsági specializáció képzésének célja a polgári nemzetbiztonsági szervezetek feladatrendszerének sajátosságainak figyelembevételével az eszközök és módszerek alkalmazásának tervezésére, szervezésére, az egyes szaktevékenységek szakszerű végrehajtására, és döntések előkészítésére alkalmas szakemberek képzése;

a polgári nemzetbiztonsági tevékenység és feladatrendszerhez tartozó műveleti és technikai tudásanyag strukturáltabb megismertetése;

a szakfeladatok végrehajtását elősegítő nemzetbiztonsági, közigazgatási és rendészeti szakismeretek elméleti tudásanyagának elsajátítása mellett a gyakorlati ismeretkörök kiszélesítése;

a nemzetbiztonsági feladatok kapcsán a rendszerszintű, komplex gondolkodás elősegítése;

a műveleti és technikai szakfeladatok ellátása során a váratlan helyzetekben történő szakszerű és hatékony válaszadásra való felkészítés;

a folyamatosan változó külső, technikai környezetből érkező kockázatokra, veszélyekre és kihívásokra adandó hatékony reagálás érdekében a technikai–szakértői ismeretek és tudásanyag elmélyítése, célorientáltabb megjelenítése.

A képzési időt 6 félévben, a szükséges kreditszámot 180-ban, az összes hallgatói tanulmányi munkaidőt 5400 munkaórában állapították meg. Kötelező szakmai gyakorlatként tíz hetet írtak elő.

A polgári nemzetbiztonsági specializáció keretein belül az alábbi új tantárgyak kerültek bevezetésre:

- kriminalisztikai alapismeretek,
- információs rendszerek biztonsága nemzetbiztonsági perspektívából,
- műveleti veszélyhelyzetek megelőzése és kezelése I.
- nemzetbiztonsági szakismeretek (polgári I)
- nemzetbiztonsági szakismeretek (polgári II)
- nemzetbiztonsági szakismeretek (polgári III)
- szakértői tevékenység I.

A mesterképzés céljaként olyan szakemberek képzése lett meghatározva, akik korszerű társadalomtudományi és szakma specifikus ismeretek felhasználásával képesek a nemzetbiztonsági

szakterület szervezeteiben a munkakörükhöz tartozó követelmények és feladatok eredményes teljesítésére, alkalmasak a szakmai elmélet és módszertan fejlesztésére, a szakmai kultúra és értékrend továbbadására, tanulmányaik PhD képzés keretében való folytatására.

Mesterszakon a képzési időt 4 félévben, a szükséges kreditszámot 120-ban, az összes hallgatói tanulmányi munkaidőt 3600 munkaórában állapították meg.

A mesterképzési szakon szerezhető ismeretek az alábbiak voltak:

- nemzetbiztonsági-, védelmi-, rendvédelmi és társadalomtudományi elméleti és gyakorlati szakismeretek,
- az általános és a nemzetbiztonsági, a védelmi, a rendvédelmi szakterületen alkalmazható vezetéselméleti és alkalmazott pszichológiai ismeretek,
- az államigazgatási, a nemzetközi közjogi és szakmai jogi szabályozás alapvető ismeretei,
- a kutatáshoz vagy tudományos munkához szükséges, széles körben alkalmazható problémamegoldó technikák ismerete,
- a globális társadalmi és gazdasági folyamatok ismerete.

A mesterképzésben is megjelentek új tantárgyak:

- műveleti veszélyhelyzetek megelőzése és kezelése II.
- a nemzetbiztonsági feladatok technikai-műveleti támogatása
- a nemzetbiztonság technikai kihívásai a XXI. században
- a nemzetbiztonság általános elmélete,
- speciális OSINT ismeretek[16]
- speciális HUMINT[17] ismeretek és gyakorlatok
- szakértői tevékenység II.

A nemzetbiztonsági szak szakfelelősének az alap- és mesterszak vonatkozásában Resperger Istvánt (NBI intézet vezető), a katonai nemzetbiztonsági specializáció felelősének Kobolka Istvánt,

16 OSINT open sourse intelligence, nyílt forrású információgyűjtése.

17 HUMINT – human intelligence, emberi kapcsolatok felhasználásával végzett titkos felderítő tevékenység, A szerző megjegyzése.

a polgári nemzetbiztonsági specializáció felelősének pedig Boda Józsefet hagyta jóvá a Szenátus.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézete 2013-ban mind a nemzetbiztonsági alapképzési, mind a nemzetbiztonsági mesterképzési szakon, katonai és polgári nemzetbiztonsági specializáción zárt jellegű képzési formában várta először a hallgatók jelentkezését.[18]

2013. szeptember 1-től az NKE Intézményfejlesztési Tervének megfelelően elindult egy közös képzési modul oktatása az egyetem valamennyi hallgatója részére,[19] amelynek szerves részét képezi egy 30 órás „Nemzetbiztonsági Tanulmányok" című tantárgy oktatása is. A 15 tárgyból álló modult[20] szemeszterenként 1500-1700 fő számára oktatja az NBI oktatói állománya.

Az NBI szervezésében 2015-ben indult a „Nemzetbiztonsági Felsővezetői Tanfolyam". A tanfolyamra a nemzetbiztonsági szolgálatok és a titkos információgyűjtésre feljogosított szervezetek küldhetnek hallgatókat. A tanfolyam levelező rendszerben három féléven keresztül zajlik, havi összevonások teljesítésével, 560 órában. A tanfolyam célja a nemzetbiztonsági felsővezetők speciális felkészítése vezetői feladatkörük ellátására. Jelmondata: *„A hazáért mindhalálig!"- Latinul: „Pro patria ad mortem".*

Jelenleg a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen (NKE) a Nemzetbiztonsági Intézeten belül működik, a Katonai-, a Polgári Nemzetbiztonsági, valamint a Terrorelhárítási Tanszék.

Bűnügyi szolgálati ismereteket (bűnügyi hírszerzést és titkos információgyűjtést) oktatnak még az NKE Rendészettudományi Karának (RTK) Bűnügyi és Gazdaságvédelmi Tanszékén.

Az NKE Nemzetbiztonsági Intézeten (NBI) belül a három tanszék gondozásában a katonai, a terror-elhárítási és polgári nemzetbiztonsági irányokban, alap-és mesterszakokon folyik az oktatás a szolgálatok tagjai számára, és a tanszékek több tagja egyben az NKE doktori iskoláinak témahirdetője is.

---

18 Kovács Gábor (2012a): Tájékoztató a Nemzeti Közszolgálati Egyetem megalakulásáról és működéséről. In: Migráció és társadalom.

19 Kovács Gábor (2012): A Nemzeti Közszolgálati Egyetem, mint a közszolgálati képzés bázisa: a jelenlegi helyzetkép, jövőbeni változások, fejlődési tendenciák és kihívások, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 13, 374.

20 Kovács Gábor (2014): Vezetés és szervezéselméleti felkészítés a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 15. 309

Az NKE Nemzetbiztonsági Intézet Polgári Nemzetbiztonsági Tanszéke (PNBTSZ):

A PNBTSZ küldetése: a tanszék elsődleges feladatának azt tekinti, hogy a nemzetbiztonsági, illetve a titkos felderítési területen dolgozók számára magas szintű, szakmai fejlődésüket biztosító képzést biztosítson modern ismeretek átadása, szemléletük formálása, képességeik fejlesztése révén.

A PNBTSZ jelenlegi állománya: 1 fő tanszékvezető, 6 fő oktató és 1 fő ügyintéző. A tanszékvezetője: A hallgatói létszám átlagosan a két szakon 50 fő körüli.

A PNBTSZ stratégiai céljai:

- Mindkét képzési forma esetében a teljes létszámkeret lehető legteljesebb kihasználása (nyelvismeret hiánya!).
- A megrendelői igények beépítése az oktatási/képzési anyagba.
- A nemzetbiztonsági, titkos felderítési tudományos szakirodalom gazdagítása évente növekvő számú tanulmány révén.
- A PhD. fokozatosok számának növelése ezen a területen.

Az NKE Nemzetbiztonsági Intézet Terrorelhárítási tanszék (TEK)

Az Intézet legfiatalabb tanszékeként Bsc és MsC szintű képzést és terror-elhárítási specializációt gondoz. A tanszék feladata, hogy felkészítse azokat a szakembereket, akik hatékony módon és eszközökkel megelőzhetik a terrorista cselekményeket. A tanszék létszáma: 1 fő tanszékvezető, 3 fő oktató és 1 fő ügyintéző. Az átlagos hallgatói állomány 15-20 fő, mert évente csak az egyik szakon (alap-vagy mesterszak) folyik az oktatás.

Az NKE Nemzetbiztonsági Intézet Katonai Nemzetbiztonsági Tanszéke (KNBTSZ)

A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat számára biztosítja a szakemberek képzését, katonai specializáció keretében. Ezek mellett a Nemzetbiztonsági Felsővezetői Tanfolyam vezetését, szerve-

zését végzi, hogy a titkos információgyűjtésre feljogosított szervezetek a megfelelő felsővezetői utánpótlást megkapják. Átlagos hallgatói létszám: 15-20 fő.

A polgári nemzetbiztonsági képzés átalakítása (2017- 2018):

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Fenntartói Testületének 75/2015. (VI. 19.) számú határozatával elfogadta a 60/2015. (V. 15.) számú FT határozatban meghatározott szempontok alapján – a felkért munkacsoport által – készített jelentést. Az abban foglaltak figyelembevételével az FT elfogadta a fejlesztés feladat- és ütemtervét, illetve a polgári nemzetbiztonsági alap- és mesterképzési szak KKK-ját. A szaklétesítési, illetve szakindítási dokumentáció kidolgozása és elfogadása BSc szinten befejeződött, az első hallgatók 2017 szeptemberében megkezdték tanulmányaikat. MSc szinten a szakindítás 2018-ra szintén előkészítésre került, és a képzés 2018 szeptemberében megkezdődött.

A polgári nemzetbiztonsági alapképzési szak:

Az alapképzési szakon szerezhető végzettségi szint és a szakképzettség oklevélben szereplő megjelölése:

- végzettségi szint: alapfokozat (baccalaureus, bachelor; rövidítve: BA),
- szakképzettség: polgári nemzetbiztonsági szakértő,
- választható specializációk: humán felderítő, technikai felderítő, terrorelhárítási (human intelligence, technical intelligence, counter terrorism).

Az alapképzési szak képzési célja: polgári nemzetbiztonsági szakértők oktatása és nevelése a nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint más, a titkos információgyűjtésre és titkos adatszerzésre feljogosított szervek – így különösen a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Nemzeti Védelmi Szolgálat, rendőrség, Terrorelhárítási Központ, ügyészség – számára, akik korszerű általános és szaktudományi, elméleti és gyakorlati ismeretekkel, továbbá nemzetbiztonsági szakmai, szaktechnikai, jogi, kriminológiai, kriminalisztikai, pszichológiai, informatikai, biztonságpolitikai és idegen szaknyelvi ismeretekkel rendelkeznek, továbbá kellő ismerettel a képzés mesterszakon történő folytatásához.

A polgári nemzetbiztonsági mesterképzési szak:

A mesterképzési szak megnevezése: polgári nemzetbiztonsági (Civilian National Security Studies). A mesterképzési szakon szerezhető végzettségi szint és a szakképzettség oklevélben szereplő megjelölése:

– végzettségi szint: mesterfokozat (magister, master; rövidítve: MA)
– szakképzettség: okleveles polgári nemzetbiztonsági vezető szakértő
– választható specializációk: humán felderítő, technikai felderítő, terror-elhárítási (human intelligence, technical intelligence, counter terrorism).

A képzési terület: államtudományi. Az NKE tv. 3. §-ában meghatározott felsőoktatási terület: nemzetbiztonsági. A képzési idő félévekben: 4 félév. A mesterképzési szak képzési célja: olyan nemzetbiztonsági szakemberek képzése, akik alkalmasak a közigazgatási, a katonai, a rendészeti, tudományos szektorokban vezetői és szakértői feladatok ellátására, szakmai ismereteik és gyakorlati készségeik alapján képesek nemzetbiztonsági problémák értékelésére, elemzésére és megoldására. Felkészültek a politikai intézmények, biztonsági folyamatok, közpolitikák működésének és ezeknek a globális biztonsági-politikai helyzettől függő összefüggésének és egymásra hatásának megértésére, kormányzati válaszok előkészítésének a támogatására. Felkészültségük alapján alkalmasak tanulmányaik doktori képzés keretében történő folytatására is.

Tehát megállapítható, hogy a szakfejlesztések eredményeként, az ágazati igényeknek megfelelő keretben, a nemzetbiztonsági felsőoktatás katonai területe a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar (HHK), polgári területe pedig a Rendészettudományi Kar (RTK) képzései között jelenik meg, azonban azok gondozását a Nemzetbiztonsági Intézet és tanszékei biztosítják.[21]

A nemzetbiztonsági alapszakra és mesterszakra jelentkezettek száma 2013–2017 között *(összesen jelentkezettek száma / felvettek száma bontásban)*:

— 2013-ban (HHK) alapszak: 59/17, mesterszak: 48/25,

21 Dobák Imre (2017): Polgári nemzetbiztonsági képzések a hazai felsőoktatásban (a képzésfejlesztés aktuális kérdései). Nemzetbiztonsági Szemle, V. (2017/4). 43–44.

— 2014-ben (HHK) alapszak: 106/25, mesterszak: 67/30,
— 2015-ben (HHK) alapszak: 86/24. mesterszak: 26/14,
— 2016-ban (HHK) alapszak: 68/8, mesterszak: 71/31,
— 2017-ben (HHK) alapszak: 77/10, mesterszak: 41/8,
— 2017-ben (RTK) alapszak: 80/18.

A felvi.hu oldalon évente meghirdetett nemzetbiztonsági alap- és mesterszakok felvételi ponthatárai:

— 2013-ban (HHK) alapszakon 243, mesterszakon 67,
— 2014-ban (HHK) alapszakon 276, mesterszakon 70,
— 2015-ban (HHK) alapszakon 294, mesterszakon 60,
— 2016-ban (HHK) alapszakon 290, mesterszakon 60,
— 2017-ben (HHK) alapszakon 304, mesterszakon 74,
— 2017-ben (RTK) alapszakon 284 pont.[22]

A doktori képzésekről

Az NKE megalakulásától a *Hadtudományi Doktori Iskolában* a 7. (Nemzetbiztonság és Rendvédelem) kutatási terület keretében folyt nemzetbiztonsági tudományos képzés. A kutatási terület alapító vezetője Dr. habil. Héjja István ezredes volt (2003).

A 2014-ben meghirdetett 54 doktori kutatási témakör közül például 17 olyan téma volt, amely a nemzetbiztonsághoz köthető. A 2017/2018-as évben a kutatási területen a harminc tantárgy / kutatói szeminárium mellett több, mint tíz kutatási témát hirdettek a témával foglalkozó oktatók.

2016-tól lehetőség van az NKE Rendészettudományi Doktori Iskolájában is tudományos fokozat megszerzésére.

A Rendészettudományi Doktori Iskola: A Rendészettudományi Doktori Iskola vezetője Prof. Dr. Kerezsi Klára egyetemi tanár, az MTA doktora. A rendészettudományi doktori iskola kutatási témái a 2016/2017. tanévre:

1. Általános rendészetelmélet, rendészettörténet, nemzetbiztonság és rendészet kutatási terület. A kutatási terület vezetője: Prof. Dr. Papp András, egyetemi tanár

22 Dobák Imre (2018): A nemzetbiztonsági felsőoktatás aktuális kérdései, Hadtudományi Szemle, 2018. XI. évfolyam. 1. szám. 161.

2. A rendészeti tevékenység elsődleges és másodlagos megnyilvánulásai, különös tekintettel a rendőri és a nemzetbiztonsági feladatokra. Témavezető: Dr. habil. Balla Zoltán PhD, egyetemi docens.
3. A nemzetbiztonsági szolgálatok története, tevékenysége itthon és külföldön.Témavezető: Dr. habil. Boda József PhD, egyetemi docens
4. Szakrendészetek, a rendészet európai uniós és nemzetközi vonatkozásai. A kutatási terület vezetője: *A kutatási terület vezetője: Prof. Dr. Sallai János PhD, egyetemi tanár*
5. A nemzetbiztonsági rendészet. Témavezető: Dr. habil. Balla Zoltán PhD, egyetemi docens
6. A titkos információgyűjtés kriminalisztikája. Témavezető: Prof. Dr. Finszter Géza DSc, egyetemi tanár

A fentieken túl a Szegedi Tudományegyetemen (SZTE), a Pécsi Tudományegyetemen (PTE) és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) folytak és jelenleg is folynak kutatások, születtek olyan tudományos művek, amelyek a nemzetbiztonság kérdéskörével foglalkoztak.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az NKE-n összességében az oktatás egymásra épülő szintjein – alapképzés, mesterképzés, doktori képzés – rendelkezésre állnak a nemzetbiztonsági tudományterülettel kapcsolatos képzési és kutatási lehetőségek, valamint, hogy az NKE tekinthető a nemzetbiztonsági tudományos képzés magyarországi központjának.

A PNBTSZ által végzett publikációs és jegyzetfejlesztési tevékenység

A PNBTSZ oktatói a tanszék megalakulása óta fontos feladatuknak tekintik, hogy korszerű tananyagok álljanak a hallgatók rendelkezésére, és kutatási eredményeiket a széles nagyközönség is megismerhesse.

Az NBI munkatársai, együttműködve a nemzetbiztonsági szolgálatok szakértőivel, a megalapítás óta kidolgozták az alap és mesterszak oktatásához szükséges jegyzeteket, tankönyveket és tanulmányokat (Nemzetbiztonsági alapismeretek- 2013, A nemzetbiztonság általános elmélete. 2014, 1872 Felderítő- szolgálati utasítás – 2014, A XIX-XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági

szervezeti – 2014, Szakmatörténeti Szemelvények – 2014, A nemzetbiztonság technikai kihívásai a 21. században- 2015, „Szigorúan titkos!?” Nemzetbiztonsági almanach - 2016), amely folyamat a 2017-es évben is folytatódik.

A tudományos munka támogatására a doktoranduszok és a szakterület kutatói számára a NBI 2013. szeptember 1-vel az NBI egy elektronikus folyóiratot alapított „Nemzetbiztonsági Szemle” címen, amely évente 4 számmal jelenik meg. A folyóirat célja a nemzetbiztonsági szféra tudományos kérdéseinek, szakmaiságának képviselete, és olyan fórum létrehozása, amely összhangban az egyetem létrehozásakor megfogalmazott gondolatokkal, teret biztosít a szakemberek, oktatók, kutatók és hallgatók tudományos értékű eredményei bemutatásához A szerkesztőbizottság elnöke Dr. habil. Boda József nb. vőrgy (nyá.), főszerkesztője Dr. Dobák Imre nb. ezds.

A folyóiratban megjelenő tudományos közlemények a képzéseket támogatva elősegíthetik, hogy a hallgatók „bővítsék az egyre inkább komplexebb kérdéseket kutató-vizsgáló nemzetbiztonsági tudományszak eredményeit”.[23]

A KÖFOP által biztosított lehetőségeket kihasználva az eltelt 2 év során a következő tananyagfejlesztések történtek:

- Titkosszolgálatok története – Egyetemi tankönyv (Dr. habil. Boda József – Dr. Regényi Kund Miklós)
- HUMINT - Oktatási anyag (Dr. Regényi Kund Miklós)
- Elhárítás témakörében – Oktatási anyag (Drusza Tamás)
- Nemzetbiztonsági szakági jogi alapismeretek – Egyetemi tankönyv (Prof. Dr. Gál István László)

Az NBI és azon belül a PNBTSZ megalakulása óta évente rendez tudományos konferenciákat aktuális nemzetbiztonsági témákban:

- Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék: Energiabiztonság, nemzetbiztonság II. (2014. 4. 29.)
- Balkán és energiabiztonság (2014. 6. 5.)
- Az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző és elhárító szolgálata az I. világháborúban (2014. 10. 2.)

23 Dobák Imre (2014b): A nemzetbiztonsági képzésről… In. Nemzetbiztonsági Szemle, 1. Különszám Képzéstörténeti Konferencia. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02538/00004/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_01ksz_068-078.pdf (2018. 10. 24.)

- Interkulturális és vallási különbségek a jelenkori konfliktusokban, Konrad-Adenauer-Stiftung Magyarországi Iroda, HHK, NBI, (2015. 4. 23.)
- A migráció vallási és társadalmi hatásai, Konrad-Adenauer-Stiftung Magyarországi Iroda, HHK, NBI, (2016. 2. 17.)
- Biztonsági dilemmák (2016. 6. 15.)

Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék:

- Kiberbiztonság - Közszolgálati jelen és jövő tudományos konferencia (2013. 4. 24.)
- A Kormányzati Eseménykezelő központ tevékenysége, Govcert (2014. 2. 12.)
- Békefenntartás (2014. 5. 29.)
- (Nemzetbiztonsági) Képzéstörténeti konferencia (2014. 5. 14.)
- A magyar rendvédelem a kivételes hatalom időszakában (2014. 10. 17.)
- 25 év a magyar rendvédelem-történet szolgálatában (2015. 10. 16.)
- Human Intelligence (2015. 10. 30.)
- Az elhárítás múltja, jelene, jövője (2016. 10. 14.)
- Nemzetbiztonság – A 21. század fejlődő technikai környezetében, (2017. 09. 28.)

Terrorelhárítási Tanszék:

- Terrorizmus finanszírozása elleni fellépés lehetőségei, KNBSZ, TEK, MNB, PAGEO Alapítvány, HHK, NBI, (2016. 3. 17.)

Az Intézet figyelmet fordít a tehetséggondozásra is, melynek keretében működteti a Nemzetbiztonsági Szakkollégiumot. Általában 30-35 fő vesz részt az egyetem minden karáról a szakkollégiumi munkában. Folyamatos szakmai előadásokból és tréningekből, szakmai látogatásokból áll a program. A Szakkollégium létrehozásában a Katonai Nemzetbiztonsági Tanszéknek vannak elévülhetetlen érdemei. A fő kutatási irányt „a nemzetbiztonsági és a stratégiai tanulmányokból, illetve a hadtudományból álló multidiszciplináris ismeretek képezik". A szakkollégiumi hallgatók tevékenysége alapvetően az ún. „kutatósejtekhez" kapcsolódik,

amelyek különböző, a hallgatók érdeklődési körébe tartozó témakörökben, mentorok támogatásával biztosíthatják a hallgatók szakmai fejlődését. Az elmúlt években számos sikeres tudományos pályázati szereplést (pl. TDK), a tudományos életre felkészítő szakmai fejlesztési tréninget, valamint kötetlen programot valósítottak meg.[24]

Nemzetközi téren

A Rendőrtiszti Főiskolán már megalakulása – 1971 óta –folyt valamilyen formában nemzetközi tartalmú oktatás és képzés. Kezdetben az állambiztonság területét illetően – orosz vendégtanárok bevonásával – zajlott a képzés, 1973-tól pedig a Főiskola szaktanárai és az állambiztonsági hallgatók egy része tanult a Szovjetunióban. A tanári állomány egy szűkebb csoportja részére lehetőséget biztosítottak a külföldi továbbképzésre is. Ezek eleinte a Szovjetunióban és a Német Demokratikus Köztársaságban zajlottak.

Az 1990-es évtől szinte teljesen megszűnt a külföldi hallgatók képzése, helyét a rövid egy-két hetes hallgatói tapasztalatcserék vették át, elsősorban a német nyelvterületű országok főiskoláival történt megállapodások alapján. Hasonló, tanfolyamrendszerű továbbképzést a tanári állomány részére szintén szerveztek. Ezeken 25 fő vett részt még ebben az évben Olaszországban, a Német Szövetségi Köztársaságban, és a Német Demokratikus Köztársaságban /NDK/, az Egyesült Államokban, Cipruson, Franciaországban, Spanyolországban, Angliában és a Szovjetunióban. A felsorolásból kitűnik egyrészt az átmeneti állapot, hiszen az Egyesült Államokban ugyanúgy küldtünk szakembereket továbbképzésre ekkor még, mint a Szovjetunióba, másrészt az, hogy bővültek a nemzetközi továbbképzési lehetőségek.

1991-ben a Főiskola állományából 65 fő vett részt valamely külföldi országban továbbképzésen vagy szakmai tapasztalatcserén. 1992 és 2001 között ez a létszám meghaladta a 200 főt.[25]

---

24 Dobák (2018) 169.

25 Sárkány István: Kimutatás a főiskolán 1971-től szervezett nemzetközi tanfolyamokról. RTK Irattár.

A Nemzetbiztonsági Intézet hallgatói beosztásukból adódóan csak korlátozott lehetőséggel bírnak a nemzetközi képzési programokban való részvétel vonatkozásában. Néhányan azonban az NBI szervezésében részt vettek nemzetközi konferenciákon, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) hírszerző és az Európai Unió Bűnüldözési Képzési Ügynöksége (CEPOL) bűnügyi hírszerző, elemző-értékelő tanfolyamain.

Az NBI tanárai rendszeresen élnek az ERASMUS és más, kétoldalú képzési és továbbképzési programokban rejlő lehetőségekkel, valamint nemzetközi konferenciákon, szakmai tanulmányutakon vesznek részt.

Nemzetbiztonsági képzések a szolgálatoknál és a polgári egyetemeken

Nemzetbiztonsági képzések a szolgálatoknál

Természetesen minden szervezet törekszik arra, hogy az ott dogozók megismerjék azokat a speciális elméleti és gyakorlati ismereteket, amelyek az adott beosztás ellátásához szükségesek. Így a nemzetbiztonsági szolgálatoknál is folynak szakmai alap– és továbbképző tanfolyamok, hazai és külföldi vezetőképzések, valamint idegen nyelvi képzések és speciális tanfolyamok.

Ezen kívül a *BM Oktatási Továbbképzési és Tudományszervező Főosztály, a Rendészeti Szakvizsga keretein belül biztosít lehetőséget* nemzetbiztonsági igazgatási területen továbbképzésre.

A belügyminiszter irányítása alá tartozó szervek hivatásos állományú tagjainak továbbképzési és vezetőképzési rendszeréről, valamint a rendészeti utánpótlási és vezetői adatbankról szóló 2/2013. (I. 30.) BM rendelet szabályozza a rendészeti vezetővé képző, a rendészeti mestervezetővé képző, továbbá a rendészeti vezetői továbbképző foglalkozások összességét.

A rendészeti vezetővé képző tanfolyam:

Osztályvezetői, főosztályvezető-helyettesi illetményre jogosító beosztásba az nevezhető ki, vagy ilyen beosztás ellátásával az bízható meg, aki – a más jogszabályban meghatározott követelményeken kívül – rendészeti szakvizsgával rendelkezik, és a rendészeti vezetővé képző tanfolyamot elvégezte.

A rendészeti mestervezetővé képző tanfolyam:

Főosztályvezetői vagy annál magasabb vezetői besorolású, vagy ilyen illetményre jogosító beosztásba az nevezhető ki, vagy ilyen beosztás ellátásával az bízható meg, aki – a más jogszabályban meghatározott követelményeken kívül – a rendészeti mestervezetővé képző tanfolyamot elvégezte. Rendészeti mestervezetővé képző tanfolyamon az vehet részt, aki elvégezte a rendészeti vezetővé képző tanfolyamot, vagy rendelkezik az egyes vezetői beosztások, munkakörök betöltéséhez szükséges más végzettséggel.[26]

Nemzetbiztonsági képzések a polgári felsőoktatásban

Kihasználva a rendszerváltoztatástól az NKE NBI megalakulásáig terjedő időszakban keletkezett űrt, megjelentek a nemzetbiztonsági képzések a polgári egyetemeken és főiskolákon is.

2001 őszén indult a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Információ- és Tudásmenedzsment Tanszék gondozásában, a gazdasági, üzleti, információ-(hír)szerzés oktatása, először tanfolyami (72 óra) formában. A szervezők célként azt fogalmazták meg, hogy olyan módszereket, megoldási javaslatokat adjanak a vállalatvezetőknek, amelyekkel a legálisan megszerezhető hatósági és hivatali információkat minél jobban felhasználhatják és beépíthetik cégük döntéshozatali folyamataiba.[27]

A Zsigmond Király Egyetemen nemzetbiztonság és biztonságpolitika szakirányú továbbképzés működik. A képzés először a 2010 -2011-es tanévben indult. A képzési idő 3 félév, és elvégzésével biztonságpolitikai (nemzetbiztonsági) elemző diploma szerezhető. A szakirányú továbbképzés során érintett főbb témakörök:

- Alapvető nemzeti és nemzetközi politikai, gazdasági és jogi ismeretek;
- A nemzetközi biztonságpolitikai helyzet alakulása;
- A nemzetbiztonság, a nemzeti értékek és érdekek megfelelő értelmezése;

---

26 Forrás: http://bmkszf.hu/tart/index/94/Koszonto, (2018. 10. 29.)

27 Forrás: http://www.napi.hu/redirectedbyprint/titleunknown.97332.html, (2017. 09. 24.)

– A nemzetbiztonságot érintő stratégiák, koncepciók, elméletek alkalmazási készsége;
– A nemzeti stratégiák, értékek, érdekek és célok;
– A társadalom és az állam döntéshozatali rendszere;
– Az információ döntéshozatali rendszerben betöltött jelentősége;
– Az információ elemzés-értékelés, tájékoztatás rendszere;
– A nemzetbiztonsági tevékenység specialitásai.[28]

A Budapesti Corvinus Egyetemen pedig alapszakon a nemzetközi tanulmányok keretein belül diplomácia és hírszerzés témáiban lehet ismereteket szerezni.

A tantárgy szakmai tartalma: A hallgatók kapjanak általános és – a vonatkozó törvények adta lehetőségeken belül – konkrét ismereteket a titkosszolgálatok, elsősorban a hírszerzés történetéről, működéséről, a diplomácia és a hírszerzés azonosságairól és különbözőségeiről, helyéről, szerepéről az államigazgatás rendszerében, az államszervezetben betöltött szerepükről, az együttműködés lehetséges területeiről.[29]

A Koncz Márton Üzleti Hírszerző Akadémia például 2014. február 1-től kétéves, levelező képzést indított.

A polgári egyetemek doktori iskolái is hirdetnek meg nemzetbiztonsággal kapcsolatos fokozatszerzési lehetőségeket (*Szegedi Tudományegyetem* Állam - és Jogtudományi Kar, *Pécsi Tudományegyetem* Állam - és Jogtudományi Kar, *Eötvös Loránd Tudományegyetem* Állam-és Jogtudományi Kar).

Példaként hadd említsem itt meg az NBSZ és az IH volt főigazgatójának doktori disszertációját: Hetessy Zsolt: A titkos felderítés, Pécsi Tudomány Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2011. Témavezetője Prof. Dr. Finszter Géza volt.

A jövő kihívásai

28 Forrás: http://www.uni-zsigmond.hu/kepzesek/olvas/nemzetbiztonsag-es-biztonsagpolitika-szakiranyu-tovabbkepzes, (2017. 09. 24.)

29 Forrás: http://portal.uni-corvinus.hu/index.php?id=22720&tanKod=7NK40NFV29B, (2017. 09. 24.)

Hazánk az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), az Észak- atlanti Szerződés Szervezete (NATO) és az Európai Unió (EU) tagjaként nem csak, mint egy nemzetállam kell, hogy szembenézzen ezen kihívásokkal, hanem tagállamként aktívan szerepet kell vállaljon azok kezelésében.

Bár hazánk Nemzeti Biztonsági Stratégiája[30] közel hét éve készült, mégis időszerűek az abban meghatározott kihívások, amelyeket én is alapul vettem jelen tanulmány elkészítésekor. Sokan és sokféleképpen rangsorolják a jelenlegi biztonsági és ezen belül a nemzetbiztonsági kihívásokat. Nem foglalkozom részletesen az energia-, a környezet-, a gazdasági biztonság területén jelentkező nemzetbiztonsági kihívásokkal. Az alábbiakban a saját tapasztalataim által összeállított nemzetbiztonsági kihívásokat szeretném ismertetni, természetesen a teljesség igénye nélkül.

Véleményem szerint ezek a kihívások a következők lehetnek:

– illegális bevándorlás (migráció),
– nemzetközi szervezett bűnözés
– nemzetközi terrorizmus
– globális és regionális konfliktusok
– kiber fenyegetések

Részletesen, helyhiány miatt csak a kiber fenyegetésekkel szeretném foglalkozni.

E területtel az NBS 31. pontja foglalkozik. „Az állam és a társadalom működése – a gazdaság, a közigazgatás vagy a védelmi szféra mellett számos más területen is – mind meghatározóbb módon a számítástechnikára épül. Egyre sürgetőbb és összetettebb kihívásokkal kell számolnunk az informatikai- és telekommunikációs hálózatok, valamint a kapcsolódó kritikus infrastruktúra fizikai és virtuális terében."

Ma már szinte elképzelhetetlen lenne az életünk kibertérben jelen lévő informatikai és kommunikációs hálózatok, rendszerek nélkül, amelyet természetesen a nemzetbiztonsági szolgálatok is előszeretettel használnak.[31] Azonban az ott jelen lévő bizalmas,

30 A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata, Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról,

31 Deák József (2018): Szigorúan titkos e a jó teljesítmény?!, In: Dobák Imre, Hautzinger Zoltán szerk.): Szakmaiság, szerénység, szorgalom, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 170.

személyes adatok védelme sok esetben csak korlátozottan oldható meg, az ott zajló eseményekre való ráhatásunk pedig nagyon csekély.

Lássunk néhány példát ezekre, a kockázatokra, kihívásokra is:

A Kaspersky Lab szakértői nemrég olyan pénzügyi adathalász e-mail rohamot azonosítottak, amely kifejezetten ipari szervezetek ellen irányult. Az észlelt támadás-sorozat során a bűnözők kimondottan ipari vállalatokra fókuszáltak: rosszindulatú mellékleteket tartalmazó e-maileket küldtek, amelyekben a gyanútlan áldozatoktól bizalmas információk megosztását kérték.[32]

„Dollár százmilliók, ha nem milliárdok tűntek már el a világ legveszélyesebb kiberbűnözőinek mesterkedése miatt, de volt, aki titkos rakétakísérletek eredményeit lopta el és megint más, aki egy komplett gátat akart megbénítani. Nem mind tudtak anonimitásba burkolózni: sokan ezek közül a veszélyes hackerek közül már lelepleződtek és kiderült, hogy különféle államok, például Irán, Oroszország vagy Kína kormányának megbízására cselekedtek. Az FBI a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (PLA) öt tagját körözi, amiért 2006 és 2014 közt hat amerikai cégtől loptak információt. Többek közt atomenergiával, fémiparral és napenergiával foglalkozó vállalatok kerültek a célkeresztjükbe."[33]

Leginkább a bankok a célpontjai a kiberbűnözésre szakosodott elkövetőknek. Jó példa erre, hogy letartóztatta az amerikai igazságügy-minisztérium a Fin7 hackercsoport három tagját. Dmytro Fedorov, Fedir Gladyr és Andrii Kopakov ukrán állampolgárok, és mindhárman komoly szerepet játszottak abban, hogy a Fin7 a legkomolyabb, pénzügyi területen működő kiberbűnözői csoport legyen. A Fin7 egyes becslések szerint egymilliárd dollár feletti összeget gyűjtött össze, 15 millió bankkártya adatait lopta el. Mindezeket 3600 üzlet feltörésével érték el.[34]

A kibertámadások száma és hatása minden évben sokszorosára növekszik, amivel a védelmi oldalon lévők nem képesek lépést tar-

---

32 Forrás: https://www.hirstart.hu/hk/20180803_rohamra_indultak_az_adathalaszok, (2018. 08. 09.)

33 Forrás: https://www.portfolihu/befektetes/privat-bank/a-fel-vilagot-rettegesben-tartja-a-10-legveszelyesebb-hacker.292766.html, (2018. 07. 29.)

34 Forrás: https://fintechradar.hu/penz/0802/lakat-alatt-a-legveszelyesebb-banki-hackerek/ (2018. 08. 02).

tani. Szakértők szerint 2022-re várhatóan már 350 ezer kiberbiztonsági szakember fog hiányozni csak az EU-n belül, míg az egész világot tekintve ez a szám 1,8 millió szakértőt is jelenthet. A teljes körű védelem a kiberbiztonsági szakértők szerint hiú ábránd, azonban az olyan új technológiák, mint a blokklánc (blockchain) segíthetik felvenni a harcot a rosszindulatú szoftverekkel és adatlopásokkal szemben.[35]

Természetesen a nemzetbiztonsági szervek vezetői, tagjai számára is fontos, hogy felkészültek legyenek mind kiber hírszerzés, mind az elhárítás, és nem utolsó sorban az információ-technikai, technológiai területén. Ehhez nyújt segítséget az RTK-n az elmúlt évben megalakult Kiberbűnözés Elleni Tanszék, és a nemzetbiztonsági szakértők által kialakított új tantárgyi szerkezet. Ezek a következők:

- egy kibervédelmi nyomozó szakirány létesítése,
- illetve a már meglévő szakirányok vonatkozásában, a kibebűnözés elleni fellépéshez szükséges információk oktatása az alap-, mester- és doktori képzésekben is.

Összegzés

Összegezve a rendszerváltoztatás óta bekövetkezett változásokat, láthatjuk, hogy a képzés terén is nagyon sok minden módosult. Számos, a titkos információgyűjtéssel foglalkozó törvény változott és újak is születtek. Az Alaptörvény elfogadásán túl, nagyon sok jogszabály is módosult (nyugdíjtörvény, szolgálati törvény stb.), melyek természetesen hatással voltak a nemzetbiztonsági szolgálatok tagjainak felkészítésére, tevékenységére. A robbanásszerű információ-technológiai fejlődés, a kíbertérben zajló események pedig a technikai fejlesztések terén állította és állítja kihívások elé a szolgálatokat. (TECHN. SPEC.)

Összegzésként az is elmondható, hogy a rendszerváltás után először a katonai szolgálatoknál (KBH, KFH) jelent meg az igény a nemzetbiztonsági felsőoktatás megszervezésére. Az NKE megalakulása megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok is aktívan bekapcsolódjanak az egyetemen folyó nemzetbiztonsági képzésbe és az ott folyó tudományos

35 Surjányi Fanni (2018) Hetek, 2018. 08.03., 15-17.

munkába. A 21. század biztonsági és nemzetbiztonsági kihívásai még inkább szükségessé teszik a magasan felkészült nemzetbiztonsági szakemberek alkalmazását.

Az újonnan alapított polgári nemzetbiztonsági mesterszak lehetővé teszi a fentebb említett kihívások megválaszolására képes, jól felkészült vezetők biztosítását a rendvédelmi szervek és nemzetbiztonsági szolgálatok számára. A hazai nemzetbiztonsági szerveknél szolgálók felkészítése (szakmai, nyelvi stb.) közös felelősségünk.

Szükséges lenne egy Nemzetbiztonsági Stratégia kidolgozása!